Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

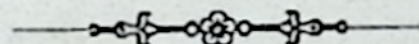
Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

DANSKEREN.

TIDSSKRIFT FOR LAND OG BY.

UDGIVET AF

FR. NYGÅRD OG L. SCHRØDER.

III. BIND.

OKTOBER 1889 — APRIL 1890.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING VED H. P. WARBERG.

1890.

INDHOLD.

Nye Bøger, hvorpå Opmærksomheden er henledt i Tidsskriftet:

V. I. Hoff: Fra Kirken og fra Lønkamret (S. Constantin-Hansen, Side 123). *Storjohann*: Kong David (Samme, S. 125). *Moderne Kristendom* (Samme, S. 174). *Grove-Rasmussen*: Oldkirkens Sindbilledsprog (Samme, S. 175). *Otto Møller*: Forklaring af St. Johannes Aabenbaring (P. Riemann, S. 175). *August Strindberg*: Frøken Julie, Creditorer og Tschandala; *A. og E. Skram*: Fjældmennesker; *Herman Bang*: Tine; *S. Schandorph*: Oplevelser og Stillelivsfolk; og *Bjørnstjerne Bjørnson*: Paa Guds Veje (H. Begtrup, S. 184). *E. F. B. Horn*: I hvilken Henseende bør vor Kristendomsundervisning reformeres (S. Constantin-Hansen, S. 315). *O. Asperheim*: Den bibelske Historie (Samme, S. 316). *Anna Munch*: Kvinder (H. Begtrup, S. 369). *A. Dolleris*: Pløjetid, og *H. Bang*: Digte (Samme, S. 372). *August Strindberg*: Klokkeren paa Raanø (Samme, S. 374). *Gustav af Geijerstam*: Fattige Folk (Samme, S. 375). *I. Undset*: Fra Akershus til Akropolis (L. Schrøder, S. 376). *Buhl*: Gennesaret-Søen (Samme, S. 378). *J. Kr. Knudsen*: Rejse i Rødkarenernes Land (Samme, S. 378). *Illustreret Husbibel* (Fr. Nygaard, S. 378). *Hans Herrigs* Luther (Samme, S. 379).

Paul Dons' første Ungdom,

oplyst efter hidtil utrykte Breve fra ham til Chr. Molbech

af *L. Schrøder.*

Chr. Molbech har en Gang skrevet til Kamma Rahbek, at hendes Ven Dons i mange Aar havde været hans *Povl*, inden han blev Grundtvigs *Povel.* Naar jeg ikke desto mindre hverken skriver: »Povl« eller »Povel«, da er det fordi jeg af de Breve fra 1799 og de følgende Aar, som Molbech har faaet fra ham og trofast gjemt, kan se, at han hyppigst har skrevet sig *Paul.*[1])

Han blev født i Kjøbenhavn 19. Novbr. 1783, godt en Maaned senere end Molbech og godt to Maaneder senere end Grundtvig, og han har ikke været stort over 16 Aar, paa den Tid, da han skrev det første endnu bevarede Brev til Molbech. Det er rimeligt nok, at et Bekjendtskab imellem deres Fædre, der begge var Nordmænd, har ført de to halvvoksne Ungersvende sammen, og Chr. Molbech, der var i sit Hjem i Sorø, har brugt Paul Dons' Hjælp til at faa Bøger til Kjøbs og til Laans i Hovedstaden. Den gamle Molbech har benyttet sin Landsmands Hjælp til andre Indkjøb.

---

[1]) Ogsaa hvad den øvrige lidet følgestrænge Bogstavering og Tegnsætningen i Brevene angaar, søger jeg i alt væsentligt at gjengive dem nöjagtigt. Men Stoffet er saa stort, at der kun kan være Tale om at meddele Brudstykker.

»Höystærede Kiære Ven!« — Saaledes begynder det »i allerstörste Hast« skrevne Brev fra 16. December 1799 — »Med megen Fornöyelse imodtog ieg i Løverdags Aftes Deres meget ærede Brev tilligemed indlagde 1 Rd. 4 Mk. Ba. med Forlangende at kiøbe Dem adskillige Bøger; hvilket ieg strax til min Vens Fornöyelse søgte at udrette.« Længere henne i Brevet læses: »Ieg skal bede min Ven hilse Deres Hr. Fader fra min Fader, at han maa undskylde ham, at han ei denne Gang kan skrive . . .; tillige skal ieg bede Deres Fader fra ham, ei at forsmaae det med Siegfrid udsendte Knippe Præste Flyndre.[1]) Det bliver uvist, om Urtekram Vahrene med denne Lejlighed kan blive udsendt, men i manglende Fald skal de tilligemed det stærke Øl med næste Leilighed blive udsendte. Ieg kan ei tilmelde min Ven noget der kunde interessere; men afbryder derfor; og beder ieg min Compliment aflagt for Deres kiære Forældre, og vær De selv hilset fra Deres hengivne Ven.« Udskriften er: »a Monsieur Monsieur Christian Molbech a Sorøe.«

Paul Dons blev privat inskriberet ved Kjøbenhavns Universitet 1802 og tog i Efteraaret 1803 juridisk Forberedelseseksamen. Christian Molbech, hvem Sygdom havde hindret i at blive Søkadet, har begyndt sin akademi-

---

[1]) Udtrykket „Præste-Flyndre“ findes ikke i Molbechs Ordbog, skjönt det *saa* vist maa have været almindelig brugt, som det ikke blot læses i, men ogsaa staar udenpaa Brevet, som Siegfrid (ventelig Fragtmanden) skulde overbringe, at der med det blandt andet fulgte et Knippe Præste-Flyndre. Paa Forespörgsel er jeg bleven underrettet om, at man paa Fanø, hvor man bruger Navnet „Skuld“ om den Fisk, der ellers nævnes Flynder, kjender Ordet „Prést-Skuld“ som Benævnelse paa særligt store Flyndre. Anledningen dertil forklares at være den, at Præsterne til visse Tider har taget Tiende lige saa vel af de Fisk, der blev fangne, som af det Korn, der blev høstet, og at de da plejede at tage de bedste. Tiendetagerne har vel ogsaa været mistænkte for helst at udpege de tungeste Neg.

ske Løbebane paa selvsamme Maade og i de samme Aar. Dette har ikke været usædvanligt i hine Tider; Aar 1800 blev Oehlenschläger Student uden offentlig Eksamen og tog samme Aar juridisk Præliminæreksamen. Det var nemt paa denne Maade at faa sit akademiske Borgerbrev. Men en saadan »Kaffestudent« havde ikke Adgang til Universitetets Stipendier. Dons havde, Aaret för han blev Student, overtaget en Plads som Kopist ved den kongelige Enkekasse. Han rykkede aldrig höjere op paa den akademiske Løbebane, og først i 1817 blev han Fuldmægtig i Enkekassen.

Vil man i hans Breve til Molbech søge Vink om, hvad der kan have hindret ham i at komme frem paa den studerende Vej og paa Embedsstigen, da er det ikke meget, man finder. — I September 1802 glæder Dons sig over, at Tiden nu snart vil komme, da han som Menneske skal begynde at uddanne sig noget til at vorde en for Fædrenelandet nyttig Borger; han har talt med Hr. *Dichmann*, Lærer ved Frue latinske Skole, »en Mand, bekjendt ikke mindre af sine Kundskaber, end af sit gode Hjærte, retskafne Vandel og særdeles gode Maade at informere paa«; ham skulde han have til sin Lærer i to Timer om Dagen, fornemmelig i det latinske Sprog.[1]) — I Oktober næstefter fortæller han, hvordan han læser Cornelius Nepos og Virgil. Det koster ham rigtig nok en Del Umage at læse Æneiden, men han føler sig rigelig belönnet ved at forstaa den. Imidlertid er det klart for ham, at han med sine Studeringer ikke kan komme saa hurtigt frem som Molbech. Han »er i alle Ting saa langt tilbage.« — Et Aar efter bebrejder han sig bittert, at han ikke har nyttet den sidst forgangne Tid til sit »egentlige Brød-Studium, som Staten byder os at dyrke først for at kunne føde os«. Havde han dyrket det latinske Sprog rigtig flittigt, kunde

[1]) Ifølge et Brev fra P. Dons af 23. Juli 1803 har Molbech og han en Tid benyttet Dichmanns Undervisning sammen.

han nu have begyndt at læse til Embedseksamen; men dertil følte han sig endnu ikke skikket. — I April 1804 sender han Molbech sin varmeste Tak, fordi han har tilbudt ham Undervisning i det tyske Sprog under den udtrykkelige Betingelse, at han med *Lyst* og *Flid* vil »begynde« og »fortsætte« et Arbejde, som »først *derved* kan vorde behageligt for Dig og nyttigt for mig selv«. Da dette Brev blev skreven, havde de to Venner allerede i to Aar brugt det fortrolige Du i Tiltalen til hinanden, og af de valgte Udtryk kan det skjönnes, at Molbech ikke blot har tilbudt at gjöre Dons en Vennetjæneste, men ogsaa har funden det rigtigt dels at antyde, at han kjendte hans Skrøbelighed, den at han havde lettere ved at begynde end ved at fortsætte, dels at opmuntre ham til i denne Retning at tage sig sammen. Det har næppe lykkedes for Dons nogensinde at komme i Gang med et rigtig solidt bogligt Arbejde, — med hvad han selv kaldte et Brød-Studium. Hvad der har hindret ham deri, har blandt andet været, at han var altfor stærkt optaget af, hvad der rørte sig i Samtiden, og særligt da af, hvad der blev ført frem af Tidens toneangivende Talere og Forfattere.

Brevene til Chr. Molbech drejer sig vistnok især om de Kommissioner, Paul Dons skulde udføre for sin soranske Ven hos Boghandlere og paa Bibliotheker, hvorved der stundom kan falde en Spydighed af til Moldenhauer, der rugede som en Drage over Bøgerne og kunde nægte »en af vore Talere, Præsten Clausen«, at laane en Del af et fransk Værk, fordi det havde »et marmoreret Læderbind«. Men stundom indeholder de gamle Papirer Oplysninger om Begivenheder, som bevæger Brevskriverens Sind, og da nogle af disse kan have Betydning ogsaa i anden Retning end til at belyse Paul Dons' Personlighed, skal jeg deraf meddele et Par Prøver.

29. Maj 1802: »Et af Dagens vigtigste Anliggender: **Guldhornene!** skulde jeg for længe siden have meddelt

Dem om, men det er gaaet med dette som med alt det andet, at jeg først kommer længe efter. Da jeg formoder at De nu har fuldkommen Kundskab om dette skjendige Tyverie, vil jeg ikke vedrøre det. Kun dette kan jeg sige, at man endnu i Dag ikke har faaet dem igien, og desværre — det vil nok aldrig ske. Det synes mig i øvrigt overmaade besynderligt og skiødesløst, at da de bleve stiaalne Natten imellem den 4de og 5te hujus, man da først, og det endog paa en lidt naragtig Maade, som De nok er bleven opmærksom paa ved Avertissementets Læsning i Adresse-Avisen, averterede dem i Aviserne den 16de, 17de og 18de hujus. Man siiger, at Politiemesteren var gandske sikker paa, strax at faae Tyveriet udspioneret, men Tiden viiste det modsatte. Herved fik Tyven det forønskede Otium til at practisere dem saaledes som han ville, og Danmarks Haab om at faae sin Skat tilbage, blev kuldkastet.«

13. Novbr. 1804: »I Gaar saae og hørte ieg første Gang Professor *Rahbek*. Han lod et Papir circulere, hvorpaa de Tilstedeværende (hvis Antal var over 150) kunde tegne deres Navne, med den udtrykkelige conditio sine qva non, at kun de, som agtede *hver Gang* at høre ham, ville tegne sig, men at derimod de som ikke kunne dette, ikke ville, da det meget ville smerte ham, om han hen i Tiden saae det bestemte Antal af sine Tilhørere formindsket, saa meget mere som han haabede, at han ikke ved Uflid, skulle fortiene det. Ieg vil, i hvor ufuldkomment det end her kan blive, fortælle Dig noget af hans første Times Foredrag. »» *Vid*, *Phantasie* og *Følelse*, ere de 3de Klasser under hvilke Digterarbejder kunde henføres. Saavidt han kunde dömme, sagde han, kiendte han kun 3de Digtere, som i en saa höy Grad besad hine Evner at man kunde sige, at de vare lige store i ethvert Slags. — Saaledes anførte han Britternes *Shakespear*, om hvem man neppe kunde bestemme, hvori han var störst, og hos

os maaske *Ewald.* Han advarede meget mod den eensidige Smag og beviste dens Skadelighed. Den eensidige Smag er ingen Smag. Der maae Vid til at bedömme Vid, Phantasie til Phantasie, Følelse for at bedömme Følelse. Vi ville søge det Skiönne og erkiende det Skiönne hvor det Skiönne er. Vi ere taknemmelige, naar en *Shakespear* og en *Ewald*, ved sin Tryllestav, med lige Lethed lader Tordenen rulle over vore Hoveder og Bækken risle hen for vore Fødder, men vi ville ogsaa fuldelig skiönne paa, at ogsaa vor *Thaarup* og *Guldberg* vækker Menneskehedens blide Følelser i vore Hierter. Vi ville skiænke Laurbærkrandsen til vor *Ewald*, Vedbenden til vor *Baggesen*, vi ville have en Krands tilrede for enhver, Myrthen for vor *Lund* og Sorgens Sanger *Rein*, og vi ville ikke forsmaa den simple Axekrands til vor *Storm.*«« Nødig ville ieg rive noget Enkelt ud af det hele, derfor vil ieg ikke udvikle mere af hans Foredrag. Med Varme nævnede han *Pram* og *Zedlitz* og uden at nævne hans Navn, talede han i faae Ord om *Øhlenslæger* som med saa meget Genie har fremtraadt imellem os. — Det gaaer med denne, i Ordets ædleste Betydning, humane Mand, som med den Fader, i hvis Lod det ikke faldt, at have de smukkeste Børn. Han erkiender fuldkommen Andres Fortrin, men han elsker dog saa inderlig sine egne, hvorfor? — fordi de ere hans.«

Vidner dette Brudstykke om Paul Dons' Sans for Poesi, da er det samme Tilfældet med et Brev fra 1803, hvori han først afskriver et Stykke af Nyrup i Kjøbenhavns lærde Efterretninger, Nr. 24, der oplyser, at *Jens Baggesen* i Paris arbejder paa: a) en Oversættelse af Voluspa, b) et Heltedigt om »den tredie Odins Rejse og Ankomst til Norden«, c) »de nordiske Forvandlinger« eller en Fremstilling af »den nordiske Mythologie i et heelt sammenhængende Digt som Ovids Metamorphosis«, d) en Oversættelse af »8de Bog i Tassos Gerusaleme liberata« og af Bürgers »Leonore«, — og at man desuden kan vente

sig: a) et af det skjönne Videnskabers-Selskab kronet Heltedigt af Hr. *Pastor Hertz* i Korsør og b) et Heltedigt af Hr. Øhlenslæger om »*Thors Kamp med Jætterne*«. Nyrup bemærker, at man af »det om Baggesen og Øhlenslæger anførte« kan slutte, »at den akademiske Prisopgave om den nordiske Mythologies Beqvemhed til Anvendelse i Digterarbeider vil kunne have de allerbetydeligste Følger for vort Sprog og vor poetiske Litteratur.« Efter at have meddelt Molbech, hvad R. Nyrup har skreven, tilføjer P. Dons: »Overmaade meget har det interesseret mig at læse dette, og da jeg er overbeviist om, at det ville være Dig lige saa kiært, afskrev jeg Dig det. Glad maae enhver den sande Poesies Velynder være, ved igjen hos os at see en Morgenrøde fremstraale som siden de *Ewaldske* og *Wesselske* Dage næsten gandske har været skjult for vort Øye. Gud give at en större og mere udbredt Smag for den sande ægte Poesie (*nu* findes den ikke engang hos den störste Hob af Musernes egne Sönner. Smag paa det skjönne og ædle og store har kun faa af *dem*) maae blive udbredt blandt Danmarks Sönner! Da skal ikke Ligegyldighed ja ofte Ringeagt være den Lod Digteren nu saa saare tit faaer for sine Arbejder; men hans Sange skal da vidne om Kraft og Styrke, og glad skal han synge; thi han veed han synger for en taknemmelig Verden. Du vil maaske sige min gode M! at den sande Digter ikke *nu* saaledes er miskiendt. Jo det er han sandelig. I det mindste saa længe han lever mellem sine Samtidige. Man beviser ham den Velgierning at holde hans Mave tom, paa det hans Geist kan blive saa meget des fyrigere.« —

Kristian Køster har gjættet paa, at det var *Henrik Steffens*, der »ved sin varme Aande og sin brændende Veltalenhed oppustede den ulmende Glød til Flammer hos P. Dons ligesom hos Øhlenslæger og Grundtvig.«[1]) At han

---

[1]) Til Minde om Povel Dons. S. 5.

ikke har taget fejl, kan *nu* bevises. *I 1804 var der en Brydning imellem de to Venner, Chr. Molbech og Paul Dons, som kom af, at hver af dem havde sin Stormand, han særlig beundrede, og medens Paul Dons var villig til at böje sig dybt for Molbechs aandelige Høvding, saa kunde Molbech ikke forlige sig med, at Dons havde en anden Bannerfører i Aandens Verden, som han følte, han maatte følge.*

Molbech var særlig stærkt paavirket af **Rousseau.** Han har i Følge Forfatterleksikonet 1804 ladet trykke en Subskriptionsplan paa »et Forsøg over J. J. Rousseaus Levnet og Charakteer«, som dog aldrig udkom.. Maaske har han dertil benyttet et Skrift af Holsteneren *Aug. Ad. Friedr. Hennings*, som efter at have studeret i Göttingen gav sig til at sysle med Rousseau, Voltaire, Plutark og Locke og senere under sin Ansættelse ved Gesandtskabet i Berlin, da han levede i Omgang med Moses Mendelsohn og nogle franske Lærde, udviklede sig yderligere til i Danmark at være en Talsmand for Fritænkeriet. Blandt andet gjorde han 1779 Opsigt ved Bogen »Olavides«, som fremkaldte en stor Pennefejde, og som gav N. E. Balle Anledning til i en Beslutningstale ved Konfirmationen i Slotskirken den 5. April 1780 at bekæmpe den rousseauske Leveregel, at man skulde følge Naturen. »Hvorledes?« sagde Balle. »At følge Naturen og give Slip paa Guds Ord, det vover man at raade os. Se paa Naturen! Se, hvor den er ond! og gaar ind, mine Andægtige, i eders slette Tilböjeligheder!«

8. Sept. 1804 skrev Paul Dons: »Ieg er saa glad ved at tænke mig, at Du nu har fuldendt Din Oversættelse af Hennings, saa meget mere som ieg veed, at Du, ved dette Skrifts Udgivelse, vil give den Mand, i hvis *udødelige Skrifter* Du allerede længe har beundret den store og ypperlige Philosoph, sit Olds ypperste Dødelige, hvis Skatte *vor Tidsalder* endnu er for ufuldkommen til, fuldelig at kunne paaskiönne og realisere, men maa nöyes med at

skiænke som en kostelig Guldgrube til de kommende Slægter; en Mand, i hvis Skiæbne Du ædle, gode Ven! med Dit Hierte og Din Aand saa levende har deeltaget: et af de skiönneste Taknemmeligheds Offere, som ham hidtil er skiænket af nogen.«

18. Juli 1803 tænker Paul Dons sig ind i sin Vens Glæde ved at være kommen fra Kjøbenhavn ud til sit »lille behagelige Loftskammer i det kiære Sorøe«: »Jeg syntes at høre Skov- og Mark-Sangerne at tone Naturens eevige höye Røst for Dine Øren, og jeg syntes at høre Dig udbryde som »Naturens og Sandhedens Menneske« den udødelige **Rousseau** udbrød, da han i Aaret 1756 flyttede fra Paris til det Sted paa Landet, som Madame D—y havde ladet opbygge til ham: »endelig ere mine Ønsker opfyldte« —, i det Du vaagnende, var hilset af din Føde-Egn, hvor Dit Livs første Morgenrøde fremtraadte, og glad blev modtaget af Dine elskte Forældre og 3de Sødskende. Jeg føler paa Dine Vegne den inderligste Glæde ved at tænke mig i Dit Sted, efterat Du løsreven fra disse qvalme Mure, hvor alt er Død og alt fremvirker langsom Død hos os: her, hvor vore Tanker, Ønsker og Følelser ofte opstige for dels at blive uopfyldte deels at døe i deres Fødsel, kan aande frit og leve frit.«

9. og 10. Septbr. 1804 skriver Paul Dons: »I Dit Brev af 28de Aug. taler Du med saa megen Varme om mig og mit Venskab for Dig. O at ieg fortiente det! »»Men, siger Du, naar ieg forestiller mig hvor lidet ieg fortiener denne Lykke, naar ieg tænker paa at det 18de Aarhundredes ædelste Menneske, maatte tilbringe sit hele Liv uden nogensinde at finde det sande Venskab, det Venskab som hans brændende Følelser, hans hele Menneskeheden omfattende Hierte, søgte og fortiente: kan ieg da troe, at Skiæbnen skulle finde mig værdig til en saadan Lykke? Denne Tanke vil stundom ogsaa forbittre mig denne min eneste Trøst som i blide Øjeblikke kan skiænke mig saa

höy en Fryd. Men ieg vil stræbe at forjage den og at fatte den Tro at Skiæbnen her viser en Prøve paa sin Ubillighed, i det den skiænkede mig et Held som ieg ikke fortiente og som den nægtede saa mange uendelig værdigere.«« — Du fryder Dig ved at nære den Tanke, at om end den hele Verden miskiendte Dig, Du dog kan være vis paa, at der lever een som ikke giör dette og som aander for Dig, og at denne eene var mig. — Det 18de Aarhundredes ædelste Menneske fandt ikke hvad han søgte herneden. Det blev denne Viises Lod at fødes blandt et Folk, hvis Karakteer indeholder saa meget flygtigt og letsindigt. Han fik Venner som ikkun fattede enkelte Toner fra *den* Verden, *Han* aandede i. Man beundrede vel hans straalende Genie, men fattede ikke hans uforlignelig ædle Hierte. I vor Tidsalder er en forunderlig Frygt for Menneskene, udbredt blandt de fleste Enkelte, som staa over den almindelige Mængde. Man frygter for dem man vil nærme sig til, fordi man saa ofte erfarer, at Gudernes Gave: Venskab og Kiærlighed er vanhelliget paa Jorden. Den Inderlighed, som skulle fremtrylle Himmerig paa Jorden er ligesom flygtet hen til andre Regioner og Egennytte, Avind, Misundelse, Forfængelighed o. s. v. har derimod bosat sig hos os. Dette føder, som ethvert for Viisdom, Dyd og Menneskeheld varmt Menneske, kan overtyde sig om, en inderlig Smerte og denne stiger ved Omgangen med Mennesker ofte til den Grad, at en Afsondring fra Verden, at et næsten blot til sig selv indskrænket Liv bliver for saadanne det sikkreste Tilflugtssted. I en saadan Tidsalder levede han, hvis Liv var til for Verden; hvis Hiertes Flammer af den uforanderlige Skiæbne var bestemt til, *langsomt* at udslukkes hos ham selv, uden at han ret kunde lade dem blusse paa Menneskehedens Alter. Hans aabne Hierte og glødende Phantasie skabte Menneskene som dannede og modne til hans store Aands gyldne Lærdomme, men ak, den hele Menneskehed tabte

sig under hans Hænder og med udstrakte Arme stod Han ene tilbage. — Elskte Christian! ieg blues ved at tænke mig, at ieg ikke bestandig skulle vorde *Din* Ven saavel i *Gierning* som i Ord . . .«

Man vil se, at det ikke blot er Christian Molbech, der løfter Rousseau til Skyerne, men at ogsaa hans Ven Paul Dons søger at følge ham i Bestræbelsen for at forstaa og skatte den franske Filosof og udtrykke sig paa hans Manér. Desuagtet kom der en Kurre paa deres Venskabs Traad, og det, som jeg alt har bemærket, fordi Paul Dons havde kaaret sig en anden Bannerfører end Rousseau, fordi **Henrik Steffens'** Ord havde virket mere paa ham end Rousseaus Skrifter og hans gode Vens Lovtaler over disse.

Det er i et stort Brev, som Paul Dons skrev *13.—15. Mai 1804*, at baade den *forbigaaende* Misstemning imellem de to Venner har faaet sit Udtryk, og tillige Grunden til den er fremsat med tilstrækkelig Tydelighed, og deraf skal da nu anføres et længere Brudstykke: »Fra den første Tid af at jeg lærte at kiende Dig mærkede jeg, tilligemed et varmt Hierte, i Din Karakteer noget imod Din Alder saa gandske besynderligt sært og usædvanligt, at jeg studsede derved. Men da jeg tilfulde vidste og veed hvoraf dette har havt sit Udspring, læmpede jeg mig efter dem og giorde mig det til Regel, altid at giöre det. Men en lang Erfaring har ogsaa giort mig vis paa, at en ikke ringe Portion Egenkiærlighed ofte bestemmer Dig saa og ikke anderledes. Med en stor Consequentz forsvarer Du alt hvad Du har antaget og vil paa ingen Maade tillade, at man giör Dig Indvendinger. Det er ypperligt at være consequent naar de Grunde man bygger paa slet hen ere sande thi hvad der da følger af dem, maa ogsaa blive Sandhed; men mere eller mindre i det modsatte Tilfælde at være consequent, alene for at være det, det er synes mig noget gandske urimeligt. — Jeg har aldeles ikke vovet

at angribe Dine Meninger; . . . men jeg har yttret og villet forsvare et og andet som jeg har antaget og om hvis Sandhed jeg er lige saa overbeviist som om Tingenes Tilværelse uden for mig. Dette har da fordi de ikke vare overensstemmende med Dine, givet Anledning til en egen Adfærd fra Din Side. Du har ikke villet høre dem, Du har forkastet dem, blot efter en Fordom og et uklart Begreb, uden at Du har villet høre dem, og da gaae imod mig med Grunde . . . Fornemmeligen i den sidste Tid har jeg, som sagt, bestr[æbt] mig for at forsvare et og andet som jeg, ofte kun hændelsesvis, har fremsat, men som ikke har været efter Dit Hoved, og ikke, som jeg længe har giort, tiet reent stille naar Du erklærede det jeg fremsadte, skiöndt ikke for reent Galimathias, saa dog for Fostere af en Hierne som ikke havde samme gode Stilling i Hovedet som andre godt Folkes. For gandske kort siden forundrede Du Dig særdeles meget over, »»at jeg gad være en saadan Papegöye som jeg var««. — Maa jeg spörge, kan man ikke fremsætte en anden Mands Tanker paa samme Maade som han, uden derfor saa gandske at være Poppedreng? — Skulde maaske en Nyhedssyge bevæge mig til at fremsætte dem under en anden Form skiöndt de ikke hørte mig til, for at illudere den som ikke kiendte begge Former? Jeg mener at man alligevel kan være hvad ethvert nogenledes cultiveret Menneske bør være — Selvtænker. — Gud frie mig fra, nogensinde at ville forringe Mænd som jeg maatte ydmyge mig for om jeg fattede dem i deres hele Omfang; og förend jeg kan dette, för kan jeg naturligvis ikke dömme om dem — og endnu mindre bedömme dem ufordeelagtigt —; thi jeg vilde ligefrem derved indvikle mig i Skiævheder. Og, ved at ville erklære en Mands Ideer for at have Slægtskab med Pesthuussnak fordi jeg ikke fattede dem, smigrede jeg mig selv paa en lav Maade. Ved dette sidste her anførte har jeg fornemmeligen havt den Mand i Minde som

jeg af varm Taknemmelighed har bestr[æbt] mig for at opvække fordeelagtige Begreber om hos Dig — og til hvem var det mere naturligt at jeg gjorde dette end den som blev min første Ungdoms Ven og som ogsaa i Alder var min Lige? — **Doctor Steffens.** Evig og uforanderlig skal mit Hierte slaae med den höyeste Varme for denne Mand som jeg i min første Ungdoms Alder vovede, skiöndt næsten gandske raae og uvidenskabelig, men med som jeg tör paastaae, Evne til den nødvendige Anskuelse, at nærme mig til og af hvis herlige og lyse Aand jeg fik en Straale i mit Inderste. I Begyndelsen da jeg hørte hans Foredrag, concentrerede han mig saaledes, at jeg nær havde bukket under for den Smerte som jeg følte. Paa den ene Side havde jeg den största Deel af min Tidsalder imod ham, og jeg hørte fra alle Sider det almindelige Raab, at han var blot Charlatan, Markskriger, at hans Philosophie havde Liighed med den franske *Frihed og Liighed*, og Gud veed hvilke Prædikater man tillagde ham. Jeg vaklede frem og tilbage som det svage Siiv der bugner frem og tilbage for Nordenvinden. Men paa den anden Side blev jeg dreven (skiöndt jeg engang havde besluttet ikke mere at høre ham) af en uimodstaaelig indvortes Drift til ham. Da jeg ikke magtede med Sandhed at bestemme om den almindelige Tone var den rette ell[er] ikke, fulgte jeg ligefrem min egen Drift, og held mig at jeg giorde det! Dersom nogen Mand hidtil har skabt Lys i min Siæl, udfriet mig af det Fængsel som Opdragelse etc. etc. havde kastet mig i, da var det ham. — Han, ene Han har, som min gode Genius, peget mig den Vei jeg skulle vandre paa. Med Philosofiens Fakkel har han ledet mig om i Naturens Helligdomme, og ved den (Philosofien) har han aabnet mig en nye Verden i den virkelige, i det han har lært mig at skue den majestætiske Betydning som det ene staar i til det andet, at see det

Enkelte i det Heele og det Heele i det Enkelte, hvorved vi, i det vi erkiender dette fuldkommen relative Forhold af Tingene imellem hinanden, anskuer den evige Harmonie som er i det Heele. Den eneste Maade, jeg kunne belönne ham paa var med Taknemmelighed. Denne yttrede jeg noget af for Dig men Du kunne og ville ikke taale at jeg med saa megen Varme talede om en Mand som jeg saa inderlig følte og altid vil føle hvor meget jeg skylder. Nok, denne Mand var gandske og aldeles den første Anledning til en Disharmonie som reiste sig imellem os.«

For de fleste Læsere af dette Brev vil der være noget velgjörende i at se, hvordan Paul Dons prøver paa at tage sig sammen for at hævde sin Selvstændighed over for Molbech. Men naar man lægger Mærke til, at hvad han har skrevet i den rent rousseauske Stil om Molbechs og sit Venskab, hører til en Tid, der ligger nogle Maaneder senere end det Brev, hvoraf et Brudstykke nu sidst er meddelt, saa vil man faa et Indtryk af, at der har manglet ham paa Kraft til *den* virkelige Opgjörelse, som maatte til, om der skulde blive et Forhold som imellem ligestillede Venner. Og man vil faa et Bidrag til at forstaa, at det maatte virke forstyrrende paa Dons' indre Liv i det hele, da han kom ind i langt alvorligere Brydninger. Lige saa inderligt som han havde sluttet sig til Molbech, ligesaa inderligt eller endnu nærmere sluttede han sig senere til Grundtvig, med hvem han kunde enes om Lovprisningen af Henrik Steffens. Men derfor blev han ogsaa voldsomt greben af de stærke Sjælekampe, Grundtvig maatte gjennemgaa, inden han kom til Hvile i Troen paa Syndernes Forladelse. Og da saa Molbech veg tilbage fra at følge Grundtvig, og endnu mere, da det kom til et bestemt Brud imellem Molbech og Grundtvig, da blev Dons stillet over for et Opgjør af langt alvorligere Slags end det i 1804. Det er ikke underligt, at det kan skrives om Paul Dons,

at han fra 1811 til 1820 nedbrødes mere og mere,[1]) — ikke underligt, om end i höj Grad sörgeligt, at hans Søster, N. G. Blædels Moder, 1819 kunde skrive fra Kjøbenhavn til sin Mand, der da var Præst i Stubbekjøbing: »Hvad skal jeg sige dig om min ulykkelige Broder? Han er tabt for alle. Hans skjönne Sjæl er borte, og kun et meget svagt Legeme er tilbage for denne Verden. O, jeg kunde græde som et Barn fra Morgen til Aften ved at se hans ulykkelige Forfatning. Dette muntre, lyse Menneske, som jeg har elsket saa inderlig, fra jeg var Barn, og hvad er han nu, ja som du kunde se en Vanvittig, det er græsseligt, at jeg skal sige dette, men saaledes er det. Han sidder med et ulykkelig Blik stille hen paa ét Sted, taler ikke og kan intet erindre. O, kjærlige, gode Gud, end hans Lidelse, tag ham til dit himmelske Rige, og lad ham nyde al den Fryd, som hans kjærlige Hjærte fortjæner! Saadan beder jeg for vor Poul, bed ogsaa du min kjære Mand for ham, som er tabt for dette Liv«.[2])

En Overvejelse af Brydningen imellem Dons og Molbech kan hjælpe til at forklare, hvordan Dons' Liv fik en saa sörgelig Slutning. Men det meddelte Brev-Stykke fra Maj 1804 har ogsaa Betydning i andre Retninger.

Der er talt og skreven saare meget om Virkningen af Steffens' Optræden i Kjøbenhavn i Aarhundredets Gry. Men der er ikke offentliggjort mange Vidnesbyrd fra Tilhørere af ham, der følte sig hjærtelig grebne ved at høre hans Foredrag. Han virkede overordentlig meget paa *Oehlenschläger*, men vist nok mest ved Samtaler, frem for alt ved den, der optog det meste af en Dag og en Del af den følgende Nat, og som gik forud for, at vor store Digter skrev »Guldhornene«. Derom har Oehlenschlæger givet os en meget livlig Fortælling. Naar han skriver om Steffens' Foredrag, da er det mere som hans

---

[1]) W. Hjorths N. G. Blædel. S. 27.

[2]) Anf. Bog. S. 28.

Stalbroder end som hans Lærling. Den blivende Virkning af Steffens' Samvær med ham var især, at han fik Tro til sit Digterkald. Det dybeste af det, som kom frem i Steffens' Foredrag, har Oehlenschläger ikke tilegnet sig; ellers havde han ikke saa let under Opholdet i Halle i Høsten 1805 kunnet vikle sig ud af det nöje Venskabsbaand, hvorved han var knyttet til ham.[1]) — *Grundtvig* har oftere dvælet ved, hvad han har faaet ud af Steffens' Foredrag, og derved fremhævet adskilligt, som han har lært af Steffens, og som Oehlenschläger ikke har lært. Men han har aabent tilstaaet, at han stod meget tvivlende, ja overlegent over for, hvad hans Sødskendebarn sagde, saa længe han hørte paa, og naar han kom hjem fra et af Foredragene, og Kraften i dem skjönnede han egentlig kun deraf, at han ikke kunde lade være at følge dem til Ende. Der skulde gaa Aar hen, og han skulde blive dybt ydmyget, inden Steffens' Tale fik den afgjörende Betydning for ham, som den visselig har haft, først i en, saa i en anden og endelig efter flere Aars Forløb i en tredie Retning.[2]) — Man véd, at Steffens' Foredrag har virket stærkt paa »den svenske Gymnastiks« Fader, *Ling*, som studerede i Kjøbenhavn, da de blev holdt. — Men et bestemt og klart Vidnesbyrd om, hvad Lynildsmanden kunde udrette paa et ungt Menneskes Hjærte, som det, Paul Dons har aflagt i Brevet fra Maj 1804 til Chr. Molbech, husker jeg ikke, at jeg har truffen nogen Steds. Og jeg venter, at mange, som efterdags vil fortælle om Steffens' Foredrag i Kjøbenhavn, vil skjönne paa, at de nu kan være i Stand til at henvise til det, Paul Dons har skrevet om Indtrykket, han fik af at høre Steffens, om hvad der holdt igjen imod, at han fuldt turde give sig hen til at tage imod hans Ord, om hvordan han en Tid stod tvivlende, men saa maatte böje sig for Steffens som den gode Genius,

---

[1]) Smlgn. min Bog: „Oehlenschläger og den romantiske skole".
[2]) Smlgn. min Bog om Grundtvigs Barndom og første Ungdom.

der aabnede hans Øje for den Vej, han i sin Fremtid skulde gaa, — der skabte Lys i hans Sjæl, og som friede ham ud af Fordommenes Fængsel.

Brevvekslingen mellem Paul Dons og Molbech kaster fremdeles Lys over Spörgsmaalet om Kilden til den Sentimentalitet, den *Tilböjelighed til sygeligt Føleri*, som fandtes hos mange Mennesker i dette Hundredaars første Halvdel. Fordi den traadte frem i en og anden af Ingemanns Digtninger og hos mange af hans Velyndere, særlig stærkt, da »Blanka« blev opført paa det kongelige Theater og gav Anledning til Hejbergs »Julespøg og Nytaarslöjer«, saa har man tit sat denne sygelige Følsomhed i Forbindelse med Romantiken. Man har glemt, at Hejberg var paavirket af Romantiken saa godt som nogen. Man har glemt, at Oehlenschläger i sin egentlig romantiske Periode, 1802—5, slet *ikke* var Talsmand for det stærkt Følsomme. Man har glemt, at *den* tyske Digter, hvis »*romantiske* Digtninger« har givet Anledning til, at man fandt paa at kalde en hel Retning med dette Navn, Ludvig Tieck, snarere havde sin Styrke i det morsomme end i det hjærtegribende. Især siden den saakaldte Realisme kom herind fra Frankrig, har man stemplet den Slags Digtning, der slog stærkt paa de bløde Strænge, med Navnet Romantik. Vil man fordybe sig i Billedet af den unge Molbech, som man kan sé det i hans tidligere Breve til Grundtvig, eller som det længe för fremtræder i hans Forhold til Paul Dons, da faar man bedre Rede paa, *hvor Kilden er til det usunde Føleri*. Det er *Rousseaus* Skrifter med den Naturforgudelse og Selvforgudelse, som han har givet Udtryk. Naar Baggesen bliver indtaget i Rousseaus Tanker om Opdragelsen, og naar han gjæster Rousseaus Ø, da bliver han sentimental. Molbech bliver det i endnu höjere Grad, og hos ham holder det sig meget længere. Der kan ogsaa findes usundt Føleri hos Folk, der kaldes Romantikere; men i de ni af ti Tilfælde vil

de kunne takke en Skolegang hos Rousseau for, hvad der i denne Retning kommer frem hos dem. Der er meget af det, som blev skrevet i Tyskland i den store Literaturs Dage, der viser tilbage til Frankrig og Rousseau. Men der er ogsaa noget andet, som den Gang gjorde sig gjældende i Tyskland, — det, som styrkede Tyskerne til at rejse sig imod Napoleon. Steffens var en af de Mænd, hvis Navne er uadskilleligt knyttede til den tyske Befrielseskrig. Hvad der lynede i hans Tale i Breslau, da han manede tyske Studenter til at kæmpe imod Rousseaus Landsmænd, har ogsaa været til Stede som en Kraft i det, han førte frem i Kjøbenhavn. Derfor maatte en Ungersvend som Paul Dons, der virkelig blev greben af hans Tale, komme i tvivlende Forhold til den rousseauske Sentimentalitet. Derfor havde Rousseaus Lærling, Molbech, en Følelse af, at der var kommen en farlig Fjende ind i hans Ungdomsvens Hjærte, da Steffens var bleven Paul Dons' gode Genius. Og om end Misstemningen imellem dem kunde overvindes, og om end et smukt Forhold bag efter kunde udvikle sig imellem Rousseaus Beundrer: Molbech, og Steffens' Beundrer: Grundtvig, saa var det mere de fælles Fjender: Spidsborgerligheden, Snæversynetheden, Døsen og Letsindigheden, der bragte dem til at staa i samme Fylking, end en virkelig dybere Forstaaelse. Øjeblikket maatte komme, da Molbech ikke længere kunde følge Grundtvig, og da Paul Dons, for at følge den sidste, for Alvor maatte trække sig tilbage fra den første.

Hvad skal man kalde *det* hos Steffens og hos Grundtvig, der har stillet dem skarpt over for det franske og det naturalistiske? Det er ventelig noget, som hænger sammen med deres Afstamning fra de *gothiske* Folkefærd, — det er Synet paa den store Sammenhæng i *Historien*, der fremtraadte desto mægtigere, da det blev tolket af en Naturgransker, af hvem man mindst ventede det, — det er den

levende Brug af *Ordet* som Aandens Budbærer og — hos Grundtvig — det gjennemgribende Arbejde for at indsætte dette Ord i sin Ret. Kampen mellem, hvad der kom frem hos Rousseau, og hvad der kom frem hos Steffens og Grundtvig, er endnu ikke endt, saa lidt som det er kommen til en endelig Opgjörelse mellem fransk Lighed og engelsk Frihed. Lighedsmanden og Frihedsmanden kan staa sammen i Kampen mod herskesyge Tyranner. Men er der intet at frygte fra disses Side, da viser det sig snart, at Ligheden ikke behøver at være Lighed i personlig Frihed, og at Ligheden selv kan blive den aller værste Tyran. Venner af Rousseaus Opdragelsestanker og Talsmænd for den grundtvigske Skole kan staa sammen i Kampen mod gammeldags Pedanteri og i Arbejde for, at Livets Krav sker Fyldest. Men sent eller tidligt kommer der en Brydning imellem den franske, demokratiske, næsten udelukkende naturvidenskabelige Skoleretning, og den nordiske, historiske Skole, som vil holde paa de enkelte Personligheders berettigede Krav paa en fri Udvikling.

Der er mange Tanker, som kan vækkes ved at se Rousseau og Steffens stillede over for hinanden som Bannerførere. Men — for at komme fra det almindelige til det enkelte —, hvem, der har haft nogen Glæde af för at dvæle ved Billedet af Paul Dons som Grundtvigs og Ingemanns inderlig hengivne, for poetiske Indtryk næsten altfor modtagelige Ven, vil ogsaa være glad ved at lære ham nærmere at kjende, saaledes som han var i *den* fejre Ungdom, hvorom han i den lange og mørke Tid, der sluttede hans Liv, (fra 1821—43) af og til har fortalt, saa hans Börn aldrig kunde glemme det.

En af Dötrene, der havde lært mangfoldige Digte paa hans Skjød, længe för hun lærte at stave, har tegnet et Billede fra Vognserup, hvor Dons boede i en Række Aar, paa følgende Maade: »Livet i vort Hjem havde en ganske

ejendommelig Natur. Mine Forældre havde en stor, dejlig Have. Hvert Efteraar blev den store Spisestue i Hovedbygningen om Aftenen fyldt med Humleranker. Kar stilledes rundt i Rækker, og Humleplukningen begyndte. Hele Huspersonalet, unge og gamle, Gaardens Piger, og hvem der ellers vilde hjælpe til, mødte paa disse Aftener. Enhver modtoges med Glæde af min Moder, der var en meget elskværdig og klog Kone med en sjælden dygtig og praktisk Natur. Fader var paa Grund af sin Sygdom næsten blind, men han var en höjsindet Aand med et dybt poetisk Gemyt, nobel i al sin Færd, kun i enkelte Tilfælde meget heftig, naar han oprørtes af noget, der var hans Følelse imod. Naar Humleplukningen begyndte, var han altid tilstede, han stod da midt paa Gulvet og skar Ranker i Stykker, medens vi Börn skiftedes til at dele dem omkring. Enten blev der fortalt Historier eller forelæst udmærkede, men fattelige Fortællinger fra Faders gode Bibliothek, og jeg er overtydet om, at disse Timer paa forskjellig Maade fik en velsignelsesrig Indflydelse. — Naar Klokken slog 10, kom Lönnen i Form af dejlige Æbler, Valnødder og Druer; imellem havde Husnissen været ualmindelig god og blandet Skovnødder deri, og da var Glæden stor. — En Aften, da vi vare færdige, stod Fader i en Vinduesfordybning og saa op mod Himlen. Han havde fortalt os om sit Ungdomsliv; klare, lysende Billeder havde han vist os, og vi lyttede alle dybt grebne, da udbrød han pludselig: Ja, Himlen er dejlig, se hvor dyb og klar, det kan jeg dog se; men deroppe, Börn, sidder ogsaa han, »Jesus Kristus, Gud og Mand, over alle Stjærnetoppe troner höjt i Vælde han«. Og saa var der en Bevægelse i ham, saa dyb og stærk, at jeg aldrig glemmer den«.[1])

Dette smukke Billede af den syge Paul Dons vidner om Sammenhængen imellem hans rige Ungdoms-Minder

---

[1]) W. Hjorts Bog om N. G. Blædel. S. 29 f.

og Hengivelsen til den kristne Tro, der er bleven forberedt ved hans Tilslutning til Steffens, men som han vel især har skyldt sit Forhold til Grundtvig.

Fra en Amerika-Rejse.

Af *Eline Begtrup.*

Fra Kjøbenhavn til Hamborg tager Rejsen omtr. 12 Timer; videre derfra til Bremen 3 Timer. Bremen er en gammel Skipperby, det ser man bedst, når man træder indenfor i de gammeldags Ølstuer, hvor det vrimler med vejrslagne, udprægede Ansigter, en bestemt Type, uddannet gjennem Aarhundreder, som man møder overalt i Stræder og ved Bolværkerne. For Resten har Nutidens kjedsommelige Hånd udvisket Stadens gammeldags Præg en Del. — De store Atlanterdampere går ikke opad Weser, de ligger ved Mundingen; Jærnbanen befordrer Passagererne til Bremerhafen, og derfra gjør man Turen ud til den store Kolos med en mindre Damper. Fra nu af, til man lander i New York, er man henvist til sin lille svømmende Øverden og maa se at finde sig så hjemme der som muligt. Vi rejste med »Lahn«, der for nylig er blevet beskrevet i et af vore Billedblade; den rummer omtr. 1000 Passagerer med en Besætning af over 200 Mand. Så længe man har Land i Sigte, vender Tankerne sig derhen, og mangt et Lommetørklæde grædes vaadt i Stilhed henne ved Rælingen; det forjættede Land ligger endnu så fjærnt, og det gamle Land står gyldent belyst af vor taknemmelige Erindring. — Nordsøen vugger og skvulper én ind i Søvnen eller i Søsygens utålelige Plage. — Tidlig op paa Dækket næste Morgen

med en Kikkert! »Hvad er det, man skimter hist mellem Sø og salte Vover, det er England, solbelyst, Klipperne ved Dover.« Wergelands lille Vers synger igjennem én, når man gjennem Bølgesprøjtet og Morgentågen ser som en hvid Fata-Morgana-Kyst mod den lyse Himmel. Jo nærmere man kommer, des tydeligere ses de kridhvide Skrænter med et Tæppe af Grønsvær ovenover. Vejene trækker sig som Kridtstreger deroppe forbi små hvide Huse til en lille, hvid Kirke; nedenfor ligger det røde Fyrskib og nikker. Nu har Passagerere stadig travlt med at undersøge den forbiglidende Kyst og de talrige Skibe; er det en »Norddeutscher Lloyd«, »Lahn«s Selskab og Nordtyskernes Stolthed, så hilser Flaget i Bagstavnen og man udveksler hjærtelige Hurraråb. Vi glider ind i de rolige Vande ved Wight. Kysten med de grønne Træer og Banker træder helt nær, rundt om i det grønne ses ærværdige Herresæder og små elegante Landsteder. Højt over dem alle rager Southampton Castle med sine utallige Spir og Tinder, en prægtig, middelalderlig Bygning. Så glider Skibet gjennem Kanalen, indtil de sidste Fyr ved Englands Kyst forsvinder i Mørket, og vi går til Køjs for næste Morgen at begynde det ægte Frihavsliv. Der er ikke mere at se efter udenfor Rælingen, ikke et Skib, ikke en Fugl; så går man på Opdagelsesrejser indenfor. Anden Salon er respektabel og koster 180 Kroner fra Bremen; man spiser godt, fire Retter Mad og Dessert. Man ligger i lejede Sejldugsstole den hele Dag oppe på Dækket under Solsejlet og med en Bog i Hånden, når man synes, man har Kræfter nok dertil. Vi er i Agterenden af Skibet; aldrig ophører den taktfaste Banken af Skibets Kæmpehjærte; man sover ind ved den og ved Bølgernes Susen og vågner ved den, ikke et Sekund hviler disse Lyde for det trættede Hoved. Men foran os ligger et helt andet Rige, når man har Mod til at gå Vejen. En lang, mørk Gang fører til Mellemdækket, 3. Plads. I denne Gang

driver Maskinkarlene deres Spil, her falder drøje Eder og lige så drøje Hug, her jamres der, så det gyser i de opskræmmede Passagerer, der fra det fredelige Dæk kiger ind i Mørket. Oven over os er 1. Salons Promenadedæk, ved Siderne er Arresten, Køkkenerne, Bageri, Officerslukaf'er, Opvadskerrum. Ved den anden Ende af Gangen møder os et Vindpust, så vi må snappe efter Vejret; vi tumler ind over Tærskelen og står i Forstavnen på Mellemdækket, dette Paradis for Malere, Forfattere og Socialister. Den mødende Luftræk suser stadig om os, og Saltvandsskummet falder som en Tåge eller en Byge ind over os. Dækket er glat af Vand og Smuds. Der vrimler af smukke Rollinger i Pjalter og Snavs. Er Vejret koldt, kryber de sammen om Moderen, hun strækker sit gamle Shawl så godt som muligt og ud derfra kiger de sorte Krøller og store Øjne. Her tales russisk, polsk, czechisk; højtysk kan de fleste. Hist beder en Katolik sin Rosenkrans, her træder en ungarsk Kvinde i lange Støvler Dansen med en Landsmand. Kjole, høje Støvler og Guldtøj i Ørene er nok i Almindelighed hele Stadsen hos dette Folkefærd. Når Harmonikaen lyder, samler der sig snart en hel Kreds om de dansende. Nogle af Parrene drejer sig rundt i 10 Minutter med de ubevægeligste Ansigter, som var det en Bodsøvelse. Hist deler 4 Knægte et Glas Drikkevarer med strålende Ansigter. Par dannes der ligefrem utallige af. Spas og Spøg er grov, men optages i samme gode Mening, som den afgives. Der høres også mangen køn, flerstemmig Sang fra Hjemlandene. — Men tager Vinden rigtig fat, så skyller snart Bølgerne Dækket rent, så er det ikke for fine Næser at komme ned i Kahytten. Tænk Dem Varmen, Uddunstningerne; 2 Rækker Køjer og det i 2 Etager. Søsygen stiger; Pøse er her ingen af, hvad man ikke kan beholde, afleverer man så meget som mulig i Naboens Køje, og derfra drypper det som en mild Regn ned over Personen nedenunder. Og så at skulle trække

Vejret der inderst inde, med Køjer over sig og til alle Sider. Ungdommen forstår dog at holde Humøret oppe; forestil Dem et Selskab af vore sejge Landsmænd, Sønderjyder, Nordmænd og Svenskere iberegnet; man sidder, som man bedst kan, på Bordet, langs Væggen, på Bænkene og på Kanten af Køjerne. Belysningen er dunkel; nogle spiller Scarvenzel, en skriver hjem, en læser Kærestebrev. De har hver en Tinkop eller et fodløst Glas med Punsch. Så lægges Kortene hen, og Sangen begynder; man går hele Rækken igjennem, til Humøret er luftet, og man næstendels har glemt, hvor man sidder. Oppe i Køjerne rejser Folk sig på Albuen og lytter eller brøler op for at overdøve. Så sluttes der med et Leve for Landsmand- og Fostbroderskabet. — Søgangen mærkes også i de finere Kahytter: Suppen skvulper i Tallerkenerne, som man sidder og balancerer i Haanden, Opvarterne farer i Zigzag med Tallerkenstablerne; mest sidder man på Spring for ingen Skandale at gjøre ved Bordet og ødelægge de andres Madlyst. Så rutscher de dovne Mennesker på Dækket over i Skødet på hverandre, Stilheden falder bort, og inden man véd Ord deraf, har også denne Del af vor lille Verden sine Par, som man går og morer sig over. — I blikstille Vejr gled »Lahn« ind under New Yorks Strande; det var mod Aften. I et Par Dage havde man spejdet efter Tegn på Landets Nærhed, Fugle, Tang og Sejlere. Nu syntes begge Bredder illumineret til vor Ære. De store Hoteller lignede næsten Tivolis Bazar, men skjønnest af alt strålede Brooklyn-Broens vældige Bue med sine tindrende Lamper, og til venstre derfor løftede »Friheden« på sit hvide Fodstykke Faklen højt over os. Landluften berusede os Søfarere; man kunde ikke komme til Køjs; det var, som vilde man til Slutning holde paa det snævre Sammenhold om Bord. Man jublede og dansede; selv de tilbageholdne engelske Ladyer sad på Rælingen og slog Takt. 8 Dage havde vi været under Vejs fra Bremerhafen.

Rom.

Af *Laura Kieler.*

Naar De nu fra Civitavecchia af nærmer Dem Rom — Jeg forstaar Dem! Hvem vil vel i den nærmeste Fremtid falde paa at sende Skitser eller Beskrivelser fra Italien, særlig fra Rom? Man kan det næsten udenad. Æmnet: Italiens Skjønhed og Italiens gamle, romantiske Folkeliv burde vel snart ligesom Røverhistorierne tage sig en lille Hvile eller bestige Baalet, saa det senere kunde opstaa som en fornyet Fugl Fønix. Det er blevet udtærsket og fortærsket i alle Sprog, i alle Tonearter, — hvordan i al Verden kunde det dog falde mig ind at ville beskrive, jeg som endog — med Skam at bekende — fandt, at noget af det interessanteste i hele Italien netop var det *ny Italien!*

Jeg vil kun tillade mig at give Dem et Par Anvisninger, det vil sige, saafremt De selv aldrig har været i Rom, kun kan opholde Dem én Maaned i Rom, — med ét Ord: at forberede Dem!

Naar De nu altsaa fra Civitavecchia af nærmer Dem Rom, naar De til Venstre skimter Cestiuspyramiden og til Højre Via Appia, naar den evige Stad ligger for Dem, og De selv med bankende Hjerte farer derind, da tænker De kun: »Her har jeg Rom!« — — Naar De saa den næste Dag eller maaske endogsaa den samme Aften gaar ud, tænker De: »Nu vil jeg se Rom!«

Tillad mig, højstærede, hvilket Rom vil De se? Thi der er tre Slags Rom, hverandre aldeles modsatte. Rom er ikke ét, Rom danner en Treenighed. — Hvilket Rom vil De saa først se? Filologen, Historikeren, Oldgranskeren, Billedhuggeren iler til ét, Malerne og atter Historikerne til et andet, Nutidspolitikere og Nutidshistorikere — Historikerne er over alt paafærde — til et tredje. Det

kommer blot an paa enhvers individuelle Sympathi, Længsel og Interesse.

Disse tre Slags Rom ligger spredt om hverandre hulter til bulter, de griber ind i hverandre som altomfattende Krebskløer, men alligevel har de alle tre hver sit faste Hovedkvarter, hvor hvert enkelts højeste og fornemste er repræsenteret.

Har De kirkelige Tendenser, sværmer De for Renaissancen, saa gaa ud over Engelsbroen. — Den graa, smudsige Tevere slæber sig doven og tyk under de fem Travertinbuer; de tvende Rækker gigantiske Statuer, Berninis ti Passionsengle, søger forgæves at spejle sig i det grumsede Vand. Mon de i det hele taget nogensinde *har* kunnet afspejle sig deri? Engelsborg, Hadrians mærkværdige og berømte Gravmæle, der hæver sig foran Broens Ende paa den anden Bred, slaar Dem maaske ved følgende Overraskelse, — ja, her kommer det nu atter an paa enhvers individuelle Smag! — at De dog har tænkt Dem denne Engelsbro, dette Castello San Angelo, denne Tiber ganske anderledes storartet imponerende. Rom har været Dem for lys, Florenz er mørkere.

De standser derfor forundret, idet De betræder Broen, og betragter det i Øjeblikket maaske muntert solbelyste Billede: det hvidgraa Vand og de sandede Bredder med lyse, men hverdagslige Huse, end yderligere dekoreret med Vasketøj, der hænger til Tørring. Maaske og maaske ikke føler De, at Billedet — tilgiv, høje Roma! — er lidt mere prosaisk end Deres egen spændte, forventningsfulde Stemning vel kan taale.

De slentrer hen over Broen midt i den trykkende Solhede, midt mellem Æsler og Æseldrivere, og hvis De har været i Prag, sammenligner De uden Tvivl Billedet, De har for Dem, med et andet Parti, der har en forbavsende Lighed med dette, men som i selve Synet overgaar det i imponerende Pragt og Storhed, jeg mener Karls-Brücke

med sit Perspektiv af Statuer, sin friskt strømmende Moldau og Hradschin, Staden af Paladser, ligeoverfor med dens utallige Kupler og Spir.

Nærer De imidlertid fremdeles kirkelige Tendenser og Renaissancesværmerier, saa fortsæt kun Vejen forbi St. Angelo ned ad den smalle, af Færdsel overfyldte Borgo Vechio. De naar Enden af det lange Stræde, og De staar paa Peterspladsen. Peterskirken troner foran Dem hvilende paa den høje Marmortrappe, Vatikanet breder sig bag i en Udstrækning, man siger: ligesaa stor som hele Turins, Springvandenes majestætiske Støvregn glimrer, funkler — vend Dem dog ikke bort, jeg beskriver jo ikke! — og Berninis Kolonnader breder velsignende deres Prælatarme ud imod Dem.

De er i Pavedømmets og Middelalderens Rom, og Rafaels og Michel Angelos Navne lyser som Udødeligheds-stjerner over St. Pietro og Vatikan. Er De en rettroende Katholik, falder De maaske paa Knæ, er De Maler, Digter, gør De aandelig talt det samme — ikke for hans Hellighed, men for Rafael og Michel Angelo; er De ingen af Delene, staar De stille i den prisværdige Agt at betragte det mer og mer forsvindende Pavedømme som en Antikvitet, en Kuriositet, der Gud ske Lov snart maa have overlevet sig selv, og summerer tilsidst sammen alle de Antikens Herligheder, den hellige Fader sidder inde med i Vatikan. Pavedømmet Rom er tilvisse et Net af Kirker, der omspænder det hele med en Tvangstrøje, men her paa Peterspladsen, her er Reden for den eneste, saliggørende Kirke.

Er De Filolog, Oldgransker, — velan, kære Ven, saa gaa hen til Kapitol for at takke Guderne! Det staar Dem frit for. Enhver Slags Tilbedelse er tilladt; det gør intet-somhelst til Sagen, enten De dyrker Jupiter eller Paven. Kapitoleum, Forum Romanum, Titusbuen, Konstantinsbuen, Kolosseum, Palatium, det er Oldtidens Rom, bevogtet af

Ulvinden, der holder Aarhundreders Vagt ved Opgangen til Kapitol. Det staar under Ulvindens Beskyttelse. Gaa De kun derhen, tag Briller paa og led efter den tarpejiske Klippe. — Oldtidens Rom forgrener sig ligeledes ud over det hele, men her er dog dets Knudepunkt.

Interesserer De Dem derimod for det ny Italiens Hovedstad, det ny Rom, saa gaa hen til Qvirinalet, hvor det forenede Italiens Konge repræsenterer det altid adsplittede og nu for første Gang samlede Rige. Tænk Dem kun om et Minut, jeg forlanger ikke mere. For første Gang er Italien samlet til ét! Er der ikke ligesaa megen Rigdom i denne Tanke som i Vatikanets Samlinger, saa ved jeg ikke, hvad De maaske tilfældig forstaar ved Rigdom.

Sandsynligvis ønsker De ved fuldt Dagslys at se disse tre Forskelligheder nærmere efter i Sømmene. Ære den, som æres bør: De vender Dem først til den hellige, katholske Kirke.

Stakkels, faldne Storhed! Den oplyste Italiener har havt det hellige for nær ind paa Livet. Og saa Roms Præsteskab! Var De Katholik, vilde De slaa Kors for Dem. Hellige Fader, lad kun et Afladsbrev ligge beredt for mig, men din Kirkes Hyrder forstaar udmærket at se paa Evas Døttre! — Det skærer en i Hjertet at se disse Tusinder af Kordrenge, disse Tusinder af unge Præsteelever, (de tyske ligner i deres ildrøde Kapper omvandrende Mifistofeles'er) der fra den spædeste Barndom af er tvungne til Tonsuren. Skønne Skikkelser, svulmende af Livskraft og Livslyst og med Lidenskab indblæst i hvert Træk! Enten maa de afdø dem selv i en unaturlig Død, eller deres Liv bliver en eneste grov Løgn.

Det er Langfredag. Gaa kun ud til *Scala santa* og se Hundreder og atter Hundreder krybe paa Knæ opad den bekendte Marmortrappe fra Pilatus's Raadhus. En Knævandring opad denne Trappe og dertil paa Langfredag

er bedre end halvtresindstyve Skriftemaal og ligesaa mange Sjælemesser tilsammen.

De staar forfærdet og ser paa alle disse krybende, det sortner helt opover, og De udbryder maaske uvilkaarligt: »Kan dette virkelig finde Sted endnu?«

Jo, det finder virkelig Sted, skønt det er Aarhundreder siden, Morten Luther krøb op ad den. — Gaar De saa opad Sidetrapperne, der er forbeholdt de ikke bodfærdige, — thi Pilatus's Trappe maa ikke betrædes af noget Menneskes Fod, — møder Dem deroppe i det mystiske Halvmørke et Syn, der bringer Dem til at fare tilbage, netop fordi De saa pludseligt faar Øje paa det: Kristi Lig i fuld Legemsstørrelse liggende udstrakt paa Pilatustrappens øverste Platform, med Armene udspændte paa et Kors. Det blaalige Lampelys giver dette Sten- eller Træbillede en Ligfarve, der er uhyggelig-virkelig.

Men er De først kommen derop, bliver De ikke desto mindre greben. Den dunkle Belysning, den dæmpede Orgelmusik, den lydløse Stilhed, hvorunder det hele foregaar, gør Handlingen næsten højtidelig, og naar De saa ser den gamle, gedeskindsklædte Kampagnehyrde og den unge Albanerinde under Strømme af Taarer kysse Ligets Vunder, — de kysse fem, seks Gange, som om hele deres Tros Inderlighed maatte faa Luft og udgyde sig i disse Kys, — føler De Dem maaske mod deres Vilje rørt.

Men naar saa en flot Kavaler, — thi flotte Kavalerer kan ogsaa ses at krybe paa Langfredag — med kun det ene Knæ bøjet kysser én Gang og derpaa hurtigt rejser sig op i den Tanke, at nu maa den kære Herre Gud have faaet mer end nok, eller naar De nedenfra ser tvende, fornemme, rigtklædte Romerinder nonchalent lade sig falde ned paa det første Trin, hvisker og ler, og saaledes spottende over Ceremonien og sig selv, belaver sig paa den Ulejlighed at krybe op ad Trappen, svinder Stemningen. De finder det hele afskyeligt, oprørende, uhørt i vor Tid,

og De beklager Damernes kostbare Fløjskjoler. — Ja, kære Ven! De ser, de ikke troende kryber ogsaa, men kun for Anstændighedens Skyld.

Ønsker De at se mere af det én Gang saa mægtige Pavedømme, saa list Dem en Dag i Paasken, naar Kardinalerne aflægger hans Hellighed deres Paaskevisit, til at se Kardinalernes Vogne, idet de oppe i den indre Gaard kører frem én for én, alle sort lakerede med kulsorte Heste, ligesom Kusk og Tjener iført sort, — en storartet Ligparade.

Saa overvær til Ex. i St. Pietro in Vincoli en Biskops Afklædningsproces, der foregaar under højtidelig Orgelmusik, og se til, om De kan formaa at hente Andagt fra denne Gudstjeneste; saa fordyb Dem i Vatikanets pragtfulde Sale, hvor den og den Kejser eller Konge har havt Audiens hos den eller den Pave, saa fryd Dem ved dets tavse, stolte Antiker, ved Rafaels Stanzer, ved Michel Angelos sixtinske Kapel, og — ja, det kunde maaske lyde som en Vanhelligelse, men fryd Dem tillige ved Pavens private Have, ved hans Roser og ved — hans Helligheds Hønsegaard!

I Vatikanets Irgange er det let at gaa vild. Det udgør en hel aflukket Verden for sig, et kejserligt Fængsel for den dethroniserede. Il pape kan nok være tilfreds!

I Lighed med Vatikan er St. Pietro's religiøse Nimbus forsvunden. De kan gaa derhen en Langfredag for at høre en Miserere; De opfanger ikke en Tone paa Grund af den stadige Frem- og Tilbagevandren. Man møder kun disse syngende Tog lejlighedsvis under sin Promenade i Kirken; thi — jeg maa ud med Sandheden! — St. Pietro er en Promenade for snart alle Jordens Folkeslag og Trosbekendelser.

Man lytter ét Minut til én Messe i ét Kapel og — promenerer! Man lorgnetterer og fikserer hverandre, man vifter sig, alle Sprog summer en om Ørerne. I St. Pietro

holder de nyeste Moder Stævnemøde; den behøver ej at skamme sig for den flotteste Boulevard, og imedens korser den simple Mand sig og kysser St. Peders Taa.

Kikkerter tillades, den mest hensynsløse Theaterstirren tillades. Nu, de katholske Kirketjenere i andre Lande forstaar idetmindste anderledes at holde en i Tømme. De Præster, der ikke er blandt de forrettende, er ligesaa snakkesalige og uandægtige som de andre.

En mere træffende Illustration over Katholicismens Dekadence end en Skærtorsdag i Peterskirken gives maaske ikke.

Som sagt: mangfoldige Nationer sætter hverandre Stævnemøde i Skriftestolen. Paa hver Skærtorsdag udtales Absolutionen i flere Sprog. Elegante Herrer, elegante Damer gaar ind i Skriftestolen og banker paa. Pateren er endnu ikke færdig med den bodfærdige til Højre. Den nyankomne til Venstre banker atter; den skriftende til Højre har endnu ikke naaet længere end til to Tredjedele af sit Synderegister. Den nyankomne bliver utaalmodig og banker stærkere. Man ser i Aanden den skjulte Pater sidde i en Krydsild, — imidlertid bliver Klienten til Højre færdig, kryber ud af sit Hus, knæler paa Bedeskamlen, rejser sig, korser sig, knæler atter, rejser sig paany, og imedens promenerer Tilskuerne, konverserer og ler.

O Michel Angelo! Du skulde have vidst, at din St. Pietro vilde blive en saadan storartet Promenadesal! Du vilde have udslynget et Anathema, saafremt du ikke havde følt dig — smigret.

St. Pietro, det største, kristelige Bygningsværk, om hvilket Goethe udbrød: »Gewiss so gross gedacht und wohl grösser und kühner als einer der alten Tempel!« St. Pietro med sin —

Berolige Dem, jeg beskriver jo ikke! Jeg vilde kun bede Dem ét Minut at stille Dem hen paa den runde Porfyrplade lige indenfor Indgangen, hvorpaa ved Kron-

inger Konge og Pave knælede, og den kejserlige Kandidat aflagde sin Trosbekendelse, og saa sige mig, hvad De i det Øjeblik føler; tillade mig at udtale en lille, beskeden Tvivl om, hvorvidt St. Pietro trods sin enestaaende Skønhed dog nogensinde kan gøre et saa ophøjet, *religiøst* Indtryk, som Gothiken formaar at give? — Ære være Kølnerdom og Strasburger-Münster!

Men tys! Nævn det ikke højt, og lad fremfor alt intet Ord falde derom, ikke en Stavelse, medens vi er oppe i Kuplen; thi den mindste Lyd løber jo rundt. Denne Michel Angelos alvidende Kuppel! I et ubevogtet Øjeblik kunde man falde paa den fantastiske Ide at sammenligne den med Storinkvisitionen, der havde sit Øre saaledes opladt, at den kun var lutter Øre.

Saa vender De Dem til Kapitol, til Forum og finder atter — en Storhed i Ruiner. Hvorledes disse Ruiner taler til én, kommer atter an paa enhvers forskellige Sympathi. Storhed i sig selv indgyder Ærefrygt, men ikke altid Kærlighed. I Kolosseum maa den i det mindste være parret med Gru.

De gamle Romere kan undertiden indgyde Rædsel og Afsky trods deres Verdensstorhed. Hvad var det herlige Kolosseum vel andet end en Slagterbod? Den Kunstnydelse, det bød, andet end Slagteri? Sjældent har Umenneskelighed været saaledes raffineret, udviklet som i dette yppige, mægtige Romerliv. *Hvor* luksuriøst, og *hvor* mægtigt, aner man ikke, før man har set disse Ruiner.

Men Brønden staar endnu udenfor Kolosseum, hvor ifølge Sagnet Gladiatorerne efter endt Kamp gik ud for at vaske Blodet af deres Hænder. — — Maaske ønsker De hellere at staa paa Akropolis end paa Kapitol. I Menneskelighedens Navn! Hellas og Athen er lysere og humanere Navne i Deres Øren. Kraft og Klogskab har adlet det

gamle, mørke Roma; hvad Skønhed og Kunst angaar, draperede det sig med den græske Kappe.

Renaissancen repræsenterer først *Italiens* Kunst. — Skade: Renaissancen fører én tilbage til Pavedømmet.

Det ny Rom, Hovedstaden Rom! — Se den fra Monte Pincio af, naar den blaalige, solbeskinnede Lysdunst svæver over Verdensstaden under Deres Fødder, medens dens Larm stiger op til Dem, og Roms Beaumonde under fuld Hornmusik udfolder sin hele Pragt og Grandezza paa Monte Pincio! Det er et Nutidsbillede og Nutidsindtryk af saa stor Virkning, at De i Øjeblikket knap kan rumme det samtidig med de tvende foregaaende.

Det ny Rom griber om sig; det ny Rom er en evropæisk Stad, et virksomt, travlt, forretningsmæssigt Liv, der aldrig staar stille, men stedse skrider fremad, og hvor et rask Blodomløb forhindrer enhver Stagnation.

Vil nogen sige, det er et Tab for Rom, at Pavedømmets mange maleriske og groteske Skikkelser mer og mer forsvinder, — nuvel! For Malere og Digtere er det maaske en personlig Sorg, men for enhver Fremskridtets og Oplysningens Ven er det en jublende Befrielse fra et Aag. En Lykke for Rom, at det er bleven grebet af Nutidens Aand, og at Middelalderens sværmende, uvirksomme Drømme er blæst bort af Begivenhedernes Stormvind! En Lykke for Rom, at der er kommet Prosa indenfor dets Mure.

Piazza Colonna er under den ny Regering bleven Centrum for det romerske Forretningsliv. Midt i dette hæver sig Marcus Aurelius's Søjle, bevogtet — o Pavedømme! — af Apostlen Paulus.

Glimrende er Piazza Colonna om Aftenen oplyst af sine fire, kolossale Gaskandelabrer, og berusende lyder ofte ved den Tid et Orkesters fuldtonige Musik. Det er

det nittende Aarhundredes Friskhed og kækt pulserende Liv, og dette Liv følger Dem over alt.

Og saa Farvel, du Trefoldigheds Rom, hvor endnu, skønt det er forbudt, Modeller soler sig i deres Skønhed paa Trinene af den spanske Trappe, hvor endnu Kastanjerne ristes paa Gaden, Albanerindernes smukke Dragt i Blomsterpigernes Sværm fryder Øjet, og hvor endnu hver Morgen paa Slaget syv Kampagnehyrden lejrer sig med sine Gedeflokke uden for Kaféerne, medens Gæsterne med deres Glas i Hænderne styrter ud og faar deres varme, nymalkede Gedemælk.

Lad Solen kun skinne over Kampagnehyrden i Roms Gader og paa de drøvtyggende Geder ved hans Fødder! Det er et smukt Syn, og Gedemælken smager bedre end Gedemælk i Norden. — Du gamle Verdensstad, der repræsenterer tre Tidsaldere, som hver har sin Storhed! Lad kun Aftenrødmen saaledes som i Aften lyse over dine Kupler. Fortid, Nutid og Fremtid gemmer du i din Favn.

Men der er endnu et Rom, et fjerde Rom, som De ikke ser. Det er Martyrernes Rom, det er Roms Katakomber. De behøver ikke at gaa ned i dem, det er nok, De ved, at de er der. Er De selv en Kristen, føler De, at dette Lidelsernes Rom maaske er det største, netop fordi det er usynligt.

Martyrernes Blod har Magt! Som De gaar henad Via Appia, paa hviken de første Kristne gik Paulus i Møde til Trestabernæ, og passerer Katakomberne, lytter De uvilkaarligt. Maatte Roms Grund rystes af de Lidelsens Suk, de Bønner, dér en Gang er stegne op. Det Blod, der har vædet Roms Jordbund, fremavle Spirer og friske Livsskud!

Fra Jyllands hedeflader.

Af *L. Schrøder.*

Da jeg med Mansas kort for öje lagde planen til en af de køreture i Midtjylland, som har optaget mig i den sidste halvdel af avgust, var der særligt to dagsrejser, jeg glædede mig til.

Den ene dagsrejse — fra S. Felding over Skovbjærg plantage, Clasonsborg, Hesselvig og Arnborg til Herning — skulde føre mig igennem en af de egne, hvor *det danske hedeselskab* har udfoldet den rigeste virksomhed, ved at grave kanaler til vanding af sandmarker og enge, ved selv at anlægge mønster-enge, ved at tilplante gamle egekrat og lyngheder, især med bjærgfyr og rødgran, og endelig ved ganske nylig at påbegynde et stort mosekulturforsøg. Jeg havde stor glæde af at se disse forskellige arbejder, og ikke mindre fornöjeligt var det at se de mange ny bygninger på gårdene ved Skjernå, der vidnede om, at *Hammerum-herred* er ved at blive befriet fra det af Sten Blicher, i hans beskrivelse af Viborg amt nævnte, øgenavn »Jammerligheds-herred«, og at *Skarild* og *Arnborg* sogne i fremtiden næppe vil blive regnede imellem de tre »ringeste sogne« i Hammerum herred, som det er tilfældet i I. C. Halds beskrivelse af Ringkjøbing amt. Der er også en anden ting, jeg skal fremhæve. I »*Skovbjærg park*« er der så store og smukke naturforhold, som man sjælden finder i Midt-Jylland, og så ejendommelige, som man vel kun kan finde dem ved et af åløbene i hedeegnen. Man kan der sidde på en bænk i læ af nogle egepurrer og se dybt under den tilplantede brink først den vandrige kanal, så ny nåletræs-plantninger, der vokser frem imellem egepurrerne, derpå en dejlig frodig eng, bag den atter ung nåleskov, og endelig de lyngklædte bakker

nord for Skjern-åen. Men dette er ikke det eneste sted, som hedeselskabet har haft med at göre, jeg kunde anbefale vore malere at gæste. For blot at nævne nogle steder i samme egn: ved vandmøllen, der har navn af *Kidderis-bækken*, og endnu mere, hvor denne bæk, inden den ved Arnborg løber ud i Skjern-åen, berører plantningerne ved *Høgildgård* og *Birkebæk*, vilde en landskabsmaler kunne finde æmner, der var værd at fæste på lærredet.

Den anden dagsrejse — fra Ørre (nordvest for Herning) over Karup til Vium (i nærheden af Viborg-Langåbanen) — måtte efter kortet at dömme føre gennem en af de mindst bebyggede egne på hele halvøen. Der måtte man endnu mere end på Sønderomme-fladen kunne få et indtryk af, hvordan de fjærne bakker hævede sig som *øer* over lynghavet. Det var jo den hede, som Sten Blicher i »arabisk forstand« kaldte sin egen, og hvoraf han har givet den underlig betagende skildring i »Hosekræmmeren«. På en stille, varm septemberdag færdedes han derude: »Ingen vind bevægede den rødmende lyng; luften var lummer og døsig. De fjærne bakker, som begrænsede synskredsen, syntes at svömme lig skyer omkring den uhyre slette og antoge mange vidunderlige skikkelser af huse, tårne, slotte, mennesker og dyr, men alle af dunkle, uformede omrids, ustadigt vekslende som drömmebilleder: snart forvandledes en hytte til en kirke, denne igen til en pyramide; hist hævede sig et spir, her sank et andet; et menneske blev til en hest og denne igen til en elefant; her gyngede en båd og der et skib med udspændte sejl.« — Jeg blev ikke skuffet i mine forventninger. Det indtryk, som *Svollibjærg*, der ligger nord for Sönderomme, gör på den, der kommer fra »Hejnsvig-Hjerting-bakkeø«, og bevæger sig mod nord over Sønderomme-fladen, gentager sig langt stærkere, når man kommer fra den store

»Skovbjærg-bakkeø« imellem Skjernå og Holstebro,[1]) og drager øster på; det forekommer en da, som man så flere forbjærge, der fra bakkeøerne skød sig ud på fladen, eller som der dukkede enlige små-øer op af et stort hav. Med mine rejsefæller måtte jeg påskönne de træffende benævnelser, som oberstlöjtnant *Dalgas* har indført i vor hedegeografi. Og hvad den blicherske skildring angår, da svarede den vel ikke fuldt ud til den virkelighed, der nu er til stede. Der vil næppe på hin flade, som dog vel er den mest øde i hele Nörrejylland, findes noget sted, hvor man *kun* har den brune lyng omkring og den blå himmel over sig, og hvor ens vidt omsvævende blik kan *overraskes* ved at skimte et hus i kimingen. Men der er steder på denne flade, hvor man er milevidt fra nærmeste menneskelige bolig, og hvor man i nogle retninger ingen sådan kan sé.

Har hin egn mellem Ørre og Vium altid været så øde, som den er nu?

Da vort rejseselskab — fire til vogns og en til hest — ad den vildsomme hedevej nærmede sig det fra et af Blichers digte bekendte »Kjølvrå« og noget længere borte så *Karup kirke*, sagde han, der kørte hestene:

Her er da den berömte Karup kirke,
hvis ry har bredet sig i hele Norden.

Læserne skönner, det er en omdannelse af de oehlenschlägerske verselinjer om Trondhjems domkirke. Karup kirke *har* imidlertid været vide berömt, og dens gamle ry bidrog væsentlig til, at vi fremfor at bede i en af Kjølvrå-gårdene, hvor vor rejsefælle fra Ørre, ejeren af ride-

---

[1]) Man må ikke forveksle den store landstrækning, der hører til Skovbjærg-bakkeø, med Skovbjærg i S. Felding sogn, syd for Skjern-å, for nogle år siden en lille gård, men nu en ejendom, der ikke blot udmærker sig ved det ovenfor beskrevne smukke park-anlæg, men også ved store tilplantede heder og ved det iår begyndte mosekultur-forsøg.

hesten, havde gode venner, valgte at tage ind i Karup kro. Det gör nok ellers ikke mange vejfarende nu om dage. Der var ingen rejsestald, som man kunde køre ind i. Der var ikke havre at få til vore heste; staldkarlen, der tillige syntes at være møllersvend, måtte ind og lade nogen rug gå igennem kværnen for at få mel at blande i hakkelsen. Karup kro er tillige vandmølle, og den har en stor avling med ager og eng. Endelig er der knyttet høkerhandel til beværtningen. Jo mindre arbejdets deling er gennemført, desto fattigere er egnen; det kan man temmelig sikkert lide på. Kirken er heller ikke stor. Men hvad der står af den, er også kun et brudstykke af den gamle kirke. 1838 var der to studenter, V. Schøler og H. Svejstrup, der gik over Karup flade; de tog en noget sydligere retning end vi, idet de kom igennem Sunds; den ene af dem, der i mange år har været og endnu er en af de mere kendte præster i Jylland, hørte den gang fortælle, at Karup kirkes gamle tårn havde været sømærke; dette kunde passe, hvis lignelsen med »bakkeøer« blev ført videre, så at man også vilde tale om »sø-mærker« til vejledning for dem, der farer fra bakkeø til bakkeø. Der er vildsomt nok på lynghavet, så det vel nok kan behøves, at man har noget at styre efter. Hin ytring om Karup kirke kan i alt fald tjæne til oplysning om, hvor anselig kirken i fordums tid har været. Det store tårn er borte. Korsflöjene og koret er ligeledes borte. Kun en del af skibet er levnet; men det har tre smukke hvælvinger og mærkelige udhugne stene over de gamle indgangsdøre fra nord og syd.

I Karup sogn bor der nu kun 200 mennesker. Det kunde være rimeligt nok, at Kjølvrå-gårdene blev lagte til Karup kirke. Nu hører de til Haderup kirke, som vel ligger et par mile nord for dem. Men Karup-å danner ikke blot et sogneskel, men også grænsen imellem Ribe stift og Viborg stift, og dette skal være grunden til, at

hin omlægning ikke kan finde sted. Den tanke ligger imidlertid nær, at Karup kirke ikke har trængt til folk fra et andet stift, da den stod i sin hele pragt, at dens opland da har været anderledes tæt bebygget end nu. Ja dette vilde have været rigtigt, om det altid i middelalderen ligesom nu havde været sognet, for hvis skyld der byggedes kirker. Men det var det ikke. Den anselige kirke beviser derfor ikke meget med hensyn til, hvordan egnen var. Hvad der har gjort Karup kirke berömt, er det »undergörende Maria-billede«, som fandtes i den. Det har draget mange mennesker did, og for gaverne, de bragte, har man bygget kirken stor og prægtig. Lad os se lidt på, hvad der i gamle bøger meldes om Karup.

Peder Palladius skriver i sin visitatsbog om »helligdoms-gang«, at den er vidt forskellig fra »pilegrims-gang«. Helligdoms-gang vil sige, »at når du haver fanget din sjæls bespisning udi din sognekirke søndage og helligdage og din legems-spisning hjemme ved dit bord, så tag din nabo med dig eller gak ene, om ingen vil gå med dig, hen i sognen eller til den by, som du vedst, at en ligger på sin sygeseng! Sid og trøst hannem til det evige liv, som du selv vil være trøstet, om du låst på din sygeseng! Ere de fattige, tag med dig et stykke brød, smör, ost eller mælk, hvad Gud skyder dig i hu, og vederkvæg det hungrige hjærte, som du vilde være vederkvæget, om du havde sådant behov!« Men »pilegrims-gang«, det var »at løbe hen til den døde Jakob til Kompostella, til *Karup* og Wilsnak, og de syv døde kirker i Rom, til det døde blod i Bistrup ved Roskild, til døde Søffren i Holmstrup, til det døde blod i Kipping i Falster, der og andensteds, hvor djævelen gjorde sine jærtegn og gögled for vore öjen«. Den første lutherske biskop i Sjælland stiller Karup som valfartssted sammen med de mest bekendte i Danmark og — i hele Evropa.

Mere får vi at vide om Karup, når vi vil gå til den noget ældre samtale mellem »*Peder Smid og Atzer Bonde*«, der efter Rosenbergs skön er »et i sig selv betydeligt digt, ubetinget det bedste i hele århundredet og — bortset fra de bedre salmer — nærmere ved at fortjæne navn af en klassisk frembringelse end nogen anden digtning i hele tidsalderen«. Blandt andet fremhæver han den sindrigt lagte plan. Men denne knytter sig bestemt til Karup kirke. Samtalen foregår hos »Lars Foged« i Skive, der holder kro, og hos hvem præsten »hr. Jens« og gråmunken eller fransiskaneren »broder Kort« sidder og spiller tavl. Peder Smid kommer ind for at få en drik øl, eftersom han ikke har fået noget, siden han var i Holstebro. Som nu Peder Smid sidder nede ved døren og drikker, kommer Atzer Bonde og siger:

Sidder i helsen alle på rey,[1])
viser mig til Karup den rette vey.
Skal jeg over den lange bro,
kan jeg komme over med törre sko?

Peder Smid byder Atzer Bonde sin kande og spörger ham ud om hans hjemstavn. Atzer Bonde forklarer da, at han har hjemme i Tæbring by på Mors, og at han ikke tör spise noget, för han har fuldendt den rejse til Karup, han har lovet. Da siger Peder Smid:

Jeg haver og været til marked der,
jeg vil ikke komme der mer.
Jeg førte did økser, segle og knive
og tænkte købmandskab der at bedrive.
Jeg fik end nöje for alle mine vare
så mange penninge, jeg kunde fortære.

Atzer Bonde undrer sig over, at Peder Smid har været i Karup i sligt et ærinde:

Jeg går ikke til Karup fram,
for jeg vil sælge eller købe kram.

---

[1]) Kun i rimene beholder jeg hist og her den gamle skrivemåde.

Vidste I, hvad der skete, så vel som jeg,
I ginge vel pillegrims gang med mig.

Denne yttring vækker præstens og munkens opmærksomhed. Hr. Jens spörger, hvad der for nylig er sket i Karup, og Atzer Bonde svarer:

Må vel ské, I have hørt
af Luther, den kætter, som haver forført,
så at alle de, hannem tro på,
ville ikke til hellige steder gå,
hvilket ikke så skulle være,
men Gud i sin helligen ære.
Det holder min sognepræst for straf,
ti han haver stor skade deraf.
Jomfru Maria haver grædt fuld såre,
for ingen vil til Karup fare.
Det så min nabo, så dannis en mand,
hvor jomfru Marias öjne rand.
Det er ikke uden to dages rom,
siden han hjem fra Karup kom.

Præsten og munken begynder nu at klage over tidens vanart, og den første lader sig forlyde med, at der vel endnu kunde bygges noget på almuens helgentro, om man ellers kunde finde på et nyt under. Men da siger Peder Smid til Atzer Bonde:

Jeg vil göre eder skel for ded,
hvorledes vor frue i Karup gred.
Her Jens véd vel, hvorledes det gik til,
om han sandingen sige vil.
Der Karups-rejse blev mindre gjort,
og offret blev ikke halv så stort,
der fattes alt på her Maurits' disk
både lam og gæs, oste og fisk,
han gjorde med andre præster et råd,
at lægfolk skulde det ikke forstå.
Vor frues billede, i Karup står,
grov han igennem hoved og hår,
og gjorde hovedet inden tomt,
der var et hul både stort og romt.

En nagle stak han i öjet så,
at det kunde ingen mand forstå.
Så øste han hovedet fuld med vand,
og det så sagt igennem øjet rand,
og sagde: vor frue græder så såre,
for ingen vil til Karup fare.

Dertil svarer så Atzer Bonde:

Ej, hvi sige I sådanne ord,
jeg det ingenlunde tror,
at de ærlige, gode præste
kunde sådan skalkhed leste.

Men Peder Smid bliver ved sit:

Des frommere præsten synes here,
des værre kristen monne de være.
Landsdommere stod og så derpå,
at det er alt ganget så.
Rinds herreds foged, en mand så god,
han op på en stige stod,
han det oven i hovedet fand,
det var end da halv fuldt med vand,
og sigede så sagt igennen öjne neder,
det så og mange andre flere.

Nu udspinder der sig en længere samtale, hvori en mængde af de spörgsmål kommer på tale, som Luther havde rejst. Peder Smid gör god rede for tidens ny tanker og får lykke til at vinde både bonden og munken for dem. Den første siger til afsked:

Til Karup vil jeg ingenlunde,
gode nat, jeg går til Sallingsund,
der far jeg over og går så hjem,
på pilegrims færd giver jeg ej gem.

Af dette mærkelige digt, der antages at stamme fra 1530 eller deromkring, og som 1880 blev udgivet af Svend Grundtvig efter det eneste kendte hele tryk fra 1577, der opbevares i Sveriges rigsbibliotek, får vi da besked om, at det var et Maria-billede, hvortil overtroen knyttede den

undergörende kraft, og at præsten i Karup, da pilegrimsrejserne dertil tog stærkt af, søgte at give billedet ny tiltrækning ved et bedrageri, som vakte den forestilling, at det græd. Ligeledes får vi rede på, at der i Karup lige som på andre valfartssteder var lejlighed til at købslå. Anledningen til, at Karup kom i ry, skal for øvrigt have været følgende: en blind havde haft en dröm, og i følge den tvættede han sig i en kilde i Karup og påkaldte jomfru Maria; da han derefter fik sit syn, blev der først rejst et kapel og senere en kirke til vor frues ære. Man kan slutte videre, at der har været en kilde, som i hedenold tillagdes lægedoms-kraft, og ligesom på mange andre steder har folket, da det blev kristnet, taget ærbødigheden for den hellige kilde med sig over i den middelalderlige overtro. Legenden har knyttet sig til kilden, kildemarkedet er bleven holdt i kraft, og kirken med Maria-billedet og markedet har med hinanden fremkaldt en större samling huse ved broen over Karup-å.

At der har været bedre lejlighed til sammenkomster på dette sted för end nu, kan sluttes af, at de jydske rigsråder efter Frederik den førstes død i begyndelsen af maj 1533 samledes i Karup, »hvor der netop på st. Valborgs tider holdtes et meget besøgt kildemarked«,[1]) og at der endnu halvhundrede år efter har været huse, der kunde tage imod fornemme gæster, kan skönnes af, at Frederik den anden, da han 18. juli 1587 havde begyndt at holde harejagt ved Hald, den 25. i samme måned drog til Karup.[2])

Ikke blot kirken, men også dens omgivelser, har da i det femtende og sekstende hundredår været langt anseligere, end nu. Det er muligt, at kilden og Maria-billedet har været nok til at fremkalde hele denne forgangne

---

[1]) Hist. tidsskr., IV, 3, s. 263.

[2]) Smstds., s. 574.

herlighed. Men det er også *muligt*, at der i middelalderen har været en tættere befolkning ved Karup-å.

På vor køretur over den store flade imellem Ørre og Karup kom vi til Nedre- og Øvre-Simmelkær. Vi var inde i en af gårdene; dens ejer drev ligesom ejeren af Karup møllekro lidt handel; han besad 400 tønder land; men bygningerne var små i forhold til så stor en avling. I Galschiöts »Danmark« skriver Evald Tang Kristensen om gårdmændene i Simmelkær, at de i umindelige tider har drevet grossererforretning med uldvarer, og »det skulde fejle meget, hvis scenen for Blichers novelle »»Hosekræmmeren«« ikke skal lægges her«. Manden, som vi besøgte i Simmelkær, gav os nogle stykker *myremalm* med, hvoraf der var en stor mængde i engene, som hørte til byen. Der var en lærer i sognet, som satte navnet Simmelkær i forbindelse med myremalmen, idet »Simmel« skulde betyde malm. De lærde benægter rigtigheden heraf. Men Simmelkær er et af de steder, hvor man engang har nyttet malmen, og det er muligt, at forsøgene på at udvinde jærnet har ødelagt egnens skove og derved fremskyndet tilbagegangen i beboernes agerbrug. Simmelkær hører til Ørre sogn, der har præst sammen med Sinding. Her ligger Sindinggård, som er bekendt af to tidligere ejere, Mads Pedersen Lillelund, der var den første, som fandt og 1746 benyttede mergel i Jylland, og etatsråd *Fjelstrup*, der er forfatter til nogle afhandlinger om landvæsenssager. Han har blandt andet skreven, at han 1812 og 13 lod grave i lavningerne ved Simmelkær og da fandt en hel mængde gamle stubbe af el og birk, der vidnede om fordums skove. Disse skove er vel for en del blevne huggede og brændte for jærnudsmeltningens skyld.

Når man ser de frodige løv-træer i Ørre præstegårds have og fremfor alt den dejlige eg udenfor havedøren, så kan man skönne, der er steder i denne egn, hvor der ypperlig kan gro skov. Og hvad de egentlige heder ångår,

da aflægger de mægtige rødgraner i *Stendalsgårds-, Havredals-* og *Ulvedals-plantagerne* et vidnesbyrd om, hvad der kan afløse lyngen. Den skovstrækning fra nord til syd, som disse plantninger danner på Alheden sydøst for Frederikskirken og de i forrige hundredår anlagte »kolonier«, bidrager sikkert ved at skærme for vestvinden til at give egnen over imod Vium et helt andet præg end Karup-fladen, som jeg ovenfor har søgt at vække en forestilling om.

Man kunde have ønsket, at disse plantager var bleven lagt vestligere, så at de kunde have dannet læ for endnu mere land. Imidlertid har staten også, i *Feldborg*, gjort en god begyndelse på at få skov frem i den vestlige del af den store flade på begge sider af Karup-å. Og mergelsporbanen imellem Damsholt og Hodsager er et vidnesbyrd om, at man i den nyeste tid har taget sigte på denne egns tarv. Vi kom over denne bane, men så intet tog bevæge sig på den, således som vi havde set det på mergelbanen nord for Grindsted. Jeg måtte tænke på denne forskel ved at læse E. T. Kristensens beklagelse over, at Damsholt-Hodsager-banen ikke blev nyttet så meget, som det var ønskeligt. Også planteforeninger dannes i hine egne med hedeselskabets støtte. Men der er heller næppe så stor fart i hedeplantnings-sagen på Karup-fladen som på Sønderomme-fladen og på Hejnsvig-Hjærting-bakkeø. Der er oprindelig taget mere hede ind til statsskov ved Feldborg, end man virkelig har tilplantet. Der har også i Stendalgårds skovdistrikt (ved *Kompedal*) været påtænkt en större hedeplantning på offentlig bekostning, end der er gennemført. Staten har heder af bedre beskaffenhed som »Klosterhede« ved Lemvig, der først skal tilplantes. Heden på Karup-fladen er vist af en ualmindelig ringe slags. Vi så store strækninger, hvor lyngen var visnet på grund af den törre sommer, det har været iår. Det er vel under-

bunden, som volder dette. Hvad om nu denne underbund tillige gemte rigdomme af malm, så at det var dem, der skulde drages frem, dersom Karup-fladen til gavns skulde forandre sit udseende?

Der er nok at göre i mange tider både for statens forstvæsen, for hededeselskabet og for klitvæsenet, inden alt det øde land, som egner sig dertil, er bleven forvandlet til skov, og det er i sin orden, at man sætter stærkest kraft ind på plantningen, hvor den først synes at kunne lönne sig. Hånd i hånd med plantningen må gå foretagender til mere umiddelbar stötte for agerbruget, for udnytningen af kær og tørvemoser og — for benyttelsen af myremalmet. I *egnen ved Skjernå* vil mosekultur-forsøgene om nogle år vække almindelig opmærksomhed. Hvad om sporvejen over *Karup-fladen*, forlænget imod sydøst, kom til at afløse de gamle »malmveje«, ad hvilke man førte myrejærnet til smelteovnen? —

Det vilde have frydet Sten Blichers hjærte, om han havde forudset, hvad der nu er i gang til at forbedre kårene for hans jydske landsmænd. Det er værd at böje af fra jærnbanelinjerne og at færdes til fods, til hest eller til vogns i Midtjylland for at se denne virksomhed. Og det er underligt at tænke på, hvordan berömte navne kan falme og hidtil ukendte navne vinde glans. Forgyldningen er forlængst gået af »vor frue i Karup«, og de bedst kendte stedsbetegnelser fra hin egn er de, Blicher har draget frem i sine fortællinger og sange, mangen gang, fordi de som »Kjölvrå« lød noget sært. Imidlertid falder der glans over navne som *Skovbjærg*, *Hesselvig*, *Birkebæk* og *Høgild*, der for en menneskealder siden kun var kendte i den nærmeste egn som betegnelser for smågårde. *Sønder Omme* er bleven vide kendt, siden Birkedal som ung præst dér søgte at samle dem, som havde trang til at høre en alvorlig prædiken, fra øst og vest; men dette

sogn synes også at skulle vinde et navn i hedesagens historie. Annekset *Houen*, hvori der holdes folkehöjskole, er et af dem, hvor skovplantningen har vunden aller störst fremgang.

Thomas Bruhn, Rydberg.

Den 16. April jordedes paa Velling Kirkegaard Støvet af den gamle Hædersmand, Thomas Bruhn paa Rydberg, under saa stor Deltagelse fra fjern og nær, som det lille Sogn næppe har set Mage til. Det var vist Følelsen af, at det var en ualmindelig elskværdig Olding, der stedtes til Hvile, som havde samlet den store Kreds om hans Baare. Følgende Linier skal ikke være et Forsøg paa at give en Levnetstegning af ham, men kun være et lille Mindeblad af den rige Krands af Minder, som hans mange Venner har at glæde sig ved efter ham.

Thomas Bruhn fødtes i Flensborg den 15. August 1801. Hans Forældre var Kjøbmand Johan Ernst Bruhn og Hustru Maria, f. Prehn, i Flensborg. De var begge af tysk Byrd, og Tysk taltes ogsaa udelukkende i deres Hjem, men de var loyale, danske Undersaatter. Inden Thomas Bruhn var syv Aar, havde en smitsom Sygdom berøvet ham Forældrene, og han maatte da forlade Barndomshjemmet; men han var stor nok til at have en tydelig Erindring om det, og navnlig mindedes han levende sin Moder; ja, paa hans Dødsleje hørte det med til den Glæde, der fyldte ham, at han snart skulde samles med hende. Thomas Bruhn kom efter sine Forældres Død i Huset hos Præsten Brinkmann i Stenberg, ikke langt fra Flensborg, og her

blev han til sit syttende Aar, og Præstegaarden blev ham kjær som hans andet Hjem. Brinkman var en god Mand, sagde altid gamle Bruhn, og han var især en meget kongeligsindet Mand. Den daværende Konge i Danmark var Frederik den sjette, som Præsten i Stenberg satte høj Pris paa, og dette Sindelag har han ogsaa forstaaet at indpode i Plejesønnen, Th. Bruhn, der alle Dage dvælede med Forkjærlighed ved denne Konge. I Stenberg Præstegaard og hos Omegnens Bønder har han som Dreng vistnok tillige modtaget det største Indtryk af dansk Sindelag og Fædrelandskærlighed, der siden var saa betegnende for ham. Af hans mange Sødskende var han den eneste, der slog Bo i Kongeriget, og med Liv og Varme sluttede han sig til Danmark og den danske Sag, der blev ham en Livssag til det sidste. I de unge Aar, efterat han havde forladt Stenberg og den kjære Præst, hvem han altid omtalte med stor Kjærlighed, var han paa forskjellige Gaarde, senest i Jylland som Forvalter, indtil han i Aaret 1827 kjøbte Gaarden »Rydberg« i Velling Sogn ved Ringkjøbing, og to Aar efter, den 6. Novbr. 1829, ægtede han Conraddine Schønau, Datter af Proprietær Nikolaj Schønau til Kjølbygaard i Thy og Hustru Vilhelmine Maria Kristine født Vorelmand. I hende fandt han en højhjertet Dannekvinde, der baade ved sin Begavelse og Hjærtelag ragede op over Mængden, og hun blev hans trofaste Støtte ikke blot i alle Hjerteforhold, men også i de ydre og praktiske Forhold, der tidt faldt vanskelige for ham, var hun hans kloge og forstandige Raadgiverske og uundværlige Medhjælp. De fulgtes ad gjennem et langt Liv og delte Medgang og Modgang med hinanden som Dannemand og Dannekvinde. Den 6. November dette Aar er det 60 Aar, siden de to Gamle ægteviedes, og gjennem den Række af Aar har deres Samliv lyst ud over denne Egn til Velsignelse. Det er vanskeligt at sige, hvem af de to Ægtefæller det skyldes mest, at Rydberg blandt alle Omegnens Herre-

gaarde blev en sollys Plet, der søgtes af levende, danske Kristne, ikke mindst af Præster fra alle Egne af Landet, og deres Tal løber stærkt op, der har lyse Minder fra kortere eller længere Besøg paa Rydberg. Da Bruhn for 60 Aar siden tog Bo her, var det smaat med Kristendom allevegne i vort Fædreland og ligesaa i Velling. Præsten, H. Møller, var som de fleste Præster dengang Rationalist, og hørte til de ivrigste af det Slags, var nidkjær for Skoler og Oplysning. Jeg har flere Gange hørt gamle Folk sige, at Møller var en mageløs Præst, og han kunde rigtignok si æ Skuler ordentlig ætter. I sit Hjem var nævnte Præst en ulykkelig Mand, og naar Th. Bruhn talte om ham, da kunde man mærke, hvor hjertelig ondt det havde gjort ham for denne Præst, der i sit Hjem ingen Fred kjendte og i sin Tro ingen Støtte havde til at bære Livets Sorger og Alvor. Th. Bruhns lyse Tro maa dog have gjort Indtryk paa den stakkels Præst, derom vidner saadanne Ytringer som disse: »De er en lykkelig Mand, Bruhn,« sagde Præsten engang, »De tror paa Kjødets Opstandelse, for mig er Alt kun Forraadnelse.« Dermed er deres forskjellige Tros-Standpunkt klart betegnet. Der var dog gammel Gudsfrygt hos flere Familier i Sognet, og denne gav sig Udslag blandt andet i Kjærlighed til de gamle Salmer. Præsten, Møller, var derimod ivrig for at faa disse gamle Salmer ud af Verden. Et lille Træk herom gaar fra Slægt til Slægt: Saa fortælles det, at Præsten en Søndag vrængede ad de gamle Salmer, men da Folk kom ud af Kirken, slog flere Mænd Kreds om ham og bad ham tage sine Ord om Salmerne i sig igjen, hvad han ogsaa gik ind paa, og den evangeliske Salmebog blev aldrig indført i Velling. Th. Bruhn lærte snart at kjende og elske disse gudfrygtige Familier, og han havde særlig Øje for den Velsignelse, der er ved at blive i den fra Fædrene nedarvede Gudsfrygt, en Velsignelse, han højlig glædede sig over at spore hos Børn og Børnebørn af disse

gamle, troende Familier, og som klarlig ogsaa spores i hans egen Æt, og med Guds Hjælp skal spores i den herefter. Den Ædles Æt dør aldrig ud, det er en liflig Forjættelse. De gammeldags troende Kristne i Velling, der med Thomas Bruhn og Hustru sukkede og længtes efter en levende kristelig Forkyndelse i Kirken, oplevede det, da Karl Fr. Hassenfeldt blev Præst i Velling 1830 til 1841. Denne Tid betegnede Bruhn altid som Hassenfeldts Tid. Jeg kan med Glæde vidne, at denne Præsts Minde endnu er levende hos flere i Velling, men den, der stærkere end alle andre har holdt Hassenfeldts Minde levende frem, det er Th. Bruhn. Man mærkede det, hver Gang Talen kom paa denne kjære Præst, at denne ikke blot havde været Th. Bruhns Hjertens Ven, men at han vel egentlig havde ringet Solen op for ham, Naadesolen: »Troens Ord«. Hassenfeldt var nok den første Grundtvig-Discipel, fra hvis Præstelæber en kirkelig Forkyndelse paa Troens Grund har lydt over disse Egne, og han er saaledes Morgenlærken, der i en taaget Tid bebudede den »signede Dag, der nu skinner, og ved Gud Faders Naade i Jesus Kristus skal skinne over de kommende Slægter iblandt os«. Efter Bruhns Vidnesbyrd var Hassenfeldt ikke nogen begavet Taler, men han var stærk af Overbevisning, levende i Troen, jævn i sit Væsen og omgængelig mod alle. Det er det Billede af ham, som stod levende i Vennen, Th. Bruhns, trofaste Sjæl og som jeg har set Afspejling af. Bruhns Kjærlighed til Hassenfeldt blegnede ikke, den gik over paa hans Børn og ytrede sig i en kjærlig Deltagelse for deres Ve og Vel, som disse paa mange Maader vil kunne afgive Vidnesbyrd om. Samtidig med Hassenfeldt i Velling var en ung Aandens Stormand, Vilhelm Birkedal, ansat som Kateket i Ringkjøbing. Forfatteren af disse Linier har engang i Velling Kirke hørt Birkedal tale om, hvorledes Hassenfeldt lærte ham at bøje den stive Nakke og førte ham ind i Ypperstepræstens Palads. En gammel Mand, Fattiglem,

der i sin Tid havde tjent Hassenfeldt og som saadan tidt kjørt Birkedal hjem til Ringkjøbing, blev hjertelig tiltalt af Birkedals mægtige Tale, og jeg kunde mærke paa hans Dødsleje, at den havde rørt ved ømme Strenge i hans Sjæl. Det er Birkedal, der i sin Livsførelse betegner Hassenfeldt som »en Ridder uden Frygt og Dadel«, og han betegner hans Forkyndelses Sikkerhed med de Ord, der var henvendt til Birkedal selv: »præk Naaden kun, og vandt Du ingen Sjæl, saa vandt Du dog Dig selv.« — Det var Hassenfeldt, som førte Birkedals og Bruns sammen, og disse tre Familier levede et rigt og skjønt Venneliv i flere Aar i Alvor og Gammen. Th. Bruhn havde noget af den »Humor«, som i saa rigt Maal er givet Birkedal, og de kunde saa godt sammen, den aandsstærke, djærve Birkedal og den barnlige, hjertelige Bruhn. Den 6. Novbr. 1879 var det Th. Bruhns og Hustrus Guldbryllupsfest, og da mødte ogsaa Vennen fra de unge Dage, V. Birkedal, og hvem, der den Dag hørte ham tale til Guldbrudeparret i Kirken og i Hjemmet, kunde faa et levende Indtryk af det stærke, trofaste Venskab, der havde knyttet dem sammen i en lang Række af Aar, og hvorpaa dette Venskab var bygget. Ja, Hassenfeldt og Birkedal havde fundet hjertelig Forstaaelse hos Familien paa Rydberg, og i dette Hjem, enestaaende som det var i denne aandelig fattige Tid, havde begge disse Banebrydere fundet den hjertelige Vederkvægelse, som de for deres Gjernings Skyld trængte til, og som de vist mange Gange har kunnet takke Gud for. Og hvad Rydberg var for Hassenfeldt og Birkedal, blev det siden for Svendsen, der afløste Birkedal som Kateket i Ringkjøbing, og for den samtidige Dr. Blicher. Da var den elskelige P. Tang, hælvten Skjald og hælvten Sagamand, som Birkedal kalder ham, Præst i Velling, men da han var legemlig svag, prædikede Svendsen en Tid for ham i Velling, og hans Kæmperøst er ikke glemt. Man hører stundom Folk sige, at Svendsens Røst er den

mægtigste, der har lydt i Velling Kirke. Svendsen var en sangkjær Mand, og med ham kom de dejlige bibelhistoriske Sange til Rydberg, og da jeg for 24 Aar siden kom hertil, da var det disse Sange, indsungne fra Svendsens Tid, som klang lifligst hos den sangkjære Familie paa Rydberg. Som Bruhn var hjertelig knyttet til disse ovennævnte Stormænd, saa har han senere været knyttet inderlig til mange af den yngre Præsteslægt baade her og andre Steder. Det skal blot nævnes, at det var Th. Bruhn, der vinkede saa stærkt ad H. Bech, at denne drog fra Stenberg, Bruhns andet Barndomshjem, som Præst til Lem og Ølstrup 1865, og der er mange, for hvem H. Bechs Minde er kjært, der den Dag i Dag er ham taknemlige derfor. Det er kjendt for mange, hvor højt H. Bech elskede gamle Th. Bruhn, og denne glædede sig igjen ved sin yngre Ven og ved hans velsignelsesrige Virksomhed her paa Egnen. Gamle Th. Bruhn med Familie og flere yngre Familier i Velling følte sig i flere Aar inderligere knyttet til Præsten H. Bech i Lem end til nogen anden Præst her paa Egnen, og hvad der drog Th. Bruhn og os andre saa stærkt til Bech, var den Naadegave, han i sin Forkyndelse havde til stadig at drage Barneforholdet til Gud Fader saa trøstelig frem. Paa Kirkestenten ved Lem Kirke har Bech ladet indskrive disse Ord: »Uden I blive som Børn komme I ikke ind i Guds Rige;« det var ret efter gamle Th. Bruhns Hjerte og kaldte ret levende Bechs Betydning frem for ham. Ja, »levet med og været vaagen«, det har Th. Bruhn. Med Hassenfeldt, Birkedal og Svendsen levede han i Datidens kirkelige Bevægelse og fulgte nøje med i alle de Spørgsmaal, der rørte og angik Guds Menigheds Ve og Vel, og hans Deltagelse for den holdt sig levende til det sidste. Bruhn elskede Livet, og han var stærkt gjennemtrængt af den Sandhed, at det kun kan ytre sig i Frihed. Som kirkelig Frihedsmand brød han sig da heller ikke om Sogneskjel, men søgte sin hjertelige og aandelige Trang

tilfredsstillet, hvor han bedst kunde. Var der Tider under hans Børns Opvækst, da han følte sig hjemløs i sin egen Sognekirke, saa sendte han sine Børn ud for at blive konfirmerede af Præster, han stod i Forstaaelse med; en af sine Sønner sendte han endog over for at blive konfirmeret af gamle Grundtvig. Som paa Kirkens saa og paa Skolens Grund var Th. Bruhn en frisindet Mand, der hadede al Tvang. Derfor holdt han ogsaa selv Lærer til sine Børn. En af de mere bekjendte Mænd, som har været Huslærer paa Rydberg, er Poulsen Dall, der med sin Familie er flyttet til Amerika og søgt Hjem og Støtte hos og i Nærheden af Bruhns Sønner, Georg og Arent, i Elkhorn. Det kristelige Liv var altid Hovedsagen for gamle Bruhn, og det afspejlede sig i ham paa en saa barnlig Maade, at man tidt kom til at tænke paa Salmeverset: »O Kjærligheds Aand lad barnlig mig kysse den straalende Haand.« Alt kom saa umiddelbart frem hos gamle Bruhn, der var saa lidt beregnet ved hans Væsen og hans Færd, og hermed stod det og i Forbindelse, at han brød sig saa lidt om System, Dogmer og Doktriner, blot Livet var der. Verdens Kloge kaldte ham vistnok mange Gange med et lille Smil og et Skuldertræk for — Idealist, og mente maaske, at han var altfor lidt hjemme i den haandgribelige Verden, — kan være; han lod dem blot smile, thi han følte sig i Sandhed lykkelig ved at være greben af den største Idé i Verden, og som Præsten Helveg i Velling i Sandhed vidnede ved hans Grav, »han var greben af Kristus«, og denne Grebethed var hans Pryd. Thomas Bruhn var ikke som Folk er flest, der var saameget af sand Oprindelighed i hans Person, og det er, ikke mindst i vor saa reflekterende Tid, saa friskt, saa velgjørende at omgaas saadanne Mennesker. Gjennemtrængt af en levende Sandhedsfølelse var Bruhn sig selv i alle Forhold overfor alle Mennesker. Jeg har ikke set ham anderledes overfor den højtstaaende end overfor den

jævne og fattige Mand. Det gjaldt ikke for ham om »at synes, men om at være« og derfor hadede han al Forstilthed, alle Krogveje og alle kloge Beregninger om at naa frem til et eller andet Maal. Den lige Vej var for ham i Sandheden tro i Kjærlighed. I sin Kjærlighed til Mennesker søgte han især de Betrængte og dem, der staar i Skygge eller var stedmoderlig behandlede af Naturen, og han glædede sig alle Vegne, hvor han fandt Guddomsgnisten i Hjertemuldet; ja, han elskede det menneskelige, hvor han fandt det: om i Slot eller Hytte, det var ham lige godt. Som han var en Menneskeven i det hele, saa var han en saare trofast Ven i det snævrere Venneforhold. Naar man i Sorg, i Fejl og Fald trængte til Venners kjærlige Deltagelse, saa véd jeg faa eller ingen, der med milde Øjne og faa Ord kunde husvale som gamle Th. Bruhn. Til Børn følte han sig særlig draget, fordi han i dem fandt mest af Oprindelighed, Umiddelbarhed og det stærkeste Minde om Paradislivet. Alle Børn her i Sognet kjendte gamle Bruhn, og han havde altid et mildt Øje og et godt Ord til dem, naar han mødte dem, og der blev Glæde, naar de mødte ham paa deres Vej, den elskelige Børneven. Var Th. Bruhn en Børneven og selv en barnlig Natur, saa var han ogsaa en trofast Søn af vor fælles Moder: gamle Danmark. Ja, jeg har tidligere berørt, at den danske Sag var ham en Livssag, og det kom vel stærkest frem til enhver Tid, naar der blev Tale om Sønderjylland og Sønderjyderne. Da den sønderjydske Bonde vaagnede til Kamp for sit danske Modermaal og for at styrke sig til denne Kamp i Fyrretyverne stævnede det danske Folk til Møde paa Højskamlingen, da var Th. Bruhn straks med ved det første. Han har fortalt mig et lille fornøjeligt Træk fra et af disse Møder, som skal staa her. Præsten P. Tang i Velling var ogsaa kommen derned, og da han saa P. Kr. Kron, »Dannevirke«s Redaktør, som han ellers slet ikke kjendte personlig, løb han ham

lige i Favnen og kyssede ham. Dette kjønne Træk paa dansk Sindelag kunde gamle Bruhn med Liv fortælle paa sine gamle Dage. Vore Soldater fra begge Frihedskrigene vil mindes, med hvor stor Deltagelse de blev modtagne paa Rydberg, og hvor stor en Kjærlighed, der under selve Krigen blev vist dem. I Efteraaret 1867, da Saaret over Sønderjyllands Tab endnu var saa frisk, holdtes det første, store, folkelige Møde om den Sag her paa Egnen, hvor Præsterne Birkedal og Svejstrup var Ordførere og kjærkomne Gjæster paa Rydberg. Men særlig maa jeg dog minde om Sønderjydernes Besøg i Vestjylland i Juni 1884. Mange er de, der betragter disse Dage som nogle af de bedste, de har oplevet; ingen tror jeg dog var saa hjertegreben deraf som den gamle Dannemand paa Rydberg. I dennes dejlige Have holdtes Søndag den 10. Juni et stort Møde med Sønderjyderne, hvor gamle Bruhn selv bød velkommen. Der var Højhed over Oldingen, da han, som næsten aldrig kunde tale offentlig, fordi han blev overvældet af sine Følelser, rolig, men grebet, sagde: »I denne Have har jeg tilbragt en stor Del af mit Liv, den har delt mange af mine Sorger og mange af mine Glæder, men ingen Dag har jeg været saa glad herude som i Dag, da jeg kan byde mine kjære Sønderjyder velkommen«. Dette Velkommen var et dejligt Præludium til de tre Dages Samværen for os med Sønderjyderne. Et Par Gange før havde der været store folkelige Møder i Rydberg Have. Den ene Gang var det en Grundlovsfest i Aaret 1870, hvortil vistnok Bruhns kjære, nu afdøde Datter, Frederikke, nærmest havde givet Stødet, og jeg siger næppe for meget, naar jeg mener, at det er en af de bedste og mest vellykkede Grundlovsfester, der er bleven holdt her paa Egnen. Den anden Gang var det et folkeligt Vennemøde, Dagen efter Frederikkes Bryllup med Provst Vilstrup i Borris, den 2. August 1872. L. Schrøder og Nutzhorn fra Askov og Termansen fra Gammelby var Ordførere. Dette Møde

staar i en særegen Glans for Omegnens Befolkning, og jeg tror ogsaa for Rydbergerne selv. Ved større og mindre folkelige og kirkelige Møder her paa Egnen var Th. Bruhn altid med, indtil Tunghørighed i de allersidste Aar hindrede ham i at nyde godt deraf, og ved det mærkeligste og for mig største af vore Vennemøder, det ved Grundtvigs Jordefærd, var baade Th. Bruhn og hans Hustru med for at bringe deres Tak sammen med alle Venner til Gud Fader for, hvad han i Grundtvig havde givet vort Folk og Guds Menighed. Ved smaa Møder herhjemme, navnlig for Ungdommen, hvortil Th. Bruhn altid opmuntrede, var han jævnlig med, og der var en Tryghed over os unge, naar vi havde den gamle i vor Midte. Jeg rejser med Ungdommen til Ungdommen, sagde Grundtvig engang, og gamle Bruhn levede med Ungdommen. Derfor elskede han ogsaa i høj Grad Ungdoms-Skolerne, Højskolerne, fordi han i dem saa de bedste Planteskoler for det rette Ungdomssind. Selv var han nok den første her paa Egnen, der sendte sine Sønner paa Højskole, til Rødding og til Kold. Da Efteraarsmøderne saa begyndte for gamle Folk, saa lettede gamle Bruhn straks og tog paa Askov Højskole, og han er vist en af de allerældste, der har siddet paa Højskolebænken. Det var fornøjeligt engang paa Askov at se gamle Bruhn og gamle Pastor Østergaard kappes om at hjælpe hinanden tilrette, idet hver af dem mente at være den yngste; de kunde staa og se paa hinanden med en forunderlig Glæde. Gladest var dog gamle Bruhn ved at besøge Askov under Pigeskolen. Jeg har hørt ham sige, at naar han saa disse glade Pigeansigter og hørte deres livfulde Sang, da blev han oplivet for lange Tider, da løftede Ungdomssindet sig i ham med frejdigt Haab for Folk og Fædreland. Th. Bruhn var, som jeg alt har nævnt, en frisindet Mand, men det var den personlige Frihed, der særlig gjaldt for ham. Han var ikke Politiker, uagtet han en Tid i Halvtredserne sad i Landstinget, og

politiske Partier havde han vanskeligt ved at forsone sig med; var der nogen Enkeltmand, hvis Politik han fuldt ud billigede, saa var det N. J. Termansens. Th. Bruhn »fulgte ej med Strømmen, men med Tiden, og derfor holdt han sig saa ung i Striden«; han saa ogsaa i det ydre saa ungdomsfrisk ud lige til de allersidste Aar, og navnlig bevarede hans Øjne en forunderlig Friskhed til det sidste. En letbevægelig Sjæl boede i gamle Bruhn og den boede i et letbevægeligt Legeme; hans Gang var indtil det sidste saa smidig og let som en Ynglings, og han vilde gjerne færdes omkring i Guds frie Natur, den han elskede og saa paa, som et Barn ser paa sin Faders Værk; han havde virkelig noget af Brorsons Syn paa Skabelsen og Skaberens Storhed. Det var fornøjeligt at se Th. Bruhn og Hustru, de to gamle Mennnesker, Arm i Arm, trodsende Vind, Vejr og Veje, gaa omkring i Sognet til Venner, til Fattige og Syge; var det mørkt om Aftenen, gik de sædvanlig midt ad Vejen, hvor sølet det end var, og det kunde ogsaa ske, at de midt om Vinteren trak Skoene og Strømperne af for at komme frem; det var Morskab for dem. Gamle, elskelige Bruhn kaldte Folk ham nu, og det med Rette; han havde været en ildfuld Natur, men denne ildfulde Natur lutredes i »Kjærligheden selv, den rolige Kilde for Kræfternes Elv«. Det var hans Glæde paa det sidste at komme hjem, hvor Kjærligheden er evig og fuldkommen. »Vor Tro er Sejrvindersken paa Jorden«, det mærkedes i gamle Bruhns Liv og Død. Af elleve Børn døde to Piger som smaa, to Sønner døde som voksne, den ene, Nikolaj, Assistent paa Generaltoldkontoret, den anden, Otto, filol. Student, og Datteren, Frederikke, døde som Provst Vilstrups Hustru. Savnet af disse kjære Børn gik Th. Bruhn til Hjertet, men ved deres Baare brød Smilet igjennem Taaren. Da Sønnen, Otto, laa paa Dødslejet, hørte vi Bruhn sige til ham: »lille Otto, Du gaar til Livet«, og da Datteren, Frederikke, døde, og gamle Bruhn rejste

til Borris for at trøste Svigersønnen, var det første, han sagde til denne: »Frederikke er ikke død, hun lever.« I denne Tro dukkede han ogsaa selv sit gamle Hoved og gik hjem. Hans efterlevende Børn er: Ernst, som har Fædrenegaarden Rydberg; Viggo, der bebor Gaarden Skindborg i Dejbjerg Sogn, og hos hvem Søsteren Kristiane har Hjem; Vilhelmine, Enke efter Pastor Gjerluff i Ulfborg, bor i Kjøbenhavn, og de to ovennævnte Sønner, Arent og Georg, bosatte i Elkhorn i Amerika. Georg Bruhns Hjem har i stort Maal været Samlingsplads for Danske i Amerika, ligesom begge Brødrene i mange Aar har været til stor Støtte for danske Udvandrere.

Dermed være nu dette lille Minde om Th. Bruhn overgivet til Venner. Det er kun en fattig Afbetaling paa den Taknemlighedsgjæld, hvori jeg har staaet til den gamle Hædersmand, for det trofaste Venskab, hvormed han har omfattet mig og mine, og for, hvad han har delt af Hjertet med os. Ære være hans Minde!

Velling Skole, i Juli 1889.

L. Movridsen.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Grundtonen paa Produktmarkedet var for nogle Dage siden ret fast, men flovede gennemgående snart af igen, og særlig har fjorgammel Hvede været næsten usælgelig. — Varemarkedet har ellers været ret livligt, væsenligt fremkaldt til Dækning af det daglige Forbrug. — På Spritmarkedet har der hersket en livlig Bevægelse.

Kaffe er i den forløbne Uge på Spillebørsen avanceret 3 Pfenninge; også på det legitime Marked (til det virkelige Forbrug) har der været stærk Efterspørgsel til stadig højere og højere Priser. Hovedmarkederne betragter Artiklens Statistik som meget gunstig, ikke alene begrundet på aftagende Lagre i Rio og Santos, men også fordi Meddelelserne fra Brasilien stadig melder om en slet Høst; alene Fremtiden vil kunne give sikkert Svar på, om Beretningerne fra Produktionslandet er pålidelige.

Sukker. I Tyskland har Vejret i den seneste Tid været meget heldigt for Roernes Udvikling, og ikke få Fabrikker er allerede i Gang med Oparbejdning af Roer fra denne Kampagne. Mange Meddelelser fra Tyskland går ud på, at Roernes Vægt iår er større end forrige År, og at Sukkerindholdet ikke er mindre.

Fra Omegnen af Magdeborg har Hr. F. O. Licht i denne Uge udtaget 109 Stkr. Roer til Undersøgelse. Resultatet heraf har været følgende:

	1889	1888	1887	1886	
Gjennemsnitsvægt m. Blade	850	964	840	841	Gram
do. uden Blade.........	470	456	442	507	—
do. største Roer m. Blade.	1620	1640	1481	1490	—
do. do. u. Blade.	1090	1109	1045	1110	—
do. mindste Roer m. Blade	450	440	480	480	—
do. do. u. Blade	230	190	230	300	—
Sukkerindhold..........	15.39	15.21	14.61	15.44	pCt.

Priserne på Sukker er i den seneste Måned suksessive kommen lavere, i de sidste Dage har Tendensen dog været fastere; Priserne avancerede fra noget under 14 sh. til 15$\frac{3}{8}$, og man antager nu, at 88 pCt. Rendement foreløbig har set sit laveste Standpunkt; derimod antager man, at Prisen på raffineret Sukker endnu vil komme noget lavere. — Fra Havanna meldes, at Vejret der ej er efter Ønske, i enkelte Egne har man fået Overflødighed af Vand,

andre Steder derimod for lidt. — Java har i Juli Måned afskibet ca. 37 Millioner Pd. Sukker mere end forr. År.

Ris meget fast. Forbruget af japanesiske Ris tager svært til, hvorfor det er mere end sandsynligt, at denne Kvalitet senere hen vil komme højere i Pris.

Sago meget fast og højere; hen i December vil vi vistnok komme noget lavere med denne Artikel, dog næppe så lavt, som man tidligere har antaget.

Kartoffelmel vedvarende flovt.

Kryderier. *Cassia* er, trods meget store Lagre, fast og atter højere i Pris. — *Muskat* og *Muskatnødder*, *Peber* og *Allehånde* stigende. — *Nelliker* mat.

Frugter. *Amerikanske Æbler* flov. — *Korender* rolig, derimod er *Smyrna-Rosiner* stigende, og Forrådene heraf reduceres mere og mere. — Ny *Valencia-Rosiner* kommer snart frem til meget rimelige Priser. — *Blommer* og *Kirsebær* uforandrede.

Kornmarkedet vedvarende meget uroligt og flovt.

Foderstoffer har i den seneste Måned været meget roligt, og Priserne gennemgående uforandrede. Såsnart Forbruget indtræder, tør man vistnok påregne noget højere Priser end i Øjeblikket. *Hørfrøkager* knappe og meget faste.

Æg. *Vor Export af denne vigtige Artikel står overfor en større Fare*, fordi mange af vore Landboere selv hengemme deres Æg, til de er halvgamle og mugne i Smag. Vore engelske Købere klager stærkt herover, og det kongelige Landhusholdningsselskab arbejder ihærdigt på en Forandring af dette Forhold. Vil Landboerne ikke rette sig efter de gode Råd, man herfra giver dem i denne Sag, vil Landets Renommé for denne Artikels Vedkommende komme til at lide meget stor Skade.

Petroleum. Begrundet på den store Petroleumsbrand i Antwerpen er Priserne noget højere; hvorvidt Stigningen

vil holde sig, er det vanskeligt at have nogen Mening om. I den seneste Tid er der opdaget righoldige Petroleumskilder i Republiken Venezuela, beliggende i den nordligste Del af Sydamerika.

Skrivemaskinen. Både i Amerika som også i Europa begynder man mere og mere at anvende Skrivemaskinen, særlig af en Konstruktion, kaldet »Kalligrafen«, hvoraf der allerede skal være solgt over 30,000 Stkr. På Pariserudstillingen iår er der en Mængde forskelligartede Skrivemaskiner udstillede.

Strejken i London. Begrundet på Strejken i London henlå der for 8 Dage siden i Dokkerne Skibe fra Australien indladede med Kød af *ca. 100,000 Kreaturer*.

Forstenet Træ. Af mærkelige Ting på Pariserudstillingen findes iblandt andet også Prøver af en af de Naturejendommeligheder, hvoraf Amerika ejer så mange, nemlig af Træstammer og Tværsnit af sådanne fra den forstenede Skov i Arizona. Man mener, det er kiselholdigt Vand, der har gennemtrængt denne Skovs Træer og efterhånden afsat sine uorganiske Bestanddele i dem. Træstammerne har bevaret Strukturen, hver Fiber, hver Trevle i dem kan ses, men alle er blevne så stenhårde, at de kun kan skjæres med en Diamant.

Disse forstenede Træer er nu tagne i Industriens Tjeneste; man forfærdiger f. Ex. af dem Stolesæder, Bordplader, og den forstenede Træmasse bliver da sleben og poleret, hvorved den antager en smuk, mørkerød Farve, samtidig med, at Træets Naturejendommelighed træder tydeligt frem.

Odense, 16. September 1889.

Efterskrift.

Sukker har i de seneste Dage atter været flovt og Priserne nedadgående. Grunden til denne Flovhed er dels

at søge i Lichts seneste Beretning, der melder om gunstigere Høstudsigter, men også det store Overskudskvantum af Sukker, der ved Magdeborgerkrak'et kom løs, og som endnu ikke er bleven realiseret.

Bankerne i Magdeborg har lånt på dette Sukker 15 Mark pr. 100 Pund; men nu er Priserne sunkne til cirka 13½ Mark, og denne Eventualitet forhindrer de ulykkelige Magdeborger-Spekulanter i at få Sukkeret solgt og deres Akkorder i Orden. Det er disse løse Lagre, der ligger som et Mareridt over Sukkerbørserne og svækker Lysten til at købe, uden lige fra Hånd og i Mund.

Den 19. Septbr. har F. O. Licht i Omegnen af Magdeborg atter udtaget Roer til Forsøg, denne Gang 102 Stkr. Undersøgelserne har givet følgende Resultat:

	1889	1888	1887	1886	
Gjennemsnitsvægt m. Blade	875	880	822	921	Gram
do. uden Blade.........	490	468	482	547	—
do. største Roer m. Blade.	1630	1650	1430	1800	—
do. do. u. Blade.	1100	1120	1070	1210	—
do. mindste Roer m. Blade	460	466	540	640	—
do. do. u. Blade	235	252	260	340	—
Sukkerindhold..........	16.15	15.85	16.05	15.35	pCt.

Japanesiske Ris. Fra Japan er kommen flersidige Beretninger, der alle går ud på, at Rishøsten der bliver meget slet iår, hvorfor man venter væsentlig højere Priser for denne Kvalitet.

Beskyttelsestolden i Tyskland vinder flere og flere *Modstandere;* det tyske Folk og *den offentlige Moral* tåler den næppe i ret lange Tider.

Odense, den 24. September 1889.

Fra de Danske i Argentina.

For en Del Aar siden blev der i Tandil, en By, der ligger syd for Buenos-Ayres i den argentinske Republik i Sydamerika, dannet en Forening under Navnet: »*Det danske protestantiske Selskab i Tandil*«. Denne Forening har paataget sig at sörge for, at der er en dansk Præst paa Stedet, at han har noget at leve af, og at der er Rum, hvori man kan samles til Gudstjæneste. Den förste danske Præst derovre var den theologiske Kandidat *Meulengracht*, som nu er Sognepræst paa Samsø. Efter hans Opbrud forløb der nogle Aar, og saa blev den paa Askov Höjskole uddannede Vendelbo *Niels Dael* (en nöje Ven af Karén-Missionæren Hans Povlsen) kaldet til at være dansk Præst i Tandil. Da han gik derover, havde »det danske protestantiske Selskab« 46 Medlemmer. Da han havde været der omkring ved et halvt Aar eller noget længere, havde det godt 100 Medlemmer. For Øjeblikket har det ikke fuldt 80 Medlemmer. Deraf maa man dog ikke slutte, at Tallet paa Kirkegængere er gaaet tilbage. Ligesom der i vore Sogne er mange, der yder deres Bidrag til Lönning af Præsten og til Vedligeholdelse af Kirkebygningen, men som ikke bruger Præstens Hjælp ret tit, saaledes er det ogsaa i Tandil; og ligesom her er derovre stadige Kirkegængere, vel især unge Mennesker, som bidrager lidet eller intet til Præstens Underhold og Kirkehusets Vedligeholdelse.

I 1886 døbte Præsten Dael 11 Börn, hvoraf et havde svenske Forældre. Han ægteviede et Par; Brudgommen var svensk; Bruden var indfødt (Spanierinde), men forlod det romersk-katholske Tros-Samfund. Han begravede 6 Lig.

I 1887 døbte Dael 20 Börn; deraf var 1 engelsk og 1 svensk; 2 havde svensk Fader og dansk Moder; endelig stammede et fra det i 1886 viede Par. Han viede 6 Par;

af det ene Par var Brudgommen Englænder og Bruden en indfødt, som forlod det romersk-katholske Samfund; af et andet Par var Brudgommen dansk og Bruden svensk. Han begravede 15 Lig; derimellem var Ligene af to myrdede Danske og af to Englændere. 23 konfirmeredes i en Alder fra 14 til 18 Aar.

I 1888 døbte Dael 23 Börn; deraf havde 3 tyske Forældre, 1 norske Forældre — det var født paa Atlanterhavet —. Han viede 5 Par; af det ene var Brudgommen tysk Protestant, Bruden indfødt, men som beholdt sin romersk-katholske Bekjendelse; af et andet var Brudgommen Kjøbenhavner, Bruden fransk, men som forlod det romersk-katholske Samfund. Han begravede 10 Lig. 12 konfirmeredes.

Der er en *dansk Börneskole* i Tandil, som har været styret af N. Dael, senere af *Johannes Bennike*, og som nu styres af *Jens Christian Christensen* fra Tisted Amt. Der er for Tiden 15 Börn i Skolen, deraf 2 under 8, 10 mellem 8 og 11, 3 over 11 Aar. De undervises i én Klasse, da der ikke er saa stor Forskjæl paa deres Udvikling, som paa deres Alder; kun for én Dreng maatte en videregaaende Undervisning være ønskelig. Der undervises 5 Dage om Ugen; men 4 af Börnene bor saa langt fra Tandil, at de ikke kan være med mere end 3 Dage om Ugen. Den ugentlige Undervisning omfatter: Bibelhistorie i 3 Timer, Nordens Historie i 2 Timer, Geografi i 1 Time, Naturhistorie i 1 Time, dansk Retskrivning i 2 Timer, dansk Læsning i 4 Timer, Spansk i 5 Timer, Tavleregning i 2 Timer, Hovedregning i 2 Timer, Tegning i 1 Time, Husflid eller Slöjd i 5 Timer. J. Chr. Christensen har alle Undervisningningstimerne undtagen de 5 i Spansk, som besörges af Johannes Bennike.

Disse Meddelelser er i det væsentlige tagne af et Brev fra N. Dael. *L. Schrøder.*

Brudstykker af Breve fra P. Dons til A. Molbech,

meddelte af *L. Schrøder.*

Christian Molbech har ikke blot gjemt de Breve, som han selv har faaet fra Paul Dons, men ogsaa de Breve, som denne har skrevet til hans yngre Broder, *Hans Anton Molbech*, der til 1807 var Styrmand i det danske asiatiske Kompagnis Tjæneste, men som da blev Maanedslieutenant i Marinen.

Baade i Forholdet til Christian Molbech og til Grundtvig har Paul Dons haft svært ved at hævde sin Selvstændighed. Havde han 1804 gjort et ærligt Forsøg paa at forsvare sin Beundring for Henrik Steffens over for Christian Molbech, saa varede det ikke længe, inden han, Vennen til Behag, paa ny skrev som en fuldblods Tilhænger af J. J. Rousseau. Og naar han 1813 over for Grundtvig prøvede at følge den Grundsætning: »Hvad jeg tænker, siger jeg altid aabent og ligefrem«, da faar i alt Fald jeg det Indtryk af hans Breve, at Forsøget er mislykket og er endt med, at han har tabt sin Frimodighed over for den Mand, som han elskede saa höjt, at kun Ingemann i samme Grad var Gjenstand for hans Kjærlighed.[1])

Helt anderledes viser han sig i sit Forhold til Anton Molbech. Her er Dons den overlegne, og det var hans yngre Ven, der havde svært ved at bevare sin Frimodighed i Brevvekslingen. Det var Dons ubehageligt i Styrmandens »hulde Brev« af 29. Januar 1807 »at finde en Beskedenhed udtrykt, som aldrig i den Grad bör finde Sted mellem Mennesker, der ere i et saadant Forhold som det, hvori vi staae til hinanden.«

---

[1]) Se den af mig udgivne Bog: „Povel Dons", S. 113—20.

Anton Molbech har været Husven baade hos Dons' Fader og hos hans Svigerfader, Kontrollør Schmidt, og han har staaet paa en god Fod med Döttrene af begge disse to gamle Normænd. Dette kan blandt andet ses af en i höjtidelig Form holdt Skrivelse, »givet i vort Geheimeconseil i Aabenraae den 26de Januarii, Aar efter Christi Fødsel 1807«, der er underskreven af Henriette Schmidt, Lotte Schmidt, Louise Schmidt og Lise Dons, og udfærdiget af P. Dons som »Secretair«:

»Promemoria!

Eftersom een af vore Medcollega[er], der er Eder kiære Ven! vel bekiendt, har underrettet os om, at hun i Løverdags har giort sin Reverens for Eder, og ledsaget den med vore kiærligste Hilsener: saa have vi i Dag besluttet i vort Raad, at vi, for ret at glæde Eder, ville selv sende Eder denne vor venskabelige Hilsen. Vi ville endvidere ikke undlade at giøre Eder opmærksom paa, at snart 4re Uger ere forløbne, siden vi nøde Eders Nærværelse, og vi ville bede Eder, ikke for længe at opsætte Eders Tilbagekomst til Kiøbenhavn, thi vi forsikre Eder om, at vi ofte savne Eder som den lille Ven der besøgte os i Aftenstunden med vor Secretair. Hvorfor unddrog I os Eders Syn; hvorfor fiernede I Eder 10 Mile af Sigte for os? — Vinteren ruger over det hele Land, Bækken risler jo ikke for Eders Fødder, Blomsten har skiult sig under den faldne Sne, Fisken rører sig kun langsomt i Søen, Eders ellers blomstersmykkede *Bøgholm*, staaer mørk for Eders Øye som om den var svøbt i Natten, Fuglechoret toner ikke den mindste Sang for Eders Øre: — siig os hvi ville I da være saa haard at forlade os? Tag Mod til Eder Ven! og vend tilbage til den Bye hvor

Concerter, Baller, Klubber
I Overflødighed man har!« O. s. v.

Tre Dage i Forvejen havde P. Dons skreven til Anton Molbech, at de sidste Mandag Aften Kl. 8 »alle stode samlede i den grönne Stue omkring Bordet, hvor der var fyldt et Glas Puns for os hver. Jeg sagde: i Aften maae vi drikke Antons Skaal! — Ja det maae vi, svarede alle med een Mund; i samme Øyeblik stødte Glassene mod hinanden og det lød fra enhvers glade Hierte: Antons Skaal! Anton leve!«

Anton Molbech synes at have været indtaget i en af de tre Søstre Schmidt. Men baade disse og Anna Elisabeth Dons[1]) har sat Pris paa hans Selskab og har da opmuntret ham til ikke at gjöre sit Ophold i Sorø alt for langt.

Det er en Følge af den store Forskjel imellem Dons' Venneforhold til Anton Molbech og det, hvori han stod til Chr. Molbech og Grundtvig, at han havde lettere ved at *spøge* med ham end med dem. Brevet i de fire Kvinders Navn er en Prøve derpaa, men ikke den eneste, der foreligger, og som oplyser en Side af Paul Dons' Natur, der ikke træder frem i de Breve fra ham, der hidtil er bleven offentliggjorte, men som maa tages med i Betragtning, naar man skal forstaa, hvad der gjorde Omgangen med ham tiltrækkende for saa mange af den Tids betydeligste

---

[1]) Om hendes forestaaende Bryllup med Cand. theol. Werner Ludvig Blædel den 1. Maj 1807 fortæller P. Dons 28. April i et Brev til Anton Molbech: „Blædel har faaet fast Post ved Søkadet-Academiet som Lærer i Skiönskrivning og har der for 3 Timers daglig Undervisning 200 rd. aarlig, han er desuden istand til at fortiene aarlig imellem 4 à 500 rd. og paa den Maade kan de nok leve. Hans Moder og Claudius, som han skal undervise, kommer i Huset hos dem. Lise er nu fra mine Forældre udstyret saa got som de formaaede, hun faaer det meget næt hos sig. De skal boe paa Hiørnet af Rosengaarden og Pederhvidtfeldstræde for 100 Rdl. aarlig. Du maae endelig Fredag Aften höytideligholde Lises Bryllupsdag og lade Druen perle i Glasset som et Billed paa en lys Fremtid for hende."

Mennesker. Foruden Chr. Molbech, Grundtvig og Ingemann kan her nævnes Fru Rahbek og Poul Möller.

Den 3. Oktober 1808 skriver P. Dons til Anton Molbech, at det ikke har været ham muligt at sende ham nogle Bøger, han vilde have ud til Rørvig. De skulde nemlig tages op af en Kuffert, der stod paa Regentsen hos Carl [Molbech], og denne var ikke i Stand til at aabne Kufferten med den dertil bestemte Nögle. Der maatte nok være en ond Aand i Kufferten, og det en, som holdt paa, hvad han havde faaet fat i. Det »kan Du slutte deraf, at Carl mange Gange *forgieves* har anspændt sin hele Manddoms Kraft for at faa Laasen op, — men stedse har han maattet vige for *den Onde*. Hvad har Du i den Kuffert??? Det spøger hver Nat i Værelset. Carl kan ikke sove. Naar han i det Höieste blunder — vaagner han i Angestens Sved. Tunge Jernlænker frembringe en Rædselslyd som gientages i syvfold Gienlyd i den hele Regents. Fra Kufferten opstiger en fortærende Ilddamp som öiebliklig opfylder den hele Bygning og alle Regentsianerne maae da flygte for den Diævel, der endvidere i sin Torden truer, at tilintetgiöre dem alle. Og alt dette er Du Skyld i! Hvad vil Du gribe til? Det første Skridt maa være: at Du kommer til Byen; thi maaske kan *Du*, som Kuffertens Eiermand, udrette hvad ingen anden Dødelig kan. Kom! Kom! Regentsen gaar ellers til Grunde. Man taler om, at Du, lig Aladdin, har faaet en *Lampe*, at Du ved den kunde standse *Satans* Herredömme paa Jorden, og at det er for at faae den fra Dig, at *han* har sendt en af sine Engle til at bevogte den for Dødeliges Angreb. Er dette sandt saa maa jeg sige Dig, at det ikke alene er uværdigt for Dig, som Lieutenant i Kongen af Danmarks Søetat, paa denne Maade at ville virke mod det Onde; men Du har desuden faaet i Hænderne hvad aldrig kan være i Nogen Dødeligs Magt: at udslette det Onde af Jorden . . . Brug Dit Krud og Dine Kugler og

udbred Danrigets Ære; — men — lad Lampen fare! Endnu engang, kom ind og giv Slip paa den! Du redder derved — i det mindste Dig Selv og den hele Regents. Fryder ei denne store Tanke Dig?«

Nogle Dage efter tager P. Dons den samme Spøg op paa ny. Den 11. Oktober havde han skrevet et meget ædruligt Brev med Meldinger om, at Tobakken stiger i Pris, at »Kassimir af bedste Sort koster 18 à 20 Mark Alen«, at han den 4. Oktober var flyttet fra Hammerum, hos hvem han havde boet i fire indholdsrige Aar, at han for Øjeblikket opholdt sig i sine Forældres Hus, men at han snart skulde flytte ind til sin Svigerfader, o. s. v. Men den 12. Oktober slog han atter ind i den spøgende Tone: »Gode Anton! Jeg tilskrev Dig i Aftes; jeg giør nu det samme i Dag. Men Tiden er ikke den samme. Iaftes skrev jeg i en rolig Sindsstemning; i Dag skiælver Pennen ved min Rædsel. Jeg bad Dig for nogle Dage siden *iilsomt* at komme til Byen for Diævelens Skyld i Din Kuffert; men Ve Dig! Du kom ikke! I Nat Klokken 12 hylede Stormen, Jorden dundrede, Dødsangst betog enhver af Stadens Indvaanere; man flöi ud af Husene fra alle Kanter; Luften var luerød, hele Helvede brølede, — Regentsen blev ødelagt af den Onde, og der er ikke levnet Steen paa Steen. Ve Dig Anton! for det Du har været Skyld i. Man seer i Dag alle Regentsianerne at svæve paa Skyerne i Luften og i min Kikkert har jeg kundet kiende Carl; han svæver paa en Rosenskye. Da Regentsen ved et underjordisk Knald sprang i Luften bleve alle dens Indbyggere kastede op paa Skyerne; hvorhen de nu fare veed jeg ikke; men paa Jorden komme de nok aldrig tilbage. — Nu saae jeg i min Kikkert, at den forrige Regentsværtinde sidder paa en Tordensky og skiænker Kaffe. Carl svæver endnu i Sigte paa sin lille Skye og læser et af Dine Breve, som han har faaet med sig. Mange af de andre Herrer holde lærde Disputatser. Naar jeg mueligen

i Aften i Maaneskinnet giör flere Opdagelser, skal jeg sende Dig samme. Din sørgende Ven Poul Dons«.

Den 25. Oktober 1808 skrev han endelig, at han længe forgjæves havde ventet Brev fra sin gode Anton. »Hvorfor er dette Tilfældet? Næsten maatte jeg tro, at Du er bleven syg af Forskrækkelse ved Efterretningen om Regentsens Skiæbne«. Dermed ophører saa Spøgen. —

Det kan fornöje en og anden at se, hvordan P. Dons kunde lade sit Vid spille. Men langt mere Betydning maa man dog tillægge de *Breve, der vidner om hans varme Fædrelands-Kjærlighed.*

Det første af disse er uden Tids-Angivelse; men Indholdet viser, at det er i 1807, at Paul Dons skriver til sin unge Ven, der har taget Tjæneste som Maanedslieutenant i Flaaden. »Tryg ved den retfærdigste og viiseste Regiering, beskyttet ömt og kiærligt som Börn af en Moder, laae det gamle Danmark og nød Fredens tusinde Velsignelser. Vi kunde i Aar fremfor i noget andet sige, at

Mejeren synger
blandt gyldene Dynger
og tæller sin Skat og opløfter sit Raab
til den, som har kronet hans Haab.

Træet bugnede ved sin Fylde, Bølgen slog kiærligt mod den blomsterklædte Strand og Danmark rejste sig frem af Havet smykket med Himlens rigeste Velsignelser, som det Land, hvor Fredens Gudinde havde bygget sig et varigt Tempel. — Men den samme Bølge, som sang om Fred og Lyksalighed ved vore Strandbredde, den maatte bære Voldsmænd til vore Kyster, hvis Bud var Niddingsværk og hvis Daad var at søle sig i egen Skiændsel. Men Danmark har altid været det gamle, faste, urokkede Danmark, der staar som en skiægget Kiæmpe i Nord, der i Krig slaaer sin Fiende som Meieren en Tidsel og som i Fred lader enhver Blomst spire og fremvoxe ved hans Fod. — Det er glædeligt ædle Anton i den nærværende Tid at se

Dannemænd som ikke vanslægte fra deres Forfædre. Naar det gielder Kamp for Fædreneland saa staaer den gode danske Mand, rede med sit Sværd, og Vee den Fiende, som tör angribe. Ogsaa Du fik den skiönne Lod at værne for Dit Fødelands Hæder, Du og tusinde ædle pladske paa Søen for at sende Fienden Dødsbud. Eder velsigne det hele Land. For Eder stige Tusinders Bönner til Himlen og bekrandsede med Hæder skal I vende tilbage fra en haard Kamp, som Danmarks ægte Sönner. — Anton! vær selv, opmuntre andre til at være modig men alvorlig i Striden. Aldrig var Nordboen letsindig — hidsig som en Yngling — men altid alvorlig og koldblodig gik han sin Fiende under Øyne som en Mand, og Vee den som hans diærve Sværd rammede. Hvorom alting er saa siger hver dansk Mand med Digteren:

Herlige Danmark! elskede Moder
Dig ere vi troe i Liv og i Død!“

25. August 1807 skriver P. Dons: »Kiære Anton! Tak for Dit sidste Brev! Hvor inderlig kiær hver Linie er mig fra Din Haand veed Du. Glæd mig derfor saa ofte Du kan med nogle Ord og forkynd mig hver Gang Voldsmændenes Nederlag. — De Engelskes Stilling her omkring Byen er omtrent som den har været. I Gaar Morges vare endeel trængte ind mod vore Forposter ved Frihedsstötten paa Vesterbroe men nogle Kanonskud fra disse forjog dem. Den Ild Du i Gaar Eftermiddags saae over Byen rejste sig fra Toxværds Reebslagerbane som ligger strax uden for Tömmerpladsene paa Vesterbroe ned imod Kalleboe-Strand, paa hvilken vi Kl. 4 sadte Brand for at forhindre Fienden fra at forskandse sig der bagved, hvilket de havde giort Mine til at ville giöre. Nogle af Fienden trængte til for at ville slukke, men nogle levende Karteschskud fra Volden og Forposterne gav dem Tid til at betænke sig. Paa alle Puncter see de, at vi ere belavede paa at modtage dem med dødbringende Haandslag.

Nogle Bomber kastede vi i Gaar Eftermiddag fra Nörrevold, hvilke udentvivl kildrede dem lidt for meget; thi de søgte at besvare dem ved nogle af deres, men blot for at vise deres Afmagt. De fleste sprang i Luften og nogle langede til hiin Side Peblingesøen. Ikke een af vore Bomber sprang i Luften. Jeg stod paa den Bastion hvorfra de kastedes og saae 3de kastes ud ved Falkoneeraleen hvor de sprang 2 à 3 Secund: efter at de havde naaet Stedet.«

18. Juni 1808 skriver P. Dons til Anton Molbech, som var kommanderet til Rørvig ved Issefjordens Munding: »Du lever da nu paa den samme Øe som Dine Forældre, Dine Venner, alle Dine Kiære lever paa, den samme Himmel omhvælver os alle, men de samme Blomster spire ikke for os alle. Efter Din Beskrivelse at slutte, saa seer jeg, at Du maaske snarere kunne drömme Dig at være i en af Østens Sandørkener end i Herthas skiönne Blomster-Land; men dog — Du seer den samme Bølge, som slaaer trindt om det kiære Fødeland at rulle frem mod den Strand hvor Du staaer. Ligesaa glad bærer den der Snekken frem der skal bidrage Sit til Fødelandets Værn og gamle Hæder, som *her* hvor Dine Brødre samle sig forenede, for paa Snekkerne at vise at end svæver Dannebrog uplettet, her hvor de lære den *Stolte* at her er Mænd der gaa i Kamp for Fædreneland som Pigen svæver hen i den lette Dands. — Vist nok er det ogsaa kommen Dig for Øren at Dine Vaabenbrödre den 9de i denne Maaned lode deres Hierter blusse ligesaa höit som de lode Kanonerne dundre hen over Havet, at den stolte Røver med hans Lejesvend maatte dyrt betale, at han frækt drog forbi vore Strande. I *Dagen* Nr. 99 findes Følgende derom:

Foreløbige Efterretninger om den igaar Aftes i Flinterenden forefaldne Fægtning:

a) *Tagne Skibe:* en engelsk *Orlogsbrig*, Turbulence paa 14 Kanoner, Kap: Wood. 7 Koffardiemænd.

b) *Opbrændte Skibe:* 4 Koffardiemænd, deriblandt 1 med meget rig Ladning af Sukker og Kaffe.

Fiendens Tab var altsaa paa 12 Seilere. En engelsk Fregat blev meget stærkt beskadiget. Jeg kan bestemt sige Dig, at den kun undslap ved Natten, dens hele Agterspeil og Kahytte var indskudt. Den ovennævnte rige Ladning var paa over 3 Tønder Guld. Vi mistede ikke een Mand. Fægtningen varede fra Kl. 6 til Kl. 11 om Aftenen. Jeg har seet den tagne Orlogsbrig. Et deiligt Skib med Kobberhud under. Den overgav sig først da den mistede sin forreste Mast. Den bliver snart istandsat og vil da nok ved danske Mænd complimentere sine Landsmænd. — En anden herlig Orlogsbrig har Lieutenant Wulff entret ved Langeland. — En stor ny Koffardieflaade paa 70 Skibe ligge endnu i Dag over ved Malmøe. Endnu har de ikke turdet vove at gaae Flinterenden ud. Vi have ved Dragør nogle og tredive Kanonbaade i Beredskab. Til Kiøgebugt skal være kommen en Deel Kanonbaade fra Smaaøerne for at klemme Røveren lidt og kildre ham saa smaat baade for og bag og i Siderne.« —

2. August 1808: »De Spanier som ligge i Leir ved Roeskilde bleve i Søndags af de Franske opfordrede til, at aflægge deres nye Konge i Spanien (Een af Napoleons Brödre) Troskabs Ed. Dertil ville de ikke beqvemme sig. De dræbte en Adjutant, saarede en anden og forfulgte en fransk General som flygtede ind i Roeskilde Domkirke, hvor de skal have skudt igiennem Templets Vinduer efter ham. — Hvorledes det videre er gaaet eller vil gaae veed jeg ikke. Offentlig er intet skrevet herom. Det er græsselig ubehageligt for Danmark i det Hele og for vor kiække, elskede Konge i Særdeleshed. Det glæder mig, hvad Du

taler om ham i Dit sidste Brev. Han er den sande Skjoldunge og værdig at være Danmarks Konge«.

13. August 1808: »I et par Dage har Staden været betaget af en höi Ængstelse. Den har grebet Enhver, den Höie og den Lave, den Rige og den Fattige, Manden med sin Sön, Konen med sin Datter: thi Frygten var grundet i Fædrelandets, i det gamle Danmarks Sag. I Torsdags Morges kom den gyselige Efterretning her til: at de 8000de spanske Tropper som laae i Fyhn havde forenet sig med de Engelske og at det engelske Flag vaiede paa Nyborg Fæstning. — Enhver var nedböiet for Øieblikket over dette Uheld. Man saae det skiönne Fyhn ødelagt ved den fiendtlige Haand. Vel indsaa Enhver, at disse Tropper neppe i 14 Dage kunne holde sig i Landet, fordi nok de Franske inden den Tid ville indfinde sig; men da nogle Hundrede Transportskibe laae seilfærdige i Nyborg, Svendborg og fl[ere] Steder, kunde Landet imidlertid ret dygtig udplyndres, deres Røvergods indskibes og de alle forföie sig bort. — Kun nogle faae Tusinde danske Tropper laae i Fyhn; Landet var derfor behersket af de Spanske; men da disse altid have opført sig vel og man i Almindelighed, saavidt jeg veed, ikke havde noget at klage over dem, og de desuden skulle være vore tro Forbundne: ventede ingen denne Streg i Regningen. — I Gaar Morges kom den Efterretning, at de Spanske allerede havde indskibet sig, deels paa engelske og deels paa vore Transportskibe og forladt Nyborg Fæstning, efterat have fornaglet dens Kanoner. Stødet blev derved saa meget mindre; og de skrækkelige Optrin, som man ventede at ville indtreffe i Fyhn — faldt Teppet ned for. — Dette Tilfælde med de Spanske er formodentlig en Følge af de sidste Optrin i deres Fædreneland; de hige derfor efter at komme tilbage for at døe paa dets Grund. Er der endnu reen, ægte Fædrenelands Kiærlighed i Danmark? Er det en hellig Ild som flammer i hver Mands og Ynglings Bryst? eller

er det blot en tom Lyd som svinder i samme Øieblik den opstaaer? Ak at jeg skal troe det sidste! Danske Mænd føle *nu* varmt i enkelte Øieblikke; men snart staae de kolde uden Handling, fordi saa mange af dem ere hensiunkne i Kraftløshed. *Da* virker deres herlige Forstand og de spörge først: hvor meget kunne vi tabe? Saaledes giorde ikke Forfædrene; de elskede deres Moder og deres Konge; de døde kiækt, men de kaldte deres Død — Seier, og Fædrenelandet stod herligt, omhyllet af Glands. — Jeg tör næsten sige, at hvis de Spanske og Engelske havde blevet i Fyhn, havde de Fyhnske Mænd ladet det gaae som det kunde, fordi det jo var gyseligt at see Blod. De havde vist ikke, ligesaa lidet som Siællænderne i Fior, siunget med de gamle Nordmænd: »Soldaten er ude paa Kongens Tog; *selv* maae vi Landet forsvare«; men denne Tanke om Danmark er mig saa gyselig, at jeg betages af den inderligste Rædsel«.

17. August 1808: »De Spanier som vare her ude i Sielland ere nu alle afvæbnede. De ere nu næsten alle førte her ind. I en 6 à 7 Dage er her hver Aften indtruffen en Colonne af 5 til 600 Mand, ledsagede hver Gang af et af vore Regimenter til Bedækning. Alle de udplyndrede Huse paa begge Holmene have modtaget dem i Indkvartering. Ophavsmændene for Urolighederne ere i Kastellet. *Langeland* er endnu besat af de Spanske og Engellænderne. Fyhn er fuldkommen fri for begge.«

Til Slutning skal jeg meddele endnu et Stykke af et Brev, som handler om *de danske Søheltes Bedrifter*. Det er skreven *25. Oktober 1808:* »Jeg vilde gierne vidtløftigen fortælle Dig om vore Kanonbaades Affære med det engelske Linieskib Africa, den 20de i denne Maaned, hvis jeg ikke maatte formode, at Du allerede havde Kundskab derom. Dog vil jeg indlagt sende Dig et Stykke, jeg har udklippet af *Dagen*, paa hvilket Du vil finde Command: Kriegers Rapport herom. – Jeg kan endvidere

sige Dig, at Linieskibet har faaet sine Master saaledes forskudte, at det har mistet 2 af dem, siden efter. Smith [Broder til P. Dons' Forlovede] var med i Affæren. Han fik en 24-Punddings Kugle agter ind i sit Fartöi; den slog tvert igiennem, slog Rapperten itu og gik op i den anden Ende af Fartöiet, uden at berøre een Mand. Denne Kugle ligger nu rolig hos Schmidtes. Han havde slet ingen Beskadigede ombord. Linieskibet var saa forskudt i Skroget, at man kunde se det *agter ind og for ud igien*, at jeg skal tale i Sømandssproget. Man paastaaer, at det enten maa sænkes eller opbrændes. — De Engelske have opbrændt 4 til 5 Skibe af Convoien, hvilke, for at undgaae vore Kanonbaade, vare komne fast paa Grund. — Lieutenant Giede fik et Skud igiennem Ryggen . . . og lever, under græsselige Smerter, endnu idag. Lieutenant Kierulfs Skud igiennem Laaret er uden nogen Fare. Farten igiennem Flinterenden er altsaa de Engelske et reent Helvede, de maae gaae igiennem. Det kan jo ikke skade, at de i dette Tilfælde anse os som Diævler, de have Aarsag at frygte og skiælve for«.

Naar man har læst Brevene fra 1808, da har man en Forestilling om noget af det, der har været paa Tale imellem P. Dons og *Grundtvig* i deres Venskabs første Dage.[1]) »Fra 1807 til 1814«, sagde Grundtvig i 1838, »var der lige saa meget Liv i vore Søfolk som i vore Skribenter: de eneste to Slags Folk, der havde Frihed til at røre sig; saa hvad enten det var en Overspænding, der maatte afløses af overordentlig Mathed, eller det var et nyt Liv, uheldige Omstændigheder nær havde kvalt i Fød-

[1]) Det fremgaar af Breve til A. Molbech, at P. Dons skulde have været Chr. Molbechs og Grundtvigs Ledsager paa den Færd fra Sorø til Gunderslevholm-Skov, som de har skildret hver paa sin Maade, den ene i et Rejsebrevs lette Tone, den anden i et smukt Digt, — men at han paa Grund af Sygdom maatte blive tilbage i Sorø.

selen, saa var lige fuldt hine Aar *en lille dansk Heltetid*, som vi, der levede os ind i den, siden smertelig maatte savne og nu, da den værste Del af Skærsilden synes gjennemgaaet, gladelig mindes og anbefale de yngre til nærmere Betragtning.« — Paul Dons har sammen med Grundtvig levet sig ind baade i Søfolkenes og i Skribenternes Heltetid, i 1808 og i de følgende Aar.

Præsten Johannes Paulsen i Kropp
og den lutherske kirkes nærværende stilling i Prøjsen.

Henved 1½ mil syd-sydvest for Dannevirke og Slesvig by på en stor åben slette ligger Kropp pastorat. Det er meget vidtstrakt og rummer mellem 3 og 4000 indbyggere. Kommer man øster fra, går vejen gennem en sandet, temmelig øde og hedeagtig egn. Man træffer intet hus på sin vej, men støder en halv mils vej henne på en stor og ung granskov. Hvor den nu læer, lå den gamle Kropp hede, navnkundig fra de gamle dage i krigens tider — ikke mindst da enkedronningen Margrethe Sprænghest og den unge kong Erik Glipping blev fangne dér af den sønderjyske hertug Erik (1261). Den magre jordbund rundt om fortæller, at det er en fattig egn, vi er kommen til. Bøndernes udseende og hele optræden er da også meget tarveligt; men vidner om udholdenhed og flid. Men nærmer man sig kvarteret i nærheden af den store sognekirke med tårnet af træ, da fortæller henved en halv snes nybygninger, nogle på ét, andre på to stokværk, én om, at man er kommen til en mærkelig plet, hvor en sjelden rig virksomhed er blomstret op. Her er skolebygninger af

forskjellig art for drenge og for voksne, lærerboliger og elevboliger, vaisenhus, bogtrykkeri med bogbinderi og boghandel, stort bageri, schæferi, gartneri og svinestalde m. m. Efter endt sommerferie vrimler det med purunge og ældre mennesker, elever rundt om fra Tysklands forskelligste egne. De færdes i det fri mellem de forskellige bygninger; men uden tobakspiber i munden. Det hører med til den gode »husorden« for »anstalten«, at de unge kun må røge på arbejdsværelserne og udenfor landsbyen. Derimod undgår man ikke straks at lægge mærke til de forskellige uniformerede huer, ligefra de røde, som drengene har på hovedet, til de sorte fløjelshuer uden skygge, formede ligesom bagersvendenes huer, som de videstkomne studenter bærer. Er man dansk rejsende, vil man måske stødes noget i første øjeblik over disse ydre kendetegn, men kommer man lidt i berøring med livet, der leves på dette sted, glemmer man snart at give agt på sligt.

Man skal forbi alle disse nette og hyggelige ny bygninger og forbi disse små og store disiple og et stykke op i landsbyens gade, da støder man på en tarvelig, men overordentlig hyggelig præstegård. Her bor sognepræsten i Kropp, *Johannes Paulsen,* som er en mer end almindelig sognepræst; ti han er både ophavsmanden til og sjælen i den rige, mangfoldige og gode virksomhed, som har sit daglige løb gennem Kropp-anstaltens flere store og små hjul. Man behøver ikke at have dvælet længe under denne præstemands tag, før man bliver klar over, at det er intet hængehoved eller nogen religiøs surmuler, man besøger, men at det er et kristenmenneske, som i sjelden grad har fået lykke til og forstand på at leve et jævnt og muntert virksomt liv på jord. Præsten Johannes Paulsen i Kropp er en midaldrende mand på henved 48 år, middelhøj, åben, lys, livlig og djærv i sin skikkelse og i hele sin optræden. Ordet føjer sig forunderlig let og kønt i hans mund. Det er, som kunde han ikke blive træt, og

som var han uudtømmelig på fængslende samtalestof. Men det er også en mand, der allerede har levet et rigt kristenliv, og som med et varmt hjærte for sandheden lever stærkt og helt ud med i, hvad der er oppe i hans tid og selv er frimodig i spidsen for den trange og skæbnesvangre kamp så at sige på liv og død, som den sidste rest af levende Lutherdom i Tyskland har at kæmpe mod sine forskellige og mægtige fjender. Johannes Paulsens navn er derfor afholdt rundt om i Tyskland, men også frygtet og afskyet af levende kristendoms modstandere — og det selv på de højeste steder.

Johannes Paulsen er født i Hamborg, hvor hans fader var skolemester, men stammer ellers gennem sin farfader, der var landmand i Ditmarsken, ned fra Ditmarskerne.

Ved høst 1864 skulde den 24-årige J. Paulsen have begyndt sin lærergerning ved Berlins universitet. Han var bleven udnævnt til docent i teologien. Men der blev intet af. Ti i foråret det samme år var den unge mand gået som hjælper til den gamle sognepræst i Kropp, der på grund af krigen ikke turde være ene om sit embeds besørgelse og var for svag til at prædike. Den første søndag, den unge, troende prædikant førte ordet i Kropp sognekirke var der kun 17 i kirke, den anden søndag beløb tilhørernes tal sig henved 40, den tredie søndag gik det op til 200 og den fjerde søndag nærmede det sig til 1000.

Den unge kandidat Paulsen blev således i kort tid bønderne i Kropp og omegn uundværlig. Og da tiden nærmede sig, at han skulde tiltræde sin stilling som docent ved Berliner-universitetet, klyngede de sig fast omkring ham med deres bønner om, at han skulde blive hos dem. Han måtte ikke rejse. Men han var ikke ordineret og mente, at han foreløbig heller ikke kunde blive det, da han manglede et år i den lovbefalede alder. Men hans kirkelige overordnede var af samme mening som bønderne

i Kropp — og derfor blev der gjort udvej til ordinationen. Og J. Paulsen turde ikke nu sige nej, men så Guds kald til sig i disse forskellige førelser.

I de 25 år, Paulsen nu har været præst på det samme sted, er han vokset sig stærk og fremad gennem det lille til det store arbejde. Fastgroet i inderlig og sjelden kærlighed til den lille kristne vennekreds blandt hedebønderne i Kropp, har han ved sit åbne og rige hjærtelag efter de 25 års forløb vundet sig en stor skare af venner i alle samfundslag blandt det nuværende Tysklands bedste kristne.

Inden vi gør nøjere rede for denne mærkelige tyske præstemands virksomhed, skylder vi danske læsere den oplysning, at pastor Paulsen i Kropp, selv født og opdragen i Tyskland, nærer en levende harme over den uret, som den tyske regering har udvist overfor de danske Sønderjyder ved at forsøge på at tage deres modersmål fra dem. Pastor Johannes Paulsen sidder inde med en rig historisk følelse og har syn for, at modersmålet er en af de største helligdomme, Gud fader har givet mennesket, og at det derfor er en skammelig vold at ville berøve børnene deres fædres tungemål. Efter hans erfaring er der rundt om i Tyskland adskillige ædle mænd og kvinder, der deler denne hans harme.

Skulle vi nævne den betydningsfuldeste gerning, som den tyske præst i Kropp åbenbart er med i, da er det den at være blandt de stærkeste og mest årvågne forposter for den levende Lutherdom under dens hårde kamp i Prøjsen i vore dage.

Den fjende, som Lutherdommen nu må kæmpe en kamp med så at sige på liv og død, er den prøjsiske statsmagts kirkelige *unions*-bestræbelser i det åbenlyse som i det hemmelige. Var det første opråb af den prøjsiske konge Frederik Vilhelm den 3die ved reformationens jubelfest 1817 til at danne en luthersk-reformert union, der

forudsætter ligegyldighed overfor troens bestemte og nedarvede lærdomme, vanskelig at modstå, fordi Prøjsen alt dengang var bleven en europæisk stormagt og et midtpunkt for intelligensen, så er det i vore dage, hvor den prøjsiske stat står på højdepunktet af al sin vælde, endnu vanskeligere at stå imod dens stærke foreningsforsøg i det kirkelige. Det er som militærånden med sin uniformitet også har lagt sig over den prøjsiske landskirke, og som om den ikke kan komme til hvile, før alt, hvad der hører de ny erobrede provinser til, er bleven indelukket og indorganiseret i den unerede kirke. Selve de teologiske fakulteter ved universiteterne i Prøisen står opmarscherede til fortsættelsen og fuldendelsen af denne for Lutherdommen dødbringende kamp. Universitetet i Berlin, som er særlig forsynet med unionistiske teologer, fører an i denne kamp. Fra dette universitet går parolen ud, som de andre så følger. Og dog var det en skam at sige, at der ved universitetet i Berlin blandt de teologiske professorer nutildags fandtes nogen større personlighed eller karakter. Tvertimod er de mer eller mindre alle kopier efter og disiple af den i foråret i Gøttingen afdøde professor *Ritschl.* Albrecht Ritschl (død 20. marts 1889 i Gøttingen som professor og konsistorialråd) var oprindelig en disipel af Ferd. Kr. Baur, professor i Tübingen, og som denne langt borte fra den kristne kirkes tro. Ritschl er født 25. marts 1822, blev 1860 ordenlig professor i teologi ved universitetet i Bonn, men 1864 kaldet til Gøttingen, hvor han altså i 25 år kom til at virke som lærer i dogmatik og etik. I disse år har han havt ikke så få elever, der mer eller mindre vandre i hans fodspor, og som fra de forskellige universiteters lærestole udfolde en ikke ubetydelig virksomhed til beklagelig åndelig ødelæggelse for en stor mængde unge teologer, som i disse åringer er komne i præsteembede. — Med den såkaldte *ritschl'ske teologi* har det sig nemlig, sådan som konsistorial-præsident Hegel udtalte det ved

Lutheranernes augustkonference iår i Berlin, at den beviser sin styrke i at rive ned, medens den lutherske bekendelse bygger op. Efter Ritschl gives der ingen menneskelig arvesynd. Menneskets synder kommer mest af mangelfuld indsigt og derfor bliver Gud ikke vred derover. Og derfor behøver Ritschl ingen frelser fra synden og har ingen brug for retfærdiggørelsen af troen. Læren om et samliv med Kristus er for ham et sørgeligt sværmeri; og alle erfaringer om, at Gud hører menneskets bønner, er intet andet end drømmerier. Præsident Hegel sluttede sin indtrængende tale med disse ord: »Det er just en ny religion, som Ritschl har fabrikeret, og Ritschilismen hører ligeså lidt som Jødedommen til kristendommen, i mange henseender står Jødedommen meget nærmere ved kristendommen end Ritschilismen.« — Det er denne retning, for hvilken herrens sakramenter ikke har spor af virkelig betydning, som i årenes løb fuldstændig har taget magten blandt de teologiske professorer i Berlin og derved gjort disse til ypperlige redskaber i den prøjsiske kultusministers hånd til ved deres råd at fremme hans kirkelige unionsarbejde også rundt om i de annekterede provinser. Blandt de særlige koryfæer i så henseende kan vi nævne Berliner-professorerne Weiss, Harnack og Kaftan (som er en åndelig og kødelig broder til den forsigtige generalsuperintendent Kaftan i Slesvig, i hvem unionskirken også skal have en hemmelig velynder).

Siden 1867 har præsten Johannes Paulsen i Kropp stået årvågent på vagt overfor de skjulte forsøg på at få den lutherske slesvig-holstenske landskirke slugt af den unerede prøjsiske kirke. Han fortæller selv således derom: »Det var i året 1867. Anneksionerne var fuldbyrdede; de ny provinser var indlemmede i den prøjsiske stat. Da aflagde præsidenten for overkirkerådet et besøg hos grev *Bismark* og androg på hos denne, at den lutherske kirke i de ny provinser måtte blive underlagt overkirkerådet

med bibeholdelse af dens konfessionelle karakter. Hvad det skulde betyde, har unionens historie klart nok bevist. — Grev Bismark erklærede imidlertid ligeud til præsidenten, at han aldrig nogensinde vilde række sin hånd dertil, men at han vilde vedligeholde selvstændigheden for de ny provinsers kirke. Ti, sagde han, Prøjsen havde nok at gøre med at overvinde den politiske opposition; det vilde være uklogt, hvis vi yderligere vilde vække en kirkelig opposition imod os. Præsidenten for overkirkerådet erklærede, at han da var nødt til direkte at henvende sig til hs. maj. kongen og bære denne begæring frem for ham. »Godt«, sagde grev Bismark, »gør De det, men sig De tillige til hs. majestæt, at jeg blev nødt til at nedlægge min portefeuille, hvis det skulde blive besluttet kirkeligt talt at annektere de ny provinsers kirke.« Dermed gik dette forsøg i vasken. Men nu blev der fattet et nyt projekt, som gik ud på at bevæge kirken i begge hertugdømmerne til at stille sig frivilligt under overkirkerådets regimente.

Denne plan skulde fuldbyrdes under den i Kiel i året 1867 afholdte kirkedag. Alt indtil enkelthederne var ordnet. I Kiel havde man vundet en teologisk professor, som skulde tage udførelsen af forslaget i sin hånd. Da, kort førend åbningen af kirkedagen, underrettede overkirkeråds-præsidentens svigersøn pastor Euen i Treptow derom, og denne skrev til biskop *Koopmann* i Kiel i et fortroligt brev om det hele projekt. Og med dette brev i sin hånd kunde Koopmann så træde ind i forsamlingen og erklære, »der var et overfald i gære«, imod hvilket det lutherske præsteskab i Slesvig-Holsten måtte værge sig indtil blodet. De tilstedeværende medlemmer af overkirkerådet blev i høj grad betuttede. *Wichern* råbte: »Det er jo skandaløst, man mærker, de har spioner i Berlin.« Koopmann forrådte naturligvis ikke forfatteren til brevet, og han med sine venner deltog ikke i kirkedagens forhandlinger. Jeg

var selv vidne til, hvor frygtelig skuffet et medlem af overkirkerådet vendte tilbage til Berlin. Også denne plan om at bevæge Slesvig-Holsten, som man anså for moden til unionen, til frivilligt at ordne sig ind i den, slog fejl. Da grev Bismark ikke for nogen pris kunde vindes for projektet, måtte man nu foreløbigt lade det falde, men i virkeligheden blev administrationen af den lutherske kirke i hertugdømmerne på ingen måde gunstigere end om den havde stået under overkirkerådet. Vi kunde anføre mange beviser herpå. — En uneret militærpræst *Lekebusch* i Slesvig, der afgjort betonede sit antilutherske sindelag, gjorde rejser i Slesvig-Holsten for her at udsøge sig et godt præstekald. Han beråbte sig på en anbefaling fra kultusminister *Falk,* efter hvilken han måtte udsøge sig en god plads i landet. Han besluttede sig til at vælge Adelby ved Flensborg, og han har fået dette kald uden at have underkastet sig et kollegium, sådan som den slesvig-holstenske kirkeorden foreskriver. Vi springer en del andre tilfælde over, der ligeledes beviser, at det indre liv i den lutherske kirke i Slesvig-Holsten ikke mer er beskyttet mod indflydelse fra uneret side. I virkeligheden forholder sagen sig nu således: I kultusministeriet er der *èt* medlem af overkirkerådet, som er en fremtrædende rådgiver, det er overkonsistorialråd, professor, dr. *Weiss,* tidligere professor i Kiel, hvilken erhvervede sig fortjeneste ved at krone Falk med den teologiske doktorhat. Det er en offenlig hemmelighed, at hr. professor, dr. Weiss besidder en fremragende indflydelse i kultusministeriet. Men professor Weiss er en så afgjort modstander af den lutherske kirke, at han ikke vilde lade sine børn døbe i Kiel af den lutherske sognepræst, men døbte dem selv, for at de ikke skulde komme til at høre den lutherske bekendelse til. —

Hvad præsten Johannes Paulsen ligesom så mange trofaste Lutheranere ved deres energiske modstand mod

unionsforsøgene nødes til klarere og klarere at forsvare, det er herrens egne sakramenter, *dåben og nadveren.* Fra unionskirkens side har man i de kristelige lærebøger til brug i skolerne fuldstændig udeladt kapitlerne om dåb og nadvere i den tanke, at man således bedst fjernede hoved-tvistepunkterne mellem Calvinister og Lutheraner. Som en følge af unionen er det endog nået dertil, at professor Kaftan i Berlin i foråret har foreslået, at man skulde lave en *ny trosbekendelse* og en ny troslære. Ti unionen kan ikke arbejde videre med de gamle dogmer; den må enten erklære sig bankerot eller forsøge at skaffe en ny trosbekendelse tilstede. — Men derved bevirker også unionen, at de levende lutherske kristne styrkes i deres sakramenttroskab, og samler deres bedste kræfter for at værge sig mod unionens dødbringende favntag.

Et sådant nødværge har i flere egne af det prøjsiske Tyskland ført til *en luthersk frikirke*-dannelse.

Fra ældre tid eksisterer den såkaldte Breslauer frikirke i Slesien, sanktioneret af kong Friederich Wilhelm den 4de. Den har for tiden 87 præster, men må også kæmpe med megen nød.

Efterat Prøjsen havde annekteret de ny provinser i 1870, blev disse provinser lagt under kultusministeren; og denne betragter det — som sagt — som sin pligt at regere de ny provinsers kirke efter unionens tankegang. Først kom kultusministeriet i konflikt med *Hessen.* Her sammensmedede man de forskellige konfessioner, idet man udnævnte et uneret konsistorium. Et af dette »Marburger-konsistoriums« første skridt var at forbyde missionsfester. 44 præster blev da afsat, fordi de ikke vilde underkaste sig det unerede konsistorium. Dette var det første offer, som kultusministeriet krævede. Dernæst kom turen til *Hannover.* Dengang borgerligt ægteskab blev indført, anså ministeriet det for en selvfølge, at kirken nu måtte opgive sin gamle vielsesakt og i stedet derfor nøjes med

at lyse velsignelse over det afsluttede ægteskab. Da derfor en række menighedskredse i Hannover forlangte at blive ved den gamle kirkeorden, som i denne henseende havde gældt henved 300 år i Hannover, sagde kultusministeren nej. Følgen heraf blev, at 11 præster og henved 5000 menighedsmedlemmer forlod landskirken og dannede en hannoveransk frikirke. — Turen er dernæst kommet til *Østfriesland*. Der lever to trediedel Lutheraner og en trediedcl reformerte. Den fred, der var mellem disse, blev pludselig forstyrret, idet det prøjsiske kultusministerium forøgede tallet på de reformerte rådsherrer i konsistorium (Avricher-konsistorium) og overgav præsidiet til en reformert. Derved kunde de reformerte foreskrive Lutheranerne formerne for deres liv. En præst, som protesterede imod sådan at skifte bekendelse, blev afsat. Han, hvis navn er Beer, er nu ansat ved Paulsens præsteskole i Kropp. I den senere tid — som vi siden skal høre nærmere om — er det østfrisiske konsistorium også skreden ind imod Lutheranernes missionsfester. —

I Elsas var der en kombineret menighed i Schillersdorf-Mühlhausen. Præsten her døde 1882; og nu forlangte 126 familiefædre at få en troende luthersk præst. Men stik imod den bestående lovlige orden indsatte direktoriet en rationalistisk præst af den såkaldte liberal-kirkelige retning. Dette havde til følge, at flertallet af samme pastorats beboere dannede en såkaldt »*protestmenighed*«, der erklærede, at de vilde blive i den lutherske kirke, men vilde heller ikke skilles fra landskirken, i håb om, at deres kirkelige nød skulde blive afhjulpen. Ved således at danne en protestmenighed har de udvirket, at dens medlemmer overalt, hvor de kommer i en luthersk *landskirkelig* menighed kan få del i sakramentet der, uhindret gå til alters, hvad ellers ikke er tilladt for dem, der er trådt ud af landskirken.

Pastor Paulsen i Kropp er i øjeblikket, hvis der skulde blive brug for en frikirke i Slesvig og Holsten, mest stemt for at danne sådanne protestmenigheder indenfor landskirken som den i Elsas. — At der kan være en nær udsigt til en frikirkelig dannelse i hertugdømmerne skal vi senere oplyse om.

Det var dels i en følelse af den usikre stilling, hvori den lutherske kirke som statskirke for tiden står i i Tyskland, dels begrundet i størsteparten af de tyske teologiske fakulteters arbejde på at fremme unionen, at Johannes Paulsen for en halv snes år siden begyndte i Kropp en anstalt for troende lægprædikanters uddannelse. Denne anstalt består endnu, men er kun sparsomt besøgt. I årenes løb har den dog uddannet flere »diakoner«, hvis prædikevirksomhed falder i det sydligste Slesvig og i Holsten. Paulsen kalder disse diakoner for sine pionerer. — Efter et par års forløb viste det sig nemlig, at de fleste unge opvakte, der samledes på Kropper-anstalten begærede en videregående præstelig uddannelse. Denne trang førte da snart til oprettelsen af *det evangelisk-lutherske præsteseminarium* i Kropp, kaldet »*Eben-Ezer*«, som i de 8 år, det nu har bestået, har sendt henved 50 præster til *Nord-Amerika* til virksomhed i den derværende tysklutherske kirke.

Den frivillige præsteuddannelse i Kropp bliver langt fra taget let. Man vil endog sige, at den f. eks., hvad grundigheden angår, overgår Kieler-universitetet. Fordannelsen til præsteskolen gives gennem et såkaldet *proseminarium*, der hidtil har været 2-årigt, men fra 1. oktbr. iår er gjort 3-årigt. Religion, historie, geografi, latin, græsk og hebraisk er hovedfagene. — Selve præsteskolen, kaldet »*seminar*«, er treårig og omfatter foruden de sædvanlige teologiske disipliner, pastoral-øvelser og undervisning i engelsk, musik og sang. — Til lidt oplysning om undervisningsgenstandene på præsteskolen hidsætter vi de skrift-

lige eksamensopgaver fra høsteksamen (9.—16. september) iår. 1) *Dogmatik:* hvorledes har man i den gamle kirke søgt spekulativt at begrunde sønnens trinitariske forhold til faderen? og hvorledes må man bedømme disse forsøg? 2) *Dogmehistorie:* fremstilling af den osiandriske strid om retfærdiggørelseslæren. 3) *Symbolik:* kort fremstilling af den græske kirkes læresystem. 4) *Kirkehistorie:* den svejzerske og lutherske reformations karakter. 5) *Ethik:* hvorledes skal man fra et kristeligt standpunkt bedømme blodhævn, duel, nødværge og krig? 6) *Gammeltestamentlig fortolkning:* salme 1, oversættelse og forklaring. 7) *Nytestamentlig fortolkning:* Hebræer. 13, 8—15, oversættelse og forklaring. 8) *Pastoralteologi:* udførelsen af dåbssakramentet i den lutherske kirke. 9) *Indledning:* kort levnedsskildring af Johannes døberen. 10) *Kirkeret:* De pseudoisidorske dekreter, deres historie og virkning.

Johannes Paulsen er selv lærer i kirkehistorie på præsteskolen. De andre fag er fordelte mellem tre præster, en teologisk og en filologisk kandidat. Af de tre præster er den ene, pastor Beer, afsat fra sit præsteembede i Østfriesland for sin lutherske bekendelses skyld, men ikke udtrådt af landskirken. Den anden præstelærer, pastor Pfaff, er afsat fra sit præsteembede i Hessen, også for sin modstand mod unionen, men han er udtrådt af landskirken og hører til den hessiske frikirke. Den tredie præst, pastor Crome, er født i den kirkelige separation, han hører til den frikirkelige Immanuel-synode, hvis formand er Cromes svigerfader, den gamle, fromme, almindelig agtede pastor Dietrich i Elberfeld. Man vil således se, at lærerne ved det fri præsteseminarium i Kropp snart har hver sin kirkelige stilling, men desuagtet er der et ypperligt sammenhold og samarbejde imellem dem. Sagen er jo også den, at det er langt fra at have klaret sig ret for alvorlige lutherske kristne i Prøjsen i vore dage, som ikke i kirkelig henseende kan have med statsmagten at

gøre, hvilken stilling de skal indtage. — For nogle står en republikansk frikirke, for andre en biskoppelig frikirke som det bedste, for nogle er en frikirke udenfor folkekirken, for andre en frikirke indenfor folkekirken det tilrådeligste. Det sidste er — som sagt — præsten J. Paulsen oppe for, og han har i så henseende noget taget lære af de danske valgmenigheders stilling. —

I planen for præsteseminariet »Eben-Ezer« hedder det i § 2:

»Det evangelisk-lutherske præsteseminarium kan kun optage sådanne ynglinge, som *hører til den lutherske bekendelse, og for hvem det er en hellig alvor at tjene herren i hans kirke og for hans skyld at øve den selvfornægtelse, der fordres til at forestå et præsteembede.* Ynglinge, som vil ofre sig til teologien for et sikkert udkommes skyld, har vi ubetinget ingen brug for. Vi må have folk, som drives af herrens ånd, og ikke sådanne, der anser teologien for et brødstudium. Ved siden af denne første nødvendigste fordring må seminariet ved optagelsen se hen til *en god begavelse.* Til at tjene i den lutherske kirke i Amerika kan vi kun udsende sådanne ynglinge, som er omhyggelig forberedte og grundig uddannede både i teoretisk og praktisk henseende. Derfor må vi udelukke ungersvende fra uddannelsen, som ikke er istand til at følge undervisningen«. —

I eftersommeren var præsteskolen besøgt af over 60 elever mellem 17 og 30 års alderen og fra de forskelligste egne i det lutherske Tyskland, lige fra Ruslands grænse og til Nordsøen, ned i Rhinprøjsen og op i det danske Nordslesvig. Mange af disse unge er åbenbart fra de bedste kristelige hjæm i Tyskland, enkelte af dem har allerede gennemgået i stærkere forstand alvoren i livets skole. Således er der blandt studenterne en ung, kristnet Jøde. Alt i 14-års alderen blev denne unge mand draget så stærkt af Kristi evangeliums magt, at han frivilligt be-

gærede at døbes. Hans jødiske forældre satte sig af al magt derimod. Dåbsdagen var imidlertid bleven bestemt. Da forældrene erfarede dette, lukkede de den unge søn inde på et tagkammer og lod rabbineren hente, som udenfor døren med høj røst læste de stærke og mange forbandelser op, som Jøden udtaler over den, der forlader hans samfund. Imidlertid var drengen gennem et tagvindue smuttet ud, kommen ned i gården og hen i kirken, hvor den kristne præst efter hans ønske døbte ham, medens den jødiske rabbiner stod og læste sine forbandelser færdige for det tomme kammer.

Til Mikaelsdag er der kommet en del ny elever ind på præsteskolen. Dette har imidlertid ikke forknyttet forstanderen, præsten Johannes Paulsen. Han har nemlig allerede sin opmærksomhed henvendt på Syd-Amerika, navnlig Brasilien, hvor præstemanglen blandt Tyskerne skal være stor. Der er tusinder af Lutheraner dér, som ganske mangler præst. I én dal i Brasilien skal der alene leve 12,000 Holstenere uden præstelig hjælp. Mange må vente med at få deres børn døbte, indtil et krigskib med militærpræst ombord anløber landet. Man agter derfor i Kropp i den nærmeste fremtid at sende pastor Beer derover for at undersøge og ordne forholdene.

Den store virksomhed, som ad frivillighedens vej under Johannes Paulsens fremskyndelse og ledelse er vokset op i det fattige Kropp støttes ved frivillige pengegaver rundt om fra Tyskland mest af småfolk.

Det største offer bringer imidlertid præsten Paulsen og hans jævne, stille hustru selv.

Utrættelig, fra arbejde til arbejde af forskellig slags, altid i virksomhed, nu hjæmme, så ude, måske langt af led, går Johannes Paulsen stadig fremad i kamp for at bevare de kristne fædres nedarvede tro, uforsagt lige overfor den modstand, der synes at højne sig stærkere og

stærkere imod ham, lægger han ydmygt under bøn til menighedens herre sin og kirkens sag i Guds hånd. —

Foruden at passe sin gerning som sognepræst, hvori han forresten støttes af præsteskolens ordinerede lærere, og foruden sin stadige virksomhed ved skolerne går han, hvor han bliver kaldet. Ofte holder han opbyggelige forsamlinger i bøndergårde i Holsten og Ditmarsken. Der går talen helst på plattysk. I dilen samles de først ankomne, og hvad der ikke kan rummes der, tager plads i de tilstødende ko- og fårestalde. Til adskillige store missionsfester rundt om i Tyskland møder han som festprædikant. Da sosialisterne i Rendsborg kaldte på ham, gav han også møde der, men havde for en forsigtigheds skyld taget et lille hjæmligt kor af basuneblæsere med sig. Der blev også god brug for disse. Ti af forsamlingen på henved 4000 sosialister blev Paulsen ved begyndelsen af sin tale mødt med et stærkt og samlet brøl. Han gav da sine basuneblæsere ordre til at spille op. Og således skaffede han sig en stund ørenlyd. Denne benyttede han til at spørge forsamlingen, om den vilde høre en historie. Ja vel, råbte de. Så fortalte han en almindelig hverdagshistorie og gav den sin simple kristelige udlægning. Vil de høre en historie til? lød hans spørgsmål. Ja vel, blev der svaret i kor. Og han fortalte atter en lille historie og føjede sin forklaring til. — Og så en ny historie — og igen én — og således blev det ved til klokken 11½ om aftnen. Da vilde han høre op. Men den opmærksomme forsamling råbte op imod ham: én historie til. — »Så skal de få én til — men det bliver også den sidste for iaften«. Og hver gik da rolig til sit. Men de følgende søndage fik præsten i Kropp stadigt kirkebesøg af flere af dem, der havde været med til hint sosialistmøde og som nu tog fra Rendsborg til Kropp om søndagen, fordi de var bleven grebne af evangeliet. — Da så siden hen sosialisterne i Neumünster bad pastor Paulsen at holde

møde for dem, sagde han heller ikke nej her. Det havde imidlertid nær knebet for ham at komme tilstede. Han havde helt glemt sit løfte, til dagen kom. Men da var det sidste tog kørt. Han fik så en af bønderne til at køre sig i hast til jernbanestationen. Nej, toget var kørt. »Men jeg *skal* til Neumünster, hr. forvalter.« — »Ja, bi lidt, der går et ekstratog med gods; hvis De vil tage til takke.« — »Ja, meget gerne.« — Og han nåede til mødet, og for en propfuld forsamling prædikede han så, men blev snart afbrudt af tummel og spektakel. Med sin kraftige røst råbte han da ud iblandt dem, at blandt andre gaver havde Gud givet ham overordentlig stærke lunger, så han skulde nok kunne hamle op med deres råb. Men forøvrigt vilde han sige dem, at det var slet ikke dannet at skrige sådan op, som de gjorde, når de havde indbudt ham til at tale. Der blev da ganske stille, og man lyttede nu opmærksomt til hans ord. Og inden de skiltes ad den aften, stemte hele forsamlingen af sosialister af sig selv i af fuldt bryst med salmen: vor Gud, han er så fast en borg.

Johannes Paulsen er også en frugtbar og populær skribent. Han udgiver flere kristelig opbyggelige og kirkelig oplysende ugeblade, dels på højtysk dels på plattysk. Enkelte af disse er ikke blot udbredte hele Tyskland over, men også i de fremmede verdensdele, hvor der bor Tyskere. »Efterretninger fra den lutherske kirke i Nordamerika« er et 14-dages blad og danner bindeledet mellem moderkirken og de udvandrede. — Fra Paulsens boghandel og trykt på hans eget bogtrykkeri udgår der adskillige små kristelige fortællinger, forfattede af ham selv. Disse opbyggelige fortællinger hviler gerne på et virkeligheds grundlag. De bliver til på følgende måde. Præsten søger de gamle op, og lader sig af dem fortælle historier fra deres fordums dage, hvori Guds førelser med menneskene har givet sig til kende. Og så smelter han dem om i sin

egen poetiske digel. Meget og sprogligt videnskabeligt arbejde har det kostet ham at udgive på ny »dat nie testament« på plattysk af Johannes Bugenhagen.

Johannes Paulsen er en meget energisk karaktér. Hvor han ser sandheden krænkes og trues, træder han op som sandhedens forsvarer med uforfærdet og dristigt mod — vistnok undertiden noget for dristigt. Han har syv gange været dømt for gejstlige disiplinærforseelser; — første gang 12. marts 1877, dernæst 9. marts 1882, 31. marts 1882, 9. februar 1886, 6. august 1886, 7. septbr. 1888 og 18. marts 1889. Den første af disse sager yppedes på grund af, at den prøjsiske kirkeminister vilde liste den unerede kirkes sakramentløse lærebog ind i de sydslesvigske skoler; men Paulsen trådte kraftigt op imod ministeren i denne sag, vis på, at han havde fuld og trofast samstemning heri hos sin store menighed i Kropp, der aldrig vilde gå ind på at lade sine børn læse en lærebog, hvor dåb og nadvere ikke var omtalte. — En anden gang blev Paulsen dømt til fire ugers fængsel i Glückstadt. Han havde nemlig beskyldt en af de liberale præster i Ejderstedt for mened og havde frakendt ham kristennavnet, fordi han nægtede Kristi opstandelse. I sit forsvar for konsistorium ytrede Paulsen bl. a.: »Man kan skære mine fødder af og jeg kan leve, og man kan hugge mine arme af og derfor behøver jeg ikke at dø; men dersom man skærer rygraden ud af mig, må jeg dø. Således også, hvis man nægter Kristi opstandelse, så efterlader man os kun en død Jesus og ikke nogen levende frelser.« — Det hjalp ikke, præsten i Kropp havde forsyndet sig imod kærligheden til »brødrene« og skulde fire uger i hullet. Denne tid nyttede Paulsen så til at skrive og udgive en af sine prædikensamlinger. — Den alvorligste retssag var imidlertid den, hvori der faldt endelig dom den 18. marts 1889, og som i grunden førtes mellem den simple landsby-

præst og ingen mindre end den prøjsiske kultusminister v. Gossler selv. —

Til oplysning om denne mægtige minister vil følgende biografiske notitser kunne tjene: *Gustav v. Gossler* fødtes 13. april 1838 i Naumburg a. S., besøgte gymnasierne i Potsdam og Königsberg, studerede retsvidenskab i Berlin, Heidelberg og Königsberg, ansattes 1859 som auskultator i den prøjsiske justits tjeneste, var 1861 referendarius i Königsberg, 1864 kriminalretsassessor i Insterburg, 1865 landråd i Darkehmen og 1874 medhjælper i indenrigsministeriet. 1877 blev han i Stallupønen valgt til rigsdagsmand og sluttede sig til den tysk-konservative retning. Han gjorde sig snart bemærket som en øvet parlamentariker. I juli 1879 kaldte kultusministeren, v. Puttkamer, ham til at være understatssekretær i undervisningsministeriet, og 1. juni 1881 blev v. Gossler så selv udnævnt til at være Puttkamers efterfølger som minister for kirke-, skole- og medisinalvæsnet i Prøjsen, og han beklæder nu på niende år denne post.

Hvad retssagen angår, som denne kirkeminister rejste imod pastor Johannes Paulsen, da havde den følgende anledning: I sommeren 1888 blev Paulsen indbudt af præsten i Eggelingen i Østfriesland til at prædike ved en missionsfest der. — Det reformerte, østfriesiske konsistorium i Avrich, der, som ovenfor oplyst, trods det, at det repræsenterer et mindretal, dog råder for det lutherske flertal i landskirken, lagde sig imellem for at hindre »den agitatoriske« præst fra Kropp i at tale ved missionsfesten. Konsistoriet henvendte sig i så henseende om hjælp til v. Gossler. Og denne tilkendegav da konsistorium i Kiel, at det måtte sørge for, at den pågældende blev nægtet den nødvendige orlov til en rejse til Østfriesland. På konsistoriets foranstaltning nægtede provsten derfor pastor Paulsen rejsetilladelse, da han søgte den. Men Paulsen rejste desuagtet til Eggelingen og prædikede ved kirke-

mødet der. — Anklaget herfor skulde han så først møde for landretten i Flensborg, men blev her frikendt. Det skal have været en temmelig »døsig« dommer, han stod overfor; i hvert fald lykkedes det præsten at overbevise juristen om, at det netop havde været hans pligt at rejse til missionsfest, da han havde aflagt èd på at villle prædike både i tide og i utide. — Anderledes gik det derimod, da sagen var bleven indanket for konsistorium i Kiel. Her førte regeringskommissæren, den gamle dr. juris Theodor Mommsen (f. 30. novbr. 1817 i Garding, bekendt fra deltagelse i oprøret 1848 og af sin ejendommelige »römische geschichte«) forsædet med stor myndighed og dygtighed. Bl. a. skal han under forhøret have sagt til præsten Paulsen: »Hvor tør en simpel landsbypræst som De rejse lige stik imod ministerens forbud«; hvorpå Paulsen svarede: »min samvittighed bød mig det.« Dette svar bragte den gamle jurist noget ud af fatning; han tøvede et øjeblik, men udbrød da: »Tror De ikke, at også vi har samvittighed?« idet han pegede på sine kolleger i konsistorium, generalsuperintendenten og de høje konsistorialråder. »Jeg takker Gud for, at jeg ikke skal bære ansvaret for deres samvittighed«, lød Paulsens dristige og kloge svar. — Han blev dømt til en mulkt på 60 reichsmark. — Men dermed var sagen dog ikke endt. Ti præsten Paulsen tog sagen op i sit mest udbredte blad for at indanke den for kristenfolkets domstol. Bl. a. hedder det i en af hans mange artikler derom, oplysende om de prøjsiske kirkeforhold i nutiden:

»*Statsgrundloven* siger i artikel IV: Alle Prøjsere er lige for loven. Det synes idetmindste i den sidste tid, som om der gøres en stor undtagelse derfra i praksis. Landråden i Burgdorf i Hannover har nylig forbudt afholdelsen af en missionsfest under fri himmel, fordi de, der holder missionsfesten, ikke hører til landskirken, men til den lutherske frikirke. — Artikel XII i statsforfatningen

siger udtrykkelig: nydelsen af borgerlige og statsborgerlige rettigheder er uafhængig af religiøs bekendelse. Aldrig har dog nogensteds forfatningen villet indrømme politiforanstaltninger ret til at unddrage statens borgere statsborgerlige rettigheder kun af den grund, at de ikke tilhøre landskirken. Mod en sådan tilsidesættelse af forfatningen skulde enhver, der endnu har en følelse for ret og frihed, rejse en protest. Det er ligeledes en misbrug af loven, når man i Hannover vil fratage missionsforeninger retten til at foretage kollekter ved deres forsamlinger. Det er dog virkelig enhver fri borgers ret at give sine penge, til hvem han vil —, og så skulde det kunne forbydes at give penge ud til det øjemed, som vor herre og frelser har lagt os kristne så alvorligt på hjærte? Skal det gå således til, så driver man jo statens bedsteborgere til opposition, og det vil man dog ikke kalde visdom af staten. Allerede nu hører man undertiden i troende kredse den anskuelse forfægtet: ville vi endnu redde noget af vor personlige frihed og kunne øve vor kristenfrihed i staten, så må vi slutte os til fremskridtspartiet og se til, at vi gennem dette får de rettigheder, som er tilsikrede de øvrige statsborgere. Stedse dybere rodfæster den anskuelse sig, at det ikke blot er en ulykke for kirken, hvis staten styrer den statsmæssig, men også en ulykke for staten, — den står fare for af hensyn til kirkelige partier at krænke den retfærdighed, som den er enhver statsborger skyldig. Det kan umuligt blive ved at gå på den måde, hvorpå kirken nu styres; hvis ikke kirken skal afklædes sin ophøjede stilling. Staten selv forlanger i ethvert fag, at mestrene skal have lært deres håndværk, og hvem der ikke har lært sit håndværk kunstmæssigt, han får ikke lov til at uddanne lærlinger. Ingen skipper, som ikke har taget sine eksaminer og på en lang fart har lagt sit praktiske kendskab til skibsfart for dagen, får tilladelse til at føre et skib. — Og nu — kirken i de ny pro-

vinser står under styrelsen af en mand, der, hvor brav og videnskabelig dygtig han end må være, dog ikke har studeret teologi og altså intet forstår sagligt af de teologiske spørgsmål. Men vi forlanger, at kirken kun skal styres af sagkyndige mestre, vi forlanger, at kaptajnen, der fører dette skib, har bestået de kirkelige prøver godt og har stået sin prøve på den lange fart. Er det for meget forlangt? Man kæmper imod lægmandsprædikenen i kirken, fra oven af ytrer man store betænkeligheder ved at give lægfolk lov til at forkynde Guds ord i de små forsamlinger, fordi man ingen garanti har for, at de føre sund lære. Og så lægger man tre landsbykirker i hænderne på en eneste lægmand, der ikke ved nogen eksamen har givet kirken bevis på, at han kender den kirkelige teologi og kan bedømme kirkelige spørgsmål. Er det fornuftigt? Jeg tror, at svaret kun kan blive et enstemmigt nej. Ja, hvis ministeren kun behandlede kirkens udvortes sager (externa), så kunde man endnu finde mening deri. Men hvis ministeren, hvem den lutherske kirkes ve og vel er betroet, omendskønt han selv slet ikke hører den til, anser det for ret at gribe ind i de inderste livsspørgsmål, hvis han endog med magt vil hindre lutherske præster fra at prædike ved lutherske landskirkelige missionsfester, og hvis han forbyder den lutherske kirkeøvrighed at give præsterne lov dertil, fordi disse derved vilde styrke den lutherske retning, så spørger vi: er det tålelige tilstande og kunde vi med rolig samvittighed se på en sådan styrelse? Er vi Lutheranere da overhovedet ligeberettigede med de andre konfessioner overfor loven? Til de 100 eller 1000 katoliker i Berlin bliver der taget sådant et hensyn, at man forbyder et Luther-festspil, fordi disse let kunde krænkes derved. Men skal der da intet hensyn tages til de 3 millioner Lutheraner, og krænkes disse ikke på det hårdeste, når deres missionsfester hindres, når en uneret minister vil hindre lutherske præster i at besøge missions-

festerne, medens deres herre og mester befaler dem: går ud og prædiker evangeliet for al skabningen. Allerede minister *Falk* erklærede, han kunde ikke bære ansvaret for styrelsen af den lutherske kirke i de ny provinser, — en minister kan umuligt som biembede endnu være ærkebiskop for fire kirker. Den lutherske kirke må arbejde hen til, at den kan blive friet fra denne uværdige stilling og uværdige behandling, og at den kan få et luthersk over-konsistorium, som kan lede dens anliggender efter lutherske grundsætninger. Dette er en billig, en opnåelig og en nødvendig fordring. Opfyldes den ikke, da går landskirken i stykker, og at dette sker, vil de komme til at se, der nu mindst tror derpå. Også for det tålmodigste folk gives der et »dertil og ikke videre«. Og dette indtræder da, når Guds befaling ikke længer må være den eneste rettesnor i kirken, og når kirkens embede ikke mere må indtage den det af kirkens herre anviste stilling, når det behandles med foragt. Gud forbarme sig over sin kirke!« —

For denne og lignende djærve, offentlige artikler blev pastor Paulsen atter anklaget af v. Gossler, og denne gang den 18. marts 1889 af konsistorium idømt den højeste pengebøde, 300 reichsmark, med den tilføjelse, at når han ikke var idømt den endnu hårdere straf, afsættelse fra sit embede, så var dette begrundet i hans provst's gunstige vidnesbyrd om ham. (!) — Sandheden var nok den, at man betænkte sig to gange på at afsætte ham, da man véd, hvad der bliver følgen deraf.

Imidlertid gik sagerne nogenlunde roligt, indtil i sommer, da kirkeministeren var på en visitatsrejse i hertugdømmerne. Da skrev pastor Paulsen i sit blad den 19. juli — vistnok lidt umotiveret — følgende: »*Kultusminister von Gossler* berejser i disse dage provinsen Slesvig-Holsten eller lad os hellere sige nogle byer i Slesvig-Holsten. Berliner-aviserne siger, at denne rejse skulde være en

inspektionsrejse. Vi har ærlig talt opfattet den som en fornøjelsesrejse, men så må vi tage fejl. På rigsdagen skal kultusministerens opgave være defineret derhen, at han egentlig skulde være kulturminister, og når en kulturminister vil inspicere, så må det dog blive kulturen, han i første linje inspicerer. Nu er blandt inspektionsstederne også opregnet kvægmarkedet i Husum, og jeg tilstår, at dette ihvertfald indtager en betydelig plads i den nuværende kultur. Os har det kun interesseret, hvorledes ministeren kom fra Tønder til Husum. Den direkte forbindelse sker ad jernbanen; men ulykken er den, at denne fører forbi Breklum.[1]) Der er nu — som læseren véd — betydelig kultur, for hvilken man skulde tro, kultusministeren måtte interessere sig. Fra Tønder til Husum over Breklum er der nemlig 57 kilometer ad bane, istedet herfor gør kultusministeren for at nå til Husum en omvej på mindst 105 kilometre, ikke for at inspicere Breklumerkulturen, men kvægmarkedet i Husum.« — — — Artiklen slutter: »Måske vilde dog kvægmarkedet i Husum, selv om det fik en materiel værdsættelse, stå tilbage for en anstalt, der har den mægtige kulturopgave at bringe kristendommen til hedenske nationer og som udretter mere for det tyske rige end kvægmarkedet i Husum med alle sine firbenede okser. Men visselig, vi lever jo nu engang i en materiel tid og i en sådan er utvivlsomt osken et foretrukket dyr.« —

For denne udtalelse har nu v. Gossler rejst en injurieproses mod pastor Paulsen, der er begyndt den 30. september for landretten i Flensborg. Den vil rimeligvis få skæbnesvanger betydning, føre til Johannes Paulsens afsættelse og dermed give den frikirkelige bevægelse stærk fart, måske også i Nord-Slesvig.

Der er en ikke ringe lighed mellem præsten Paulsen

---

[1]) I Breklum er en mindre luthersk fri præsteskole.

og Grundtvig, navnlig da denne skrev sit »kirkens genmæle« og endnu stod som en erklæret elsker af den landsfaderlige enevoldskonge. Pastor Paulsen er konge- og kejsertro til det yderste, i grunden en stærk konservativ natur, men kirkens åndelige frihed er ham dog det højeste. Vil der nu komme til at ske et brud, tør vi vente, at det fra præsten Paulsens side vil ske med stor læmpe og med al den hensyntagen til det gamle, som kan finde sted, men tillige sådan, at Gud får, hvad hans er. — Idet Paulsen fortæller om den anklage, der nu er rejst imod ham, skriver han bl. a.: »At ministeren besøgte kvægmarkedet i Husum og ikke missionsanstalten i Breklum er et faktum, som har vakt opsigt overalt, eftersom v. Gossler jo rejste som statens tilsynsmand med den slesvig-holstenske landskirke. Vi er berettigede til at fremhæve denne kendsgerning, fordi den vedrører beskaffenheden af den nuværende kirkelige bestyrelse, og vi vil ikke ved nogetsomhelst lade os lede vild fra denne vor pligt at blotte skaderne ved den kirkelige styrelse. Alle tiders magthavere lige fra Herodes af har ikke fundet behag i, at Guds tjenere sagde dem: »*det er ikke ret af Dig!*« Men Guds retskafne tjenere har ikke derfor ladet sig vildlede; og jeg gør det heller ikke!« —

Frederik Nygård.

Digte af Schiller i Oversættelse.

Sangen om Klokken.

Oversat af Uffe Birkedal.

Vivos voco. Mortuos plango. Fulgura frango.

Formen, brændt af lér, dernede
står i jorden muret fast;
klokken skal idag stå rede,
iler, svende, det har hast!

over panden hed
må vel rinde sved
skal et værk sin mester prise —
dog må himlen gunst os vise.

Til værket, vi med alvor driver,
et alvorsord sig sømmer ræt;
når gode ord vi med det giver,
vort arbejd skrider dobbelt læt.
Så lad os da med flid betragte,
hvad af vor svage kraft fremgår;
den dåre må man dog foragte,
som ej sin egen dont forstår.
Thi dette mennesket just pryder
og derfor skænkedes ham ånd,
at han i sjælens dyb udtyder,
hvad han har virket med sin hånd.

Hid med vedd af fyrrestammer,
tørt til gavns det være må,
at de indestængte flammer
kan til ovnens munding nå.
Kobbergrøden hed!
hurtigt tinnet ned!
at den seige klokkeføde
kan på rætte måde gløde.

Hvad vore hænder her fræmbringe
ved hjælp af ild i grubens gæm,
skal højt fra klokkens tårnrum klinge
og vidne om os bære fræm,
gentone end i sene dage
og røre hjærtet mildt og blidt,
skal med de sorrigfulde klage,
til bønnens andagt stæmme tidt.
Hvad dybt hernede skæbnen byder
hver jordens søn i vekselgang
fra malmets krone klart gjenlyder
og bæres ud med højtidsklang.

Hvide blærer sér jeg dannes,
nu er masserne i fart,

askesalt deri skal blandes,
at det går desmere snart.
Fri for skummet må
blandingen og stå,
thi fra purt metal alene
klinger toner, fulde, rene.

Thi med sin glade røst den nynner
det ælskte barn en hilsen øm,
når det sit levnetsløb begynder,
trygt hvilende i søvn og drøm.
I tidens skød sig endnu dølger
den lyst, den nød, som siden følger.
Mildt værner moderkærligheden
det gyldne morgengry med freden —
og pilsnart flyder tidens strøm.
Fra ammen rask sig drængen river,
han stormer vildt i livet hen,
på vandring vidt han sig begiver
og vænder fræmmed hjæm igen.
Da møder ungersvendens øje
en jomfru i den fejre vår;
hun som et syn fra himlens høje
med yndig rødmen for ham står.
Da griber ham en navnløs længsel,
til ensomhedens skjul han tyr,
og tårer sprænger øjets fængsel,
de kåde brødres flok han skyr.
Med blus på kind han følger hende,
og når hun hilser, hvilken lyst!
hver dejlig blomst, som han kan finde,
han fæster på den ælsktes bryst.
Du ømme længsel, søde håben,
den første ælskovs gyldne dag,
da øjet skuer himlen åben
og saligt banker hjærtets slag, —
o, at den altid kunde gløde,
den unge ælskovs morgenrøde!

Piberne alrede mørkne,
denne stok jeg dypper i,

ser vi overtrækket størkne
støbningen begynder vi.
Rask, I svende dér,
prøv den blanding her!
godt er varslet, hvis det hårde
med det bløde ét vil vorde.

Thi hvor det stærke og det ømme,
hvor magt og mildhed sammen strømme,
der giver det en liflig klang.
Prøv da, hvo sig for evigt binder,
om hjærte også hjærte finder;
en rus er kort, men augren lang.
  Yndigt mellem brudens lokker
  smiler myrtens jomfrukrans,
  og de muntre kirkeklokker
  byder ind til festens glans.
  Ak! hin livets fest den rige
  ender også livets vår,
  thi med slør og krans tillige
  brat den skønne drøm forgår.
Thi ælskov henfarer
men kærlighed varer,
blomsten må tabes,
at frugten kan skabes.

Manden må ud
med livet at stride,
må slæbe og slide,
og virke og kæmpe
med vold og med læmpe,
i kappestrid bygge
med kækhed sin lykke.

Da strømmer der rigdom ad tusene veje,
hans forrådshus fyldes med kosteligt eje
og huset vokser, dets rum bliver flér.

Og derinde færdes
den ærbare hustru,
hans børnefloks moder;

hun styrer og råder
så alle det båder.
Hun pigerne lærer
og drængene aver,
de flittige hænder
ej ledighed kænder,
forstandig og tro
hun øger sit bo.
I duftende gæmmer hun skattene lægger,
om tenen, den snurrende, tråden hun trækker
og samler i pæne og bonede skrin
den skinnende uld og det snehvide lin
og pudset og blankt lader alting hun smile
og vil ej hvile.

Faderen da med glade blik
hist fra husets vidtskuende gavlvæg
mønstrer de blomstrende kår, han fik:
portene, som på stolperne hænger,
laden med alle de fyldte stænger,
loftet, som bugner af alskens varer,
kornet, hvorover et vindpust farer.
Stolt taler da hans mund:
„grundfast som jordens grund
mod al ulykkens magt
hviler mit huses pragt."
Dog, på skæbnens magter bygge
ingen tør en varig lykke,
modgangstimen haster fræm.

Nu begynder vi at støbe,
bruddets takte rand blev skøn;
dog, før massen ned skal løbe
fromt vi bede vil en bøn.
Tappene stød ud!
sign du huset, Gud!
rygende i kedlens bue
står den brune strøm i lue.

Velgørende er ildens magt
når mennesket står klog på vagt.

Den himmelkraft alene han
for al sin idræt takke kan.
Dog, rædsom er den himmelmagt,
når den kun følger egen agt
og bryder af sit fangebur
som datter af den fri natur.
Vé, når fængslet den forlader,
vokser grænseløs og vild,
gennem folkerige gader
vælter den uhyre ild.
Elementet altid hader,
hvad vor hånd tilvirker snild.
Ned fra skyen
falder regnen,
kvæger egnen;
ned fra skyen slår med harm
lynets arm.
Jamrende klæmten fra tårnet går;
stormen slår.
Blodigrød
luer himlen;
det er ikke dagens glød.
Tummel, stimlen
ad gaden op.
Røg slår ud!
flammesøjlen stormsnart strækker
sig ad lange gaderækker,
som med gnister den bedække r.
Som ved ovnens munding dirrer
luften glohed, ruder klirrer,
bjælker knager, stolper brager,
mødre søger, småbørn klager,
taget synker,
kvæget klynker.
Alting flygter, rædder, rænder,
natten klart som dagen brænder.
Travle hænder i den lange
kæde fange
spanden; vandets tykke buer
højt i luften nu man skuer.
Stormen kommer, ildens luer
søger den i vældig flugt.

Flammen blandt den tørre frugt
hvæser, og hvor kornet ligger,
loftets tørre sparværk slikker;
og som den, mens fræm den suser,
vilde rive jorden med
vældig på sin fart afsted,
op mod himlens hvælv den bruser
kæmpestærk.
Og sit værk
mennesket ser håbløs ødes;
men den guddomsmagt han nødes
at beundre, som det knuser.

Kun et tomt
er at finde,
hjæmstavn for de vilde vinde.
Gennem tomme vindveshuler,
rædslens bolig,
himlens kuppel, høj og rolig
skuer ind.

Nu et blik
kun tilbage
for at tage
afsked med, hvad der forgik,
og manden frejdig bort kan drage.
Hvad ilden grumt ham røved end,
én trøst ham mer end alting gælder:
de kæres hoveder han tæller —
dem alle finder han igen!

Dybt i jorden det forvares,
lykkelig blev formen fyldt.
Vil og skønt det åbenbares,
blive smukt og fint forgyldt?
Sæt et uhæld sker?
brudd på formens lér?
ak! imens vi trøstig vænte
alt måske et vanhæld hændte.

Til jordens helligt dunkle dække
vi vore hænders værk betro,

som sædemanden sæden fro,
i håb, at himlen vil det vække,
at det må rigt og frodigt gro.
En sæd, ènd dyrere, med tårer,
i mulde lægger vi i løn
og håber, den af sorte bårer
opblomstre skal, end mere skøn.

Hist fra kirken
dump og lang
lyder klokkens
dødningsang.
Alvorsfuldt dens sørgerøst ledsager
én, som ad den sidste vej bortdrager.

Ak, det er den dyre hustru,
ak, det er den ømme moder,
som den sorte drot for skygger
af en husbonds arme rykker,
fra den børneskare, hun
gav ham, blomstrende og sund,
som hun ved sit milde bryst
vokse så' med moderlyst.
Husets bånd, det dyrebare,
ak, for evigt brast itu!
ned til skyggeriget fare
måtte husets moder nu.
Hvor hun færdedes i hjæmmet,
styred alt med omhu tro,
vil en ligegyldig fræmmed
skalte med det tomme bo!

Indtil klokken kold kan blive
hviler vi fra vort besvær;
som en fugl i løvet give
sig lidt fritid nu enhver.
Når ved stjærneskin
vesper ringes ind
svenden kan sig frihed tage.
Mesteren har altid plage.

Muntert vandringsmanden skrider
hist igennem skovens tykning;

mod det ælskte hjæm det lider.
Fårene går hjæm med brægen.
Kvægets trinde
pandebrede skarer brøler
lystigt alle,
søgende de vante stalde.
Vognen tungt,
kornbelæsset
ruller ind
med den grønne,
broget skønne
høstens krans,
og de unge høstfolk iler
rask til dans.
Tavse ligger torv og gade,
og om lysets gæstfri klare
flamme husets folk nu samles.
Byens port med bulder lukkes.
Mørket dækker
hele jorden,
men den trygge borger skrækker
ej dets magt,
som med angst den onde vækker.
Lovens øje holder trofast vagt.

Hellige orden, nåderige
himlens barn, som har det lige
til det lige venligt bundet,
du, som stæderne har grundet,
som fra ødemarken stille
vinked did den barske vilde,
gæsted mennesket i hjæmmet
og hans grumme sæder tæmmed,
bandt et bånd som intet andet:
kærlighed til fædrelandet.

Tusen hænder travle farer,
hjælpes ad i munter pagt,
og ustanset åbenbarer
alle kræfter deres magt.
Med sin mester svenden nyder
friheds høje varetægt,

i sit kald enhver sig fryder,
trodser hver en spotter kækt.
Arbejd er en borgers krone,
velstand løn for virksom id;
ærer kongen på hans trone,
ærer *os* for håndens flid.

Fred, du søde,
milde venskab,
dvæler, dvæler
nådigt over denne by!
gid den dag må aldrig komme,
da de vilde krigens horder
denne stille dal skal hærge,
og da himlen,
hvor nu aftnens blide røde
står på sky,
af en rædsom brand skal gløde,
som fortærer stad og by.

Ovnen nu I sønderbryde!
den har tjænt sin hensigt vel,
at det skønne værk kan fryde
vore øjne og vor sjæl.
Slå med hamren, slå!
kappen springe må.
Klokken kommer først for dagen,
når dens form er sønderslagen.

Kun mesteren kan formen bryde
betids og med forstandig hånd.
Men vé, når flamme-strømme syde
og malmet kaster sine bånd.
Blindt rasende, med tordenbulder,
sit sprængte hus det splitter brat,
udspyr fordærv, hvorhen det ruller,
som Helveds hule var opladt.
Hvor vilde kræfter planløst storme,
dér kan sig intet varigt forme.
Når folkene befrir sig selv
udtørres deres velfærds elv.

Vé, når i byens skød der bliver
et brændstof hobet, lag på lag,
og folket lænken sønderriver,
ved selvhjælp fræmmer grumt sin sag.
Oprørets hånd i rebet trækker
og hylende det klinger ned.
Til rov og voldsdåd klokken vækker,
med toner, skabte kun til fred.

„Frihed og lighed“ høres gjalde,
nu væbner sig hver fredens mand;
og boder, gader fyldes alle,
folk drager om med mord og brand.
Da kvinder til hyæner bliver,
de raser fræm med grufuld lyst:
med rovdyrtænder sønderriver
de fjendens hjærte i hans bryst.
Der findes intet helligt længer.
al ærefrygt er nu forbi,
den onde bort den gode trænger
og alle laster bliver fri.
Grum løven er, til vrede tirret,
og farlig er en tigers tand;
dog mennesket, af had forvirret,
er værst af alt, som nævnes kan.
Ve den, som for den evigtblinde
lod funkle himmelfaklens blus:
for *ham* kan den dog aldrig skinne,
kun lægge land og by i grus!

Herren har mig skænket glæde:
blankt og fejlfrit af sin skal
som en stjærne sér jeg træde
fræm det skinnende metal.
Som i solens glans
spiller hjælm og krans.
Våbnets smukke fælter røber
også den erfarne støber.

Herhen! herhen!
I svende, slutter kredsen alle!

Konkordia vi klokken kalde
i dåben, som indvier den.
Den til endrægtighed, til broder-freden
skal kærligt samle hele menigheden.

Og efter mest'rens vilje skal
fra nu den røgte dette kald.
Den over jorden skal sig hæve
og højt på himmeltæltets blå
som tordnens nabo roligt svæve
og stjærneverdnens grænser nå,
en stæmme være, der som vrimlen
af kloderne, som blanke står
lovpriser skaberen i himlen
og fører det bekranste år.
Dens malm-mund skal kun tale føre
om evige og høje ting,
og stundom med sin knebel røre
ved tiden i sit lætte sving;
den skæbnen låne skal sin tunge;
selv hjærteløs og kold den vil
ledsage med de slag, der runge,
det vekselrige livets spil.
Og som for øret snart henfarer,
de slag, som drønende den slår,
den lærer os, at intet varer,
at alt det jordiske forgår.

Lad fra grubens dyb nu stige
klokken fræm ved rebets magt,
at den kan til luftens rige,
tonens verden, blive bragt.
Sé, mod tårnets top
læt den svæver op!
Denne by den glæde bringe,
fred dens første tone klinge!

Polykratos' ring.

Oversat af A. Leth.

Han stod på borgens tind den høje
og skuede med henrykt øje,
hvor Samos for hans fødder lå.
„Alt dette jeg mig underlagde",
han til Ægyptens konge sagde:
„vel lykkens søn jeg nævnes må."

„Stor gunst dig viste guder rige,
de, som tilforn var dine lige,
sig bøje for dit septers magt;
dog lever en, som det kan hævne,
ej tør jeg lykkens søn dig nævne,
før han dig bliver underlagt."

End lød fra kongens læbe talen,
da, hidsendt fra Majandros-dalen,
et ilbud for tyrannen står.
„Lad guder offerduften nyde!
Du, herre! dig i hallen fryde
med lavrbærkransen om dit hår!

Et spydkast fældet har din fjende;
flugs lader polemarken sende
det glade bud om sejren hjem." —
Så henter han fra mørke gæmme,
end kantet med en blodig bræmme,
til begges gru et hoved frem.

Et skridt tilbage kongen viger;
med rædselslaget blik han siger:
„dog lykken ej du stole på!
Lumsk havet er, og ondt dets tykke,
med flåden svømmer der din lykke:
om storm nu splintred mast og rå!"

Og medens ordet endnu lyder,
fra reden jubelråb udbryder,

som stiger op til borgens tind;
med skatte fra de fjærne lande
til hjemmets lykkelige strande
en masteskov nu styrer ind.

Da kongegæsten undres såre:
„lad lykkens smil dig ej bedåre!
Tror du den vel, den skuffer dig;
af Kretors våbenføre skarer
du trues hårdt med krigens farer;
alt denne kyst de nærme sig.“

Endnu han ordet har på tunge,
da hører man fra havnen runge
et tusendstemmet sejersskrig:
„ej volde fjender mer os kvide,
dem stormen fejet har til side;
de døden fandt, vi slap for krig.“

Forfærdet gæstevennen mæler:
„i sandhed! lykken dig forkæler;
dog ve dig, om dens smil du tror!
Ej høje guders avind tåler,
at glædens vin af fulde skåler
ublandet gydes ud på jord.

For mig og skinned lykkesolen,
dens glans forgyldte kongestolen
og lyste mig fra held til held;
det bedste dog af hvad jeg åtte,
min søn, tog guden, dø han måtte;
jeg lykken har betalt min gæld.

Så bed da, om du vel skal fare,
de himmelske dig ej at spare,
men malurtblande glædens skål!
sorgslagen må i graven sænkes,
hvem alle lykkens gaver skænkes
af guderne til bredfuldt mål.

Og vil ej guderne dig høre,
du låne vennerådet øre:

stævn selv ulykken til din hal!
Til bod din bedste skat du byde!
Det, som dit hjærte mest mon fryde,
i havets dyb du kaste skal."

Da svared han med frygt i sinde:
„af alle skatte, jeg har inde,
mest er en ring mig dyrebar;
den må Erinnyerne smykke,
hvis de mig unde vil min lykke." —
Og ringen sank i bølgen klar.

Da næste morgen sol oprinder
og ind i kongeborgen skinner,
for fyrsten står en fisker brat.
„En fisk, hvortil jeg ej så mage,
som gave, herre, du modtage!
Den dræt jeg bjærget har i nat."

Da fisken snart var skåren sønder,
til fyrsten hen sig kokken skynder
med undringsråbet: „herre min!
se dog, den ring, du bar, begraven
jeg fundet har i fiskemaven:
hvor er en lykke dog som din!"

Med gru da gæsten bort sig vender:
„ej mer vi to hinanden kender,
jeg aldrig mere hos dig bor;
de høje guder vil dig ilde:
om bord! der er ej tid at spilde."
Så talte han og hjem ad for.

Grækenlands guder.

Oversat af Uffe Birkedal.

Da I råded end den skønne verden
og i bløde bånd til livets lyst
styred saligtglade slægters færden,
skønne væsner hist fra sagnets kyst!

da man henrykt eders altre bygged,
hvor langt andet, andet var det da,
da med blomster man dit tempel smykked,
Venus Amathusia!

Da den kolde sandhed kunde hylde
lifligt sig i digtets tryllespil —
gænnem skabningen flød livets fylde,
sans fik det, som aldrig sanse vil.
Ælskovsvarm man for naturen lued,
skænked den en adel, hærlig, stor.
Over alt et opladt øje skued,
over alt en guddoms spor.

Dér hvor nu, som vore vise sige,
flammekuglen sjælløst kredser om,
fordum på sin vogn, den gyldentrige,
Helios[1]) i stille højhed kom.
Disse bjærge fyldte oreader[2]),
træet hist var en dryades[3]) hjæm,
og af skåler yndige najader[4])
sølvervand lod skumme fræm.

Lauren her engang om hjælp har skreget[5]),
Niobe[6]) i stenen tier her;
på hint rør har Syrinks sorgfuldt leget,
Filomela[7]) græd i lunden der.
Hist i bækken fra Demeters øje
tårer for Persefone flød hen[8]).
Kypris, uden svar, fra disse høje
kaldte på sin skønne ven[9]).

Til Deukalions[10]) slægt steg mangesinde
den gang end de himmelske i løn;
Pyrrhas[11]) skønne døtres hu at vinde
gik med hyrdestaven Letos søn.

---

1) Solen. 2) bjærgpiger. 3) skovpiger. 4) havfruer. 5) Guden Apollo forfulgte den skønne Dafne, hvis fader, en flodgud, på hendes angstråb forvandlede hende til et laurbærtræ. 6) Hun hovmodede sig af sine mange børn, medens Leto kun havde to: Apollo og Artemis. Men disse dræbte Niobes børn med deres pile. Af fortvivlelse forstenedes Niobe. 7) Nattergalen, en forstenet prinsesse. 8) Underverdenens konge, Hades, røvede Persefone fra hendes moder, Demeter. 9) Kjærlighedsgudinden (Afrodite, Venus) mistede sin elsker Adonis. 10—11) Menneskeslægtens Stamforældre.

Blødt om guder, mennesker, heroer
Eros[1]) slyngede sin kæde rundt;
dødelige, guder og heroer
knælede i Amathunt[2]).

Tunge afkald under savn og smærte
eders muntre dyrker spotted kækt;
kun lyksaligt skulde slå hvert hjærte,
kun med lykkens børn I var i slægt.
Den gang var det skønne helligt ene,
uden sky en gud hver glæde nød,
hvor den kyske, rødmende kamene[3])
og hvor gratiẹrne[4]) bød.

Eders templer som paladser stråled,
og til eders pris man kampleg drev
hist på Isthmen[5]), hvor med drøn til målet
vognen fo'r og laurer vundne blev.
Skønt henslyngede, besjælte danse
kredsede om altret, hærligt bygt;
eders isser pryded sejerskranse,
håret dufted, rosensmykt.

Euoiråb[6]) fra thyrsens[7]) muntre svinger,
og det prægtigstolte panterspand
mældte lydt den store glædesbringer,
favn og satyr tumler ham foran,
Rundt om springer vilde Bakkantinder,
deres danse priser vinens glød;
værten selv med sine brune kinder
byder lystigt skålen sød.

Når i døden øjet måtte briste,
ingen rædsom knokkelmand der stod;
med et kys svandt livets pust, det sidste,
genien[8]) sin fakkel synke lod.
Selve Orkos'[9]) strænge vægtskål førte
ætlingen af dødeliges køn;

---

1) Kærlighedsguden (Amor). 2) Afrodites by. 3) Sanggudinden. 4) Yndens gudinde. 5) Landtangen ved Korinth. 6) Glædesskrig (Hurra). 7) Stav, som brugtes ved Bakkosdyrkelsen. 8) Fylgie. 9) Underverdenen (Hades), hvor en jordisk kongesøn var dommer.

Thrakeren[1]) Erinnyerne[2]) rørte
ved sin klage, sorgfuld skøn.

I Elysions[3]) lunde fro tilbage
skyggerne de kændte glæder vandt;
trofast ælskov fandt hver trofast mage,
og vognstyreren en bane fandt.
Atter Linos'[4]) søde sange lyde,
sin Alcestis favner ømt Admét;[5])
hos sin ven Orestes[6]) kan sig fryde,
ved sin bue Filoklet[7]).

Større kampløn styrked den, som prøved
dydens væddebane, hed og lang;
hæltene, som hærligt storværk øved
til de salige i sky sig svang.
Guders stille flok for ham sig bøjed,
som de døde hented op fra grav;[8])
med Olympens tvillinglys for øjet
skipperen fo'r over hav[9]). —

Skønne, svundne verden, ak, hvi måtte
du, naturens unge vår, forgå?
nu de underfulde spor, du trådte,
kun i sangens tryllerige stå.
Dødstavst sørger alle jordens egne,
øjet skuér ingen guddom mer!
af et livsfriskt billed allevegne
nu kun skyggerne jeg sér.

Alle hine blomster måtte falde
for en storm fra norden, barsk og rå;
at berige *én* imellem alle
måtte dette gudekor forgå.
Sorgfuld jeg mod hvælvet sér foroven;
dér, Selene, du ej mere står;
kalder gennem lunden, over voven, —
ak, ej længer svar jeg får!

---

1) Orfeus, en sanger fra Thracien, der steg til Hades for at hænte sin hustru op ved sit spil. 2) Hævngudinder. 3) Gladhjæm. 4) En smuk sanger, dræbt i sin tidlige ungdom. 5) Et kongepar. Dronning Alcestis gik i døden for sin husbond. Herakles tog hende tilbage fra døden. 6) Orestes og Pylades, et berømt vennepar 7) En berømt bueskytte. 8) Herakles. 9) Tvillingstjærnen Kastor og Pollux.

Fræmmed for de glæder, som den byder,
aldrig henrykt ved sin hærlighed,
ukændt med den ånd, hvis bud den lyder,
lige kold ved al min salighed;
blind og døv selv for sin kunstners ære,
som et dødt pendulslag i et ur,
må den tyngdelovens trældom bære,
den gudplyndrede natur.

For imorgen nyfødt at oprinde
kaster den idag sig graven selv;
om den samme tén sig måner vinde
evigt op og ned på himlens hvælv.
Guders slægt til digtets land er draget,
deres ledebånd er sønderslidt,
af den gammelkloge klode vraget,
som i rummet svæver frit.

Ja, de vændte hjæm, og alt blev øde,
thi alt stort, alt skønt med dem svandt hen,
hver en livsfrisk klang og farve døde,
kun et ligkoldt ord har vi igen.
Revne bort på tidens strøm de svæve
over Pindos[1]) i det fjærne blå; —
hvad udødeligt i sang skal leve
må i livet selv forgå!

Dykkeren.

Oversat af Andr. Leth.

„Hvo drister sig, svend eller riddersmand,
i svælget til bunds at gå?
Et guldbæger kaster jeg ud på stand:
brat hvirvles det ned i den mørke vrå.
Hvo atter for lyset det løfter med ære,
han må beholde det, hans skal det være.“

---

1) Bjærg i Grækenland.

Så kongen talte. — Fra klippen rag,
som højt over søen hang,
omtonet af bølgernes tordnende brag,
han ud i malstrømmen bægeret svang,
og atter han spurgte: »hvo er den gæve,
som dukker i dybet uden at bæve?"

Og hele hirden, tavs som en grav,
står lyttende til hans røst,
og stirrer ned i det vilde hav,
ej nogen lokker den gyldne høst;
da drotten tredje gang dem frister:
„mon til den helfærd sig ingen drister?"

End mæles i kredsen ej mindste ord. —
En riddersvend, ung, men uræd,
forlader nu fællernes bange kor,
og bæltet kaster han, kappen med;
og alle mænd og hver ædel frue
den herlige yngling med undren skue.

Og som han står der på klippens top
og afgrunden stirrer imod,
med drønen malstrømmen vælter op
de vande, den nys forsvinde lod,
og som med den fjærne tordens bragen
fra mørkets skød de skumme mod dagen.

Og det bølger og bobler og bruser med gny,
som når vandåren mødes med ild;
højt det frådende skum sprøjter op imod sky,
og vove mod vove sig bryder vild,
og uden at mattes strømhvirvlerne mødes,
som om af havet nyt hav skulde fødes.

Omsider dog sagtner det kåde spil,
og midt i det hvide skum,
bundløst, som gik det ad helved til,
sortnende gaber det tomme rum;
ned males i tragten bølge på bølge,
den ene kan næppe den anden følge.

I hast, før brændingen atter steg,
sin sjæl i Guds hånd nu gav
den ædelig' svend; hofsinderne skreg,
da han sank i den våde buldrende grav.
Sin lønport afgrunden efter ham lukker:
mon atter den svømmer i dagen opdukker?

Hult drøner endnu det i dybet kun,
for oven dør larmen hen;
det bævende lyder fra mund til mund:
„farvel, højsindede ungersvend!"
Mens brændingen synker og brændingen stiger,
man venter og venter, til håbet viger.

End loved du, drot! guldkronen prud
til løn for den vovehals,
som efter den sprang i svælget ud,
for kronen ej bød jeg mit liv tilfals:
hvad gru der er skjult i den skumle kælder.
ej nogen levende sjæl fortæller.

Vel mangen sejler i hvirvlende hast
skød ned i den sorte grav;
dog splintret kun kæmped sig køl og mast
frem af det alt opslugende hav. — —
Med hvin på hvin, som når stormene suse,
man hører det altid nærmere bruse.

Og det bølger og bobler og bruser med gny,
som når vandåren mødes med ild;
højt det frådende skum sprøjter op imod sky,
og vove mod vove sig bryder vild,
og som med den fjærne tordens bragen
de drønende vælter op imod dagen.

Da se! mod dagen fra dybets skød
sig løfter, som svanen hvid,
først en arm, så en nakkes blændende lød:
hvor det ror dernede med kunst og flid!
Det er ham, som med bægret i venstre hånden
vinker til vennerne, frejdig i ånden.

Og luften han drak i fulde drag
og hilste lyset med lyst.
„Han lever, han ånder, han vandt sin sag“,
så stiger jublen fra folkets bryst:
„fra graven bjærged sit liv den bolde,
hans sjæl fik afgrunden ej beholde.“

Snart midt i den jublende flok han stod,
og bægret med udstrakt hånd
han byder, i knæ for kongens fod,
og kongedatren, den lilievånd,
med funklende vin ham fylder pokalen;
da løses tungen, da flyder talen.

„Hil være kongen, og held enhver,
som ånder i lysets land!
Men fæl er afgrundens midnats-færd,
og guderne friste skal ingen mand;
ret aldrig en levende sjæl lad vove
at granske, hvad nådig i nat de begrove!“

„I dybet ned jeg for som et lyn;
et vældende styrtebad
fra en kløft i klippen blinded mit syn,
af malstrømmen grebes jeg lidet glad.
Som toppen, der snurrer for svøbeslaget,
jeg snurredes rundt midt i bølgedraget.“

„Jeg råbte til Gud i svarest nød,
han kendte mig råd i hast;
en klippespids så' jeg, fra dybet den skød;
til den jeg smidig klamred mig fast.
Der bægeret hang, af koraller omkranset,
i tide på vej til det bundløse standset.“

„Ti bundløst sænked sig svælget brat
i tusmørkets purpurskær;
for øret det var som den tavse nat,
men klart skued øjet den travle færd
af salamandrer og drager lede,
som vrimled i helveddybet der nede.“

„Der klumper sig sammen i mørkhjems bo
en yngel af ond natur;
der blæksprutten strækker sin fangeklo,
og kæmperokken ligger på lur;
med opspilet gab mod sit bytte stiger
den glubende håkarl, havdybets tiger."

„Med hjærteslag varmt i menneskebryst,
slængt hen blandt følesløst kryb,
alene jeg hang uden hjælp, uden trøst,
mens under mig ruged det tavse dyb;
ej rækker lyden af menneskers stemme
derned, hvor afgrundens uhyrer har hjemme."

„Da skjalv min tanke: nu kravler det hid,
rører hundred ledemod rap;
det efter mig snapper; af rædsel hvid
mit tag i korallens grene jeg slap;
strags malstrømmen greb mig med rasende bulder,
og det blev min redning, den op ad mig ruller."

Så kvad han. Undrende kongen stod
og sagde: „tag bægret, søn!
Derhos jeg skænker dig ringen god,
udsiret med dyre stene, til løn,
når én gang endnu du i havet springer
og bud fra det dybeste dyb mig bringer."

Det hørte prinsessen, og gråden steg,
og hjærtet på tungen lå:
„Lad fare dog, fader! den grusomme leg!
Til dåd, han øved, ej mage man så',
og kan I ej eders nyfigenhed tæmme,
nu vel, så lad ridderne svenden beskæmme!"

Men kongen nu slynger klenodiet brat
ud i det skummende vand.
„Og løfter du bægret af dybets nat,
skal du være min ypperste riddersmand;
end i dag som din brud skal du hende omarme,
der nu beder for dig med hjærtets varme."

Som af himmelske magter da grebes hans sind,
fra øjet som lyn det skød;
han ser hende stå med rødmende kind,
han ser hende blegne fast som en død;
han kan ej stå imod, han må kampprisen vinde;
ud springer han atter: det er jo for hende.

Og brændingen kom, og brændingen gik,
det dønner som tordenskrald.
Hun spejder derned med elskovsfuldt blik,
og de stige, de bølger foruden tal;
hid og did, op og ned. uden hvile de jage,
men ingen bar *ham* tilbage.

Opbyggelsesbøger.

V. I. Hoff: *Fra Kirken og fra Lønkamret, kristelige Læsestykker til hver Dag i Aaret.* (Karl Schønbergs Forlag.)

Det har i den senere Tid næsten været anset for en given Ting, at Foredragssalen og Studerekamret var den kirkelige Retnings stærke Side, mens derimod den indre Missions Retning havde sin Styrke i Kirken og Lønkamret. Denne Betragtning (som for Resten aldrig har holdt Stik) vil faa et haardt Knæk ved den Bog, som vi har en af Grundtvigs Disiple, Pastor Hoff i Ubberup, at takke for; thi det lader sig vanskeligt nægte, at den Røst, man her faar at høre fra Kirken og fra Lønkamret, har en dybere Klang og vægtigere Ord at føre, end man for Tiden er vant til at finde i vor opbyggelige Literatur. Man har hidtil efter en stor Maalestok levet paa gamle Tiders og fremmede Folks Arbejder (Scriver, Funcke); det har i

Længden sine Farer. Hoff træder os i Møde med aaben Pande som en Søn af sin Tid og sit Folk, taler til os om vore egne Nutidsanliggender, om det, der ligger for og leder os frem ved det Lys, som nu skinner. Han er ikke ræd for at røre endog ved de politiske Forhold; men det gaar saadan til, at naar han har ført os godt og vel ind under Kirkens Hvælvinger eller i det stille Lønkammer og faaet os godt og vel paa Knæ, saa forsvinder han selv og lader os alene med Gud og vor Samvittighed søge de praktiske Afgjørelser. Han vil ikke selv være vor Skriftefader; men han har et ypperligt Greb paa at hjælpe sine Læsere saaledes tilrette, at de kan mærke, de behøver kun ret at lukke deres Hjerte op for at staa lige for Guds Ansigt og tales ved med den himmelske Fader om smaat og stort. En Skikkelse, som Forf. aabenbart dvæler ved med særlig Forkjærlighed er Lasarus' Søster Maria. Hendes dybe Trang til først at mættes af Herrens Ord, inden hun kan tænke paa at tjene ham, er maaske Grundtonen i Bogen. »Bekymrer Eder ikke!« er et Ord, der tidt kommer igjen; men det har Forf. lært ikke blot af Himlens Fugle og Markens Blomster, men mest af hende, der valgte det bedste, det ene fornødne. Man føler, at som Maria sad, saaledes har han siddet, og det er den Hemmelighed, hvori han har sin Styrke. Næst efter dette har han ellers ogsaa sin Styrke i et ualmindelig smukt og fyndigt dansk Sprog. Mangler og Svagheder har denne Bog naturligvis, men kun én Ting vil jeg her have Lov til at anke over: Ligesom i vor autoriserede Oversættelse af det ny Testament bruges Ordet »Salighed« ja endog det hæslige Ord »Saliggjørelse« i Stedet for »Frelse«; men det er som at indskrænke Frelsen til en Frigjørelse fra at lide ondt, mens dog Jesus fik sit Frelsernavn, fordi han skulde »frelse sit Folk fra deres Synder« (fra at gjøre ondt).

Storjohann: *Kong David, hans Liv og Psalmer, første Del; med Anmærkninger forøget Udgave.* (Cammermeyers Forlag).

Den norske Præst har udset sig en stor og smuk Opgave: at føje Davids Salmer ind paa deres Plads i hans Livshistorie. Men en vanskelig Opgave er det, og man maa give Forf. Ret i, at den moderne gammeltestamentlige Bibelkritik, som for Tiden har Vind i Sejlene og øver lovlig megen Indflydelse selv paa de bedste troende Theologer, er altfor fantastisk og uvederhæftig til at gjøre Gavn som Forarbejde. Den foreliggende Bog er derfor ogsaa kun en Begyndelse til Opgavens Løsning; men som den er, vil den dog sikkert være kjærkommen baade for Præster og flittige Bibellæsere, idet den udfylder et stort Savn, og dens Grundtanke: at ville »lade det historiske og hvad dermed paa det nøjeste hører sammen, det realistiske i Ordet komme til sin Ret« i Modsætning til den Skik at rive Skriftsprog ud af deres Sammenhæng, er al Ære værd. En Modsigelse er der dog mellem Forfatterens Betragtning af Salmerne som »Davids Livs fineste Blomst og Frugt« og hans med al virkelig Livsvækt uforenelige gammeldags Inspirationsprincip. De tilføjede kritiske Anmærkninger vise ved en Del Citater, hvor vidt de vildtyske Kritikere kan gaa, men røber tillige Forfatterens Svaghed i stik modsat Retning. *S. Constantin-Hansen.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

I **Vare-** og **Produktmarkedet** har i den senere Tid været ringe Omsætning.

Kaffe. Fra Huset C. W. Gross, Rio, kom forleden Dag Telegram, der meldte: »Anden Blomstring god«, hvilket

strax forårsagede Flovhed på Terminsmarkedet (Spillebørsen). Effektive Varer holdes vedvarende fast i Pris; men Køberne er yderst tilbageholdne med Indkøb, og Omsætningen derfor kun til det daglige Behov. I Øjeblikket er det ikke muligt at danne sig nogen bestemt Mening om Artiklen; men det synes ikke umuligt, at vi hen i December foreløbig kommer flovere.

Sukker. Imod alles Forventninger er Sukkermarkedet vedvarende meget flovt og Priserne stadig nedådgående. Priserne på Råsukker (88 pCt. Rendement) er nu på Londons Børs sunken til cirka 11½ sh. 1884—1886 var det laveste Moment 9½—10 sh. I Tiåret 1873—82 varierede Priserne fra 19 til 30 sh.; Gennemsnitspriserne i dette Tidsrum var ca. 22 sh. — Licht ansætter den europæiske Roehøst for denne Kampagne til 3,170,000 Tons (en Ton = 2000 Pd.). Forr. Års Høstudbytte androg kun 2,735,000 Tons; Overskudet iår mod forrige År bliver herefter altså 350,000 Tons. Kolonialsukkerhøsten forventes også iår at blive større end forrige År, så der er ingen synderlig Udsigt til, at Sukkerpriserne i London foreløbig vil komme væsentlig højere. Vore hjemlige Sukkerfabrikker sætter Uge for Uge deres Priser ned, igår f. Ex. 1 à 2 Øre pr. Pund. Et Lyspunkt er der dog at øjne, og det er, at Konsumen er meget slet forsynet, slettere end i mange År; — Konsumen, det vil sige Millionerne af Forretningsfolk over hele Verden, — får disse en skøn Dag Lyst til at forsyne sig lidt rigeligere, end de har gjort i de seneste Måneder, vil de synlige Beholdninger derved smelte svært sammen, og den derved fremkomne gunstigere Statistik over „**de synlige Forråd**" kan gerne give Artiklen Vind i Sejlene.

Ris meget fast. *Japanesiske Ris* stærkt stigende.

Sago er atter højere, og vil sandsynligvis, begrundet på små Beholdninger, komme højere endnu, indtil større nye Tilførsler indtræffer i December Måned.

Kartoffelmel meget flovt og lavere.

Kryderier. *Cassia lignea* højere. Næsten alle Kryderier faste med opadgående Tendens, undtagen *Kardemomme*, der er flov.

Frugter. *Amer. Æbler* fastere. Lagrene heraf smelter ind. — *Korender* flov. — *Smyrna-Rosiner* fast. Nye *Valenzia-Rosiner* ankommen; Kvaliteten heraf er iår smuk, Priserne moderate. — Nye *Malaga Drue-Rosiner* noget lavere end forrige År. — *Italienske Rosiner* kan ventes i den nærmeste Tid, og Priserne for denne Vare bliver meget moderate. — *Blommer* noget flovere end forr. Måned.

Kornmarkedet vaklende. *Maltbyg* meget fast. — *Foderbyg* lidt bedre de senere Dage. — *Havre* ligeledes fastere. — *Hvede* urolig. — *Rug* i de seneste Dage stigende — men man frygter for, at Konjunkturen ej holder sig.

Foderstoffer. Markedet for Foderstoffer er, om ikke højere, dog gennemgående fastere, og det fejler næppe, at vi om nogen Tid må regne med noget højere Priser, så meget mere som Fragterne, der spiller en stor Rolle i Priserne, er stigende, og det endogså i Øjeblikket er vanskeligt at skaffe passende Skibe, selv til forhøjede Fragter. — *Hvedeklid.* Enkelte nødlidende Ladninger er solgte til moderat Pris uden nogen Prisstigning; men første Hånd holder Fordringerne 3 à 5 pCt. højere, og det lykkes dem utvivlsomt også at gennemføre Forhøjelsen. — *Rapskager.* Tilbudene er ringe, Priserne lidt højere, og man kan vist ikke påregne lavere Priser i Sæsonen. — *Palmekager* 1 à 2 Mark lavere pr. 2000 Pd. — *Solsikkekager* omtrent uforandrede, dog fremkommer af og til Tilbud med et Afslag af 1 à 2 Mark. — *Hørfrøkager* uforandrede.

Æg. Markedet har i den forløbne Måned været særdeles livligt med stadig stigende Priser; men Noteringerne har vistnok nu nået Toppunktet, såmeget mere som piklede Æg nu kommer rigelig frem i Markedet.

Smørmarkedet roligt.

Frømarkedet. (Ved Cand. pharm. Joh. Allerup, Medarbejder i Firmaet Chr. Fabers Frøforretning og Leder af sammes Laboratorium for Undersøgelse af Markfrø). At dømme efter de Beretninger, der til Dato foreligger fra Udlandet, må Høsten gennemgående betegnes som tilfredsstillende, såvel hvad Kvantitet som Kvalitet angår, og må Fordringerne i Øjeblikket siges at være meget moderate i Forhold til Priserne i seneste Sæson. — *Rødkløver*. Amerika melder en god Høst, og i de europæiske Produktionslande regner man med en god Gjennemsnitsavl. Kvaliteten af Frø, der kommer frem fra Bøhmen, Mähren, Galizien saavel som fra Rusland og Frankrig er god; derimod har det ellers så almindeligt foretrukne schlesiske Frø lidt endel af for megen Regn. Fransk Rødkløver er i Øjeblikket det dominerende i Markedet, formedelst dets overordentlig smukke Farve og de meget lave Priser; dog skal det tilføjes, at det gennemgående er småkornet og ikke så rent som ønskeligt. Såvidt mig bekendt, skal der af Frø fra forr. Års Avl ligge temmelig betydelige Kvantiteter på de udenlandske Stapelpladser. Skønt Priserne stiller sig for evropæisk Rødkløver 20—25pCt. og for amerikansk 25—30 pCt. billigere end i Foråret, så er der dog neppe Grund til at vente nogen Stigning af Betydning i denne Artikel: — det skulde da være, om de lave Priser på fransk Frø mulig kunde friste Spekulationen, og Priserne på denne Måde kunde blive drevne i Vejret. — *Hvidkløver* og *Alsike* har ligeledes givet godt Udbytte. Der klages fra flere Sider over, at første Slæt modnedes for tidligt på Grund af den stærke Hede, og at Frøet derfor er svagt kimet og mindre spiredygtigt; dog vil der sikkert senere heller ikke blive Mangel på finere og spiredygtige Kvaliteter til forholdsvis billige Priser. Hvidkløver er i den sidste Tid stegen 10—15 Pf. pr. Pd., men der er dog ingen Grund til at tro andet, end at de nuværende billige Priser vil

holde sig nogenlunde konstante. Af Alsike er de finere Kvaliteter falden ca. 30 pCt. i Pris siden Foråret, medens Prisfaldet ikke er så stort for de billigere Kvaliteters Vedkommende. — *Gulkløver*. Høsten er tildels meget stor og Kvaliteten bedre end ifjor, om end knap så god som Avlen 87. Dog er der — med det store Prisfald siden Foråret (ca. 70 pCt.) for Øje — god Mening for denne Artikel, så meget mere, som der ingen gamle Beholdninger findes. Tendensen fast. — *Luzerne*. Frankrig og Italien melder god Høst, idet mange Producenter, begrundet på de sidste Aars høje Priser, lod Planten stå til Frøavl. Ungarn skal derimod have en slet Høst. — Om nogen synderlig Prisforandring fra seneste Sæson bliver der neppe Tale. — *Timothe*. Hvad den evropæiske Høst angår. så mangler man endnu tilstrækkelige Oplysninger til at kunne danne sig en begrundet Mening om Resultatet. Derimod er Amerikas Avl stor, smuk i Farve, og Priserne i Øjeblikket meget gunstige. — *Draphavre*. Høsten heraf betegnes som nogenlunde tilfredsstillende, og Priserne i kommende Sæson vil næppe komme til at differere meget fra i Fjor. — *Hundegræs*. Udbyttet af den australske Høst er ikke stort; Øens nordlige Del har så godt som intet til Eksport, og Sydaustalien har kun en halv Høst; derimod er Kvaliteten fortrinlig. I Amerika har Høsten lidt forfærdeligt af Regn, og Frøet derfra fremtræder derfor med en meget mørk Farve, som gjør det mindre let sælgeligt. Fransk Hundegræs er i Aar som altid meget urent, og aldeles uforholdsmæssig dyrt. Stemningen for denne Artikel er derfor fast méd stigende Tendens. — *Eng-Svingel*. Både i Amerika og herhjemme er Høsten iår ikke stor, hvorfor Tendensen er stigende. — *Rajgræs*. Engelsk såvel som italiensk har iår givet et ualmindelig godt Udbytte. Skotland melder således: »Høsten meget stor, Kvaliteten glimrende, idet Frøet er smukt i Farve, kraftigt (med høj Bushelvægt), samt spirer ud-

mærket«. De skotske Priser er derfor også iår lavere, end de har været i mange År. I de allerseneste Dage synes det skotske Marked at have antaget en fastere Karakter, som har medført en Stigning for *italiensk Frø* af 2 shilling pr. 100 Kilo. Her på Fyn står vi ligeledes overfor en Høst af glimrende Kvalitet, men alligevel trykke Producenterne sig i Øjeblikket ved at slippe deres Frø til sådanne Priser, som Prisen paa skotsk Frø kan betinge; tilsidst bliver de dog nødsagede til at give efter, og det fejler ikke, at vi i kommende Sæson få med meget lave Priser at gjøre. — *Fioringræs* har en kvantitativ god Høst; Priserne stiller sig derfor lidt billigere. — *Eng-Rævehale* viser ligeledes et gunstigt Resultat, og er Kvaliteten ualmindelig smuk. Priserne stiller som omtrent som i Fjor. — *Eng-Rapgræs.* I Modsætning til de fleste andre Græsarter er Høsten heraf i År mislykket. Det er hovedsagelig Amerika, der forsyner Markedet med denne Artikel; og fra New-York skriver man endogså, at man ikke i Mands Minde har haft så slet en Høst.

Prisen er derfor allerede nu stegen 70—80 pCt. siden Foråret, og venter man yderligere Stigning i denne Artikel.

Odense, den 22. Oktober 1889.

„Helvede" eller „Dødsriget",
et Suk efter Præstefrihed.

Vi læser i Joh. Aabenbaring (20, 6.) om dem, der faar Del i den første Opstandelse, at »over disse har *den anden Død* ingen Magt.« Og i det følgende Kap. (Vers 8) nævnes i Modsætning dertil de fejge, vantro, Spottere, Drabsmænd, Hoerkarle, Giftblandere, Afgudsdyrkere og alle Løgnere som de, hvis Lod er i Søen, som brænder med Ild og Svovl, »*det er den anden Død*«. Og naar man ser hen til saadanne Steder som Joh. Aab. 20, 10 og Mat. 25, 46 og Mark. 9, 48, saa synes det mig klart, at den anden Død paa disse Steder betegnes som *evig* i Modsætning til den første Død, der kun er til en Tid og siden ophæves netop da, naar den anden Død træder i Kraft, som der siges i Joh. Aab. 20, 14: »Og Døden og Hades blev kastet i Ildsøen; dette er den anden Død, Ildsøen.«

Naar saaledes Døden, Syndens Sold, har en dobbelt Skikkelse, saa maa vi ogsaa vente i Synden at finde en tilsvarende Dobbelthed, og det finder vi ogsaa ganske rigtigt. Til den timelige Død svarer den Synd, som skal forlades, og til den evige Død den Synd, som ikke skal forlades, hverken i denne Tidsold eller i den kommende (se Mat. 12, 31—32 og 1. Joh. 5, 16—17. Markus kalder det ligefrem en »evig Synd« 3, 29).

Til Synden, som den er kommen ind i Verden ved Adam, svarer Døden, som den fra Adam er trængt igjennem til alle Mennesker; men skyldig til den evige Fordømmelse og den anden Død bliver først den, der forskyder Frelsen og spotter Aanden, som vil gjenoprette Faldet for hver den, der tror paa Frelseren. Før Frelserens Komme manglede altsaa ligesaavel med Hensyn til

den evige Fortabelse som med Hensyn til det evige Liv Forudsætningerne for Forstaaelse selv hos Guds udvalgte Folk, og lige saa lidt som vi — med Undtagelse af enkelte mægtige profetiske Glimt — finder Opstandelsen og det evige Liv i det gamle Testamente, ligesaa lidt maa vi vente at finde den anden Død almindelig omtalt der. Es. 66, 24, hvor der tales om Ilden, der ikke slukkes, og Ormen, der ikke dør, er vistnok det eneste gammel-testamentlige Sted, der ligefrem sigter dertil. I det ny Testamente derimod er Dobbeltheden baade med Hensyn til Synd og Død klart fremtrædende. Dette maa ikke glemmes, naar et Spørgsmaal vedrørende Døden skal undersøges efter den hellige Skrift.

Svarende til Dobbeltheden ved Synden og ved Døden maa vi nu ogsaa vente at finde en Dobbelthed ved de Stednavne, der bruges i den hellige Skrift som billedlige Udtryk for Dødens Væsen — som naturligvis ikke bestaar i en udvortes stedlig Væren her eller der, men i visse Kaar og Tilstande. Ogsaa paa dette Punkt finder vi da Dobbeltheden antydet, ja vel endog fuldt saa klart og stærkt som paa noget af de andre Punkter, idet *Havsens Bund*, Dybet under Vandene gjennemgaaende baade i det gamle og i det ny Testamente er Billedet paa den første Døds Vilkaar og *Ildhavet* ligesaa gjennemgaaende Billedet paa pen anden Døds Vilkaar, hvor den nævnes.

Det er sikkert de færreste, der ved, i hvilken Udstrækning Havdybet bruges som billedligt Udtryk for de Vilkaar, hvorunder de døde er stedte; jeg skal derfor her anføre nogle af de mærkeligste Steder. Saaledes Jonas 2, 3—7: »Jeg raabte til Herren ud af min Angest, og han svarede mig; jeg skreg fra Dødsrigets Skød (hebr.: scheol, gr.: Hades), du hørte min Røst. Du kastede mig i Dybet, (hebr.: mesula, gr.: bathe) midt i Havet og Strømmen omgav mig, alle dine Vover og Bølger gik over mig . . . Vandene omsluttede mig indtil Sjælen, Dybet (hebr.: tehom,

gr.: abyssos) omgav mig, Tang var viklet om mit Hoved. Jeg sank ned til Bjergenes Grunde, Jordens Porte var lukkede efter mig for bestandig; men du Herre drog mit Liv op af Graven (hebr.: schachat, gr.: apoleja).« Ps. 69, 16: »Lad ikke Vandstrømmene overskylle mig, ejheller Dybet (hebr.: sula, gr.: bythos) sluge mig, og lad ikke Hulen (hebr.: ber, gr.: frear) lukke sin Mund over mig.« Endvidere Ezekiels Profeti mod Tyrus (26, 19—20): »Jeg lader Dybet (hebr.: tehom, gr.: abyssos) stige op over dig og de mange Vande bedække dig. Da vil jeg kaste dig ned til dem, som fare ned i Hulen til Fortids Folk og lade dig bo i Underverdenens Land (hebr.: erez tachtijot, gr.: bathe thes ges).« Ganske lignende Udtryk gjenfinde vi Kapitel 31 og 32. Et mærkeligt Sted er Jobs Bog Kap. 26: »Dødningene bæve nedenunder Vandene og deres Beboere, Dødsriget (hebr.: scheol, gr.: Hades) ligger blottet for ham og Afgrunden (hebr.: abaddon, gr.: apoleja) har intet Skjul. Han udbreder Norden over det øde, han hænger Jorden paa intet —« o. s. v. Det er her iøjnefaldende, at der sigtes tilbage til Skabelseshistorien i første Mosebog, og Afgrunden (nemlig Havet, hebr.: tehom, gr.: abyssos), hvorover Mørket rugede, betragtes endog før Menneskets Skabelse som en Bolig for Dødninge, altsaa som de faldne Aanders Fængsel. Der er ogsaa adskillige Steder i det ny Testamente, som viser, at Afgrunden, Havdybet ikke blot er det Sted, hvor Menneskene ved Døden tager Bolig, men at ogsaa de faldne Engle hører hjemme der. Jeg skal saaledes henvise til Joh. Aab. 9, 11, hvor de Hære, der stiger op af Afgrundens Brønd, har til Høvding Afgrundens (abyssos) Engel, hvis Navn er paa græsk Apollyon og paa hebraisk Abaddon, Navne, der i det gamle Testamente oftere (f. Ex. Ps. 88, 12, Ordspr. 15, 11 og 27, 20, Job 28, 22) bruges om Dødsriget. Joh. Aab. 20, 1—3, hvor Djævelen bindes i Afgrunden (abyssos). Luc. 8, 26—33, hvor de onde Aander bede Herren om ikke at

byde dem fare ned i Afgrunden (abyssos) men tillade, at de fare i Svinene.

Naar »Jordens Dybder« bruges enstydigt med Havdybet som Billede paa Dødsriget, saa er det sikkert nok, fordi de dybe Steder er Vandenes naturlige Leje. Havsens Bund er altsaa, saalænge den første Død raader, Billedet paa de dødes Kaar, hvad enten det saa er Engle eller Mennesker, hvorom der tales. Selvfølgelig gjør det en Forskel paa Tilværelsen i dette Dødsrige, om man er der som de onde Engle med Bevidstheden om, at man der forvares under Mørkets Lænker til den store Dags Dom (Jada 6), som Hedninger, der ikke véd Haab eller Trøst, som Abrahams Børn, der har Forjættelserne at trøstes ved, eller som troende Kristne, der, som Peter siger (1. Peter 4, 6), vel dømmes for Mennesker i Kjødet, men lever for Gud i Aanden. Og ligesaavel som der her paa Jorden er Adskillelse mellem os og de onde Aander, om de end færdes om os og frister os, saaledes maa vi naturligvis forestille os Dødsriget, ikke som et Sted, hvor alt er sammenblandet i en forvirret Masse, men som Gud her kan udsondre sine, saa kan han ogsaa hist. Fortællingen om den rige Mand og Lasarus (Luc. 16) viser os en saadan Adskillelse. Den, der har Abrahams Tro, har ogsaa Abrahams Trøst; den, der ikke har Troen, er i Pine. Svælget imellem de to, som ingen kunde overskride, tænker jeg, svarer til den Adskillelsens Mellemvæg blandt de levende, hvorom Paulus taler (Ef. 2, 14), Skjellet mellem Gudsfolket under Velsignelsen og Hedningefolkene under Vreden.

Der er i det ny Testamente et mærkeligt Sted, som vi nødvendigvis maa dvæle noget nærmere ved, det er 2. Peters Brev 3, 5—7. Her stilles os samtidig den første og den anden Døds Væsen for Øje under de sædvanlige ovenfor omtalte Billeder, idet der siges, at Verden fra Begyndelsen var fremgaaet af Vand og *derfor* gik tilgrunde ved at oversvømmes med Vand, men at Himlene og Jorden,

som de nu er, bevares ved det samme Ord og holdes i Forvaring til Ilden paa Dommens og de ugudelige Menneskers Undergangs Dag. Den, der ikke er godt hjemme i det gamle Testamente, kunde nu maaske finde den Tanke temmelig kunstig, for ikke at sige pedantisk, at *fordi* Jorden var fremstaaet af Vand, maatte den ogsaa forgaa ved Vand (Syndfloden); men Simon Peter er os da ellers ikke just bekjendt som en skolastisk Pedant, fuld af lærde Spidsfindigheder, og i hans Breve maa vi vist snarere vente at finde den jevne, enfoldige Fiskers djærve, ligefremme Ord, om end hvilende paa det israelistiske Folks rige Forstaaelse af Moses og Profeterne, som brød frem til fuld Klarhed for Herrens Disciple under hans Vejledning. Mon da ikke Tanken skulde være denne? — Da Jorden var øde og tom med Mørke over Afgrunden, da var den kun et Dødningehjem for de faldne Aander; men da Gud kaldte Lyset frem og satte Skjel mellem Lys og Mørke, Skjel mellem Vandene for oven og for neden, Skjel imellem Havet og det tørre Land, da beredtes Jorden til en Kampplads mellem godt og ondt, Lys og Mørke, Liv og Død, og Mennesket sattes til Lysets Stridsmand for at mødes med og overvinde Mørkets Fyrste. Jorden var delt imellem Dødningeriget og de levendes Land, Havet og det tørre. Den sejrende Part maatte da brede sit Rige over den hele Jord. Om Djævelen fik Magten, da maatte Mennesket hjemfalde til de samme Vilkaar som han, til Døden og Dødningeriget. Det skete saa i Virkeligheden derved, at Døden fik Mennesket i sin Magt; billedligt er det med den størst mulige Klarhed fremstillet ved Syndfloden, da Afgrunden (Havet) opslugte de levendes Land og førte Jorden i sin Helhed tilbage til den Skikkelse, den havde, før Skjel blev sat. Dette, antager jeg, er Peters Tanke. Men endeligt afgjørende var dog Djævelens Sejer ikke. Magten skal atter rives fra ham, og naar han endelig har tabt sin Sag, saa hedder det om den nye Jord, at

der skal Havet ikke være mere, og Nat skal ikke heller være; saa er Lyset og de levendes Land blevet eneraadende (se Joh. Aab. 21, 1). Men saa skal ogsaa Ildsøen træde i Stedet for Afgrunden, og saa aabenbares den evige uigjenkaldelige Fordømmelses Sted.

Netop fordi Havet er Billedet paa de dødes Sted, derfor døbes vi med Vand, for vi »begraves med Kristus ved Daaben til Døden«, og derfor er Syndfloden det Modbillede til Daaben, som Peter peger paa (1. Peter 3, 20—11). Døden skal ved at udrense det onde give Plads for det gode. Men naar Døberen Johannes siger om Kristus: »Han skal døbe med Helligaand og Ild« (Mat. 3, 11), saa peges der vist paa »den Frelse, som er rede til at aabenbares i den sidste Tid« (1. Peter 1, 5), naar den endelige Dom over Djævelen og de ugudelige skal rydde Pladsen for den nye Jords evige Fred og Velsignelse.

Naar vi nu har set, at den hellige Skrift saaledes ikke blot skjelner imellem den første og den anden Død, men endog udtrykker deres forskjellige Væsen ved de to modsatte Elementer, Vand og Ild, og rent ud siger, at det ene kun er, indtil det andet kommer, saa er det klart, at den, der siger om Herren, at han nedfor til den evige Ild, Ildens Gehenna, han siger noget helt andet end den, der siger, at han nedfor til de dødes Sted; det lader sig ikke gjøre at regne det blot for to Forklaringer til den samme Begivenhed. Naar en siger, at jeg er rejst til Grønland, en anden, at jeg er rejst til Vestindien, saa er det ikke to forskjellige Opfattelser af den samme Begivenhed, men det er to forskjellige Begivenheder, der nævnes, som for den Sags Skyld godt kunde være virkelige begge to — først det ene og saa det andet — men to forskjellige Ting er det i alt Fald. Og naar vi saa spørger: Hvilket af de to Steder, Afgrunden eller Ildsøen, er Kristi Nedfarts Sted? Saa er Svaret meget let at give.

I de Sprog, hvorfra vor Oversættelse af Daabspagten stammer — Græsk og Latin — hedder det »ta katotata« og »inferna«, Ord, der ganske svarer til det hebraiske »tachtijot erez«, Jordens Dybder — et Udtryk, der bruges i Bibelen jevnligt om den første, aldrig om den anden Død.

Paa de Steder i det ny Testamente, hvor Kristi Nedfart omtales, bruges ogsaa kun Ord, der betyder den første Døds Sted. Ap. Gj. 2, 27 og 31 har Ordet Hades. 1. Peter 3, 18 er ogsaa tydeligt nok. I Effeserbrevet 4, 8 maa Udtrykket »Jordens lavere Egne« selvfølgelig være brugt i den fra det gamle Testamente overleverede Betydning. Vigtigst er vel Stedet Rom. 10, 7: »Hvem vil fare ned i Afgrunden (abyssos) for at hente Kristus op fra de døde.« Afgjørende nok er ellers allerede dette, at Jesus oprejses »fra de døde«, et Udtryk vi ikke blot har i Daabspagten, men ogsaa paa mange Steder i det ny Testamente.

Altsaa ikke blot i Trosbekjendelsen, men ogsaa i det ny Testamente siges det om Herren, at han nedfor til Afgrunden, den første Døds Sted, ikke til Ildsøen. Den, som siger, at Herren nedfor til Ildsøen, han siger det paa sit eget Ansvar; det er ikke det, der er os overleveret fra Apostlene.

Men hvad siger Paulus: »Om og vi eller en Engel fra Himlen forkyndte Evangeliet anderledes for eder, end vi har forkyndt det, han være forbandet!« (Gal. 1, 8). Mon ikke saadanne Ord skulde gjøre os varsomme, naar det gjælder den Tro, hvortil vi døbes? Jeg mener derfor, at enhver Præst, som kjender de gamle Sprog og altsaa kan overbevise sig om, hvad der er den ægte Overlevering, som den er kommen til os i de Sprog, Apostlene talte, skylder Menigheden klart og bestemt at hævde Ordet saaledes, som det er rigtigt. »Nedfaren til Helvede« er jo hos os den tilvante Form for dette Led af Troen. Men Helvede har hos os længe været et tvetydigt Ord, brugt baade om den første og den anden Døds Sted. Den papist-

iske Lære om Skærsilden og den Skikkelse, denne Lære antog i Folkenes almindelige Forestilling, har voldt Sammenblandingen af de to Ting, og længe har man ikke brudt sig stort om at faa dem skilt ad. Nu er »Helvede« i vort Sprog endog gaaet over til fortrinsvis at betyde den evige Ild, saa, naar andet ikke udtrykkeligt siges, forudsættes altid den Betydning, og i Trosordet tages dette Ord af mange -- mon ikke af de fleste — i den gale Betydning. Skulde det da ikke være paa Tiden at sætte en Stopper for den Forvanskning af Daabens Pagt, som saaledes har fundet Indpas? At indføre Forandringer i Troen ved Hjælp af et tvetydigt Ord, er da vel ikke mere tilladeligt end at indføre Forandringer paa en hvilkensomhelst anden Maade. Her er noget, som Præsterne og ikke mindre Biskopperne bør træde op imod, ikke halvt og haltende, men med Myndighed som Sandhedens tro Tjenere.

Det er nu ingenlunde min Mening, at Præsten skal træde frem for Menigheden med en videnskabelig Redegjørelse for Sagen. Det behøves heldigvis ikke. Hvad der foran er paavist rent sprogligt, kan nemlig ogsaa paavises rent kristeligt; jeg begyndte kun med det sproglige, fordi der ad den Vej kan føres Bevis for alle iflæng, enten de har Aand eller ikke, Bevis — ikke for Sandheden af dette Led i Troen, men for, at dette og ikke andet er den kristne Tros Indhold (for, hvad der er den sande Kristendom, ikke for Kristendommens Sandhed). Overfor Lægfolk kan Beviset imidlertid kun føres kristeligt og maa forudsætte kristelig Sands.

Først vil jeg da henholde mig til Paulus, som siger i 1. Kor. 15, 12 . . .: »Naar det hører til Forkyndelsen af Kristus, at han er opstanden fra de døde, hvorledes siger da nogen, at der ikke er Opstandelse fra de døde?« Dersom vor Frelser nu efter Troens Ord forkyndtes som den, der var nedfaren til Ildsøen, det Sted, som er beredt for Djævelen og hans Engle, og derfra igjen opstanden,

hvorledes kunde da nogen sige, at der er ikke Opstandelse fra den anden Død, fra den evige Ild? *Vil man forkynde Herrens Nedfart til Ildsøen, saa maa man ogsaa forkynde Frelse for Djævelen og hans Engle og de med dem fordømte Mennesker.* Men det vil dog vist de fleste af os vige tilbage for.

Det stærkeste Bevis er dog vistnok følgende: Jesus har kaldt sig selv »Vejen og Sandheden og Livet«, og at han er det, maa kunne kjendes i den anden Trosartikel, hvor hans Livs Vej nævnes som Livets og Sandhedens Ord for os. Det er derfor heller ikke andet end, hvad rimeligt og venteligt monne være — om det end er alt for lidet paaagtet — at, ligesom vi i Troens Ord nævner Herrens Fødsel, Pine, Korsfæstelse, Død, Begravelse, Nedfart, Opstandelse, Himmelfart og Gjenkomst, saaledes gjenfinder vi i Apostelskrifterne Led for Led det samme Livsindhold nævnet som det, hvori Disciplene skal ligne Mesteren. Det var ikke for intet, Jesus kaldte sig »Menneskesønnen«. Det sande, rene Menneskeliv er i ham virkeliggjort fra sit Ophav til sit Endemaal i al sin Fylde, og kun ved at følge det samme Spor Led for Led, kan vi faa Del i det sande Menneskelivs Udvikling indtil dets Maal.

Ved Daaben begynder vor Lighed med Herren, der bliver vi, som Paulus siger, »sammenpodede med Kristus« — »iførte Kristus«. Som han fødtes underfuldt ved Aanden, saaledes maa ogsaa vor *Gjenfødelse* være. Det sagde Herren selv til Nikodemos; thi hans Spørgsmaal om Gjenfødelsen: »hvorledes kan det ske?« er jo — fraregnet den tvivlende Tone — ganske det samme som Marias, da Englen meldte Jesusbarnets Fødsel. Der spurgte ogsaa hun: »hvorledes kan det ske?« Og Svaret er i begge Tilfælde væsentlig det samme. Englen siger til Maria: »Helligaanden skal komme over dig og den Højestes Kraft skal overskygge dig; derfor skal det Hellige, som skal fødes af dig, kaldes

Guds Søn.« Saaledes peger ogsaa Jesus for Nikodemos paa Aandens underlige Kraft, og ogsaa vi skulde jo døbes til at kalde Gud vor Fader og være hans Børn. Om Lidelsen og den derefter følgende Herlighed siges det saa tidt, at vi maa dele med Herren det ene som det andet: »Om vi *lider* med ham, skal vi ogsaa herliggjøres med ham«. »Vort gamle Menneske er *korsfæstet* med ham«; ja Herren siger jo selv saa tidt, at vi maa tage Korset op. »Om vi *dør* med ham, skal vi ogsaa leve med ham«. »Vi er *begravne* med ham ved Daaben til Døden.« Hvad Peter siger om Herrens Nedfart og Levendegjørelse i Aanden, mens Kjødet var i Dødens Vold (1. Peter 3, 18—19), det overfører han ligefrem paa de døde, der har hørt Evangeliet (samme Brev 4, 6). Paulus siger ogsaa, at »Gud *levendegjorde* os med Kristus og *oprejste* os med ham og *satte os med ham i det himmelske* i Kristus Jesus.« »Naar Kristus, vort Liv, aabenbares, da skal ogsaa I aabenbares med ham i Herlighed«. »De hellige skal *dømme* Verden«. Apostlene overføre saaledes Led for Led den anden Trosartikels Indhold fra Mesteren til Disciplene, saaledes at hver enkelt Del deraf bliver som et af Frelserens Fodspor, hvori vi skal vandre med ham. For dem, der ønsker nærmere at undersøge den Sag. skal jeg henvise til følgende Skriftsteder: Rom. 6, 3—13 og 8, 17; 1. Kor. 15, 12; Gal. 2, 20; Ef. 2, 5—6; Fil. 3, 10—11 og 21; Kol. 2, 12—13 og 20 samt 3, 1—4; 2. Tim. 2, 11—12; Mat. 19, 28 jvf. Joh. Aab. 3, 21 og 20, 4 og 1. Kor. 6, 2. Ganske vist er der nogle af disse Steder, hvor det er paa aandelig, indvortes Maade, at saadanne Træk af Herrens Liv overføres paa os; men idet Udtrykkene saa nøje slutter sig til Trosbekjendelsen og synes at være tagne derfra, — en Omstændighed, hvori jeg finder et af de stærkeste Beviser for den grundtvigske Anskuelse — saa maa det sikkert nok fastholdes, at ligesaavel som det alt var og

er udvortes Virkelighed for Jesus, maa det ogsaa blive til udvortes Virkelighed for os, ellers forflygtiger man Troen.

Skal det nu saaledes, som det foran er fremstillet, være Alvor med, at Jesus er os Vejen og Sandheden og Livet, og at han er det for os i Troens Ord, saa kan vi ikke have noget Led deri, som melder om, at han er gaaet hen, hvor vi ikke skal følge ham. Da han gik Døden imode, sagde han jo ogsaa: »Jeg gaar bort at berede eder Sted,« og: »Jeg vil, at hvor jeg er, skal ogsaa mine være.« *Den Tanke, at Jesus skulde være gaaet til Stedet, som er beredt for Djævelen og hans Engle, og at det skulde være dette, vi bekjender Troen paa, er altsaa i den bestemteste Strid med den Maade, hvorpaa Apostlene anvender Trosbekjendelsen, uforenelig med den jevne, sunde Tanke om Jesu Efterfølgelse og stemmer ikke med de Vink, som er os givne i Herrens egne Ord, som de findes optegnede af Evangelisterne.*

Men kan vi saa virkelig blive ved med at bruge Ordet Helvede i vor Trosbekjendelse, uagtet det er unægteligt, at det Ord næsten altid, naar det bruges, bruges i Betydningen af den evige Ild, Stedet, som er beredt for Djævelen og hans Engle? Vil man ikke ved Brugen af det Ord idelig komme til at styrke en Vildfarelse, som er stærkt nok udbredt iblandt os? *Er det ikke nødvendigt at søge det uheldige Ord, Helvede, erstattet af et andet, som ikke saa let misforstaaes*, f. Ex. »Dødsriget«, et Ord, som er i Brug og forstaas uden Vanskelighed af alle? Det kjendes allerede godt i Salmesangen og i Bibeloversættelserne, og mange bruger det og har længe brugt det i Trosbekjendelsen.

Det maa jo da ligge alle alvorlige kristne Mennesker og ikke mindst Præsterne paa Sinde at gjøre, hvad der kan gjøres, for at Pagtens Ord kan lyde saa rent og ret, saa forstaaeligt og utvetydigt iblandt os, som det er muligt

med det Lys, Aanden har givet os, paa det Tungemaal, der er vor Mødrenearv. Det er ikke min Mening, at den, der paa et eller andet Punkt har misforstaaet Troen, skulde af den Grund falde under Fordømmelsens Dom som en Fornægter; nej, Retledelsen skal nok komme, om ikke paa anden Maade, saa Skridt for Skridt gjennem Oplevelsen, naar der kun er Ærlighed og Ydmyghed til at lade sig retlede. Saaledes ogsaa med Ledet om Nedfarten. Eftersom ogsaa vi skal vandre den samme Vej, skal Forstaaelsen nok klare sig for os. *Men det er af den allerstørste Vigtighed, at vi ikke fornægter det, som er blevet os klart, men tvertimod lader det tone frit og aabent i vor Bekjendelse.* Hvad blev ellers Bekjendelsen til? Vi kan ikke nøjes med en Bekjendelse, som gaar paa Akkord med Ordet og affinder sig med noget, hvori Sandheden vel kan siges at være tilstede for dem, som forud er grundigt indviede i, hvad vi mener, mens dog Meningen er tilsløret og næsten ukjendelig for alle andre. Nej, den Bekjendelse, der ikke gaar den lige Vej løs paa Maalet og tragter efter at frembære sit Indhold saa aabent og saa klart som muligt, den er haltende og ikke Lysets Børn værdig. Vi maa derfor have det Ord ud af Trosbekjendelsen, som idelig giver Anledning til, at der lægges et falsk Indhold ind i det, ellers kan ikke den ægte Sanddruhedstone, som skal og maa være Grundtonen i al Bekjendelse, komme til at klinge klart og rent derigjennem. Men Ordet »Helvede« har endnu en stor Magt, fordi det er den tilvante Form i Bekjendelsen. Vanens Magt er stor, uhyre stor, netop hvor det gjælder om det kjæreste, vi ejer. Deraf tror jeg, det kommer, at denne Rettelse i Ordformen for den kristne Tro har mødt saa megen Modstand og saa mange Indvendinger, især hos de gamle. Lad os tage nogle af disse Indvendinger frem her og veje dem for at se, hvad de har at betyde.

»Dødsriget«, siger man, er ikke noget heldigt Ord, for det er jo slet ikke noget Rige.

Er det da igrunden ikke lige saa meget et Rige som Dyreriget, Planteriget og Mineralriget, Jorderig o. s. v.? Saadanne Udtryk bruges jo ikke blot om dette eller hint Magtomraade, men ogsaa om de forskjellige Hovedskikkelser, hvori Tilværelsen kjendes, alt eftersom de forskjellige Tilværelseslove aabenbares deri. Saaledes udtrykker Dødsriget det, der ikke er livløst som Stenen, men hvis Livskraft er kuet og bundet i Afmagt, og den herskende Magt der er da Dødens Lov, hvis Vælde først helt er brudt med Opstandelsen. Selv de, som tror og altsaa efter Herrens Ord skal leve, om de end dør, leve i Aanden for Gud, som Peter siger (1. Peter 4, 6), selv de maa dog indtil Kjødets Opstandelse lade Døden beholde Kjødet i sin Magt under sin Lov.

Snarere kunde maaske Indvendingen gjælde om Formen »de dødes Rige«, for det er jo ganske vist ikke de døde, der har Magten, ikke de døde, hvem Riget er underlagt. Vilde man bruge Ordet »Underverdenen«, som nogle har foretrukket, saa kunde det jo opfattes som »Vidunderverdenen«, hvor Nisser, Trolde og andre »Underjordiske« tænkes at husere. Men overfor Dødsriget eller Dødningeriget ved jeg ikke nogen Indvending af den Art, der har noget paa sig. Jeg har aldrig hørt noget om, at det Ord nogensinde skulde være misforstaaet. *Ved at indsætte Dødsriget istedenfor Helvede vilde altsaa et virkeligt Værn mod Misforstaaelse være opnaaet.*

Den Indvending kan ogsaa komme frem, at man vil ikke faa alle med til Forandringen. Hele den indre Missions Retning vilde holde paa Helvede, fordi de holder det for et umisteligt kristeligt Dogme, at Jesus nedfor til de fordømte Aander for at triumfere over dem eller for at lide Fordømmelsens Pine i vort Sted.

Ja, mange kristne af den Retning vilde vist for Tiden stille sig saaledes; men det er jo da heller ikke sagt, at Menighedens fremskridende Udvikling skal foregaa som, naar et Regiment Soldater marscherer: Paa Tælling et! saa strækker alle Mand det venstre Ben frem og saa igjen lige saa punktlig alle det højre. Nej, enhver maa med Hensyn til Forstaaelsen gaa frem, efter som han kan, efter som det bliver ham givet; og enhvers Bekjendelse maa indeslutte, hvad han er naaet til at kjendes ved som Lys af Aandens Lys, men heller ikke en Smule mere; og derfor behøver vi ikke at foragte eller forkætre hverandre, som der staar: »Om I tænker anderledes om noget, skal Gud aabenbare eder ogsaa det; kun at vi vandre i det, hvortil vi er naaede« (Fil. 3, 15—16). Derom gjælder det naturligvis, at ingen med Bevidsthed viger fra det overleverede Ord; men netop det gjør man, naar man véd, at der har indsneget sig noget galt i Bekjendelsens Ordlyd, og man ikke gjør, hvad der kan og bør gjøres for at rette det. Har man naaet til at forstaa det, maa man ogsaa handle derefter.

Den Indvending kan ogsaa høres, at Ordet Helvede, om det end ikke kan betyde hele Dødsriget, dog nok kan bruges om Pinestedet i Dødsriget.

Men heller ikke dette stemmer med den bibelske Sprogbrug. Hvor der tales om den rige Mand, som efter Døden slog sine Øjne op i Pine (Luc. 16, 23), der bruges til at betegne Stedet, hvor han var, det samme Ord (hades), som sædvanlig bruges om Dødsriget og som i det gamle Testamente bruges om det Sted, hvor Patriarken Jakob vandrede hen, da han døde (1. Mb. 37, 35, 42, 38). Den Sprogbrug at kalde en Del af Dødsriget med det samme Navn som den evige Fortabelses Sted, er saaledes ganske vilkaarlig og uden Hjemmel i den hellige Skrift. Vil man kalde Stedet, hvor den rige Mand var, Helvede, fordi der tales om en Lue, hvori han pines, saa kan der atter henvises

til 1. Kor. 3, 15 om den, der bygger slet, men dog paa rette Grund, hvor det siges, at »han selv skal frelses, dog som gjennem Ild«; altsaa ikke enhver Ild er Helvede selv. Tanken om en Skærsild, hvori det slette fortæres, for at det gode maa fremgaa renset deraf som af »Trængslernes Ildovn«, er ikke en tom Fantasi, om vi end maa danne os noget andre Forestillinger derom end Papisterne. En Forudfølelse af, hvad den endelige Dom vil bringe over den, der skyder Frelsen fra sig, er der vel i Guds Tugtelser over de vantro, Vredens Aabenbarelse er det baade for levende og døde; derfor er Ilden Billedet, og det er tydeligt, at saaledes føler den rige Mand sin Stilling, hvad enten man nu tænker sig, at han har kunnet eller ikke kunnet endnu vende Hjertet til Troen og undfly den kommende Vrede. Men et er det dog at pines i Angst og Gru for det kommende Helvede, et andet er det at være midt i det. Det, at Ilden nævnes, er altsaa intet Bevis for, at Stedet er Helvede.

Den Indvending har jeg endvidere hørt, at naar en Stormand som Grundtvig i sine Salmer og kristelige Sange f. Ex. den: »I Kveld blev der banket paa Helvedes Dør« — ikke gjør sig nogen Betænkelighed ved at bruge det gamle Ord, saa maa vi andre Smaafolk ogsaa kunne bruge det.

Det er dog ikke saa sikkert. En stor Digter har større Frihed over Sproget end Smaafolk har, og jeg antager det er i Kraft af denne Frihed, at Grundtvig har brugt Helvede som et gammelt nordisk Ord uden at holde sig strengt til dets gængse Betydning, som vi andre maa gjøre. Og dog tvivler jeg ikke om, at han vilde have gjort bedre i at bruge sin Forret som Digter til netop at slaa Ordet Helvede fast i sin særlige Betydning som den evige Ild. Engang maa man dog have et Ord for hver af de to Ting, et for det Sted, hvorigjennem Vejen er banet for os i Jesu Fodspor med ham ved Haanden ind til evigt Liv, og

et andet for det Sted, hvor ingen Vej er banet eller nogensinde skal banes, men hvor den Ondes Fodspor endes i den evige Død. Mener man, at »Helvede« kan høre op med at være det sidste, ja, saa kan man forsøge paa at hævde Brugen af det i Betydning af det første. Men, maa det erkjendes, at Betydningen af den evige Ild aldrig vil kunne skilles fra det Ord, saa lader det sig heller ikke gjøre i Længden at holde paa det i Betydningen af Dødsriget. Jeg vilde ønske, dette havde staaet mere klart for Grundtvig; men i ethvert Tilfælde maa vi huske paa, hvem vi er, at som kristne er vi ikke sat til at raade over Folkets Sprog, men kun til at bruge det saa redeligt og saa forstaaeligt, som vi bedst kan. At danne nye Ord, staar enhver frit for, om han ellers kan faa dem tagne i Brug, men at gjøre Vold paa dem, der er i Brug, har vi ingen Ret til, vi maa tage dem i den Betydning, hvori de lever og lyder i Folkemunde. Men i saa Henseende maa det indrømmes, at Helvede har Betydningen af den evige Ild som sin almindelige Betydning; ja efter mit Skjøn er det i Betydningen af Dødsriget at betragte som et dødt Ord, der kun bruges i gammeldags Skrivemaade eller i saadanne faststaaende Formler, som sædvanligvis er bagefter i den sproglige Udvikling. Men vil vi, at Trosbekjendelsen skal leve i Folkemunde, ja endog som Livets Kildevæld i dem, som tror, saa lad os da endelig ikke behandle den som en forstenet Formel, der ikke følger med i Tungemaalets Liv og Udvikling.

Dersom Sagen alene drejede sig om Formen for den enkeltes daglige Bekjendelse, som enhver bruger den for sig selv, saa vilde vel det hele let og lempeligt komme i Orden og Rettelsen trænge igjennem lidt efter lidt. Men der er en Omstændighed, der gjør Sagen langt mere spændende og let kan føre til alvorlige Brydninger, og det er Trosbekjendelsens kirkelige Brug ved Daaben.

Ved Daabshandlingen, siger man, tør Præsten ikke følge sine Enkeltmandsmeninger, bærer ikke heller personlig Ansvaret for, hvorledes det kirkelige Ord lyder; han har blot at følge den almindelig vedtagne Form, og naar det ny Ord, Dødsriget, har vundet fuld almindelig Anerkjendelse, saa maa det officielt indføres efter den kirkelige Øvrigheds Foranstaltning ogsaa ved Daabshandlingen.

Denne Betragtning kan ikke uden videre helt afvises. Der er den Sandhed deri, at der helst maa ligge en frivillig Overenskomst til Grund for enhver Reform af de sakramentale Handlinger. Kan man ikke enes derom, saa bør vistnok helst Præsten søge til en anden Menighed, og Menigheden søge sig en anden Præst. Men Nødvendigheden af, at enhver Reform, ethvert Fremskridt skal ske som med ét Slag over hele Landet, gjennemføres allevegne paa én Gang, kan jeg ikke indrømme. Livets Udviklingslov er ikke saadan; frit og naturligt og forskjelligt efter Vilkaarenes Forskjellighed maa Livets Vækst og Udvikling foregaa. Er der et Land med forskjellige klimatiske Forholde i Landsdelene, saa springer Skoven ikke ud paa én og samme Dag over det hele Land. Et Magtbud i saa Henseende vilde det være en Latterlighed at tænke sig. Saaledes ogsaa med Udfoldelsen af Kristenlivets Spirer og Knopper. Lad os alvorligt overveje de Misligheder, som vil fremkomme, hvis Livet ikke faar Lov til at udfolde sig paa sin Vis efter sine egne Love.

Det kan ikke andet end rokke Tilliden til en Præst, naar man hører ham nævne Troen forskjelligt, eftersom han fremsiger den som sin personlige Bekjendelse eller paa Embeds Vegne i en kirkelig Handling. Man fristes til at tænke, at kan ikke er i Overensstemmelse med den Kirke, han tjener, og at han nødtvungent ved Daaben taler imod sin Overbevisning. Men det er sikkert meget uheldigt, naar Præsternes Troværdighed og Oprigtighed kommer til at staa i et skjævt Lys.

Det maa endvidere fremhæves, at ved Daaben er det en Pagt, der indgaaes med den levende Gud; *der spørges, og der svares. Naar der spørges om et og svares paa et andet, hvilken Pagt er da oprettet?* Det forekommer mig, at netop der Ansvaret kommer til at hvile saa alvorligt paa den, der *som Herrene Tjener* staar ved Døbefonden for at gjøre *Herrens Gjerning*, for at døbe til *Herrens Ord,* saa alvorligt, at kun naar han selv vedkjender sig den Form af Troen, som er den almindelig vedtagne, og finder den fyldestgjørende, kan han med god Samvittighed bruge den. Ellers maa han enten formaa Menigheden til at tage en anden i Brug, eller han maa træde tilbage fra Tjenesten. Vistnok kan der være Tale om foreløbigt at bruge en mindre heldig Form, naar man idelig forklarer dens rette Betydning, saaledes at baade Tilhørerne og den, der svarer for Barnet, ved, hvad det er, der siges ja til; men dels er det ikke heldigt, at Trosbekjendelsen altid skal have en Forklaring med sig for at kunne bruges, og dels nytter sligt ikke stort udenfor den Kreds, hvor Præsten daglig færdes og har Lejlighed til at oplyse Menigheden om Ordets rette Mening. Kommer der Faddere fra et andet Sogn, eller er Præsten ude i Vacancetjeneste i et af Nabosognene, saa ved han aldrig ret, om det Svar, han faar, er Svar paa det, han spørger om, eller muligvis et ja til den gængse Vildfarelse, som han selvfølgelig ikke kan eller tør døbe nogen til.

Og sæt nu, at nogen rent ud vedkjender sig og fastholder, at det, de vil svare ja til, kun er dette, at Herren fór ned til Djævelen i Helvede? kan saa virkelig Præsten sige: ja ja da, saa døber jeg Barnet dertil; det er rigtignok ikke den ægte gamle apostoliske Tro, men som I vil have det, skal I ogsaa faa det.

En saadan Færd kunde jeg ikke kalde Troskab. Det kommer jo ikke an paa, om den Ændring, der ved Hjælp af det tvetydige Ord har indsneget sig, er stor eller lille.

Troskab, i smaat som i stort, er det, der kræves af os; vi kan i de Sager ikke gjøre Forskjel. Har Præsten ikke den samme Tro som Menigheden, saa maa han helst søge et andet Kald, og kan en enkelt, som vil have Daaben forrettet, ikke blive enig med Præsten om, hvad der er den kristne Tro, saa maa han søge til en anden Præst. Kort sagt, Troen maa allevegne, men frem for alt ved Daaben, lyde i Alvor og Sandhed, ikke som en Formular, hvis Indhold er ligegyldigt, naar blot Ordenes Bogstavlyd er den foreskrevne, men som et levende Ord, hvis ydre Form kun har Betydning ved at udtrykke et bestemt Virkelighedsindhold. En Række Bogstavlyd, hvis Betydning kan være hvadsomhelst, man vil lægge ind i det, er ikke et Ord.

Herrens Tjener tør ikke godkjende en forvansket Tro; han maa, naar nogen vil døbes til Troen paa Jesu Nedfart til den evige Fortabelses Sted, sige klart og bestemt: Nej, dertil kan jeg ikke døbe i Herrens Navn!

Men saa har vi her i Landet kirkelig Øvrighed, Biskopper og Ministre, og naar nu disse mægtige Mænd siger til Præsten: Hvad der kræves af dig, det *skal* du gjøre, ellers bryder du dit Lydighedsløfte. Hvad saa? Ja, saa maa Præsten enten bøje sig eller nedlægge sit Embede; og for mig staar det da saaledes: Naar nogen udtrykkelig kræver Ordet Helvede brugt i Daabspagten som Udtryk for den evige Pines Sted, det Sted, der er beredt for Djævelen og hans Engle, og kun vil sige ja dertil, *saa maa Præsten hellere give Afkald paa sit Embede end tage dette Ja for gyldigt som Svar paa sit Spørgsmaal.* Jesus Kristus og ikke nogen Biskop eller Minister er dog den Herre, han skal tjene; det er Troskab mod ham, det kommer an paa, og hvad det er, der efter Herrens Befaling skal spørges om og svares paa, det er for mig aldeles utvivlsomt. Man naar det kun drejer sig om at

bruge Ordet Helvede med den Forklaring og bestemt udtalte Forudsætning, at det ikke i denne Sammensætning betyder den evige Ild, men kun det samme som Dødsriget; ja saa kan det jo blive et Spørgsmaal, om Misligheden derved er saa stor, at man tør og bør nedlægge sit Embede derpaa. Som Sagen stiller sig for mig, er her netop et af de Punkter, hvor Præstefrihed ikke i Længden, ja ikke ret længe vil kunne undværes. Til en Tid, men ogsaa kun til en Tid, kan man arbejde under et saadant aandeligt Aag, som føles trykkende, netop hver Gang man trænger mest til at føle sig fri og glad i den ærlige, frejdige Forkyndelse af Sandhedens Ord i Frelserens Navn. Til en Tid, men ogsaa kun til en Tid, kan man i Trosbekjendelsen finde sig i at bruge et Ord, der for nogle er vildledende og for andre giver en skurrende Mislyd der, hvor alt skulde genlyde af Livets, Frelsens og Fredens Velsignelse. Naar jeg skønner, at jeg kunde gjøre bedre Fyldest i mit Kald ved at nævne det klare tydelige Ord, som ikke misforstaas, og at jeg ved at bruge det uheldige Ord efter Menneskers Befaling udsætter mig for at komme til at staa som mindre troværdig og paalidelig for saadanne Folk, som ikke kan forstaa, hvorfor det ene Ord ikke maa bruges, naar det dog er rigtigt, og det andet skal bruges, skjønt det er misvisende, *saa maa det tidligere eller senere blive en Nødvendighed for mig at faa saa megen Præstefrihed, at jeg kan have Lov til at sige, hvad dog Biskoppen maa erkjende for at være rigtigt nok.* Ja, dersom jeg vilde sige noget, som Biskoppen ansaa for en Forvanskning af Troen, saa var der ikke andet for ham at gjøre, end at sige til mig: Du maa tage din Afsked; du kan ikke være Menighedens Tjener, for du prædiker ikke den sande Tro. Men ligesom det kan og bør kræves af Præsten, at han forkynder den sande Tro, saaledes bør og kan Præsten forlange Frihed til at forkynde Troen i Sandhed, saaledes at det kan kjendes,

at »hans Mund og hans Hjerte de gjorde den Pagt, i Fryd og i Smerte af al deres Magt hinanden at følge og aldrig fordølge, hvad i dem er levende lagt«.

For en Del Aar siden blev der holdt et vidtberømt Møde i Askov, og fra mange af de der forsamlede Lægfolk og Præster udgik der da et Raab om Præstefrihed. Her er nu et af de enkelte Punkter, hvor Præstefriheden behøves, og nu siger jeg til dem, som da var med i Raabet: Var det Alvor den Gang med Trangen til at arbejde for Præstefrihed, saa arbejd nu med mig for dette lille Stykke deraf. Kan vi ikke vinde alt paa én Gang, saa maa vi jo se at vinde det stykkevis. Lad os bede dem, som kræver Lydighed af os, om at unde os den Frihed, vi saa stærkt føler Trangen til. Jeg var med i Askov, men mente da, at jeg var for uerfaren til at underskrive Adresserne. Nu har jeg erfaret Trykket, og nu beder jeg om Frigjørelse, og nu er det mig en Trøst at vide, at mange føler med mig i den Sag.

Jeg vilde gjerne i al Ærbødighed tillade mig at minde Biskopperne om det Ord af vor Herre: »I ved, at Folkenes Fyrster hersker over dem, og de store bruger Myndighed over dem; saaledes skal det ikke være blandt eder« (Mat. 20, 25—26). Hvorfor skal vi pines med Tvang der, hvor vi kun ærligt og samvittighedsfuldt vil bøje os for Herren selv i Troskab mod hans Ord, som det er kommet til os fra Apostlenes Dage? Eller hvad er det vigtigste, enten at Trosordet efter Bogstaven lyder ens over hele Landet, eller at det efter sit Indhold bliver saa vidt muligt forstaaet ret og bekjendt klart af alle?

Altsaa mit Ord ttl Biskopperne er dette: *Pin os ikke med Tvang, hvor det ikke er nødvendigt!*

Maaske vil man svare, at det er umuligt at opfylde mit Ønske. Der er udgaaet et ministerielt Cirkulære i Aaret 1885, som bestemmer Trosbekjendelsens Ordlyd, og Biskopperne har ingen Myndighed til at fritage Præsterne

for at følge det. Men jeg maa dog tillade mig at spørge, om ikke Biskopperne kunde meddele Ministeren, at Bestemmelserne i det Cirkulære ikke kan gjennemføres, idet man ved at bruge Tvang overfor Præsterne i den Sag let vilde komme til at gaa Herrens egen Myndighed over Samvittighederne for nær. Ministeren vilde i saa Fald vistnok ikke kræve Bestemmelserne gjennemførte.

Men, hvis nu Præsten skal have Frihed, kommer saa ikke Menigheden uder Tvang? Er ikke Præstefrihed ensbetydende med Præstevælde?

Jo, dersom vi ikke havde Frihed for Sognetvang; men det har vi jo. Enhver kan jo søge til Nabopræsterne, og Valgmenigheder kan jo oprettes. Præsten siger altsaa kun dette. Hos mig kan I kun faa det saaledes, som jeg kan og tør yde det; men det staar eder frit for at gaa til, hvem I vil. Saalænge vi havde Sognetvang, mente Grnndtvig ogsaa, at der for Retfærdighedens Skyld maatte være Præstetvang: men naar Sognefriheden var given, saa mente han ogsaa, at Præstefriheden med Nødvendighed maatte følge efter, og det sidste var ham, som bekjendt, det kjæreste. Forresten er det klart nok, at Love og Regler ikke fuldt ud kan dele Sol og Vind lige i saadanne Forhold, og at Friheden fra begge Sider maa bruges med Maadehold og Forstand. En friere Brug af Sognekirkerne vilde iøvrigt i mange Tilfælde føre til en lempelig Ordning af Forholdet mellem Flertal og Mindretal, mellem Strømninger af den ene og den anden Retning.

Til Slutning kun et Par Ord om Bibeloversættelserne. Ser man det ikke, at ved at beholde Ordet Helvede i Bibeloversættelserne styrker man i høj Grad Vildfarelsen og gjør det næsten umuligt for den sunde Oplysning at trænge ind hos en stor Del af det kristne Lægfolk? Hvad er Grunden til, at vore lærde Mænd ikke stryger Ordet Helvede af det gamle Testamente allevegne og af det nye Testamente, der hvor der kun tales om Dødsriget? Hvor-

for har man kun gjort det halvt? *Det er svært, naar man paa Grund af en Mangel ved Oversættelsen maa se Vildfarelsens Talsmænd støtte sig frimodigt til den hellige Skrift og bebrejde os andre Uoverensstemmelse med Bibelen, skjønt det omvendte er det naturlige Forhold.*

Hermed har jeg nu i det væsentlige sagt, hvad jeg vilde sige. Jeg har indskrænket mig til at nævne et enkelt Punkt, hvor Præstefrihed behøves, der kunde peges paa flere. Jeg har omtalt et Led af Troen, hvor et tydeligere Udtryk kunde ønskes; der kunde henvises til flere. Men man kommer ikke vidt, naar man vil have alt paa det første Læs. Og meget er jo endnu ikke tilstrækkeligt klaret. Ledet »de helliges Samfund« kunde jo trænge til at blive tydeligere udtrykt, men det Ord, man har prøvet at sætte i Stedet, »Fællesskab«, synes jeg ikke gjør Fyldest. Det er et Abstraktum for et Concretum, udtrykker det at have noget tilfælles og ikke selve det, den virkelige Livsenhed, som man er fælles om i Jesu Legeme og Blod, i Brødet og Bægeret, som Paulus nævner det i 1. Kor. 11, 15. Kort sagt, det, hvorom jeg her har talt, er for mig det mest nærværende og mest brændende; dermed kan jeg ikke tie, derfor drager jeg det frem.

Saa give Gud, at det maa gavne!

S. Konstantin-Hansen.

Om Religionsundervisningen navnlig i den lærde Skoles øverste Klasser.

Af *H. H. Lefolii.*

[Ved sit Møde i Kjøbenhavn i Efteraaret 1888 vedtog det kirkelige Raad enstemmig at indgaa til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet med en Betænkning over Religionsundervisningens Stilling i de lærde Skoler, hvorved der androges paa, at dette Fag i Skolens 3 øverste Klasser maatte udvides til to Timer ugentlig og afsluttes ved en Prøve i fjerde og sjette Klasse. Derefter anmodede Ministeriet samtlige Rektorer ved de lærde Skoler, hver for sig, om at meddele det de Bemærkninger, Sagen maatte give dem Anledning til. I de i Sommer udgivne Indbydelsesskrifter til Afgangs- og Aarsprøverne ved Skolerne har nu nogle Rektorer meddelt de Betænkninger, de i den Anledning havde afgivet. Iblandt disse er en, som flere Mænd har ønsket, skulde komme til Kjendskab i en videre Kreds, end disse Indbydelsesskrifter i Almindelighed naa omkring til. Det er den, der er afgiven af Rektoren ved Viborg Kathedralskole, H. H. Lefolii, og som findes i Indbydelsesskriftet for denne Skole.

Da Redaktionen tror at burde gjøre sit til, at dette Ønske kan blive opfyldt, vil den med Rektor Lefoliis Indvilligelse lade den aftrykke her.

Med Udeladelse af en Indledning, som ikke har almindegere Betydning, lyder den, som følger]:

Den længere Tid, jeg saaledes [som Følge af de i Indledningen meddelte Forhold] har faaet til jevnlig at sysle med det Spørgsmaal, jeg skal afgive Betænkning over, og i Tankerne atter og atter at vende tilbage til det, har da heller ikke været uden Betydning for min Stilling til det. Thi vel har jeg i tidligere Tid oftere syslet dermed, saa jeg er kommen til at danne mig en bestemt Forestilling derom, som jeg siden har gjemt paa. Men denne har nu i længere Tid hvilet hos mig, uden at

jeg har haft Anledning til at drage den frem som særlig Gjenstand for Overvejelse. Og nu er jeg kommen til i visse Maader at se væsentlig anderledes paa Sagen end tidligere.

Det er jo nemlig ikke første Gang, jeg under min Rektorvirksomhed har faaet Anledning til at udtale mig om Skolens Religionsundervisning. Denne har enten i sin Helhed eller for enkelte Punkters Vedkommende oftere afgivet Emne til Drøftelse. Og hver Gang dette har været Tilfældet, har den Anskuelse, jeg har maattet føre Ordet for, været af saadan Beskaffenhed, at det slet ikke skulde undre mig, om man i det hele var kommen til den Forestilling om mig, at jeg istemte Kravet paa en saakaldt bekjendelsesløs Skole. Dette er dog langt fra at være Tilfældet. For mig staar det som en afgjort Umulighed, at en Skole skulde kunne undgaa at lade sin Virksomhed præge af en bestemt religiøs Retning. Og dette er en ligefrem Følge af mit almindelige Syn paa det Arbejde med og for Ungdommen, der sammenfattes under Begrebet Undervisning og Oplærelse. Denne maa efter en Anskuelse, der hos mig er saa gammel, at jeg ikke selv kan huske, naar jeg tilegnede mig den, uundgaaelig komme til tillige at virke opdragende. Med andre Ord: det lader sig ikke gjøre, at Oplærelsen skulde kunne indskrænke sig til alene at paavirke Forstands- og Erkjendelsesevnen hos den unge; den maa nødvendigvis tillige øve Indvirkning paa hans Fantasi, Følelse og Villie, kort sagt: paa hele hans aandelige og sjælelige Væsen og Liv. Det er umuligt for et Menneske i vaagen Tilstand at opløse sig selv i sine Bestanddele, at lade den ene Side af sit Væsen være i Virksomhed og den anden eller de andre hvile; og lige saa umuligt er det at iværksætte en saadan Opløsning og Sondring hos den, der skal virkes paa. Med eller mod sin Villie kommer den enkelte Lærer saa vel som Skolen i dens Helhed til, under Bestræbelsen for at belære den

unge, tillige at virke opdragende paa ham. Dette kan vi allerede komme til at se, naar vi blot tænke paa den Betydning, det har for en virkelig frugtbar Undervisning, om Læreren er i Stand til hos den Ungdom, han arbejder med og for, at vække Kjærlighed til sig selv, Lyst og Kjærlighed til hans Fag. Derved kan hans Gjerning netop allermest blive afgjørende for den unges hele Liv. En Lærer, der virkelig skal fremme Ungdommens Udvikling og Oplysning i hans Fag paa bedste Maade, maa nødvendig hos den kunne vække Kjærlighed og Lyst dertil. I Naturhistorie kan og maa Læreren ligefrem vække eller nære Kjærlighed til Naturen hos sine Disciple, i Historie Fædrelandskjærlighed. Saaledes kommer Skolen nødvendigvis til ogsaa at virke paa sine Disciples Følelse og Villie, altsaa paa hele deres aandelige og sjælelige Væsen. Den kan heller ikke lade være at virke til at opdrage den Ungdom, den arbejder med og for, i den samme religiøse Livsanskuelse, den selv er besjælet af. En kristelig Skole kommer nødvendigvis til at virke for Ungdommens Opdragelse i kristelig Retning. En bekjendelsesløs Skole er et blot og bart Fantasifoster, som ingensteds findes eller kan forekomme i den virkelige Verden, en Frugt af to indbyrdes modstridende Krav, Staten i sin hidtidige Udvikling her i det gamle Europa er kommen til at stille til sig selv, paa den ene Side Kravet paa Religions- og Samvittighedsfrihed og paa den anden Side Kravet paa fortsat Virken for den almindelige Folkeoplysning.

Den Tankegang, jeg i det nærmest foregaaende har bevæget mig frem igjennem, synes nu ligefrem at føre til at se Kristendomsundervisningen som en uundgaaelig Nødvendighed i den kristne Skole. Er det en Selvfølge, at denne maa virke kristelig opdragende, hvorledes skulde den saa kunne undgaa at benytte det Middel, der ligefrem og umiddelbart hjælper den dertil? Dog er det netop fra dette Kristendomsundervisningens opdragende Væsen, jeg

selv som andre, hvem jeg i dette Stykke har delt Anskuelse med, har hentet Grunden til at ville holde den ude fra Skolen. Hvor meget denne Undervisning end vil fastholde det som en Rettesnor for sig, at det, den i Skolen skal meddele, fortrinsvis skal være Kristendomskundskab, saa kan en Meddelelse heraf aldrig undgaa ligefrem at se det som en Opgave for sig at paavirke Livet hos den unge; den maa nødvendigvis gjøre dette mere end Undervisningen i noget andet Skolefag. En Vejledning i Kristentro, der ikke lægger an paa at vække og nære Kjærlighed til denne eller til den Gud og Frelser, den har til Gjenstand, er en afgjort Selvmodsigelse. Men derved vækkes der en Frygt for, at den, ved udvortes at stilles ved Siden af Skolens andre Fag, skal komme til at lide et Tab i denne Retning, der kommer til at virke svækkende paa det spirende Troesliv hos den unge. Derfor har man — og saaledes ogsaa jeg selv – ment, en saadan udvortes Sidestilling maatte helst helt undgaas. Og dette har man igjen ment, kun kunde ske, ved at Ledelsen af den unge i saa Henseende helt blev først og fremmest Hjemmets Sag; kun fordi dette ikke kunde tiltro sig selv Evne og Magt nok til, at det skulde kunne gjøre denne Ledelse saa god og klar, saa omfattende og fyldig, som den maatte være, hvis den skulde bære saa megen og saa god Frugt som mulig for Sjælelivets Udvikling og Væxt hos den unge, kun derfor maatte det søge Bistand hos Kræfter uden for dets egen Kreds; denne Bistand maatte da søges paa Steder, hvor der mindst var Fare for, at Ledelsen skulde lide ved Sidestilling med anden Ledelse, der mere gaar ud paa Kundskabsmeddelelse; og den Kreds, det da ogsaa af denne Grund laa nærmest at søge den i, maatte være Kirken og dens ordførende Mænd. Har Kirken ikke for Tiden Kræfter nok til at overtage denne Gjerning, og er Tallet paa de af Staten beskikkede kirkelige Ordførere for lille dertil, saa maa disse Kræfter skaffes til Veje,

Præsternes Tal forøges, har vi sagt. Men at dette skulde ske, dertil synes der ikke endnu at være nogen nærliggende Udsigt. Maaske er det blot derfor, jeg er kommen til roligere at se Kristendomsundervisningen henlagt til Skolen, og maaske ogsaa fordi jeg er bleven ældre og dermed mindre stiv i at drage Konsekvenser, maaske endelig ogsaa af endnu en Grund, som jeg kortelig skal berøre.

Det ligger i det foregaaende, at jeg ser to Hensyn som bestemmende ved Valget af det Sted, hvortil man vil henlægge den fyldigere Kristendomsundervisning, der tiltrænges ud over, hvad Hjemmet selv er i Stand til at meddele. Det ene Hensyn fæster Blikket paa denne Undervisning som fortrinsvis meddelende Kundskab og altsaa paavirkende Hovedet hos den unge; det andet ser den væsentlig som vækkende og fremmende det kristelige Livs Vækst hos ham, altsaa som gribende efter Hjertet i ham. Det ene eller det andet af disse to Hensyn er det da ogsaa, der, hver Gang der har trængt sig hidrørende Spørgsmaal frem til Drøftelse, har været afgjørende for den Besvarelse, disse har fundet, enten fra enkelte Mænds Side eller fra større Kredse. Og efter den Opfattelse af den nærværende Tids almindelige aandelige Vilkaar, jeg nærmest maa gjøre til min, forekommer det mig ikke underligt, om man for Tiden ved Kristendomsundervisningen fortrinsvis kommer til at lægge Vægten paa Kundskabsmeddelelsen. Maaske er det, som antydet, fordi jeg selv ikke kan unddrage mig for at lade mig paavirke af Tidens almindelige Stilling til det aandelige, at jeg nu er kommen til at nære mindre Betænkelighed ved at se Skolen besørge den Del af Kristendomsundervisningen, Hjemmet ikke selv kan overkomme.

Det er dog ved den Lejlighed, der nu har givet ogsaa mig Anledning til at udtale mig, ikke Spørgsmaalet om Religionsundervisningen i Skolen i dens Helhed, der er

kommet under Forhandling. Det gjælder for Tiden kun om dette Fags Stilling i den lærde Skoles tre øverste Klasser. Sidste Gang det samme Spørgsmaal drøftedes, var i 1876. Da rejste Roskilde Præstekonvent Spørgsmaalet, om det kunde anses for rigtigt, at den lærde Skole afsluttede sin Religionsundervisning ved Konfirmationsalderen; og i den Anledning afæskede det samtlige Rektorer en Udtalelse om deres Stilling til Spørgsmaalet. Da var jeg den ene af de to, der udtalte sig for Fastholdelsen af den daværende, siden 1871 gjældende Ordning, hvorefter det i 3. Klasse var en frivillig Sag, om den konfirmerede Discipel vilde vedblive at deltage i Skolens Religionsundervisning eller ej, og i de tre højere Klasser bortfaldt denne aldeles. Den da rejste Bevægelse førte til, at Religionsundervisningen blev gjenoptagen i Skolens tre øverste Klasser, dog saaledes, at den kun fik én Time ugentlig, og ikke skulde afsluttes ved nogen offentlig Overhørelse eller Examen. Deri er det, der nu er Spørgsmaal om at gjøre en Forandring; det kirkelige Raad har andraget paa, at den Faget i de nævnte Klasser indrømmede Tid maa blive fordoblet, at den Undervisning, der bliver meddelt, maa blive afsluttet ved en offentlig Examen, enten det saa for den enkelte Discipels Vedkommende sker ved Udgangen af Skolens 4. eller af dens 6. Klasse; og at den Dom, der paa begge Punkter fældes over hans Stilling i Kristendom, skal faa Indflydelse paa den Modenhedsdom, den Karakter, han kommer til at afgaa fra Skolen med. Derved venter man at faa den unge beriget med Kundskab i denne Retning, at se hans religiøse og sædelige Udvikling fremmet og at bringe Faget til at staa for ham med den tilbørlige Vægt.

I det jeg da nu skal skride til at udtale mig om det rejste Forslag, maa det først være mig tilladt at bemærke, at ihvorvel jeg ikke kan nægte, at det »i *mangfoldige* kristelige Hjem kun er med Sorg og Bekymring, Blikket

er henvendt paa den nuværende Tilstand«, saa kan jeg dog ingenlunde istemme de Ord, hvormed det kirkelige Raad udtaler sig om den Forandring, der var Frugten af den 1876 rejste Bevægelse, at den »blev hilst med Paaskjønnelse i *alle* de Hjem, hvor der fandtes levende Tro, eller hvor der var en fra Fædrene nedarvet Ærbødighed for Kristendommen«. Ejheller kan jeg tro, at den unge mindre skulde »være udsat for at staa værgeløs overfor Tidens nedbrydende Magter«, naar han enten i et eller tre Aar kommer til at faa dobbelt saa megen Skoleundervisning i Religion som hidtil og saa derefter bringes til ved en offentlig Prøve at afgive en Udtalelse om sit aandelige Indhold i saa Henseende, som han ikke kan afgive med Frihed, fordi han for en større eller mindre Del vilde se sine Fremtidsudsigter forstyrrede, hvis han svarede andet, end han véd, han skal svare.

Dernæst maa jeg allerede nu tillade mig at bemærke, at for det Tilfælde, at man skulde ville bestemme sig for den omtalte Fordobling af det Faget indrømmede ugentlige Timetal, kan jeg ikke se, hvorfra den paagjældende ene Time skulde tages; aller mindst for 4. Klasses Vedkommende, hvor det ikke synes mig muligt ved noget Fag at formindske det nu dertil henlagte Timetal; og for 5. og 6. Klasse kan jeg ikke se andet, end at det eneste Fag, der paa nogen Maade skulde kunne taale en Svækkelse med 1 Time ugentlig, maatte da være Græsk. Hvorved jeg da slet ikke har faaet berørt, at det i de fleste mulige Tilfælde i denne Anledning vilde være aldeles uundgaaeligt, at der maatte udvirkes en ligefrem Forandring i den gjældende Lov.

Naar jeg derefter skal udtale mig om den Betydning, jeg maa tillægge de af det kirkelige Raad foreslaaede Forandringer i den nuværende Ordning, da har jeg allerede i det foregaaende antydet, at jeg ikke mere kan erklære mig for at vise Kristendomsundervisningen bort fra Skolen

hen til Hjemmet eller Kirken. Jeg skal nu angive den væsentlige Grund til, at jeg har skiftet Anskuelse. Jeg kan bedst gjøre det, i det jeg skal pege paa de Vanskeligheder, jeg overhovedet ser ved at anlægge denne Undervisning paa en virkelig sund og frugtbringende Maade, navnlig naar det gjælder om derved at virke paa og for den modnere Ungdom. Og det kan vel næppe kaldes Overmod eller Anmasselse. at jeg, efter i halvhundrede Aar at have haft Ungdommens Undervisning til Livsgjerning, tiltror mig en Del mere Kjendskab til dennes aandelige Vilkaar i Almindelighed, end en Præst i Folkekirken let faar Lejlighed til at erhverve. Det staar for mig, som maa de vedkommende Vanskeligheder i det hele taget blive større for den Mand, der indtager denne Stilling, end for en ved Skolen selv ansat Lærer. Men at det nuværende Tal Præster i Folkekirken skulde være for lille til at overtage Gjerningen, kan jeg i det mindste for de fleste Provinsskolers Vedkommende ikke antage. Det kirkelige Raad synes jo ogsaa i Slutningen af sin Betænkning nærmest at tænke sig disse som dem, der skulde overtage Kristendomsundervisningen i Skolen. Og paa de fleste Steder er det jo ogsaa Præsterne, der allerede har sat en »Børnegudstjeneste« i Værk.

Derimod ligger Vanskelighederne i, hvad det kirkelige Raad kalder »Tidens nedbrydende Kræfter«, Vantroen og det saakaldte Fritænkeri. Dog er det mig umuligt at frigjøre mig for en stærk Tvivl om, at man virkelig har Ret i at tillægge disse i Nutiden et betænkelig større Omfang end i Fortiden enten i Dybde eller forholdsvis i Vidde. Naar der jevnlig klages over, at Vantroen nu om Stunder har grebet videre om sig end tidligere, føler jeg mig stærkt fristet til at tro, disse Klager hidrøre dels fra et Fejlsyn paa tidligere Tiders Forhold. Jeg nærer en til Vished grændsende Formodning om, at for omtrent et Aarhundrede siden og endnu langt ind i det nærværende Hundredaar,

i Rationalismens og derefter i Hegelianismens Tid, havde Vantroen i de Kredse, hvor der overhovedet kunde være Tale om et mere eller mindre bevidst Forhold til Troen, et ikke lidt større Omfang end nu, og Stillingen blev saa meget des værre, som baade Rationalisterne og Hegelianerne for ramme Alvor ansaa sig selv for gode Kristne.

Dels er der i de senere Aar opkommet en Tilbøjelighed mellem os, en Skik, en Vane — eller hvad skal jeg kalde det? jeg vilde helst kalde det en Uskik — som jeg ikke kan andet end holde for farlig eller ligefrem fordærvelig.

For de aller fleste Mennesker, i det mindste og vel ogsaa navnlig blandt dem, der væsentlig faa deres Oplærelse og Opdragelse ad Skolens og Bogens Vej, kommer der jo en Gang i Livet, tidligere eller senere, i Almindelighed vel i Ynglingealderen, et Tidspunkt, da det, de i Trossager og vel ogsaa i andre Retninger hidtil har gaaet med og levet paa som en mere eller mindre ubevidst Vanesag, de har medbragt fra deres Hjem, maa klare sig saaledes ud for dem, at det kommer til Afgjørelse, om de vil slippe det, eller det skal gaa over til at blive deres egen bevidste og personlige Ejendom, som de vil leve deres Liv paa og maaske ogsaa, om det kræves af dem, sætte deres Liv ind paa. Denne Overgang sker igjennem Tvivl. Men saasnart der hos et ungt Menneske ytrer sig en saadan Tvivl om Sandheden af en eller anden Sætning paa Troens Omraade, saa kalder man ham strax en Tvivler, en Fritænker. Denne Skik er det, jeg kalder højst fordærvelig. Og det bliver den nærmest derved, at den har drevet og driver mangt et Menneske over i de virkelige Fritænkeres Rækker, som ellers aldrig vilde være kommen der; ganske som den, der strax stemples med Tyvenavn, fordi han i en Have, han gik forbi paa sin Vej, har taget et Æble og spist det, derved udsættes for virkelig at blive en Tyveknægt; og endnu lettere, fordi Stoltheden let hos den unge

føler sig smigret ved at være med blandt dem, der i aandelig Henseende indtage et selvstændigt og frit Stade. Saaledes volder Tidens overdrevne Strenghed i Brugen af Fritænkernavnet, at Fritænkernes Kreds virkelig bliver langt større, end den ellers vilde blevet; og den fører ogsaa ligefrem det med sig, at denne Kreds kommer til at tage sig ud som langt mere omfattende, end den virkelig er, i alle deres Øjne, der er tilbøjelige til at se mørkt paa Livet og Udviklingen og til at fælde den strenge Dom. Og hvad der saaledes er Tilfældet med den enkelte, at Overgangen fra et ubevidst til et bevidst Trosliv, sker gjennem Tvivl, det samme er maaske ogsaa Tilfældet med hele Kredse i de Samfundslag, som der før saa godt som aldrig kom noget Spørgsmaal til om den personlige, bevidste Tilegnelse af Troens Indhold. Deri ligger rimeligvis en virksom Grund, dels til, at Vantroen virkelig breder sig i de saakaldte lavere Samfundslag, og dels til, at den endnu mere faar Skyld for at gjøre det.

Alligevel er det sikkert, at Spørgsmaalet om det personlige bevidste Forhold til Troen nu kommer til flere enkelte Mennesker end tidligere. Og det er jo ogsaa sikkert, at Tallet paa dem, der for deres eget Vedkommende besvare dette Spørgsmaal benegtende, nu er større end før. Men saa er til Gjengjæld ogsaa Tallet voxet paa dem, der besvare det bekræftende; derom ligger der et blandt flere talende Vidnesbyrd i Kirkebesøget i Nutiden. Det er nu langt nærmere end før ved at være en Umulighed at staa ligegyldig over for dette Spørgsmaal. Deri er det netop, Vanskeligheden ligger ved en Kristendomsundervisning i den lærde Skoles øverste Klasser, altsaa med Ungersvende, hos hvem der allerede findes en mere eller mindre udviklet personlig Bevidsthed og Trang til at indtage en selvstændig Stilling i aandelige Spørgsmaal. Thi det er ikke blot blandt modne Mænd, at Kredsen er udvidet, og Tallet voxet paa dem, der med menneskelig talt fuld og klar

Bevidsthed hver for sit personlige Vedkommende vilde afgive et bestemt Svar paa et Spørgsmaal om deres Stilling til Kristentroen. Ogsaa mellem Ungdommen er Spørgsmaalet nu ganske anderledes fremme end før; der er dem, der allerede i Konfirmationsalderen føle sig saaledes stillede, at de erklære sig for »Fritænkere«, og det uden at man efter almindelig Talebrug kan agte et saadant Svar fra deres Side for en Frugt af »Vigtighed«, Lapseri eller noget andet, som kunde falde ind under Begrebet Letsind. Derved udvides Faren for, at det samme kan finde Sted, som jeg fra min Lærertid i det mindste mindes et bestemt Tilfælde af. Det er nu vel omtrent 30 Aar, siden en ung Student, der med Ære havde bestaaet sin Afgangsprøve og nu er Præst i Folkekirken, om en Opgave i dansk Stil, der stod i Forbindelse med Kristentroen, til mig sagde: »Man kan jo sagtens skrive en tre, fire Sider fulde om et saadant Spørgsmaal; man ved jo, hvad man skal svare«. Derved pegede han ligefrem paa den Snare, der vil blive lagt for den unge, hvis man vil give sig til at anstille en bestemt Examen med ham over Kristendommens Trossætninger. Der vil være et ikke ringe Tal Disciple, der derved ligefrem fristes eller drives til Usandhed; og dette maa dog vel alle være enige om, er, hvad en samvittighedsfuld Lærer først og fremmest maa vogte sig for at lede sine Disciple ind paa, ja endog ligefrem advare dem mod at indlade sig paa. Derfor maa jeg afgjort udtale mig imod enhver saadan Examen; og den bliver lige betænkelig, enten det er en Lærer ved Skolen, der anstiller den, eller en Præst fra Folkekirken.

Men fordi jeg saaledes maa udtale mig afgjort mod det kirkelige Raads Forslag om at afslutte Kristendomsundervisningen i Skolens øverste Klasser ved en Examen, derfor behøver jeg ikke at udtale mig mod selve denne Undervisning. Og det gjør jeg heller ikke, blot den anlægges og ledes saaledes, at den enkelte blandt Disciplene

holdes fri for at føle sig lagt under nogen som helst Tvang.

Jeg ved meget godt, at i det jeg stiller den unges ubeskaarne Frihed i aandelige Spørgsmaal som en Betingelse for, at jeg skal kunne tilraade en Undervisning i Kristendom i den lærde Skoles øverste Klasser, er jeg kommen til at røre ved et Emne, der hos mange er et ømt Sted. Det maa være mig tilladt at forsøge fyldigere at gjøre Rede for min Stilling i det Stykke. Der er mange, der med Ængstelse se paa den større Frihed, der hersker ved Opdragelsen nu om Stunder i Sammenligning med tidligere Tider. Og negtes skal det naturligvis ikke, der er Farer ved den, Farer, som jeg ikke behøver udtrykkelig at pege paa. Men var der da slet ingen Farer ved Opdragelsen, som den formede sig for en Menneskealder siden eller to, den Gang Hjemmet med en langt større udvortes Magt og Tvang ledede eller drev den unge til væsentlig at begynde sit Liv paa egen Haand under samme Form, samme Vaner, som Hjemmet havde bragt ham til at tilegne sig? For her slet ikke at tale om den Fare, at Tvangen kunde ægge til Modstand, om ikke aabenlyst og udvortes, saa dog indvortes og stiltiende og da maaske værre, saa var der da i det mindste den umiddelbare Fare derved, at meget — for at gribe et Forhold fra det Omraade, vi her bevæge os paa, kan jeg som Exempel nævne Kirkegangen — for ham kunde blive en Vane, der blev ved at følge ham senere i Livet. Og vel skal jeg ikke i mindste Maade underkjende Betydningen af gode Vaner. Men der er dog det, der ikke kan blive staaende ved at være en Vane hos den enkelte, men kun kan blive af afgjørende Betydning for ham ved at blive et Udslag af fri Selvbestemmelse hos ham. Evnen til denne er det, Nutidens Opdragelse mere baner Vej for; den afstikker og afgrændser ikke ved uoverstigelige Hegn Baner for Barnet, som han har at vandre paa; den afgiver snarere for ham

kun den Luft, han under sin Opvæxt aandelig kommer til at leve og aande i. Der bliver i hans Hjem nærmest blot givet ham Anledning til efter sin Udgang af det aandelig at føre sit Liv i en vis Retning; men det overlades langt mere end tidligere hans egen fri Selvbestemmelse, om han virkelig kommer til at følge den Retning, Hjemmet har vendt ham i, eller til at slaa ind paa en anden.

Saafremt jeg her har angivet Grundtonen i Nutidens Opdragelse rigtig, kan jeg ikke undlade at pege paa det Punkt, hvor efter mit Syn paa Nutidens Vilkaar den værste Fare derved kommer til at ligge. Ser jeg ret, kommer den nærmest fra den stærkere og raskere Bevægelse, Nutiden fører med sig i alt, hvad der vedrører aandelig Udvikling — og for den Sags Skyld da ogsaa i de udvortes Forhold —; og den ligger navnlig i den Mulighed, som den rastløse Drivhusdrift, den unge fra Hjemmets Side underkastes, i saa mange Tilfælde gjør til en Rimelighed, at der, paa den Tid et Valg skal eller efter Forholdenes Medfør maa træffes, ikke hos den enkelte er den dertil fornødne Modenhed tilstede. Men det nytter efter min Mening ikke at ville stemme denne Udviklings Strøm eller slaa Bom for dens Løb. Den Side af Livet, af den almindelige aandelige Livsudvikling, der nu om Stunder er under Oparbejdelse, er sikkerlig først og fremmest den enkeltes Væxt. I bestandig større og større Kredse, indsamlende i bestandig større og større Omfang Mænd saa vel som Kvinder fra Samfundslag, hvor Tanken tidligere saa godt som aldrig tilbagelagde længere Vej end den, der fører fra Haanden til Munden, arbejdes der paa hos den enkelte at klare Blikket, saa han kan komme til at kunne se det selv, hvad det er for Forudsætninger, han i sit Liv er gaaet ud fra, hvor Maalet staar, som han stiler efter, og hvor langt det Stade ligger fremme paa Vejen, som han for Øjeblikket indtager. Og der forekommer mig endnu kun at være svage Tegn tilstede paa, at det Tidspunkt

skulde nærme sig, da Bevægelsen igjen gaar over Stag, og Skuden atter kommer til at fortsætte sin Krydsfart fremad paa den Bov, hvorved det mere bliver det virkelige Samfundsliv, der kommer under Oparbejdelse og Væxt. Derfor gjælder det nu nærmest om at lægge Livet saaledes til rette for den unge, at han, saa meget som mulig under en jevn og rolig Udvikling, efterhaanden modnes til i Frihed at træffe det Valg, det en Gang tidlig eller silde vil blive krævet af ham, at han skal gjøre. Men enhver Udvikling, der skal bringe til paa et afgjørende Trin at bruge Friheden, Selvbestemmelsesretten godt, sker upaatvivlelig bedst, ved at den kommer til at gaa for sig med og under en efter det øjeblikkelige Trin afpasset Frihed. At stille den unge anderledes, at bringe ham under nogen som helst følelig umiddelbar Tvang, vilde være det samme som at fremkalde en Fare for Sandhedens rolige Væxt i ham. Og denne Fare bliver saa meget des større, en Tvang rettet paa den Tilegnelse af Troens Indhold, som jo netop skal være en Frugt af Skolens Kristendomsundervisning med ham, kommer til at kunne virke saa meget fordærveligere, jo ældre han er, og jo mere Spørgsmaalet om hans egen personlige Stilling til Troen er kommet frem for ham eller op i ham.

Men kan jeg ikke andet end se Fare ved enhver som helst ligefrem Tvang i det, Talen her er om, saa ser jeg en lige saa stor Fare i enhver Indvirkning, hvorved han umiddelbart ægges til i det mindste ved sig selv at udtale et Ord, han endnu ikke er moden til at føle og bære Ansvaret ved. Det er en anden Virkning, Tvangen kan have. For at blive farlig for Sandheden i ham, behøver den ikke ligefrem at afæske ham en Forklaring og saaledes friste ham til at sige noget, der ikke for ham er Sandhed i. Den kan virke sporende paa hans Stolthed. Thi den Ungersvend, hvis Hjerte helt er fri for Stolthed, er det ikke rigtig fat med. Og for den naturlige menneskelige Følelse

er der — det har jeg alt en Gang peget paa i det foregaaende — noget for Stoltheden smigrende ved at indtage det selvstændige og fri Stade, den saakaldte Fritænker i sine egne og andres Øjne synes at staa paa. Der ligger i enhver Ungersvends Bryst en Trang til personlig Frihed. Han ægges ligefrem til at gjøre Modstand mod ethvert virkeligt eller indbildt Forsøg paa at øve Tvang over ham saa vel i andre Stykker som navnlig i Trossager. Denne Fare gjælder det ved Kristendomsundervisningen med ham lige saa meget om at undgaa, som den, der ligefrem ligger i Tvangen. Og den bliver atter lige stor, enten det er en dertil beskikket Lærer ved Skolen, der leder denne Undervisning, eller en Præst fra Folkekirken. Den er maaske endog saa meget des større for den sidstes Vedkommende, som han ved sin Stilling lettere føler sig tilskyndet til at øve en missionerende Virksomhed.

Den sidst berørte Vanskelighed ved Skolens Kristendomsundervisning kommer maaske aller stærkest frem, naar denne sysler med, hvad der i Almindelighed forstaas ved kristelige Dogmer, særlig det vidunderlige, ikke blot de ligefremme Undergjerninger, der hører ind under Gudsrigets Udvikling, men overhovedet alt, hvad der strider mod de timelige Naturlove. Derfor er det, der saa ofte stilles det Krav til en Kristendomsundervisning med Skolens Ungdom, at den skal afholde sig fra alt det dogmatiske. Dette Krav kan jeg ikke istemme, ikke engang laane Øre til; jeg kan det saa meget des mindre, som en Kristendom uden noget som helst saadant dogmatisk, for mig ikke vilde blive Kristendom, men kun en ret og slet almindelig Moral og Sædelære, der lige saa godt kunde være hedensk som kristelig.

Derimod fører den ovenfor omhandlede Vanskelighed mig ligefrem ind paa at tale om en Kreds af Forestillinger og Udviklinger, der efter min Mening ligefrem forøge Vanskeligheden ved Religionsundervisningen i Skolens

øverste Klasser. Det er alt, hvad der henhører til det polemiske og apologetiske. Alt, hvad der for den unge kommer til at fremtræde enten som et Forsvar for Kristentroen og dermed som et Angreb paa et Stade afvigende fra denne i et eller flere Stykker, som han maaske mener selv at indtage, eller ligefrem som en Kamp imod Vantroen, eller endelig som et Angreb paa eller Forsvar for en enkelt særlig Retning indenfor Troens og Kirkens Omraade, — alt saadant vil for ham saa saare let stille sig som et Forsøg paa at øve Tvang over ham og derfor ægge ham til Modstand, om end ikke aabenlyst i Ord saa dog skjult i hans Hjertes Løndom. Hvad der i denne Henseende efter min Mening maa blive en Opgave for Læreren, enten han saa er en Embedsmand ved Skolen eller en Præst fra Folkekirken, bliver først og fremmest ligefrem ud af sit eget Hjerte og efter sin egen Overbevisning at give en Fremstilling af Troens Indhold, og dernæst ikke at fortie, men blot ligefrem meddele Opfattelser fra Nutiden eller Fortiden, som han vel ikke selv kan dele, men dog heller ikke derfor overfor de unge maa indlade sig paa at angribe, modsige eller modbevise, f. Ex. angaaende Mellemtilstanden. Er han i Stand til at fængsle sine Disciples Opmærksomhed ved paa egen Haand at give en sammenhængende Fremstilling over saadanne Emner, maa han benytte denne Form, enten det saa gjælder om at give en Udvikling af Sætninger fra Troens Omraade, det dogmatiske, eller om at anvende dem paa Livet, det moralske eller ethiske; tror han sig ikke i Stand dertil, kan han til Grundlag benytte et eller flere Afsnit af den hellige Skrift, som gjennemlæses, dog ikke i Grundsproget, — det sproglige, som derved kan komme paa Tale, er jo Livet uvedkommende — men i en god Oversættelse paa Modersmaalet, som ikke behøver at være den i Folkekirken offentlig vedtagne.

Ellers maa jeg holde for, at der gives mange Begreber og Forestillinger, om end ikke henhørende til Troslivets særlige Omraade, saa dog til Aandslivets almindelige Forhold, som der kan være en ligefrem Trang til, at den unge ledes til at sysle med og forholdsvis komme til Klarhed over, enten saa dette kan ske ved, at Læren om det aandelige Liv i Almindelighed betragtes som hørende ind under den Kreds af Forestillinger og Begreber, der kan sysles med i Religionstimen, saa at den meddeles mere eller mindre i sin Helhed og i Sammenhæng, eller Anledningen til større eller mindre Udviklinger derom gribes og benyttes, naar den gives ved Behandlingen af Emner fra den Kreds, jeg nærmere ovenfor har talt om.

Og endelig er det ikke, fordi jeg betragter det som det mindst vigtige, at jeg sidst kommer til som Gjenstand for Undervisningen i Religionstimen at pege paa Historien; tvertimod er det saa meget des vigtigere, at denne behandles, som der i Almindelighed endogsaa i den saakaldte dannede Verden hersker en tyk Uvidenhed om saa godt som alt, hvad der hører der ind under. Aller mindst kjender man til Jødefolkets Vilkaar og Forhold som en Forhistorie til Kristendommen; tages dets Historie og Folkeliv under Behandling, bliver der Anledning til at gjennemlæse Stykker af den gamle Pagts Bøger. Dernæst gjælder det om ved Fremstillinger fra de hedenske Folkefærds Historie at vise, at det var »i Tidens Fylde«, Ordet blev Kjød og kom til at bo og færdes iblandt os. Og endelig ligger hele Kirkens Historie for til Benyttelse, kun at den ses som Aandslivets Udviklingshistorie og ikke alene eller fortrinsvis som Kjætterhistorie.

Endnu er der en almindelig Bemærkning, jeg ikke kan undlade at gjøre og lægge særlig Vægt paa. I det jeg paa det alvorligste fraraader alt, hvad der kan drive den unge til, før han er moden nok dertil, at indtage et bestemt Stade i Forhold til Troen, kan jeg ikke paa nogen

Maade tilraade, at det skulde gjøres til en fri Sag for Disciplene i Skolens øverste Klasser, forudsat at de høre til Folkekirken, enten de vil deltage i Kristendomsundervisningen eller ej; ved at sige sig fri derfor, vilde de jo netop efter Nutidens Talebrug ligefrem komme til at erklære sig for Fritænkere.

Dermed er jeg saa kommen til at angive de Vilkaar, hvorunder jeg kan tænke mig, at den lærde Skole kunde ogsaa i sine øverste Klasser meddele en Kristendomsundervisning, der kan blive til Gavn for den unge og saa meget som mulig undgaa at blive til Skade for ham.

Men det vil ses, at det derved bliver af en uberegnelig stor Betydning, hvad det er for en Mand, denne Undervisning betroes til; og Farerne formindskes, som oftere antydet, efter min Mening ingenlunde ved, at den overdrages til en Præst i Folkekirken. Er den paagjældende Mand af en saadan Personlighed, at der er Grund til at antage, at han vil ved sit Arbejde med de unge kunne undgaa de Skjær, jeg har advaret imod, da mener jeg, han maa have Frihed til at lede Undervisningen, paa hvilken som helst Maade han selv vil og bedst føler sig skikket til. Han maa kunne fortrinsvis benytte sammenhængende Foredrag — en ligefrem Udtalelse af et troende Hjerte af saadan Art, at den nærmest maa regnes for en personlig Bekjendelse, kan øve stor Virkning paa den unges Hjerte, selv om den ikke strax drager ham med sig, saa dog ved at han derfra faar et Minde at gjemme paa, som en Gang i en for ham personlig afgjørende Time kan dukke frem hos ham og vise sig virksom. Det kan ogsaa være, at han helst vil benytte Samtaleformen; det er ikke let; men duer han til det, saa maa han gjøre det, — blot han er Mand for at lede et Ordskifte, uden at den enkelte af hans Disciple derved kommer til enten at føle sig Tvang underlagt eller fristet til at udtale sig paa en Maade, der ikke for ham selv er Sandhed.

Men er det saaledes vanskeligt at finde den til den foreliggende Lærergjerning egnede Personlighed, da maa Valget af denne sikkerlig helst lægges i den Mands Haand, der bedst har Lejlighed til at skaffe sig et paalideligt Kjendskab til de forskjellige Personligheder, der kan være Tale om at benytte, med andre Ord: Skolens overordnede Leder, Rektoren, maa have en afgjørende Stemme ved Valget af Religionslæreren. Og fremdeles — det vilde kun være en tvivlsom Gavn, en Religionslærer vilde kunne gjøre, hvis Indholdet af hans Meddelelser til de unge mødte Modstand i den Aand, Skolens Gjerning i det hele blev ledet i. Det vilde ikke fremme en rolig og jevn aandelig Væxt hos den unge, om end Religionslæreren ledede Kristendomsundervisningen paa en alvorlig og sund Maade, naar det saa fra Skolens Styrer kunde lyde til ham: Er du saa barnlig, at du tror paa sligt? Saa længe man ikke vil regne det blandt de personlige Egenskaber, man gjør Krav paa hos den, man vil betro Rektoratet ved en Skole indenfor Folkekirkens Enemærker, at han selv skal være en troende Kristen, saa maa det formentlig stilles frit for ham, hvor stort et Omraade han vil indrømme Religionsundervisningen. For saa vidt man ikke rent vil overlade det til hans egen Afgjørelse, om han overhovedet vil medtage denne Undervisning paa Skolens øverste Trin, maa det i det mindste lægges i hans Haand, hvor megen Tid, hvor mange Timer han vil henlægge til den. Tallet paa dem maa jo ogsaa kunne lempes efter den Mands Personlighed, der staar til Raadighed som Lærer. Men en Ordning som denne hører vel endnu til Umulighederne.

Dermed mener jeg saa at have faaet sagt, hvad jeg har at sige det mig forelagte Spørgsmaal vedrørende. Det er blevet en meget vidtløftig Betænkning, jeg er kommen til at afgive. Og jeg er ikke blind for, at den egentlig favner videre, end der i Spørgsmaalet ligger Anledning til. Er jeg kommen til at strække mig for langt eller brede mig

for udførlig over Emnet, haaber jeg at skulle finde en Undskyldning deri, at det for mig har været en nærliggende Tanke, at jeg, med den Alder jeg nu er i, neppe vil faa Lejlighed til ret ofte herefter at udtale mig over dette Emne; og jeg vilde dog gjerne afgive et fyldigt Vidnesbyrd om mit Syn derpaa, saa meget mere som dette ikke mere er det samme, som jeg tidligere har talt ud af.

Dog tror jeg ikke at burde lægge Pennen fra mig, før jeg i al Korthed faar samlet enkeltvis Hovedpunkterne i min forudgaaende Udvikling.

1. En Kristendomsundervisning i Skolens øverste Klasser har ingen Discipel, hvis Forældre er Medlemmer af Folkekirken, og som selv er døbt, Lov til at sige sig fri for.
2. Til Lærer kan lige godt benyttes en dertil beskikket Embedsmand i Skolens Tjeneste og en Præst fra Folkekirken; dog maa under almindelige Forhold helst vælges en Mand i den først angivne Stilling.
3. Læreren maa selv have Frihed til at benytte, hvilken Form for sin Undervisning han bedst føler sig skikket til, enten sammenhængende Foredrag eller Samtale, hver af disse Former paa sit Sted.
4. Sit Stof maa han søge dels paa Aandslivets almindelige Omraade, dels i den hellige Skrift, dels først og fremmest i den hellige Historie.
5. Det Stof han vælger, benytter han som Grundlag dels for oplysende Udviklinger, dels for vejledende Anvisninger paa den enkeltes Livsførelse.
6. Hans Meddelelser skal være historiske, ogsaa i den Forstand, at han ikke fortier væsentlige Opfattelser fra Fortiden eller Samtiden, som afvige fra hans egne.
7. Men han maa under alle Omstændigheder afholde sig fra enhver ligefrem missionerende, polemisk eller apologetisk Udtalelse og Virksomhed.
8. Og Skolen maa paa ingen Maade lægge Undervisningen

saaledes an, at den skulde kunne afsluttes ved en Prøve. En saadan maa paa ingen Maade afholdes, lige saa lidt som den enkelte Discipels Opfattelse og Tilegnelse under den daglige Undervisning maa prøves ved Overhøring.

Bøger til kirkelig Oplysning.

Moderne Kristendom. (Af Samlingen: Smaaskrifter, udg. af Prof. Dr. **Fr. Nielsen.** Karl Schønbergs Forlag).

Disse Overvejelser af en tysk Theolog, Dr. R. Kübel, — »en bekymret Mand« kalder han sig selv — giver os ikke blot Indtrykket af noget, der staar uden for vore hjemlige Brydninger og ikke lader sig indordne under de Inddelinger, hvori vi er vante til at inddele os selv her hjemme; men vi faaer tillige under Læsningen jevnligt vore egne Vinduer at see fra en anden Kant end den sædvanlige. Forf. forstaaer at føre Pennen med Kraft og Dygtighed og et Vid, der ofte kan være hvast nok, men altid aabent og alvorligt. Hovedpunktet i Bogen er vel dette, at det ægte lutherske Syn paa Kristendommen for Tiden trænges haardt dels af den papistiske, dels af den methodistiske og pietistiske Aandsretning og dels af selve Verdsligheden; men det er Menighedens Velfærdssag, at det lutherske hævdes klart og kraftigt. Heri har Forf. vistnok Ret. Tidens store Kirkespørgsmaal er: Luther eller Paven? De reformerte Kirkesamfund har til syvende og sidst ikke andet at stille op imod Rom end det methodistisk vækkende, og Skridtet derfra tilbage til Munkevæsenet er ikke meget stort. »Snart vil Methodismen være den herskende Magt i den evangeliske Kirke lige saa faktisk — om end

for mange ubevidst — som Jesuitismen er det i Romerkirken«; dette siges ganske vist ikke med danske Forhold for Øje, men man kan ikke gjennemlæse Bogen uden at føle, der er noget om det ogsaa hos os, og deri er der en stor Fare. Opsluges det lutherske af det methodistiske, saa er Reformationens indre Kraft brudt. Ogsaa Pietismen røver vor Kraft. Forfatterens svage Side er vel hans Tilbøjelighed til »Verdensflugt«. Kan man da ikke tage Kampen op med Verdensaanden uden at overlade Valpladsen til sin Modstander? Og er ikke Kristendommen i den Forstand virkelig en »Verdensmagt«, at den der, hvor den fæster sin Fod, forvandler alle Verdens Sejre til aandelige Nederlag og alle Kirkens udvortes Nederlag til aandelige Sejre?

Grove-Rasmussen: *Oldkirkens Sindbilledsprog* (Roms Forlag).

Den samme anelsesfulde Dunkelhed, som breder sig over Katakomberne, breder sig ogsaa som et Slør over Oldkirkens Sindbilledsprog. Det er som de for Hedningerne skjulte Veje, hvor de kristnes Tanker hemmeligt og uhindret kunde mødes. Vi føres gjennem disse Sindbilleder ind i den Forestillingskreds, hvori den forfulgte Menighed levede og aandede; en kyndig Vejledning hertil er det, her bydes. Tydningen er naturligvis ofte vanskelig, af og til heelt usikker. Mon ikke Fig. 28 skulde sigte til Kap. 14 hos Sakarias? En noget forstyrrende Trykfejl er Side 16, L. 9 fra neden — Korset for Ankeret.

S. Constantin Hansen.

Otto Møller: *Forsøg til en kort Forklaring over St. Johannes Aabenbaring.* (Karl Schønbergs Forlag).

Et Tidens Tegn, at Mange sysle med Johannes Aabenbaring! Præsten i Gylling har skrevet sin Bog som en

Trøstebog for Kristne, og den er det. Han fortæller S. 2: »I Foraaret 1882 blev jeg atter ført til at fordybe mig i den gamle Helligdom og var i flere Uger helt nedsunken deri. Hvad der i den Tid foregik i Yderverdenen, har jeg kun bevaret ringe Indtryk af. Men da jeg atter med Løvspringet kom tilbage til det almindelige, satte jeg mig straks til at nedskrive denne Forklaring, som den havde dannet sig for mig under de indre Oplevelser, hvor Haabet stred for at række frem til Oprejsningen i Riget. Jeg mener, at denne Forstaaelse er givet mig som Trøst i en trang Tid; men uden min Faders tidligere Vejledning havde jeg vist ingen Vej fundet; og uden Grundtvigs Vejledning havde han vist heller ikke vovet sig over Tærskelen til Haabets store Billedsal.« Og hans Bog bærer Præg af saaledes at være skrevet »under Aandens Vingeslag«; man føres ved at læse den virkelig ind i »Haabets store Billedsal«.

De, hvem den kristne Menigheds Sag virkelig ligger paa Hjærte, de, for hvem den midt i en trang, forvirret Tid staar som Herrens Fakkelbærerske til at sprede Lys mellem Dødens Skygger, de maa være denne Bogs Forfatter inderlig taknemmelige. Han tager Aabenbaringsbogen enfoldig og ligefrem, som den er givet af Herren til Trøst og Vejledning for hans Menighed fra den Stund, Apostlene gik til Hvile. Bogen faar sin Plads til Oplysning om og Løsning af den store Knude, som slynges i Menighedens Levnetsløb ved Israels Forhærdelse; ligesom Paulus i Rom. 9—11 forklarer denne Sag, saa oplyses vi (S. 283 f.) ved Omtalen af Forholdet mellem Daniels og Johannes Aabenbaring om, at den »Omlæggelse af Vejen«, som Jødernes Adfærd voldte, har været medbestemmende for Herren til at give Menigheden den Vejledning, som Johannes Aabenbaring indeholder.

Dette er forresten ikke det eneste Sted, hvor Sammenhængen mellem Johannes Aabenbaring og den øvrige Skrift

oplyses; tvertimod: mange Steder faar man at se, at de Udtryk for Haabet, som Aabenbaringsbogen bruger, findes brugt af de andre Apostle og af Herren selv. Man overraskes stundum derved, fordi Aabenbaringsbogen almindelig er bleven taget som noget sært, der stod saa temmelig for sig selv mellem Skrifterne. Tildels har vel dette hos os havt sin Grund i Luthers Stilling overfor Bogen; han, som ellers rystede Frugt af alle Træer i Bibelens Have, gik dette Træ forbi. En Forandring i den lutherske Kirkeskoles Betragtning heraf er ganske vist foregaaet førend Otto Møllers Forklaring. Professor P. Madsen bruger for Eks. i sin ifjor udkomne, store og meget lærde Fortolkning Herrens Tale i Matth. 24 som Nøgle til Aabenbaringsbogen. Men jeg har ingensteds set en saa rig Paavisning af Fællesskabet mellem Herrens Aabenbaring til Johannes og den øvrige Apostelskrift som her i O. M.s Forklaring. Her kan *eksempelvis* foruden Herrens Tale i Matth. 24 nævnes Rækken af de 7 Lignelser i Matth. 13, af hvilke navnlig den om Klinten blandt Hveden anvendes og oplyses S. 243 o. fl. St., Røverens Bøn paa Korset og Herrens Svar, som omtales S. 134, 203 og 313, de 2 hvidklædte Mænds Ord til Apostlene ved Himmelfarten, som anvendes S. 313, Paulus' Ord om den sidste Basune (1. Cor. 15, 52), hvormed den 7de og sidste Basune i Aabenbaringen sammenstilles S. 233; og saa videre.

Helt ejendommelig er Tydningen af »Dyrets 7 Hoveder« (Kap. 17). O. M. gaar ikke til Verdenshistorien for at faa Forklaringen dertil; han mener, at det er den hellige Skrift, som skal gjøre vis (2. Tim. 3, 15), og saa finder han da, at Dyret, som var (før Syndfloden), er ikke, men skal komme, og som betyder Djævleriget, der aabenbart gjør Oprør mod Gud med fuld Bevidsthed, i fuld trodsig Selvtillid«, har til sine Hoveder 7 »Storstæder, der efter hverandre har domineret Menneskelivet, dannet Centre, hvorfra Kultur og Dannelse, men ogsaa al Slags Ugudelighed,

Ryggesløshed og Djævelskab er udgaaet i store, vide Kredse — og som have havt et Forhold til Guds Folk og Sag, stillet sig som dets hadske, afsagte Fjender«; vejledet af et Vink i Aabenbaringsbogen selv, finder han videre, at de 2 første maa være Sodoma og Ægypten; og vejledet videre af Skriften, baade den apostoliske og den profetiske, finder han, at de 5, som var før Johannes' Tid, maa være Sodoma, Ægypten, Ninive, Tyrus-Sidon og Babylon; det ene, som var paa Johannes' Tid, maa være Rom, og det skal komme igjen som det 8de, det er det af de 7 Hoveder, som (ved Kristi Rige) fik Dødsslaget, men som lever op igjen (Cap. 13); ved det 7de Hoved tænker han paa Paris; og han henviser med Hensyn til det Ondes Syvdeling baade til Matth. 12, 43—45 om den uddrevne onde Aand, som tager 7 andre urene Aander med sig til sit fejede og prydede Hus, og til Matth. 15, 19—20, hvor Herren nævner 7 onde Ting, som udgaar af et syndigt Hjærte.

At O. M. ved Siden af Apostelskriften stadig tyer til Profeternes Skrifter og til hele det gamle Testamente for at finde Lys til Forstaaelse af Aabenbaringsbogen, er en Selvfølge. Og det er ud fra et meget grundigt og nøjagtigt Kjendskab til hele det profetiske Billedsprog, at han S. 29—38 giver en Ordbog derover, som han siden i sin Forklaring selv viser Anvendelsen af.

At han bruger Skriften og ikke Verdenshistorien til Forklaring, hænger sammen med, at han i Aabenbaringsbogen ser, hvad den ogsaa selv udgiver sig for, en *Menighedsbog*, en Aabenbaring om »Herrens Vandring i Menigheden og dens Vandring med ham«; og han viser klart, hvilken Daarskab det er at antage, at Johannes, som han gjør i Kap. 5, skulde græde over, at Bogen, som der nævnes, ikke kunde blive aabnet, hvis den Bog ikke indeholdt andet end en i Gaader klædt Fremstilling af Verdenshistorien; den Bog, som hviler paa Guds højre Haand,

og som ingen uden Gud selv kunde aabne, den maa være »Forløsningens Bog«, som indeholder »den forløste Menigheds Fremtidsskjæbne».

Og saa er det da om Menigheden, vi læser i O. M.s Forklaring; først om de 7 Folkemenigheder, hvor han kun med Hensyn til den 6. og 7. afviger fra Grundtvig, men hvor der dog er fuldt af ejendommelige og skjønne Bemærkninger; at han med Hensyn til den 7. afviger fra Grundtvig, hænger sammen med, at han i det Hele ikke nærer store Forventninger om Folkeslagene udenfor den gamle, europæiske Kristenhed; i den ser han Løbebanen for alt, hvad der blev vist Johannes i Syner; dog maa Jerusalem og Jødeland regnes med. I de 7 Segl (Kap. 6) ser han en Udvikling skildret: nedad fra den oprindelige Sejersglans i Evangeliet gjennem Tvedragt, stiv Rettroenhed og Vanekristendom til aandelig Død, men saa sker ved det 6. Segl en Vending, og der forberedes en Opstandelse. Jevnsides gaar de 7 Basuner, som betyder Vækkelser ved Hjemsøgelser: 1) Jerusalems Fald med Kjærlighedsplantningernes Henvisnen, 2) Romerrigets Fald med blodige Krige, 3) den græske Verdensvisdom, som under Form af »Theologi« gjør Forkyndelsen kraftløs, 4) aandelig Formørkelse som Følge af Verdensvisdommen, 5) Præstevælde og Latinskole, 6) Hjemsøgelser af Østens vilde Skarer, 7) den sidste Basune med Opvækkelsen. Der sker, før den sidste Basune lyder, en Oplivelse af Lov og Evangelium; den skildres i Kap. 11, og i Kap. 12 ses Menigheden, den nyvakte, som fødende og født; Barnet, som der fødes, er Førstegrøden for Gud, den samme, der i Kap. 7 saas som de 144000 Beseglede af Israel, der da er vendt om og indsamlet, og som den store Skare af alle Folk, Stammer og Tungemaal. Da Førstegrøden er indsamlet og fremstillet for Gud, indtræder en Forandring; Djævelens Rige fremstaar paa Jorden (Kap. 13); men igjennem den store Trængsel frelses ved vækkende, kaldende

Røster fra Gud (Kap. 14) endnu et talrigt Folk, som Johannes ser med Harper og Lovsang for Gud (Kap. 15). Saa følger de 7 Vredesskaaler, der have et Forhold til de 7 Basuner: »Misundelsens Byld, den fortærende Strid, den oprivende Uenighed, Samvittighedens Brand, Mørkets Angst, Dæmonurenhed, og endelig, at alt gaar aflave, at det ender i Vanvid og Forrykthed« (Kap. 16). I Kap. 17 skildres det Ondes Forbitrelse, i Kap. 18 Babylons Fald, hvorved det Onde mister sit forførende Skin. I Kap. 19 ses Freden i Himlen, hvor der nu redes til Bryllup, men og Djævleriget Fald. Saa kommer Tusindaarsriget med Fred paa Jorden, Satans sidste afmægtige Angreb og den endelige Dom (Kap. 20), hvorpaa den nye Himmel og den nye Jord med den hellige Stad Jerusalem skildres i Kap. 21 og Begyndelsen af 22.

Forfatteren kalder sin Bog et Forsøg til Forklaring; og at der staar Noget tilbage at forklare, mener han altsaa selv; nogen Uklarhed er der saaledes med de 2 Tidsrum paa 3½ Tider, som navnlig i Kap. 11 ses at følge paa hinanden. Men i det hele og store har han vist set rigtigt; mest indtil Kap. 12 læser man derfor hans Forklaring med et Udbytte af Trøst og Lys, saa man begynder at forstaa, hvor stor og umistelig en Gave Herren har givet sin Menighed i Aabenbaringen til Johannes, hvor fornøden den er til Trøst i Trængsels Tid. O. M. skriver S. 232: »Vi kan paa alting mærke, at vi nærme os til denne Rystelse, at det er fuldstændig vulkansk Grund, vi leve paa; saa at der kan og maa ikke for os være Tvivl om, *hvor* i det hele og store vi er i Udviklingen: at vi befinde os *i Omegnen af baade det sjette Segl og den sjette Basune saa vel som den sjette Menighed*«. Brug har da vi særlig for den 6. Bøn i »Fader vor«: »led os ikke i Fristelse« (Fristelsen den store); men til at bede hele »Fader vor« og særlig denne 6. Bøn som en Menighedsbøn hjælpes vi godt ved hans Bog.

Forfatterens Uvilje mod vore Dages »Demokrater« mærker man paa flere Steder; men partisk er han ikke; det ser man af, at han et Sted (S. 271) retter et voldsomt Slag imod »Reptiliepressen«, som jo da »Demokraterne« i alle Fald for Tiden ikke raader for.

Velgjørende er det at læse hans sunde og klare Redegjørelse for Forholdet mellem Skaberen og hans Skabning fra Begyndelsen, saaledes som det er skildret i Aabenbaringens Kap. 4. Og dertil slutter sig Skildringen af det samme Forhold ved Endemaalet (Aabenbaringens Kap. 21), hvor han om den hellige Stad Jerusalem med Aabenbaringens Ord for Øje skriver (S. 337): »Hedningene skulle vandre ved dens Lys, og Jordens Konger skulle bringe deres Herlighed til den; ved Jordens Konger maa vist især tænkes paa dem, der har lært at regere over Jorden, altsaa ogsaa *de kristelige naturkyndige*, de sande vise, saavel som dem, der ved deres *Ord* har hersket paa Jorden, altsaa *Tænkere og Digtere*, *folkelige Fyrster* i det hele. Hermed er, som det synes, blevet udtalt, at hvad vi kalde *det folkelige*, de af Gud selv satte Ejendommeligheder i det menneskelige (Ap. Gj. 17, 26), skal forklaret pryde Staden, saa at alle dér skal ingenlunde være ens, men netop en utallig Mangfoldighed, som det jo ogsaa fremgik af 7, 9. *Det folkelige* har saaledes sin evige Betydning, saa at det er kristeligt, at det baade hævdes, fredes og udvikles; »Hedningenes Herlighed og Pris« (V. 26) skal netop bringes til Staden, indlemmes med i dens Herlighed.«

Der er dyb aandelig Forstand i hele hans Forklaring; saaledes hvor han skriver om den Frimenighed, som efter Aabenbaringsbogen nu maa være i Færd med at danne sig (S. 225): »Vi maa derfor tænke paa en virkelig *Frimenighed* efter dens oprindelige Forbillede i Jerusalem (Ap. Gj. 2, 42—44, 4, 32); hvorved der dog uden Tvivl slet ikke behøves at tænkes paa nogen *Udtrædelse* af

Stats- eller Folkekirken, som der i vore Dage saa mange Steder gjøres mislykkede Forsøg paa. Den sande Frimenighed bestaar midt i Statskirkerne, nemlig af de virkeligt, personligt troende. De udgjøre i Aanden en Frimenighed, en saadan, som med Rette kan kaldes *Guds Tempel* (1. Kor. 3, 16—17, 2. Kor. 6, 16, Ef. 2, 21, 2. Thess. 2, 4). Den skal altsaa rejse sig midt ud af Statskirkevæsenet, og det er tidligere forjættet *den sjette Menighed*, at den skal være *Pille i dette Tempel* (Aab. 3, 12, jvfr. 7, 15), saa at vi ikke er ladet uden Oplysning om, *naar* og *hvor* dette Tempel skal *rejses*«.

Svævende og ligesom spæd endnu, men lys midt i det dunkle staar Herrens nyvakte Menighed os for Øje, naar vi læse dette og hele Skildringen i Otto Møllers Bog. Jeg er derved bleven mindet om Grundtvigs Vers:

»Ej skal Sions Borg sig højne
denne Gang med Spir og Taarn;
hyttelavt i Verdens Øjne,
bygges nu imod tilforn;
saa os efter ham vi føje,
som har sagt, han vilde bo,
hvor sig Stjerner for ham bøje,
og hvor bly Kjærminder gro«,

og om de følgende dejlige Vers i samme Sang; ligeledes om hans Sang: »Foragter ej de ringe Dage«, om mange andre af hans Sange og om disse Ord i »Kirkespejlet« (2. Udg., S. 308): »Ja, jeg har, som De nok ved, virkelig det Haab, at nu, da den *verdslige* Kristendom under alle sine mer eller mindre glimrende Skikkelser: den bispelige, den pavelige, den professorlige, synes saa godt som uddød paa Jorden, saa den kun som Gjenfærd ved Nattetid kan forskrække de lettroende og drille de vantro, da vil den *aandelige* Kristendom, der syntes optaget med de gamle Martyrer for mange Aarhundreder siden, uformodentlig vise sig *hos os* som himmelfalden i en ganske egen,

kvindelig, lidt nedbøjet, men dog halvdronninglig Skikkelse, der som en frugtbar Barnemoder bor i Herrens Hus til Dagenes Ende.« —

Otto Møllers Bog slutter sig i det hele nøje til Grundtvigs kirkelige Oplysning og kirkelige Tjeneste; men det er ikke paa aandløs Vis, men saaledes, at den kirkelige Tjeneste føres videre. For dem, der er hjemme i »Kristi Kirke«, er derfor hans Bog en velsignet Bog, og den er skrevet saadan, at der behøves ingen særlig Lærdom for at læse den. Gid den da maa blive brugt af og i Menigheden til Advarsel, til Trøst, til Formaning og til Opmuntring med Tak til Herren, som ikke lod os uden Lys!

P. Riemann,
Sognepræst i N. Nebel.

Fra Bogmarkedet.

Af *Holger Begtrup.*

Poesiens Hav er meget lunefuldt. Mangen ærlig Sømand drukner deri, og andre ligger forgæves og venter paa Vind i Sejlene. — I det sidste Aarstid har det været stille og dødt. Men nu henimod Jul, da enhver, som paa nogen Maade ævner det, gærne vil have sin Skude i Søen for at være med ved det aarlige Købstævne ved Øresund — nu blæser det op med en frisk Vind, der fører den ene stolte Sejler efter den anden forbi vort Øje, der hvor vi staar paa »Danskeren«s jævne Høj ved Stranden.

I længere Tid har her ligget en to-tre smaa svenske Skibe under vor Kyst, dristig byggede og hurtigsejlende, men mistænkelige i deres hele Udseende. Det maa vist være Fribytterskibe, som lurer paa Strandhugst. Hvad de selv fører med sig er mest Sten og Affald. Her har

ogsaa ligget en letbygget dansk-norsk Lystyacht siden i Sommer med muntre Mennesker om Bord.

Men nu nylig saa jeg tre store Skibe sejle ind, det ene større end det andet, — ligesom ved Svolder. Først et sorttjællet Skib med Bud om Nederlaget ved Landegrænsen. Derefter et stort, bredbygget dansk Købmandsskib med megen Vin og nyt Klæde fra Frankerland og lystige Købmænd om Bord. Og endelig — sidst — Ormen hin lange, det største og fagreste Skib, med den norske Konge som Styresmand.

Det er friskt og fornøjeligt at mærke Luftningen fra Havet og se de stolte Skibe glide ind langs Sundet med brede Sejl; men vil vi lære nøjere at kende, hvad de fører med sig, saa maa vi ned af Højen og ind til Havnen for at se paa Varerne, der hvor de udbydes paa Markedet, og hvor en Skare af Kendere i alle Tonarter giver dem Last og Lov.

Lad mig da prøve at give Læserne en jævn og overskuelig Markedsberetning. — Først sætter jeg en Varefortegnelse:

August Strindberg: *Frøken Julie,* naturalistisk Sørgespil, oversat ved Nathalia Larsen. (J. H. Schubothes Forlag).
Samme: *Creditorer,* Tragikomedie, oversat ved Nathalia Larsen, (Samme Forlag).
Samme: *Tschandala*, oversat ved Peter Nansen. (Samme Forlag).
Amalie Skram og **Erik Skram:** *Fjældmennesker*, Lystspil i 4 Akter. (Samme Forlag).
Herman Bang: *Tine.* (Samme Forlag).
S. Schandorph: *Oplevelser.* (C. A. Reitzels Forlag).
Samme: *Stillelivsfolk.* (Samme Forlag).
Bjørnstjerne Bjørnson: *På Guds Veje.* (Gyldendals Forlag).

I Fortalen til »*Frk. Julie*« udtaler *Strindberg* sin Mening om Theatrets Betydning i Menneskeslægtens Udviklingshistorie. Skuespillet vil snart være en forældet Digterform, fordi det udkræver Fantasi hos Tilskueren. Men Fantasien er en aflægs og ufuldkommen Sjæleevne, der snart vil være forsvunden hos den dannede Menneskehed. I Tyskland og England, hvor Tidens største Tænkere er opstaaede, er den dramatiske Kunst død. Sørgespillet, som bygger paa vor Deltagelse for Medmenneskers Lidelser, vil forsvinde sammen med vort Følelsesliv. »Den Tid vil maaske komme, da vi bliver saa udviklede, saa oplyste, at vi med Ligegyldighed kan se paa det raa, kyniske og hjærteløse Skuespil, som Livet nu frembyder — da vi befries fra disse lavere, upaalidelige Tankemaskiner, som kaldes Følelser, der vil blive overflødige og skadelige, efterhaanden som vor Dømmekraft tiltager.« — Disse Udtalelser indeholder en Sandhed. Forstanden maa nødvendigvis mere og mere komme til at afløse Indbildningskraften og Følelsen som Menneskets Hovedævne i vor Oplysningstid. Men hvad Menneskeslægten har tilegnet sig igennem Fantasi og Følelse bør dog vedblive at være *Hjærtets* Ejendom, og med *Hjærtet* maa vi bruge vor Forstand, ellers taber Menneskelivet sit dybe Indhold.

Strindbergs Fremtidsmenneske er en underlig tom Mekanisme. Den, der ser saaledes paa Livet, maa være af Lave. — Helt uhyggelig er følgende Ytring: »Naar vi bliver ligesaa stærke som de første franske Revolutionsmænd, vil det gøre et ubetinget godt og fornøjeligt Indtryk at være Vidne til Dyrehavens Rensning fra gamle, trøskede Træer, der altfor længe har staaet i Vejen for andre.« Dette er ganske den sindssyge Marats Tankegang. — Med dette Livssyn maa Strindberg skildre sine Personer som en Slags Mekanismer, »sammenskrædrede« Sjæle, og dermed gaar Livet af hans Digtning trods alle geniale og fintfølte Træk. Skildringens Midtpunkt, som

ikke længer maa hentes fra Hjærte- og Viljeslivet i Menneskets Indre, synker efter Tyngdens Lov ned i det dyriske. I »*Frk. Julie*« er den laveste Sansedrift Stykkets bærende Følelse; i »*Creditorer*« ligger det samme skjult bag den kraftløse Mands elendige Undergang. — Fortællingen *Tschandala* er med al sin Særhed mere sund. Handlingen foregaar i Skaane for 200 Aar siden. Magister Andreas Tørner, som er ansat ved det ny svenske Universitet i Lund for at virke for Landets Forsvenskning, føler sig trættet af den haarde Kamp med de oprørske, danske Studenter og søger Hvile ved at flytte ud paa en Herregaard ved Sundet i Sommertiden. Gaarden, som er yderst forfalden og fuld af det rædsomste Svineri, ejes af en Kvinde, som kalder sig Baronesse, men egentlig er Datter af en kjøbenhavnsk Aagerkarl. Hendes Stuer vrimler af allehaande Dyr, der fylder Luften med ulidelig Stank. Driften styres af en Zigeuner, som er »Baronessens« Elsker. Efter sin Stammes Natur kan han ikke overvinde sig til at arbejde, men driver og drikker den hele Dag og gaar paa Tyveri hos Naboerne i de mørke Nætter. Imellem dette »Naturmenneske« og den højt kultiverede Magister opstaar der efterhaanden en Kamp paa Liv og Død, hvori »Kulturmennesket« ligger under, saa længe han tager humane Hensyn. Men da Zigeunerens Rænker tilsidst truer hans Modstanders Liv og Velfærd, sætter denne al Menneskekærlighed til Side og dræber sin Modstander ved sin overlegne Intelligens. Ved Hjælp af en laterna magica hidser han den vildes overtroiske Fantasi og faar ham tilsidst til at springe gøende om paa alle fire, saa Gaardens Hunde lokkes til og sønderriver deres Herre. — Bogen er underholdende ved sin stemningsrige Skildring af Griseriet og Dyriskheden i Zigeunerens daglige Liv. Strindbergs Theorier hævner sig her paa ham selv. Den bortstødte Romantik dukker op igen — i Svinestien. — Den Tone, der gaar igennem Fortællingen, tyder paa noget selvoplevet.

Efter disse Bøger er det en hel Forfriskning at læse Ægteparret *Amalie* og *Erik Skrams* muntre Lystspil »*Fjældmennesker*«, der er fuldt af morsomme Skikkelser og livlige Samtaler. De handlende i Stykket er en Del Ægtepar og ugifte Personer, der morer sig med at rokke lidt ved de ægteskabelige Skranker, omtrent som i Kiellands »Tre Par«. Tonen imellem dem er fri, stundom lidt fræk; men den stærke Higen henimod den fri Kærligheds aabne Hav, som bringer Uro i Flokken, bliver aldrig til Handling. Fødderne dyppes i Vandet, men der er ingen, som drukner. Det hele ender med nogle meget skikkelige Forlovelser. Maaske skal dette være en Ironi over Nordboernes ufri Moral og magtløse Sanselængsel.

Herman Bangs: Tine er en gribende Fortælling i en for sin Forfatter ejendommelig Stil. Igennem en Række afbrudte Samtaler og løst henkastede Øjebliksbilleder fra Livet paa Als under Kampen ved Dybbøl lykkes det ham at lægge en forunderlig fin, vemodig Stemning, næsten som et Sørgeflor, over Fortællingen om en ung Piges ulykkelige Skæbne. Men Bogen er mere end en ung Piges Historie. Den er et Samfundsbillede, en sørgelig Tegning af et af Krigen hærget Hjemliv. Vi faar intet af de nu moderne Slagmalerier, som Forfatteren vistnok heller ikke magtede at give; men vi faar Billedet af den fredelige Landbefolknings Lidelser under Hærenes Kamp, præget af Forfatterens stærke Barndomsindtryk fra 1864. Og til dette Billede hører ikke alene de brændende Huse og flygtende Folk, men ogsaa det ødelagte Familieliv, som har mistet sin sædelige Holdning under Krigens Rædsler. Igennem en gammel, konservativ Biskops Mund lyder der en stilfærdig men haard Dom over dem, der kastede os ind i den ulykkelige Krig.

Mere lys og livsglad er som sædvanlig *Schandorph.* Især er hans »*Oplevelser*« en munter og hyggelig Bog. *Stillelivsfolk* er for saa vidt trist nok, som den fortæller

den hos Schandorph vel kendte Historie om en Mand, der har haft sin Ungdom i den nationalliberale Studentertid og siden savner Kraft til at gaa fra Drømmenes Land ind i det virksomme Menneskeliv. Det vil sikkert komme til at staa som en af Schandorphs Fortjænester, at han har fræmstillet en Række saadanne Studenterskikkelser uden Midtpunkt, som Latinskolen har taget Arbejdskraften fra og givet en værdiløs, æsthetisk Halvdannelse i Steden. Med sand Fryd viser han os saadanne Herrers Underlegenhed i Livets Kamp overfor de kraftige Naturmennesker og nedlægger derigjennem en sund Protest mod den moderne Hjærne- og Examensforgudelse. Schandorphs Kærlighed til dette Æmne hænger sammen med hans Livserfaring. Han har nemlig selv været Student før 64 og først lidt efter lidt viklet sig ud af Datidens æsthetiske Tankegang. Derved bliver »*Oplevelser*« en overordentlig tiltrækkende Læsning for alle Yndere af Schandorphs tidligere Fortællinger. Hvor man før har gættet paa noget selvoplevet, finder man det nu bekræftet, og mangfoldige morsomme Skikkelser og Hændelser rundt om i Forfatterens Bøger føres her tilbage til Virkelighedsindtryk fra Barndoms- og Ungdomstiden. Desuden er Bogen selvfølgelig et værdifuldt Bidrag til Tidens Historie. Der gaar en sund og ægte Tone gennem hele Fremstillingen, og trods alt, hvad man kan have mod Forfatteren, tvinges man til at indrømme ham, at han Bog er »*ærlig og sanddru*«. Enkelte komiske Grovheder overrasker ikke Schandorphs gamle Læsere, og trods dette er der noget fint over Bogen. Det vilde være let at dække over hver af de smaa Plumpheder, der skæmmer Arbejdet, med en Række frisindede og noble Udtalelser, der gør Forfatteren Ære. Sproget er jævnt og ukunstlet, uden synderligt Særpræg men ægte dansk i Grundtonen. Fræmstillingen er bred og aaben, men aldrig tom eller trættende.

Som Fjældet over den flade Mark hæver *Bjørnstjerne Bjørnsons* ny Fortælling: »*På Guds veje*« sig over de foran nævnte Bøger. Dette Værk er baade storslaaet og fint, rigt og velordnet, og dertil saa livsfriskt, at det maa overraske, naar man tænker paa Digterens Alder. Al Frygt for, at vi nu ikke længer kunde vente Digterværker men kun moralske Afhandlinger af omtvisteligt Værd fra Bjørnsons Haand er hermed henvejret. Side op og Side ned er det Digteren og Kunstneren, som taler til os. Og saa fuldlødigt er hans Værk, at det er umuligt nogensteds at finde en overflødig Sætning eller 2 Ord, som gentager hinanden. Naar man nu tænker paa, at dette strækker sig over 400 Sider, hvoraf næsten hver eneste giver os et nyt, genialt og livsfriskt Træk af Menneskelivet, saa maa vi vel beundre Bjørnsons rige og lykkelige Ævner, som stadig synes at voxe og udvikle sig. I Formen er »*På Guds veje*« et stort Fræmskridt fra »*Det flager*«, hvori de enkelte Stykker var vanskelige at samle for Læseren. Og i Indhold er den maaske den vægtigste Bog, Bjørnson i de sidste ti Aar har skrevet.

Stykkets Hovedpersoner er *Præsten Ole Tuft* og *Lægen Edvard Kallem*, hvis Levned skildres, fra den Tid, de sad paa Skolebænk sammen, og indtil de som voxne Mænd kommer til at virke i samme By, hver i sit Kald. Præst og Læge, hver med sit Livssyn og sin Maade at kurere Samfundets Lidelser paa, er ofte stillet overfor hinanden i moderne Bøger. Men det er gærne Skik hos vantro Digtere at gøre Præsten til en Skælm, der, i Steden for ærlig at pleje Slægtens Saar, optræder som »klog Mand« med Signen og Manen, saa ondt gøres værre. Denne Uretfærdighed er Bjørnson hævet over. Han har allerede i »Over ævne« vist, at han kan agte ærlige Præsters Arbejde, selv om han ikke deler deres Tro. Præsten Ole Tuft er en sanddru og dygtig Bondenatur, for hvem Troen er en medfødt Livsbetingelse, og han beholder ogsaa sin Tro igennem det hele, mens Livet lærer ham at kaste mange »Dogmer« over Bord. Overfor ham staar »Fritænkeren« Edvard Kallen, der er skildret som en brav og dygtig Læge. Han hører til en mere udviklet Slægt med europæiske Forbindelser og har selv levet det meste af sin Barndom i Udlandet; derigennem er han bleven »frigjort« til at kunne undvære Troen paa Gud. —

Efter hele Fremstillingen kunde maaske enkelte naive Mennesker komme i Tvivl om, hvilken Livsanskuelsen Digteren personlig giver Ret, og jeg tvivler ikke om, at Bjørnson kunde have forvirret dem endnu mere ved at tilføje, at det vilde være en Ulykke for Præsten Ole Tuft, om han mistede sin Tro. Men heri ligger i Virkeligheden kun dette, at efter Bjørnsons Syn paa Menneskeslægtens Udviklingshistorie er der endnu »*Bondenaturer*«, som trænger til Tro, mens det udviklede Kulturmenneske kan undvære den. Heraf maa man ogsaa forklare sig Digterens venlige Syn paa den frisindede Kristendom som en *foreløbig* Livsmagt blandt »oplyste Bønder«. Skønt Bjørnson nægter Kristentroens *evige* Sandhed, hører han ikke til Kristendommens erklærede Fjender, og i den foreliggende Fortælling er det derfor heller ikke om Tro eller Vantro, at Kampen staar. Præstens Fejl er ikke hans Tro, men den dogmebeherskede Dømmesyge, som han først under Livets Alvor lærer at aflægge. Der findes heri noget, som kristne kan have godt af at lægge sig paa Sinde.

Edvard Kallem lever sammen med en ung Kvinde, Ragni, som han har faaet til at forlade en ussel, ved syndigt Levned ødelagt Mand, som kun ved Vold har tvunget hende til Ægteskab. Under et 6-aarigt Ophold i Amerika har hendes fine, elskelige Natur rejst sig som Bladene i en nedtraadt Blomst, saa hun nu vover at haabe paa Livet ved sin trofaste Vens Side. Men den dømmesyge og tankeløse Kreds i Købstaden, hvor de fæster Bo, regner hende for en løs Kvinde og gør ved sin Grusomhed Livet saa koldt om den stakkels Ragni, at hun visner som en Blomst og dør. I denne Ulykke har Præsten Ole Tuft og hans Kone, som er Kallems Søster, deres store Del, fordi de, skønt nærmest til at vise Kærlighed, har deltaget i den haarde Dom, og dette gør Kallem til deres bitre Fjende. Da bliver Præstefolkenes lille Søn dødsyg, og ved hans Leje aabnes deres Øjne for, hvor grusomt det er at sætte Dogmetroen over Livet. Ved Kallems Dygtighed bliver Barnet frelst, og dybt ydmygede søger og vinder Præsten og hans Kone Venskabet med denne Mand tilbage. Bjørnson vil altsaa vise, at Livet gaar forud for Troen, og deri har han Ret. Ogsaa for en Kristen maa det at leve være det første. Men netop for Livets Skyld *tror* vi paa Frelseren fra Døden, og jeg

kan ikke nægte, at det forekommer mig, at Bjørnsons egen Fortælling om den uendelig bitre og haabløse Skilsmisse mellem Kallem og den døende Ragni paa en voldsom Maade blotter Mangelen ved den Livsanskuelse, der sætter *Livet* over alt, men dog tilsidst maa give *Døden* Sejrens Palme. Det er for mig en daarlig Trøst, naar Bjørnson ytrer, at Ragni var for fin en Blomst for vor Tidsalder, og at der forhaabentlig vil komme en Tid, da saadanne elskelige Mennesker faar Lov at leve deres Liv ud i Fred. Jeg ser vel, at dette skal være et nyt Evangelium, men selv dets varmeste Forkyndere tror jo dog ikke, at det skal lykkes Fremtidens Videnskab at faa Bugt med Døden. Derfor vil Mennesker med Længsel efter Livets Sejr over Døden aldrig voxe fra Troen paa en levende Gud.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

I Vare-, Produkt- og Foderstofmarkedet har der i den sidste Tid været endel mere Liv, og Priserne er for flere Artiklers Vedkommende avanceret ikke så ganske lidt.

Kaffe. Denne Artikel har, påvirket af Spillemarkedet og de politiske Forhold i Brasilien, i de seneste Uger taget Favør; om vi for de nærliggende Terminers vedkommende kommer højere og senere hen noget lavere vil meget bero på, hvorledes Forholdene udvikler sig i Rio. Allerede i »Danskeren«s Septbr.-Hefte henledede jeg Opmærksomheden på, at de republikanske Bevægelser i Brasilien var i Fremgang; men ingen havde dog tænkt sig Muligheden af en Revolte, så længe den gamle Kejser Pedro den anden levede. Imidlertid må Misfornøjelsen efterhånden have slået dybere og dybere Rødder, og da Militærpartiet sluttede sig til det republikanske Parti, var der ikke andet for den gamle Kejser at gjøre end frivillig at trække sig tilbage og rolig se på, at Republiken blev proklameret. Hvorledes Forholdene i Øjeblikket er derovre i den ny Republik med General Fonseca som Præsident, er meget vanskeligt

at have nogen Mening om; ti *alle* Depecher, der afgå fra Rio i disse Dage, ere under Censur af den nye Regering. Særlig i England og Frankrig, hvilke Lande er stærkt engagerede med store Kapitaler i Brasilien, er man ikke uden Ængstelse for Fremtiden, da man befrygter Oprør og Anarki i Provinserne. Telegrammerne igår fra Brasilien melder imidlertid, at der hersker fuldstændig Rolighed i Rio, at Børsen atter er åben, og at Forretningerne derovre igen går deres rolige Gang. Den almindelige Mening er, at vi for December Måned må regne med høje Kaffepriser. På Hovedbørserne har der i de senere Dage været opereret ganske overordentlig, enkelte Huse har på få Dage afleveret frem og tilbage ¼ Millioner. — *Sukker* er vedvarende meget flovt og noteres stadig imellem 11 à 12 sh. for 88 pCt. Rendement. Udsigterne for højere Priser i den nærmeste Tid er ikke store. — *Ris* rolig, kun japanesiske Ris er stadig opadgående, og man må for det første Årstid være belavet på betydelig højere Priser end de nugældende. — *Sago* meget fast; såsnart Tilførslerne fra Singapore hen i December indtræffer, vil Priserne for denne Artikel komme noget lavere. — *Kartoffelmel* meget flov, og Priserne nu så lave, at de må friste til Spekulation. Får vi højere Melpriser hen i Foråret, vil Artiklen nok blive berørt heraf.

Kryderier gennemgående flov og Priserne nedadgående.

Frugter. Nye *amer. Æbler* vil blive 50 pCt. højere iår end forrige År. Det turde anbefales at forsyne sig med fjorgamle Varer, der er velkonserverede og idetmindste holdbare for hele Vinteren. — *Korender* faste og højere, begrundet på, at Frankrig i den sidste Tid har opkjøbt store Kvantiteter af denne Frugt, som man afpresser, og bruger den indvundne Saft til at blande i Rødvine. — *Smyrna-Rosiner, Mandler* og *Blommer* fast. — *Valenzia-* og *Drue-Rosiner* noget lavere, ligeledes små *Muskatel-Rosiner*.

Kornmarkedet fastere. *Hvede.* Dansk Hvede er stegen jevnt og langsomt i Prisen; udenlandske Varer fast, men uden Prisforandring. Nogle Spekulationskøb er sluttet pr. Forår med Fremlager pr. August til 6¾ Kr. pr. 100 Pd. — *Rug* meget fast og Priserne stadig opadgående; da Rusland iår har en lille Høst, venter man ikke lavere, men

snarere højere Priser til Foråret. — *Byg.* Maltbyg er roligt, næsten flovt, hvorimod Foderbyg er meget fast. — *Havre* meget fast og Priserne opgående.

Smørmarkedet fastere; for de kommende 3 à 4 Uger vil Tendensen forhåbenlig nok holde sig.

Foderstoffer. Ifølge de stigende Noteringer på Kornmarkedet og det livlige Begjær for Foderstoffer, har Priserne yderligere befæstet sig i den sidste Måned, og da man endnu bevæger sig om Middelpriser, er der ingen Sandsynlighed for lavere Priser foreløbig, såmeget mere som Fragterne vedvarende er meget høje og Tilbud af Skibe knappe. Imod lavere Priser taler også det tiltagende store Forbrug. — *Hvedeklid* meget fast og Noteringerne 4 à 5 pCt. højere. — *Rapskager* holdes uforandret stramme, og Tilbudene meget indskrænkede. — *Palmekager* 1 à 2 Rmk. højere. — *Solsikkekager, Hampefrøkager* og *Hørfrøkager* uforandrede. — *Majs* højere, såvel i Amerika som England, men Fordringerne er endnu så moderate, at Artiklen vinder Påagtning herhjemme til Foderbrug.

Æg. Priserne var forcerede så højt i Vejret, at en Reduktion var uundgåelig, og denne viste sig også midt i Måneden, hvor Artiklen faldt 6 à 12 d. pr. 100 Stkr. — Vore engelske Kunder klager vedvarende i store og stærke Ord over Kvaliteten af danske Æg, og disse Klager er utvivlsomt vel begrundede. Producenterne her hjemme vilde bestemt rødme af Skamfuldhed over den Dom, Englænderne giver vore Æg, og bliver Forholdene ikke bedre, er Straffen — i Form af Værdinedsættelse — uundgåelig.

Jernmarkedet meget ophidset og fast. Cleveland Råjern Nr. 3 er i de seneste Dage stegen til 68 sh., det er 4 sh. højere end nogle Dage forud. Stigningen for Råjern er nu omtrent ca. 100, for tysk Jern ca. 55, for svensk 20 og for Jernplader ca. 80 pCt. Denne enorme Stigning er vel begrundet på forskellige tilstødende Omstændigheder, såsom: 1) at Amerika til nye Jernbaneanlæg må indføre betydeligt Jern fra Europa, 2) store Udvidelser af Jernbanenettet i Rusland, 3) Rustningerne særlig over hele Europa, 4) at man istedetfor Træskibe nu overalt bygger kolossale Jernsejlskibe og Jerndampskibe i stor Mængde, 5) Strejkerne og dermed Forhøjelsen af Arbejdslønnen og

Kulpriserne; endelig støttes den store Efterspørgsel af Jern af Jern-Terminsspillebørsen i Glasgow, der her i Øjeblikket har en *frodig Jordbund at operere i.* At Rør og Fittings her hjemme endnu sælges til lave Priser, ligger formodentlig i vore små Konkurrenceforhold, der fornuftigvis bør benyttes af Forbrugerne; ti efterhånden som Lagrene synker, skal Sælgerne nok komme til Fornuft og regulere deres Priser efter Verdensmarkedet.

Soda er stegen betydelig i den seneste Tid og noteres nu i England ca. 15 à 16 pCt. højere end i Januar Måned; i Øjeblikket er den danske Soda billigere end den, man kan faa fra England. Nogen Forandring i de nuværende Priser får vi vist *næppe foreløbig.*

Gødningsstoffer. Rå Varer er i Louisiana stegne ca. 33⅓ pCt., og er, selv til disse Priser, meget vanskelige at opdrive. Guano og Superfosfater vil for Året 1890 blive ikke ubetydeligt højere end iår.

Frømarkedet fastere, hvad der næppe har stort at betyde; vi vil iår i Sæsonen komme til at regne med lave Priser; undtagen herfra dog *Hundegræs* og særlig *Agerhejre.* Om *Rødkløverfrø* skal jeg i næste Hefte skrive udførligere.

Pengemarkedet. Renten for Vexler forhøjedes i disse Dage fra 3½ à 4 til 4½ à 4 pCt.; men denne Forhøjelse holder sig næppe længere end udover Terminen, da Penge i Udlandet atter begynder at blive rigeligere.

Fabriken „Nørrejylland"s Normal-Kaffe vinder mere og mere Indgang her i Landet.

Toldloven. Regeringens nye Toldlovforslag, som er forelagt Rigsdagen, drøftes ihærdigt i Hovedstaden i denne Tid. Igår i Handels- og Kontoristforeningen, hvor Toldreformforeningens ihærdige Chef, Hr. Køedt, vandt Prisen; idag var der Diskussion i Nationaløkonomisk Forening, hvor særlig Øl- og Brændevinsforslaget blev behandlet af Dhrr. Dr. Detlevsen og Professor Westergaard, der begge anbefalede det på det allervarmeste, og imorgen skal Toldlovforslaget under Behandling i Toldreformforeningen, hvor flere Rigsdagsmænd har lovet at give Møde.

Odense, den 21. Novbr. 1889.

Christian den fjærdes dansk-ostindiske kompagni og den dertil knyttede mission.

Af *L. Schrøder.*

Det var 1498, at der for første gang kom skibe fra Evropa til Østindien. De tilhørte kongeriget Portugal, der lige som de andre to kristne riger på den pyrenæiske halvø, Arragonien og Kastilien, havde dannet sig under kampe med de mahomedanske arabere, men tillige på mange måder havde stået under en fredelig påvirkning af det østerlandske folk. Det dobbelte forhold til disse fremmede har også gjort sig gældende, da portugiserne begyndte deres sørejser. Da de var fri for at have araberne til herrer og heller ikke som kastilianerne havde dem til naboer, opgav de dog ikke kampen med dem, men søgte at berøve dem det rygstød, de havde i det nordlige Afrika; sørejserne langs denne verdensdels vestkyst begyndte med portugisernes forsøg på at sætte sig fast i Marokko. Til det, portugiserne havde lært under fredeligt samkvem med araberne, hørte også adskilligt om verdensdelene Afrika og Asien. Den berömte fyrste, Henrik Navigator (»søfareren«), havde særlig hos araberne søgt oplysning om det indre Afrika. Han tog bolig på sydkysten af Portugal og omgav sig med de kyndigste geografer. Der gik ikke et år hen, uden at han udsendte et skib med påbud om, at det måtte nå videre frem end det, der senest havde været ude. I 50 år arbejdede prinsen (som døde 1460 eller 1463) for disse opdagelsesrejser og havde derved nået at göre dem til en folkesag for sine landsmænd og til en æressag for riget, hvis fyrstehus han tilhørte. Da Bartholomæus Diaz 1487 havde nået sydspidsen af Afrika, varede det ikke længe, inden Vasco da Gama (20. maj 1498) nåede Calicut på Malebarkysten.

Varer fra Østindien blev i middelalderen bragte på de evropæiske markeder af italienske købmænd, som forskaffede sig dem ved handel med østerlænderne. Den hyppige omskiften af herskende riger i landene mellem Middelhavet og Østindien lagde imidlertid mange hindringer i vejen for denne handel, og da de osmanske tyrker havde befæstet deres herredömme ved erobringen af Konstantinopel (1453), blev forholdene vanskeligere end nogen sinde. Dette forhold har vist nok øget portugisernes lyst til at finde en ny vej til Østindien, som ikke gik igennem arabiske og tyrkiske riger. Skönt opdagelsesrejserne dreves som en statssag og derfor nærmest med det mål at udvide *riget* ved erobringer, så er der dog også taget hensyn til, at man skulde vinde besiddelser, der kunde tjæne *handelen*. Dette har vel været grunden til, at Portugal gjorde sig til herre over Socotora ved indløbet til det røde hav og Ormus ved indløbet til den persiske havbugt. Dets vigtigste besiddelser i Ostindien var Goa på Malebarkysten og Negapatnam på Koromandelkysten. Men de satte sig også fast på Ceylon, på Malakka og i Macao i Kina. *Lissabon* blev det evropæiske oplagssted for ostindiske varer; dér hentede *nederlænderne* dem for siden med stor fordel at forhandle dem i Nord-Evropa.

Men 1580 kom Portugal under kong Filip II. af Spanien, og han greb på en gang forstyrrende ind i den portugisiske handel i Østindien og i den nederlandske handel på Lissabon.

Styrelsen i Østindien, der havde drevet handelen på den portugisiske stats regning, havde ikke let ved at finde sig til rette med det nye spanske herskab. Og da Filip II. ikke skønnede, han havde nogen fordel af den ostindiske handel, besluttede han, at den skulde ophøre som et statsforetagende, og 1587 overlod han eneretten til handelen på de indiske have til en forening af portugisiske købmænd, imod at de årligt skulde indbetale en betydelig

sum penge i det spanske skatkammer. Dette er det første ostindiske handelskompagni, man ved af at sige. Men det må vel mærkes, at det *ikke* var købmændene, der selv havde funden på at danne det, men regeringen, som opmuntrede dem dertil. Og da den gamle portugisiske styrelse i Østindien vedblev at handle i smug, når den ikke turde göre det åbenlyst, så modvirkede den handelskompagniet, og dette havde svært ved at blive til noget.

På en lignende måde som Napoleon I. vilde tvinge englænderne til at falde til föje ved at spærre fastlandets havne for dem, søgte Filip II. at tvinge de oprørske nederlændere ved at tilintetgöre deres handel og lukkede derfor Lissabons havn for dem. Men derved opnåede han kun, at de gjorde sig til herrer over *den* handel på Østindien, som han ved sin uheldige indblanding havde forstyrret for portugiserne.

Nederlænderne havde allerede i mange år kæmpet med held for deres protestantiske trosbekendelse og for deres borgerlige selvstændighed. Som »sø-geuser« havde de tilföjet de spanske skibe store tab. Nu bragte nøden dem til at prøve, om de kunde få de varer lige hjem fra Østindien, som de hidtil havde hentet i Lissabon.

Først tænkte de at arbejde sig frem til Indien ved at gå norden om Asien. En rum tid iforvejen havde engelske skippere begyndt at sejle på Ruslands nordvestkyst. Nederlænderne havde fulgt dem i kølvandet, og det driftige handelshus *Moucheron* havde anlagt den handelsplads ved det hvide hav, som siden voksede op til at blive staden Archangel. Det var ganske naturligt, at de med den tids indskrænkede forestillinger om jordklodens størrelse, mente, at »nordost-passagen« til Indien kunde have en lignende betydning som den sydøstlige vandvej. Og navnlig satte det nævnte handelshus Moucheron meget ind på rejser i det öjemed at finde denne nye vej. Man opnåede rigtig nok ikke det tilsigtede. Men arbejdet var ikke spildt;

øen Spitzbergen blev opdaget 1596; hval-fangsten i Ishavet blev begyndt, og — hvad der måske havde endnu mere at betyde — sømænd som *Jakob van Heemskerck* fik den uddannelse, hvormed de siden skulde tjæne deres landsmænd på andre farter.

Spanierne kom selv til at række hånd til, at nederlandske sømænd blev kendte med sejladsen langs Afrikas kyst og til Sydamerika, idet de brugte mandskabet fra nederlandske skibe, som de havde opbragt, på togter til disse egne. Fra 1594 begyndte nederlandske skibe at fare på Guinea-kysten og på Brasilien; i begge retninger har det nævnte handelshus Moucheron været virksomt.

Imidlertid indskrænkede man sig ikke til, hvad man kunde få ud af en sådan tvungen skolegang hos spaniere og portugisere. Man søgte at indsmugle dygtige mænd i den portugisiske tjæneste for at aflure de gamle opdagere deres hemmeligheder. Det antages at være på forslag af en lærd geograf, dr. *Plancius*, at nogle amsterdamske købmænd fik *Cornelis Houtman* sendt til Lissabon for at få rede på søvejen til Østindien, og da han var kommen vel hjem, tøvede disse købmænd, der kaldte sig »kompagniet for fjærne lande«, ikke længe med at få en lille flåde af sted ad den vej, der nu snart var befaret i hundrede år. Den 2. april 1595 afgik 4 skibe med 248 mand, Cornelis Houtman var føreren, og han kom hjem igen 14. avgust 1597 med gode tidender, men uden sønderlig fragt. Imidlertid skal det have været hans næstkommanderende, *Dircksz Kayser*, en lærling af Plancius og — efter Humboldts påstand — en stor astronom, der har den egentlige fortjæneste af at have ført nederlænderne til de ostindiske øer, som den dag idag er en rigdomskilde for dem; men han satte livet til i Sunda-strædet.

Snart blev der udrustet ny flåder. Ved siden af Amsterdam blev fem andre byer hjemsteder for den ny handelsvirksomhed: Middelburg, Delft, Rotterdam, Horn og Euk-

huysen. *Van Necks* rejse fra maj 1598 til juli 1599 gav rigt udbytte i varer, så han måtte af sted igen i juni 1600. *Houtman* blev 1598 udsendt af Moucheron. *Van der Hagen* blev udsendt i april, *Wilkes* i december 1599, *Heemskerck* i 1601. Handelshuset *le Maire* pønsede på at udvide farten til Kina; handelshuset *van der Hage* fik allerede 1598 en flåde udsendt, som skulde gå gennem Magellans-strædet. *Denne vrimmel af driftige sømænd og købmænd, som i nogle ganske få år stiller deres personlige kræfter, deres skibe og deres penge i den ostindiske handels tjæneste, vidner om, at nederlænderne var et gammelt handelsfolk*, for hvem kampen med spanierne havde været en ildprøve, hvorunder dygtigheden og modet var bleven yderligere udviklede. Ved forsøget på at afskære nederlænderne fra at handle med de ostindiske varer, som portugiserne hidtil havde hentet hjem, havde den spanske regering kun opnået at göre dem til portugisernes medbejlere — og til deres lykkelige medbejlere — til herredömmet på de ostindiske farvande. Da Portugal 1640 blev skilt fra Spanien, blev det portugisiske ostindiske handelskompagni ophævet af kong Johan IV, den første af huset Braganza, og fra denne tid af forblev de ubetydelige lævninger af Portugals ostindiske handel på regeringens hænder, når det undtages, at der 1731 blev gjort et mislykket forsøg med et nyt kompagni. Under huset Braganza optog Brasilien især portugisernes opmærksomhed, og dette virkede også til, at de ikke satte kraft ind på at hævde deres stilling i Asien.

Imidlertid var der en ulæmpe ved den væddekamp, der i Nederlandene var begyndt, om hvem der bedst kunde tage nytte af den rige handel på Østindien. Det ene kompagni dannede sig efter det andet, og, hed det snart, »de sejlede støvlerne af hverandres fødder og pengene ud af hverandres punge«. Men da fik den berömte *Oldenbarneveldt* dem 1602 til at samle sig i »*det*

forenede indiske handelsselskab« (handelsmaatschappij), der med en bestyrelse af 17 medlemmer (»de kamer van XVII«) og et grundfond af 6½ millioner gylden (omtrent 18 mill. kroner) fik eneret for de forenede Nederlandes vedkommende på handelen hin sides det gode håbs forbjærg og Magellans-strædet. De hidtil bestående selskaber beholdt dog noget tilbage af deres selvstændighed, og de seks byer, som havde gjort de første forsøg, kunde fremdeles være hjemsteder for skibe, der fór til, og oplagssteder for varer, der kom fra Østindien. Derfor havde kompagniet også seks kamre, og dets 65 »bewindhebbere« (eller direktører) var fordelte på disse seks kamre efter størrelsen af de beløb, som fra de seks byer var indskudte i det hele handelsforetagende; Amsterdam havde 25, Middelburg 12 og de andre 4 byer hver 7 bewindhebbere. Trods denne sammenslutning og trods den dygtighed, hvormed *Neck* og *Heemskerck* vidste at skaffe handelsselskabet fodfæste på molukkerne, havde nederlænderne store vanskeligheder at kæmpe med, medens de arbejdede på at tage luven fra portugiserne. Det var ikke blot handelshusene Moucheron og le Maire, som led uoprettelige tab. Men det forenede indiske handelsselskab havde også modgang og trængte hårdt til al den støtte, som »generalstaterne« efter Oldenbarneweldts tilskyndelse ydede det, f. eks. ved 1606 at sende en flåde til Portugals kyst, hvor vice-admiralen Reynier Klaeszen fandt en lignende heltedød, som den danske søhelt Ivar Hvitfelt senere fandt i Køge-bugt. 1609 blev *Pieter Both* beskikket til generalguvernør over de nederlandske besiddelser i Østindien. Da han afrejste den 30. januar 1610, havde han præster med, der skulde virke som *missjonærer*. Han valgte til sit regeringssæde Sunda Kalappa, der snart blev til det mægtige *Batavia*, på øen Java. Foruden denne ø blev der nogle andre hollandske statsholderskaber i Indien, *Ambojna* og *Ternate*, som hører til den molukkiske

gruppe, og *Makassar* eller Vlaardingen paa Celebes. Dertil kom fra 1653 *Kap-staten*. 1622 lod generalstaterne kompagniets forhold undersøge, og da viste det sig, at kompagniet som udbytte havde udbetalt 30 millioner gylden eller det firedobbelte af den oprindelige grundkapital og samtidig umådelig havde forøget kapitalen ved anlæg og befæstning af kolonier, så vel som ved anskaffelsen af skibe og anden udelelig ejendom. Privilegiet blev nu forlænget til 1644. I dette år måtte kompagniet udrede 1,600,000 gylden for at få sin eneret på handelen forlænget til 1665. Da der atter blev tale om en fornyelse af fribrevet indtil år 1700, lykkedes det kun under stor kamp med et fjendtligsindet parti. Men, hedder det hos Fr. Thårup,[1]) nu havde kompagniet »et handelsterritorium, som indbildningskraften næppe formår at fatte: fra det gode håbs forbjærg op ad langs med Arabiens og Persiens kyster faktorier; fra Surate nedad langs med de malebariske kyster alle portugisernes betydelige nedsættelser tagne i beslag; Ceylon med sine kryderier og sit elfenben; kysten Koromandels perlefiskeri og bomuldsvarehandel; Bengalen og Orissa med silketöjer, bomuldsstof, ris, sukker, salpeter o. s. v. i kompagniets hænder; færdslen med Pegu, Siam og Tonkin, afbrudt ved ikkun overgående tilfælde; en rig sølv- og kobber-udførsel fra Japan, dernæst den umådelige kryderhandel med Ambojna, Banda-øerne og Molukkerne o. s. v. — ere kun enkelte træk af dette umådelige maleri.« 1740 og 1776 fandt ny forlængelser af fribrevet sted. Men i det attende hundredår begyndte tilbagegangen.

Den raske udvikling, som den nederlandske skibsfart på Indien fik, kunde ikke undgå at vække naboernes lyst til også at prøve deres lykke i hine egne. I december

---

[1]) I et efterladt håndskrift, der formodentlig har været bestemt til at bruges i hans „det asiatiske kompagnis historie", hvoraf kun et hefte er udkommen. Hans sön, afdøde boghandler Thårup, har velvillig ladet mig benytte, hvad jeg vilde, af hans håndskrevne samlinger.

1601 gav dronning Elisabeth et *selskab af londonske købmænd* eneret på handelen på Østindien. Det arbejdede heldigt, men tog ikke så rask som hollænderne fat på at anlægge faste pladser. Ligesom nederlænderne havde englænderne for øvrigt opmærksomheden henvendt på at finde andre veje til Østindien end den portugisiske; de søgte både om »nordost«- og »nordvest-passagen«. Da Elisabeths efterfølger, Jakob I. Stuart, var en vaklende natur og tilmed stadig manglede penge, kom det engelske handelsselskab til at savne den nødvendige støtte fra regeringen, og det varede længe, inden englænderne blev farlige medbejlere for nederlænderne til høvdingstillingen på de indiske have. De vanskelige politiske forhold i det brittiske rige svækkede det ostindiske handelskompagnis virksomhed i det syttende hundredår, på samme tid som de fremmede den engelske udvandring til Nord-Amerika, hvor bebyggelsen af de senere »fristater« vel må kaldes den engelske foretagsomheds storværk i hin tid, medens den først efter de mærkelige krige med Frankrig i det attende hundredår skulde udfolde en virksomhed i Østindien, hvis mage intet sidestykke har i handelens årbøger. — De nederlandske købmænd Moucheron og le Maire søgte efter deres för nævnte store nederlag oprejsning ved at gå til Frankrig, hvor de arbejdede for oprettelsen af *et fransk-ostindisk handelskompagni.* 1. juni 1604 udstedte Henrik IV. også patent til et sådant. Men den nederlandske sendeherre i Paris, Aerszen, søgte med held at modvirke, at hans landsmænd fik den franske regering til at göre noget betydeligt ved sagen. Først 1615 blev der udsendt franske skibe til Østindien; men de havde lige så lidt held som dem, der afgik 1619, og de franske holdt sig nu en tid til Madagaskar.

Den dansk-norske stat stod i begyndelsen af det sekstende hundredår ikke nær så langt tilbage for England og Frankrig som Danmark nu, og med lande som Portugal og Nederlandene kunde den godt måle sig. Det var derfor

ikke underligt, at en virksom konge som *Christian den fjærde* kunde vende blikket til Østindien, som et land, hvor også hans undersåtter kunde drive en indbringende handel, og det var ganske naturligt, at nederlændere, der ikke kunde trives hjemme, kunde søge til Danmark på en lignende måde, som Moucheron og le Maire havde søgt til Frankrig.[1]) Udvandrede nederlændere spillede fra først af en så stor rolle i det dansk-ostindiske handelskompagni, at man må skænke dem en ganske særlig opmærksomhed, når man vil fortælle om denne Christian den fjærdes stiftelse.

Roeland Crape må først nævnes. Han har været godt kendt med forholdene i Østindien og synes at have henledt Christian den fjærdes opmærksomhed på, at der var noget at göre i *Tanjour*, et lille rige i den sydlige del af koromandel-kysten — godt en snes mile langt og sytten mile bredt, men meget tæt bebygget —, der styredes af en fyrste, med titelen »naik«, af Ragnatoernes slægt.[2]) Naiken af Tanjour havde overladt portugiserne

---

[1]) Også til Sverig kom nederlændere med store planer. 1624 udstedtes dèr, efter en nederlænders, Vilhelm Urselinx', forslag, privilegium til et „general-handels-kompagni til Asien, Afrika, Amerika og Magellanika", hvorom Gustav Adolf 1627 forhandlede med stænderne og tilskrev biskopperne, særligt fordi selskabet også skulde arbejde for hedningenes omvendelse. Göteborg er på ny grundet af Gustav Adolf; han indkaldte skotske, tyske og nederlandske borgere til at bosætte sig dér, og han besøgte selv staden 1624. Måske har ved denne lejlighed de indvandrede nederlændere påvirket ham for at få deres nye hjem til at blomstre frem ved en handel, som de fra deres gamle hjem vidste var meget fordelagtig. Bestemmelserne i de udfærdigede privilegier minder om det hollandske ostindiske kompagnis organisation. Se Gejers Sverigshistorie og Hellstenius' „bidrag til svenska ost-indiska kompagniets historia 1731—1766" (Upsala 1860).

[1]) Efter en meddelelse af missionær Løventhal er der i Tanjour endnu et palads, hvori der lever en prinsesse, som stammer fra de gamle naiker eller Tanjour-rajaer. „Naik" betyder „herre".

Negapatnam og erfaret, at hans folk vandt velstand ved at handle med dem. Derfor så han gærne, at også andre evropæiske folk fik besiddelser i hans nabolav. Det er ventelig Roeland Crapes oplysninger derom, der har givet anledning til, at Christian den fjærde den 17. marts 1616 på Andersskov udstedte et *patent for det dansk-østindiske kompagni*, efter hvis første artikel »kngl. majestæt vilde tilstede udi sine kongeriger at lade udrede for det første tvende skibe, og siden så mange som til hver rejse skal göres behov, på Østindien om Capo de bona Speranza, og at ingen anden må understå sig udi tolv år, eller så lang tid som hans majestæt det nådigst vil ydermere tilstede, af hans majestæts lande her at udrede, eller at sejle omkring fornævnte Capo de bona Speranza, under *livs* og gods fortabelse«. Hvert medlem skulde göre et indskud, der i det mindste beløb sig til 150 rdl. Men hvem der attråede stillingen som forvalter eller, som det med det hollandske navn kaldtes, »bewindhebber« i kompagniet — der skulde være ni embedsmænd af denne slags med ret til 2 procents provision —, måtte i det mindste indskyde 3000 eller 4000 rdl. Kongen skulde have told af varer, der udførtes til Østindien, og af varer, der kom fra Østindien, efter den i Haag 1609 trykte toldrulle. Henvisningen til den hollandske toldrulle og det hollandske navn på handelsselskabets bestyrere vidner nok som om, hvilken rolle hollænderne har spillet ved stiftelsen af kompagniet. Men Roeland Crape har været hovedmanden.

Halvandet år efter patentets udstedelse optrådte der imidlertid en anden hollænder, der tegnede til at skulle stille Crape i skygge. Han hed oprindelig *Marcelis de Boshouwers*, men første tillige mange andre titler såsom

---

Naikerne var vasaller under kongeriget Vijayanaggar, indtil det blev erobret af mahomedanerne 1562; fra den tid regerede de selvstændigt, men beholdt deres gamle titel.

»prins af Migomme« og admiral over den ceylonske kejsers flåde. Han kom 7. november 1617 til Fredriksborg, havde allerede dagen efter foretræde hos Christian IV. og sluttede den 30. marts 1818 i sin herres, kejseren af Candys, navn en hjælpe- og handelstraktat på 7 år med den dansk-norske konge. I følge denne skulde Christian IV. støtte kejseren af Candy med skibe, ammunition og 300 soldater. Kejseren af Candy skulde ved skibenes og soldaternes ankomst udbetale en pengesum på omtrent 100000 rigsdaler. De danske skulde have 12 års eneret til handelen på Cejlon. Af varer, der førtes fra Cejlon til Danmark skulde betales 6 procent i told; af varer, der førtes fra Danmark til Cejlon, skulde betales 1 à 2 procent i told; disse toldafgifter skulde opkræves i Kjøbenhavn, men deles mellem de to fyrster, hvorfor der skulde være en sendeherre fra den kejserlige cejlonske regering ved det dansk-norske hof. Kejseren skulde være de danske behjælpelig med at få andre pladser i Indien. Kejseren skulde endelig forpligte sig til at fremme *den augsburgske konfession* i sine lande![1])

Peter van Zanten og *Martin Finche* kom til Danmark i selskab med Marcelis de Boshouwers. Som hollandske købmænd i Kjøbenhavn ved samme tid nævnes *Ameling von Ossden* og *Johann de Willem.* Den sidste fik af kongen et lån på 19000 rigsdaler, for at han kunde blive i stand til at udruste et skib til den østindiske fart. Hollænderen *Hermann Dirichson Rosenkrants* fra Rotter-

[1]) Holberg har „set sådan contract udi et hollandsk manuscript af dato den 2 augusti, som sluttes således: geshiet, bewilliget, accorderet, versproocken, ende toogeseyt in der conicklicken stadt Copenhaven den andern augusti anno 1618 styli veteris. Marchelis de Boshouwer. Pieter van Santen. Roland Krape.“ — Efter meddelelse fra missionær Løventhal lever der den dag idag efterkommere af kejseren i Candy („Candy-rajaer“) i det som fængsel for Tippo Saibs slægt bekendte Vellore-fort. De har kohold og *mælkesalg*; de taler tamulisk og holder sig til brahmismen.

dam hørte til de större aktionærer i kompagniet, og han fik det hverv at følge den første flåde, der skulde udsendes, som »visitator«, det vil sige: han skulde sørge for skibenes forsyning med fødevarer, og hvad de ellers behøvede, og have tilsyn med den handel, der skulde drives. For med det samme at anføre endnu et par hollandske navne skal det fremhæves, at *Cordt von Busk* nævnes som »bevindhebber« 1625 og *Johan Braëm* sammen med Johann de Willem som »bewindhebbere« i en kongelig skrivelse af 27. marts 1627. Johan Braëm skal vel være født i Hamburg 1595, men kom til Kjøbenhavn fra Amsterdam, hvor han havde været bosat, og det i året 1618, da der var travlhed med udrustningen af flåden, som skulde gå til Østindien, og han var fra første færd ivrig for denne sag; han må også regnes til den hollandske koloni.

Man kan spörge: hvor kom alle disse hollændere fra?

Om Marcelis de Boshouwers véd man ganske god besked. Han havde været hollandsk underkøbmand på Koromandel-kysten og fik 1611 det hverv at overbringe en 1½ år iforvejen i Haag af generalstaterne og prinsen af Oranien udstedt skrivelse til kejseren af Candy, *Ceneradt Adassin.* Den 8. marts overbragte han denne skrivelse og fik tre dage efter et forsvarsforbund bragt i stand mellem kejseren og generalstaterne. I kraft af dette skulde kejseren optage to hollændere i sit krigsråd. Boshouwers blev den ene og fik så en hel mængde pralende titler, hvoriblandt den mest bekendte er »prins af Migomme«.[1]) Da den af portugiserne opdragne kejserinde, donna Katha-

[1]) I et egenhændigt brev, dateret „Capo de bona Speranza d. 27. juli 1619", underskrev han sig — efter Holberg —: „Marchelis prince van Migomme, Coeckelecorle, Annanogoporte ende Niwitegael, heere van de ordre des guldensons, præsident van de hooge ende krycks råden, tweeden in den secreten raadt, amirael capitayn, general vant keyserryck Seylon etc."

rina, døde, og hendes gemal, Ceneradt Adassin, af sorg derover blev syg, blev Boshouwers endog en tid rigsforstander. Han brugte sin indflydelse hos kejseren til at afholde ham fra at gifte sig med sin stifdatter. Og da Ceneradt Adassin kom i krig med portugiserne, drog prinsen af Migomme 1615 først til hollænderne i Masulipatnam og på Java, senere til Evropa for at søge hjælp. Det var, da han forgæves havde anholdt om bistand for kejseren af Candy hos generalstaterne i Haag, at han ved rygtet om oprettelsen af det dansk-østindiske kompagni drog til Danmark i samme ærinde. Og som allerede nævnt, var der nogle hollændere, som fulgte ham til Kjøbenhavn, medens andre, der blev i deres hjem — for eks. *David de Willem* i Amsterdam — indskød penge i det danske handelsselskab. *Holberg* mener, at prinsen af Migomme er bleven fornærmet over, at generalstaterne ikke havde vist ham den ære, han mente at være værdig til. Han var måske særlig kommen til Holland »for at lade sig se af sine landsmænd, hvilket stort dyr han var bleven«; men han »fandt sanden at være, som ordsproget lyder: at en profet er aldrig mindre agtet end udi sit fæderneland; ti hollænderne kunde ikke så hastig få denne metamorfose i hovedet, at en underkøbmand naturlig vis på 2 eller 3 år kunde blive prins, og derfor ikke vilde göre ham den höjtid, som han menede sig at tilkomme«. Det synes, som der dog har været nogle hollændere, der havde tillid til ham. Disse har da udgjort en del af den hollandske koloni i Danmark og har stöttet Boshouwers i at vække forventninger i den danske konges kreds, som virkeligheden slet ikke kunde svare til, hvad der siden skal fortælles.

Nogle hollændere kan være kommen herind i landet på grund af *religionsforfølgelser*, som fandt sted i de dage imod arminianerne eller de kalvinister, der nægtede

den dobbelte forudbestemmelse, som synoden i Dortrecht 1618 slog fast som urokkelig læresætning.

Endelig kan der være kommen hollandske *sømænd* herind efter Christian den fjærdes udtrykkelige opfordring. Generalstaterne havde 14. december 1617 udstedt et forbud imod, at nogen af deres undersåtter måtte træde i udenlandske ostindiske kompagniers tjæneste. Men den danske sendeherre, dr. *Jonas Carisius*,[1]) udvirkede, at dette forbud blev hævet for Danmarks vedkommende; mulig har hollænderne ikke haft så meget imod, at også danske tog kampen op med portugiserne i Østindien. Mere vægt har de lagt på, at det gjaldt for dem om at have Christian den fjærde på deres side ved *trediveårskrigens* begyndelse. Carisius har også været i England sammen med dansk rigsråd Anders Sinklar og udvirket, at Jakob I. ved trykte plakater tillod, at alle forfarne kaptejner, styrmænd og andre sømænd måtte i England antages så vel til den dansk-ostindiske som til den dansk-grönlandske fart. Man kan da slutte, at Christian IV. ligefrem har søgt at hverve så vel i Holland som i England mænd, der var dygtige til søfarten.

Til førere på det ostindiske tog valgte kongen imidlertid *danske adelsmænd*. Han udrustede selv to orlogsskibe »*Elefanten*« og »*David*«, medens kompagniet stillede to skibe, »*Christian*« og »*Kjøbenhavn*«. Dertil kom jagten »*Øresund*«, hvormed Roeland Crape rejste forud for at melde flådens komme til kejseren af Candy, og et hollandsk skib, som blev sendt hjem, da de var komne til det grönne forbjærg; det var vel det, som Johan de Willem havde udrustet med kongelig understøttelse. *Ove Gjedde*

---

[1]) J. Carisius var født i Nykjøbing i Odsherred 1571 og døde i Roskilde 30. novbr. 1619. Hans fader var præst og stammede fra Karise (deraf navnet Carisius). Han ledsagede først Chr. Friis og A. Hvitfeld på sendefærd i kongens ærinde og blev siden selv brugt som sendeherre.

førte overkommandoen over flåden; *Thyge Stygge* kommanderede soldaterne; efter dem kom *Erik Grubbe* og *Niels Rosenkrans*; disse fire har været danske adelsmænd.

»Øresund« var afgået 18. avgust 1618. 29. novbr. 1618 løb de øvrige skibe ud af sundet. Det gik just ikke hurtigt med sejladsen. Under det grönne forbjærg tog de et fransk sørøverskib »*Patientia*«, og spildte megen tid med at gå i land for at få vandtønderne fyldte. Først den 8. juli 1619 kom Ove Gjedde til Tafel-bay. Den hollandske visitator *Hermann Rosenkrantz* og hans landsmand *Peter van Zanten* fik her sendt nogle breve til Danmark med engelske skibe, og i dem brugte de blandt andet et udtryk som dette, at »kaptajner som de fleste af dem, de havde, kun var ballast«. Dette kan tjæne til et vidnesbyrd om den splid mellem hollænderne og de danske, som bidrog til at svække det hele foretagende.[1]) Da Ove Gjedde omsider den 18. maj 1620 landede på østsiden af Cejlon, fik han den ene onde tidende efter den anden. *Crape* havde ganske vist meldt hans komme på Cejlon og var derfra gået til Tanjour; men hans skib, »Øresund«, var forlist på kysten. Kejseren af Candy var langt fra at have noget stort rige; der var en anden kejser på øen, som gjorde ham magten stridig. Boshouwers, der havde været om bord på »David«, var død på rejsen så vel som hans lille sön, der var født og døbt i Kjøbenhavn og opkaldt efter Christian den fjærde. Men hvad der var det allerværste. Da kejseren af Candy 10. juli 1620 forhandlede med Ove Gjeddes sendebud, erklærede han, at han aldeles ikke havde givet Boshouwers den fuldmagt, han i

---

[1]) Holberg anfører nogle linjer af et brev fra Ove Gjedde, dat. „Tafelbay die 30. julii 1619", om prinsen af Migomme: „Ambassadeuren haffuer i lang tid væritt siugh och er endnu någet svag. Jeg formener hannem hans siugdom miste partenn ex melancholia & cholera at haffue colligerett; thi jeg haffuer iche hørt någen, som jo någenlunde med ord till gedultt kunde bringis, excepto ipso."

Kjøbenhavn havde påberåbt sig, og i kraft af hvilken han havde afsluttet traktaten med Christian IV. Der kunde ikke være tale om at betale den store pengesum for hjælpen med skibe, ammunition og soldater. *Kun* i det punkt om, at han vilde fremme den augsburgske konfession, var han villig til at opfylde, hvad Boshouwers på hans vegne havde lovet! Gjedde kunde altså ikke vente at få penge. I tillid til den store udbetaling, der var stillet i udsigt, havde man ikke forsynet sig med större forråd af rede penge til at indkøbe varer. Der var end ikke nok til, at man kunde udbetale de lejede tyske soldater den sold, de havde til gode. Og denne pengemangel gjorde, at Gjedde ikke kunde drage så stor nytte af den ellers meget lovende traktat, han selv fik oprettet med kejseren af Candy, som det ellers havde været muligt.

Det var den 25. avgust 1620, at en traktat blev underskreven af »Ceneradt Adassin, kejser af Cejlon, principalherre af den gyldne sol«, i følge hvilken havnen *Trinquinamale* skulde overlades til de danske, medens dog indbyggerne skulde have lov til at besøge deres pagoder, »indtil Gud den almægtige havde oplyst dem bedre«. Gjedde måtte bygge en fæstning dér og skulde få hjælp dertil. Når de danske erobrede fæstninger fra portugiserne, måtte de beholde dem; men kejseren skulde have del i byttet. De danske fik forret på købet af landets produkter og på salget af linned. De danske måtte fælde ibenholt-træ, kræve told i Trinqvinamale og slå mynt. Kejseren vilde forære kongen af Danmark to elefanter med tænder og to arbejdselefanter. — Pengemangelen gjorde, at fæstningen ikke blev anlagt. De tyske soldater plyndrede »Patientia« og truede med at dræbe alle de danske. »Christian« sank i Trinqvinamales havn. »David« blev sendt hjem med ibenholt og kryderier; men det var alt, hvad der kom ud af det cejlonshe æventyr, hvoraf

prinsen af Migomme havde lovet Christian den fjærde så meget.

Bedre gik det med forhåbningerne, som *Roeland Crape* havde vakt. Var end hans skib forlist, så var folkene for en del i god behold. Han var bleven vel modtagen af *Ragnato, naik af Tanjour,* og han havde ved styrmanden på »Øresund« kunnet sende Ove Gjedde den besked, at de danske skulde være velkomne i riget Tanjour. Så sejlede først Erik Grubbe over til Koromandelkysten med »Kjøbenhavn« og i september 1620 Ove Gjedde bag efter med »Elefanten«. Uenighed mellem Roeland Crape og Ove Gjedde voldte vist nok forsinkelse. Men 3. november kunde Gjedde dog overrække naiken af Tanjour udkastet til en traktat mellem ham og Christian IV. Ved den lejlighed spurgte naiken, hvilket land der var mægtigst, Danmark, England, Holland eller Portugal. — Den 19. novbr. blev traktaten underskreven. I følge den skulde de danske have lov til at bygge en fæstning ved *Trankvebar.* Hollændere, englændere og franskmænd skulde udelukkes fra handel i Tanjour, men portugiserne beholde de rettigheder, de havde fået i Negapatnam. Naiken skulde vise sig gunstig imod »de danskes religion, kaldet *religio Augsburgica!*«

Det så imidlertid galt ud med at drage nytte af denne traktat lige så vel som af den forrige. Det var endog på tale mellem Gjedde og Crape, der havde afløst sin landsmand Hermann Rosenkrantz som »visitatør«, om de ikke skulde sende et par af skibene ned til Socotora »og der give agt på, hvad Gud og lykken vilde tilskikke dem, og at det bytte, som Gud monne ville give dem, skulde deles mellem kongen og kompagniet og anvendes så fordelagtigt som muligt.« Det stemmer jo rigtig nok dårligt med omsorgen for »religio Augsburgica« at sende skibe ud på sørøveri. Men det må erindres, at Socotora lå ved indløbet til den arabiske havbugt, at byttet, dér kunde falde af,

altså var et rov fra de vantro, og det kunde — efter tidens tankegang — tilhængere af »religio Augsburgica« vel tage imod som en himlens gave! Det blev dog ikke til noget med at sætte dette i værk. Man måtte beslutte sig til at lade det blive fattigt med hjemsendte ladninger af Indiens produkter og at forberede fremtidige mere indbringende rejser. Så blev da grunden lagt til *Dansborg* ved Trankvebar den 7. december 1620. Heinrich Häss blev dens förste kommandant, *Peter Sørensen Åle* dens første præst. *Han* blev der ovre og må vel regnes for at være den første danske — og den første lutherske — missionær i Østindien, når der ses hen til den *opgave,* der var ham stillet; han skulde jo udbrede »den augsburgske religion« der ovre. Når han og de mange andre danske præster, der kom til Dansborg i Christian den fjærdes tid — og senere i Christian den femtes tid[1]) — er bleven sat i skygge af de tyske præster fra Halle, som Frederik den fjærde sendte der over, da er det vel ikke hélt uden grund; det »augsburgske« i *deres* prædiken har vel hindret dem i at være vidner om »kristenlivet«, som theologerne fra Halle, om det skulde være, turde lide for. Men da også det attende hundredårs ostindiske missionærer *kun* er bleven *forløbere*, kan de fra det syttende hundredår vel også gærne fortjæne en lille smule opmærksomhed, i alt fald hos deres landsmænd. — Roeland Crape blev også i Trankvebar, og i hans hånd var det nu lagt at gøre noget ud af den danske handel i Ostindien.

Ove Gjedde sejlede 31. maj 1621 fra Ceylon med »Elefanten«. Han kom på hjemvejen til Plymouth, hvor han

---

[1]) Blandt disse er en bekendt mand, mag. Jacob Worm, der på grund af sin hvasse tunge og sine skandskrifter som præst i Viborg blev dømt til døde, men benådet, da blandt andre hans stifmoders mand, Thomas Kingo, gik i forbön for ham. I den gravskrift over sig selv, som han affattede, — han skal være død för 1694 — nævnede han sig blandt andet „Indiens danske apostel".

søgte at skjule, hvad han var på rejse efter, og hvor han måtte låne penge af en hamburgsk skipper, for at han ikke skulde komme i forlegenhed på resten af rejsen. 25. januar 1622 forlod han Plymouth og kom 6. februar til Kåbberviken i Norge, hvorfra han rejste over land til Kjøbenhavn.

Det har været en skuffelse for Christian IV., at toget bragte så lidt udbytte. Han havde skænket kompagniet et stort hus i Kjøbenhavn; han havde været om sig for at få udgifterne til udrustningen af den første flåde dækkede; men han havde selv måttet bære de fleste. Adelsmænd som rigsadmiralen *Albert Scheel* havde gjort indskud, lærde som *Caspar Bartholin* og *Longomontanus* havde gjort indskud, den för nævnte diplomat *Jonas Carisius* ligeså, magistraterne i *Alborg, Ribe* og *Trondhjem* havde part i foretagendet, magistraten i *Malmø* havde lånt penge af kongen for at kunne være med. 19. maj 1619 skrev kongen til lensmanden i Kjøbenhavn, Kay Rantzow, at der var nogle formuende folk i *Køge*, som endnu ikke var indtrådte i det ostindiske kompagni; lensmanden måtte søge at bevæge dem dertil.

På anden måde viste Christian den fjærde sin iver for den danske handel på Østindien. Havde hollænderne søgt efter nordøst-passagen, og havde de prøvet sejladsen gennem Magellans-strædet til Østindien, så havde den dansk-norske konge allerede 1605—7 sendt skibe op til Grönland, og han sendte endnu 1619 *Jens Munk* ud for at lede om en *nordvest-passage* til Østindien.

Og da kongen 1624 indrettede et *postvæsen*, viste han atter, hvor meget det ostindiske kompagni lå ham på sinde. I det romerske rige havde der været postvæsen. I middelalderen var det først universiteterne, der sörgede for en regelmæssig forsendelse af de studerendes brevskaber, og siden havde handelsstæderne ordnet noget lignende med Brügge og Nürnberg som de vigtigste knude-

punkter. Men 1516 oprettede en italiener, *Fransesco de Tassis* (stamfader til huset »Thurn & Taxis«) med kejserlig tilladelse en postforbindelse fra Brüssel til Hamburg og til Frankrig og, over Augsburg, dels til Wien, dels til Milano, Venesia og Roma, som efterhånden blev udvidet til et almindeligt tysk postvæsen. Fra Hamburg havde der fra 1602 været en privat postforbindelse med Kjøbenhavn. Nu ordnede Christian IV. en regelmæssig postgang til Hamburg og anden steds. *Postmesteren* skulde en tid af dagen være på børsen, men ellers i sit hjem, der var kendeligt på den hvide hest med den blå rytter. Og som han skulde føle sig særlig knyttet til børsmændene, således skulde han stå under en bestyrelse af fire købmænd, som Kjøbenhavns borgmester og råd skulde udpege. Men den ene af dem skulde tages af *det østindiske*, den anden af det islandske kompagni, den tredie af silke- og den fjærde af klæde-kompagniet. Christian den fjærde har måske anet, at handelen trængte til at gå over fra at være et *lykkespil* til at være en virkelig *forretning*, og at dette kun kunde lade sig göre, når et regelmæssigt for alle tilgængeligt efterretningsvæsen blev bragt til veje.

Hvad særligt den østindiske handel angik, da skulde den længe beholde sin uberegnelige og halvt æventyrlige karakter. Og der var foreløbig ikke meget at vinde for danske og norske købmænd ved dette lykkespil. Fra Ove Gjedde rejste, til 1637, er der afgået *mindst 22 præster* til Ostindien, og deraf kan man slutte, at der i tidsrummet fra 1619 til 1637 er afgået mindst 22 skibe. Men i et brev til kongen af 17. september 1628 klager Roeland Crape over, at alle de indtil da ankomne skibe var for små og for lidet forsynede. I Christian IV.s dage er det kun fra året 1635, man ved, at der kom et rigtladet skib hjem fra Ostindien. Måske er det denne begivenhed, der har givet anledning til, at Roeland Crape blev adlet. 4. november 1637 kom han hjem. Han kunde være stolt af at have

skaffet de danske i Trankvebar gode forbindelser rundt om i Østindien. Var der noget udrettet, synes det så godt som udelukkende at skyldes denne hollænder og — kongen.

Mærkede man da slet ikke til nordiske købmænd ved den østindiske handels begyndelse, eller gaves der ingen sådanne i de dage, som var værd at nævne?

Det *første* spörgsmål kan vel ikke ubetinget besvares med nej; men vist er det, at af købmænd er det de hollandske, som spiller hovedrollen. Når der iblandt dem, der ydede de störste indskud, nævnes to købmænd i Bergen, *Jan Jansen de Lange* og *Sander Jansen,* da tyder disse navne også på hollandsk byrd. Da skibene skulde forsynes med saltet kød til den første rejse, var det ikke en købmand, der påtog sig forsyningen; men det var den bekendte adelsfrue Ellen Marsvin, som leverede 283 okser, og som derfor den 30. juni 1618 modtog godt halvfjærde tusinde rigsdaler.

Det *andet* spörgsmål må derimod besvares med et bestemt ja. Der var virkelig i de dage nogle betydelige købmænd i Kjøbenhavn, og ved dem må der også dvæles, når man skal have klarhed over de tidsforhold, hvorunder den danske handel på de asiatiske lande begyndte.

Mikkel Vibe blev født 1565 på Lægård ved Holstebro. Hans fader, Kristen Mikkelsen, nævnes »en ærlig mand« og var måske forvalter på en gård. Mikkel var kun syv år gammel, da faderen døde, og kun tolv år gammel, da han også mistede sin moder. På denne tid kom han i huset hos sin farbroder, præsten Niels Mikkelsen i Tyregod i Vejle amt. Senere gik han en kort tid i skole i Viborg for »at lære at skrive og regne« og kom så 1581 i huset hos kong Fredrik II.s livlæge, dr. Peder Severinsen, hvor han forblev i tre år. Derpå kom han til dennes broder, Niels Severinsen, der var toldembedsmand i Norge, og endelig til borgmester Markus Hess i Kjøbenhavn. Så

rejste han en 3—4 år »på købmandskab i Spanien, Nordland, Rusland, Danzig og andre tyske stæder«. 28 år gammel tog han borgerskab i Kjøbenhavn og holdt to år efter bryllup med sin første hustru, som han mistede efter fire års forløb. Den 15. juni 1600 giftede han sig anden gang, med en datter af borgmester *Simon Surbæk* den ældre. 1602 blev han rådmand, 1609 borgmester i Kjøbenhavn og døde 1624. Ved redelighed og dygtighed arbejdede Mikkel Vibe sig fra intet op til en anset stilling og til stor velstand. 1598 havde han med nogle andre købmænd fået bevilling til at besejle Øfjord i det nordlige Island mod årlig at svare 100 rigsdaler i penge eller i svovl. 1600 havde han fået en lignende eneret på handelen på Vestmanø ved Islands sydkyst for 400 rdl. årlig. Da *det islandske kompagni* blev oprettet 1602, var han en af hoveddeltagerne i det. Han gav sig også af med hvalfangst under Grønland og med handel på Norges Nordland. Han var en stor ejendomsbesidder og bygherre i og ved Kjøbenhavn. »Vibenshus« bærer ventelig endnu hans navn; det har formodentlig været hans landsted. »Mikkel Vibes kro« var navnet på en gæstgivergård, han havde bygget udenfor Vesterport (Vesterbro nr. 69 og 71). »Mikkel Vibes gade« har været navnet på en del mindre huse, hvor Kultorvet nu ligger. Han skaffede sig byggegrunde på Amager for at være med at rejse den ny by Christianshavn (Strandgade 34 og St. Annagade 3 og 5). Han ejede 7 haver og en ladegård mellem Store-Kongensgade og Bredgade, en gård i Fortunstræde og en »ved Stranden«, hvori han boede. Som købmand arbejdede han sammen med sin broder Kristen Vibe og sin svigersön *Thomas Lorck*, fremdeles med mænd af navne som Hans Reinholtsen, Søren Ingeman, Søren Andersen, Jakob Brender, Johan Egendorf, Peder Andersen, Peder Kniphof, Johan Terborg, Kristen Albertsen, Didrik Møller, Baltser Berendt, Hans Pedersen, Jakob Clausen, Iver Poulsen,

Bernt Gundersen og Jörgen Danielsen. Jeg anfører disse navne på mænd, som dr. O. Nielsen kalder stadens mest ansete købmænd i de dage, for at vise, der kan opregnes mange navne på danske købmænd, som slet ikke forekommer i efterretningerne om det ostindiske kompagni. Mikkel Vibe selv kunde ikke blive helt fri for at komme i forhold til det. Dertil nød han for stor anseelse. Ligesom kongen 1621 gav ham tilsyn med salthandelen, således havde han allerede 28. juni 1618 tilskrevet ham, at han sammen med dr. Jonas Carisius skulde opfordre folk til at indtræde i det østindiske kompagni. Christian den fjærde har vidst, at Mikkel Vibes ord havde meget at sige iblandt de kjøbenhavnske købmænd. Man kan ikke vel tænke sig, at borgmesteren har kunnet unddrage sig fra at efterkomme kongens bud. Men man tör vist også af den store mangel på danske købmænds navne i fortegnelserne over, hvem der havde med den ostindiske handel at göre, slutte, at han ikke har været synderlig virksom i denne sag. Måske han bedre end kongens råd har kunnet skönne, at prinsen af Migomme fór med vind. Måske har han set, at der ikke var kræfter nok i den danske købmandsstand til både at passe farten godt imod nord og tillige bane sig vej til Østindien. Men man kan også tænke sig, at Mikkel Vibe kunde have været ivrigere for sagen, dersom den var kommen op i hans yngre år; han var over de tres, da det østindiske kompagni blev stiftet.

Der var imidlertid en mand, som stod i sin fejreste ungdom, da Ove Gjedde rejste, og som utvivlsomt hører til de ypperste købmænd, der har knyttet deres virksomhed til Kjøbenhavn, og som dog synes at have holdt sig tilbage fra handelen på Østindien. Det er den berömte Hans Nansen.

Hans Nansen er lige så lidt som Mikkel Vibe en indfødt kjøbenhavner. Han er født i Flensborg 28. novbr.

1598. Hans fader, Evert Nansen, var købmand og har sat sönnen i en af byens regne- og skriveskoler, hvor han da også har lært tysk. Evert Nansen døde 1613, og nu kom Hans Nansen under formynderskab af den farbroder, med hvem han havde navn til fælles, og som ejede skibe, der tog del i farten på de nordlige have. Det er för nævnt, at englænderne havde været først på færde på Ruslands nordkyst (allerede 1553 eller 1555), men at det især var hollænderne, der søgte at göre sig fordel af handelen på Archangel. Den dansk-norske stat påstod imidlertid, at farten did gik igennem deres have og krævede told og søpas her som i Øresund. Dette gav anledning til megen strid med englændere og hollændere, men også til, at mange af de to landes egne borgere fandt sig særlig manede til at tage del i denne skibsfart på Ishavet, og dér var da også flensborgerne med; imellem 6 eller 7 danske skibe, som 1610 lå for anker under den russiske kyst, var der således to flensborgere. Det var på en sådan fart, at skipper Hans Nansen drog ud i året 1614, og ved denne lejlighed skulde hans brodersön og navne göre det første skridt for at lære sømandskab og købmandskab i det virkelige livs alvorlige skole. De kom til at overvintre i en havn i det nordlige Rusland. Men da farbroderen så havde fået sin ladning, tog den næppe syttenårige Hans Nansen afsked fra ham for at begive sig ind i landet. Han endte sin rejse i en havn ved Østersøen, hvor han gik ombord på et skib, der skulde til Kjøbenhavn, og her var han allerede i september 1615. Hans Nansen fór 1616 og 17 som tolk på et skib til Rusland, og 1618 kom han i tjæneste hos borgmester Peder Svendsen i Helsingør, for hvem han fór som købmand og skipper til Rusland og senere til Danzig. Da han kom hjem fra denne sidste rejse, fik han til sin overraskelse en skrivelse fra kansleren Kristen Friis med befaling fra kongen, at han skulde komme til Kjøbenhavn for at overtage led-

elsen af en udrustning, der var beregnet på at knytte forbindelser med egnen ved Petzora. Han frøs atter inde i en havn på Ruslands nordkyst, berejste det følgende år det hvide havs kyst, men nåede ikke det bestemte mål for rejsen. Den 8. avgust 1620 gik han ombord på et skib i Archangel og sejlede så til Kjøbenhavn. *Mikkel Vibe* skönnede, at der var kræfter i den unge mand, og at han allerede havde skaffet sig gode indsigter i søvæsen og købmandskab. Han vandt ham for sin forretning, optog ham i sit hus og bragte ham snart i forbindelse med det islandske kompagni. Hans Nansen kom nu til at leve i omgang med Mikkel Vibes sön, *Peder Vibe*, der var bleven diplomat og senere blev adlet, — med hans svoger, *Simon Surbæk* d. y., — med *Finn Nielsen* fra Ribe (fd. 1594, død 1663), der havde uddannet sig ved rejser i England, Holland og Norge, — og med *Kristoffer Hansen* fra Boderup i Skåne (fd. 1598, død 1669), som ad kontorvejen havde vunden frem til en betroet post i det islandske kompagnis tjæneste. 1626 ægtede Hans Nansen en datter af borgmester Hans Pedersen i Slangerup. Hun havde i 14 år været i Mikkel Vibes hus, da hendes moder, Maren Surbæks, var søster til Mikkel Vibes hustru, Ane, og til borgmester Simon Surbæk den yngre. Det var de islandske købmænd, som Hans Nansen var kommen i forhold til og i svogerskab med, og i 18 samfulde år kom han nu til hver sommer at færdes med kompagniets skibe på de islandske havne. Fra 1627 til 1639 forhandlede han alle de varer, der på kompagniets skibe kom til Glückstadt, medens hans ven, Kristoffer Hansen, samtidig forestod den færøske handel. Den islandske handel var og blev for Hans Nansen som for Mikkel Vibe hovedvirksomheden, når der skal tales om købmandskab. Sammen med Hans Trellund fik han 1662 stiftet det ny islandske kompagni. Ellers har han jo især vunden sit navn i det offentlige liv, idet han blev rådmand 1639 —

samtidig med, at han blev »forvalter« eller direktør i det islandske kompagni — og 1644 borgmester efter sin hustrus morbroder, Simon Surbæk d. y. Den rigdom, han havde vunden ved den islandske handel, gik ved hans død 1667 for en del over til börn, hvis navne er knyttede til danske adelsslægters stamtavler. Lige så lidt som Mikkel Vibe blev Hans Nansen grunder af et kjøbenhavnsk handelshus, der skulde stå igennem mange slægtled.

Hans Nansen er forfatter til et »compendium cosmographicum et chronologicum, det er: en kort beskrivelse over den ganske verden, hvorudi formeldes om himmelen, sol og måne, samt de andre planeter og stjærner, deres bevægelse og løb, de fire elementer og hvis derudi befattes, jorden med sine mange kongeriger, lande og fornemmeste stæder; desligeste: om søen og søfarten samt solens og stjærnernes deklination med andre vidskaber der til tjænlige; så og: en liden chronologia om noget af det fornemste, som i verden sig haver tildraget«. Udgaven fra 1646, som vel er den sidste, der foreligger, er et oktavbind på 426 sider. Leder man det igennem for at finde noget, der kan oplyse Hans Nansens tanker om den østindiske handel, da finder man ikke meget. Under beskrivelsen af »India, som gemenligen af os kaldes Ost-Indien«, læser vi, at »Naringa er et mægtigt kongerige, hvorudi er kysten af Kormandel; der udi ere stæder Naringa, Bisnager, Maliapar, Tarnasseri og det kastel *Danskeborg*, hvor de danske haver deres kontor«. Under Afrika læser man om »den synderste ende af det yderste Morenland så vel som af al Afrika«, at det »går jo længer jo smaller, bliver til en udhug, kaldes Capo de bona Speranca, er vel bekendt dennem, som sejle til Ost-Indien.« Efter beskrivelsen af de fire verdensdele følger »Borealia« og »Magellanica, som og kaldes terra Australis«. Nansen gör rede for rejserne gennem det magellaniske stræde og fortæller, hvordan hollænderen Jakob le Maire 1615 drog ud for at

finde »et nyt stræde, synden for det magellaniske stræde«, hvilket blev kaldet »fretum le Maire«. »*Borealia*« er den verdensdel, der ligger nord for Evropa, Asia og Amerika, dens vigtigste dele er »Grønland«, som i mange år ikke har været besejlet, så »vi ej vide, om den kristne religion der endnu er eller ikke«, — Grenland, som »kaldes af hollænderne Spits-Bergen«. — Beren Eiland, hvor »der fanges hvalfisk og rosmer«, — og Nova Zembla. Måske kan man af hans beskrivelse af Rusland og af »kåserne« i »Øster-, Nord- og Vestersøen« skönne, hvor Hans Nansen er bedst kendt. Men hele bogen er altfor register-agtig til at give noget sønderligt udbytte til nærmere oplysning om hans stilling til datidens handelsforhold.

Går vi uden for kredsen af de islandske købmænd, da er det især imellem »wandsniderne« eller klædehandlerne, at man må søge den tids store handlende. »*Klædebodlavet*« var »det höjeste lav i staden«; det sad inde med »det danske kompagni« eller hvad man siden kaldte »den kongelige skydebane«; klæde-kompagniet skulde ligesom det østindiske og det islandske kompagni være repræsenteret i bestyrelsen for postvæsenet; silke-kompagniet skulde også have sin talsmand i postbestyrelsen; det stod i sammenhæng med Christian den fjærdes iver for at få silkemanufakturer her i landet, der imidlertid ikke trivedes bedre end det ostindiske kompagni. Blandt de fire selskaber er det åbenbart kun det islandske- og klæde-kompagniet, der havde virkelig livskraft. Blandt hovedmændene i klæde-kompagniet nævnes *Thomas Lorck* og borgmester *Simon Surbæk* d. y. (d. 1644), der begge hørte til Mikkel Vibes og Hans Nansens kreds.

Skal man nævne en kjøbenhavnsk borger, der tidlig blev knyttet til det ostindiske kompagni, da må man gå til *Jakob Mikkelsen* fra Malmø (d. 1644); men han havde studeret ikke blot i Lund, men også på hollandske, tyske og engelske universiteter og var toldembedsmand i Kjøben-

havn, da han blev borgmester i året 1625. Når han gav sig af med købmandskab, havde han imidlertid også öjet rettet mod nord og var navnlig fra 1634 forpagter af indtægterne af Færøerne.

Det synes da af alt, hvad her er nævnt at kunne sluttes, at *der ikke var mangel på driftige købmænd i Kjøbenhavn. Men hovedmændene iblandt dem var komne fra landet eller fra byer udenfor Kjøbenhavn; de havde ved ihærdighed og troskab arbejdet sig frem, men havde ikke lyst til at vove, hvad de havde tjænt, paa æventyrlige foretagender som dem i Østindien.*

Der må dog mulig nævnes én dansk mand, som har tjænt det østindiske kompagni med dygtighed. Den 20. januar 1638 blev til direktører for kompagniet udnævnt: Roeland Crape, borgmester Jakob Mikkelsen, Johan Braëm, og *Vilhelm Leyel*. Navnene på de tre förste kender vi. Den fjærdes slægt har jeg set nævnt som en dygtig købmandsslægt i Helsingør; men der var også dem af slægten, der havde at göre med toldvæsenet i Helsingør. Selv havde Vilhelm Leyel i en del år tjænt ved den hollandske handel i Batavia og i Persien og erhvervet sig en sjælden kundskab om den indiske handel, ligesom han kunde tale tysk og hollandsk, spansk og portugisisk, ja endog persisk. — Stundom skrives hans navn Willem Leyel, og det ser meget hollandsk ud, enten han så er hollandsk af byrd eller har lagt sig efter at skrive sit navn på hollandsk, medens han færdedes mellem hollænderne. I november 1639 afgik Vilhelm Leyel med »Christianshavn« til Østindien, medens »Solen« fulgte med under »Claus Rytters« førelse. Leyel måtte imidlertid anløbe Teneriffa for at få en skade udbedret, og dér blev han anholdt. For at få lov til at rejse videre, gik han til Madrid, men blev længe opholdt, og det var først ved Hannibal Sehesteds mellemkomst, da han var på sin store sendefærd hos den spanske konge, at det lykkedes at få skibet frigivet og en erstat-

ning indrømmet. Men tiden var gået hen. Først den 2. marts 1643 kunde Leyel forlade de kanariske øer og nåede Trankvebar 5. september samme år. »Solen« strandede på hjemrejsen 1644 på »Dünerne«. Leyel skal have gjort sine sager godt, men levede kun få år efter, og den ulykkelige krig, hvori Christian den fjærde blev indviklet i sine sidste leveår, voldte, at regeringen hjemme måtte opgive at støtte det østindiske kompagni, som ved kongens død kan regnes at være gået fuldstændig i stå.

Den gang naiken af Tanjour drøftede det spörgsmål med Ove Gjedde, *hvilket land der var mægtigst, Danmark, England, Holland eller Portugal*, da kunde denne sag virkelig være genstand for tvist. *Portugal*, som var kommen ind under Spaniens åg, og *Holland*, som först ved trediveårskrigens slutning skulde få sin frihed for Spaniens vælde anerkendt, kunde åbenbart ikke regnes for mægtigere end den *dansk-norske stat*, hvortil jo den gang Skåne, Halland og Bleking hørte. Den *engelske* konge, som ikke følte sig stærk nok til at støtte sin svigersön, Frederik af Phalz, da det østerrigske hus gjorde ham Bøhmens trone stridig, — dermed begyndte jo trediveårskrigen — kunde i Evropas öjne ikke synes mægtigere end den nordiske konge Christian den fjærde, der en tid under den samme krig var den, fra hvem det protestantiske Evropa ventede sin frelse. Man behøvede ikke at bo i en krog af verden som Tanjour for at tænke sig, at Christian den fjærde kunde måle sig med de andre regeringer, som bejlede til at blive herrer over handelen på Indien. Dersom dette kunde være nået ved en *fyrstes* magt, kunde han have været lige så nær til at nå det som nogen anden. Men at våbenmagt alene ikke kunde hævde stillingen i Indien, bevistes jo, da spanierne ikke kunde fortsætte portugisernes herredömme derovre. Der behøvedes frem for alt *driftige købmænd og skippere*, og med hensyn til at eje dem kunde Danmark og Norge ikke måle sig

med Holland og England. Det er sine købmænd og skippere, det lille Holland kan takke for, at det blev herre over den østindiske handel i det syttende hundredår og derved nåede at blive regnet for en af Evropas mægtigste stater. Det er sine købmænd og skippere, det brittiske rige kan takke for, at det i de sidste halvandet hundrede år har vundet et kejserdömme i Indien. Vi havde til nød købmænd og skippere nok til at drive handel i, hvad Hans Nansen kaldte den sjætte verdensdel, Borealia (Boreas' eller norrdenvindens hjem).

Christian den fjærdes dansk-østindiske kompagni bar ikke frugter straks lige så lidt som den evangelisk-lutherske mission, han gærne vilde have knyttet dertil. Men begge to har de dog haft deres betydning.

Da Trankvebar og Dansborg trods alle krigsurolighederne herhjemme, som hindrede regeringen i at sende hjælp, især ved en enkelt behjærtet mands, Eskild Andersen Kongsbakkes, udholdenhed, blev bevaret for riget, kunde handelen tages op igen i fredelige tider, hvorom man blandt andet kan læse i Anders Bordings »danske Merkurius« fra 1670 og de følgende år. Og kom der end fremdeles ikke stort ud af det dansk-ostindiske kompagni hverken i Christian den femtes eller i Frederik den fjærdes dage, så lykkedes *det asiatiske kompagni*, der blev oprettet 1732 efter opløsningen af hint, som fandt sted i 1729, desto bedre. Et er, at det har bragt rigdom til Danmark og Norge især i slutningen af det attende hundredår. Et andet er, at det har bidraget stærkt til at uddanne købmænd med videre syn og sømænd med större dygtighed. *Vi trængte til sejladsen på de østlige have som en skole for vore købmænd og sømænd*, og Christian den fjærdes dansk-ostindiske kompagni fortjæner at mindes, fordi det åbnede denne skole.

Trankvebar og Dansborg agtes, efter hvad der en gang er sagt mig af en missionær i Østindien, for moderskødet

for hele den evangeliske mission i Østindien, og der er i alt fald en forbindelse mellem Ziegenbalgs mission på dette sted og det danske missionsselskabs virksomhed i Østindien, som har et forholdsvis stort antal af medarbejdere. *Erhvervelsen af Trankvebar* i Christian den fjærdes tid har da været *banebrydende for missionen.*

Både portugisere og hollændere har ment, at de måtte føre missionærer til de lande, hvor de kom som købmænd, og det var også tankegangen hos Christian IV. Mon ikke det spörgsmål vil komme på dagsordenen, hvor vidt *kristne købmænd kunde stötte missionærerne ved at knytte handelsforbindelser i de egne, hvor de virker, og ved at sende grund-pålidelige og strængt-alvorlige handelsagenter til sådanne steder?*

Kirkenyt fra Tyskland.

Præsten *Johannes Paulsen* fra *Kropp* stod den 28. oktober 1889 anklaget for straffekamret i Flensborg af den prøjsiske kultusminister v. Gossler, på grund af et par bladartikler, hvori han lidt dristigt havde kritiseret en inspektionsrejse, ministeren samme sommer havde gjort i Slesvig og Holsten. Paulsens hovedindvending var, at kirkeministeren havde forsømt at gæste missionsanstalten i Breklum, medens han derimod havde haft tid til at bese kvægmarkedet i Husum. Præsten i Kropp henholdt sig i denne henseende til referat i adskillige tyske aviser; men han havde forsømt at skaffe levende vidner fra selve markedspladsen og blev derfor dømt for en ubevislig påstand. Statsadvokaten havde gjort indstil-

ling om 5 måneders strængt fængsel, men dommen, som faldt den 4. november, kom til at lyde på 6 ugers varetægtsarrest (haft). Den varmhjærtede lutherske præst har således atter fået at mærke kejsermagtens bitterhed, selv om han tillige har fået et nyt bevis på, at de verdslige magthavere er ikke dristige ved at lade ham slippe sit faste statsembede, idetmindste ikke foreløbigt. Paulsen lader imidlertid sagen gå til højesteret, men har intet håb om dér at få den formildet.

I anledning af dommen skrev Paulsen i et af sine kirkeblade et par dage efter en artikel, der oplyser os om noget af kærnen i den strid, ikke blot han, men adskillige lutherske præster fører mod statsmagten. Den har til overskrift: **minister imod minister.** Han skriver heri: »Begrundelsen af dommen kender jeg endnu ikke, fordi jeg endnu ikke har modtaget noget derom. For mig er imidlertid også *dette* for meget; det vilde allerede have været mig for meget, om dommen havde lydt på en straf af 10 mark, ti jeg er mig ingen brøde bevidst. Havde det været mig om at gøre at angribe kultusministeren personligt, da havde jeg måttet skrive anderledes. Mig er det kun om at gøre at eftervise, at de ny provinser har lige så megen ret som de gamle provinser til at fordre sig styrede ikke af en enkelt mand, men af et kirkeligt kollegium. Vi har ret til den samme behandling som de gamle provinser, ti vi betaler den samme skat og bærer de samme statsbyrder, følgelig må vi også have den samme ret. Det kan da heller ikke bestrides af selve ministeren, at retten ganske anderledes kan plejes i et kollegiums hænder end i en enkelt mands, selv om han er nok så velvillig og dygtig.

Overfor mig har man ofte dadlet ministeren for, at han tager sin tilflugt til domstolene imod en gejstlig. Jeg siger frit og åbent, det har jeg aldrig bebrejdet ministeren, ti der står ham jo ingen anden vej åben, når han ikke

anser det for tilstrækkeligt at foranledige et blad, der efter hans mening bringer forkerte ting frem, til at offenliggøre noget andet. Læserne af dette blad véd, at jeg stedse på en loyal måde i nærmeste nummer har meddelt enhver berigtigelse, som er tilflydt mig.

I hvert fald er det klart, hvad jurister også gentagende har oplyst mig om, at det strider imod alle sunde statsgrundsætninger, når ministeren lader sig tilkende ret af en indretning, der er afhængig af ham selv. Når en eller anden dommer er personlig interesseret i en retssag, så bliver han udelukket fra denne sag. Men kultusministeren har endog ret til at være apeldommer i egen sag.

Endvidere betænke man, at ministeren besidder ret til at udmærke eller også at straffe enhver konsistorialråd. Han kan f. eks. kalde konsistorialråd, dr. Stomann til overkonsistorialråd i Hannover — det er en udmærkelse; men han kan også, så vidt jeg véd, afskedige en konsistorialråd — det er altså en straf. Nu betænke man, at ministeren nedsætter en ret over sig selv, som består af de af ham afhængige mænd. Det kan aldrig blive nogen sund retstilstand, og i hvert fald giver det ingen retssikkerhed — ganske bortset fra, at det dog virkelig er et stift stykke, hvis en gejstligs forhold skal dømmes efter, hvorledes han stiller sig til den tilfældige minister. Den kristne kirke forlanger af den gejstlige, at han stiller sig i ret forhold til sin frelser, og det er en almindelig klage, at der fra oven af så lidt bliver agtet på denne stilling.

Ministeren glemmer, at vi gejstlige også ere ministre. Vor gamle titel er: *minister verbi divini*. Vore kandidater hedder: candidatus ministerii.

Jeg er overbevist om, at minister v. Gossler anser det for en hovedopgave i sit liv at tjene sin kongelige herre tro. Han vil forhåbenlig også tro om mig, at jeg vil tjene min herre, det guddommelige ord, tro til sidste blodsdråbe. Hvis ministeren omhyggelig vil læse og prøve

alt, hvad jeg har skrevet, så vil han komme til samme resultat som ansete jurister, der har forsikret mig: »der er ingen fornærmelse i, hvad De har skreven.« — Men for min kirkes ret, frihed og uafhængighed vil jeg vidne, sålænge der er en blodsdråbe i mine årer. Jeg vil som det guddommelige ords minister lige så vel gøre min pligt som kongens minister i sit embede. Men begge vil vi utvivlsomt engang blive dømte af kongernes konge, som har det sidste ord angående troskaben, og som fælder den endelige dom . . .

Så længe der har været et kultusministerium i Prøjsen, så længe har det også ligget i konflikt med kirken, hvilken var det underlagt; og det vilde være højst interessant, om én vilde påtage sig den opgave at give en fortegnelse over de konflikter, som kultusministrene har haft med den protestantiske kirke og de ofre, som er faldne under disse konflikter. Denne indretnings vej gennem kirkehistorien er fuld af mange tårer, og derfor er det vist et enstemmigt ønske i kirken: ophævelse af kultusministeriet. Vi vil gøre vort til, at vort ønske kan blive opfyldt, vil heller ikke lade os lede vild i dette, at vi som hidtil giver Gud, hvad Guds er, og kejseren, hvad kejserens er. Derfor skal enhver minister have den ære, ham tilkommer, kongens minister såvelsom *minister verbi divini.*« —

På *præsteseminariet i Kropp* går det sin vante gang. Af og til kniber det nok med at få de nødvendige timelige midler skaffet tilveje. Det skal jo i det store ske ad frivillighedens vej. Husholdningen er tarvelig, men der er mange munde, som daglig skal mættes. Så rækker man hånden ud efter gaver på forskellig vis. I efteråret bad man om, at gode mennesker vilde sende gratis kartofler og frugter til husholdersken. Og det blev helt flinkt efterkommet. — I denne tid beder man om frivillige gaver til *den unge Jødekristen,* vi sidst fortalte lidt om; han har dem behov, om han skal kunne nå at uddanne

sig på præsteskolen. Det er hans agt at blive missionær blandt hans jødiske landsmænd i Bukowina. Men han er bundfattig, da hans forældre har forstødt ham for hans kristendoms skyld. — Pastor Crome ved præsteskolen står for indsamlingen og siger i sin opfordring til at give, at det drejer sig allerførst øm at skaffe ham en seng. De nødvendige dynevår har han, men han mangler fylden til dem. — Det vilde sikkert også gøre godt, om kristne venner i Danmark her vilde række en lille broderhånd. Jeg er villig til at sende gaven. (Min adresse er S. Nærå — Årslev st.)

Blandt ekstra indsamlinger af penge i denne tid vedrørende anstalterne i Kropp er også én til en længere rejse til Sydamerika og Avstralien, som præstelæreren, pastor Beer skal foretage for at knytte forbindelse med de derværende lutherske Tyskere, som er i præstenød.

Vaisenhuset i Kropp, som præsten Paulsen har oprettet helt og holdent for sine egne penge, idet han har sat det meste af sin privatformue deri, har for tiden 20—30 børn, som dér får en både god legemlig og åndelig forplejning. Plejefaderen, hr. Heide, en trofast og kristelig opdrager, er imidlertid død først i Desember. En af anstaltens diakoner, Müller, er udset til at træde i hans plads.

Er *kejser forgudelsen* end stor i Tyskland, så finder den dog allerede sin stærke begrænsning, nemlig fra de lutherske frikirkelige kredses side. Man holder et temmeligt vågent øje med kejser forgudelsen, navnlig når den kommer i konflikt med kristendommen og man påtaler da offenligt ret djærvt formastelsen. Der har således i de sidste år i de tyske aviser været anbefalet folket, at at det skulde tage *Luther-spillene* op på ny. Et kristeligt blad skriver herom: »Vi vil ogsaa anbefale dette, ligesom Luther og Melanchton gav deres bifald til gode folkeskuespil som en god folkegave; men hvad vi har læst om Lutherfestspillene, det må vi på det eftertrykkeligste mis-

billige. Det er ikke til folkedannelse, men til folkefordærv. Luther bliver ikke forherliget som kirkereformator, men blot og bart som en politisk helt overfor fremmedherredømmet. Det er ikke kirkelige skuespil, men det er simpelt hen politiske partidemonstrationer. Når i sådanne skuespil *den tyske kejser* f. eks. bliver betegnet som *Guds søn*, så er det en Gudsbespottelse, som den tyske kejser, når han hører og læser om den, energisk vil frabede sig. Ved sådan en religion bliver intet folk forbedret, men tvertimod styrtet i afgrunden.«

I et andet frikirkeligt blad (et hessisk) træffer man 30. okt. 1889 en artikel: »*den religiøse forherligelse af det ny tyske rige.*« Deri hedder det:

»Om *kejserdagene i Hannover*, med hvilke alle blade mer eller mindre har beskæftiget sig, hører man nu og da endnu noget nyt. Langt fra ny og ubekendt var os den kendsgerning, at om søndagen, som kejseren tilbragte i Hannover, blev der om morgenen afholdt en *feldtgudstjeneste* for samtlige troppeafdelinger på Waterloopladsen og anordnet, at ved denne skulde såvel den evangeliske feldtprovst dr. Richter som også den katholske divisionspræst Knoche gøre tjeneste. Den sidste bad nemlig en »kort slutningsbøn«, medens prædikenen tilfaldt den første. Af denne hr. feldtprovstens prædiken ser nu »Meklenborger avisen« sig i stand til ordret at meddele følgende passus, og den er os ganske vist ny og uhørt. »Ved foden af Waterloo søjlen — således talte hr. doktor Richter — er dette feldtalter oprejst. I østerland gives der klingende søjler, som giver vidunderlige toner fra sig, når morgensolens stråler træffer dem og morgenvinden ombølger dem. Jeg hører også nu i ånden denne søjle klinge, da en stråle af evighedens morgenglans falder på den, og den ånds brusen omsuser den, som bor der, hvor han vil. Og den taler sagte og dog højt nok for alle, som i vort folk har øren til at høre med; og det klinger også vid-

underligt med Asafs ord fra denne her: »Jeg tænker på den gamle tid, på de henrullende år. Jeg tænker på herrens gerninger, ja jeg tænker på dine evige undere og taler om alle dine værker og om din dåd. Gud, din vej er hellig, du er den Gud, som gør undere. Du har bevist din magt blandt folkene, du har med vælde forløst dit folk. — Og deres tænken på fædrenes tid bliver vor tanke og deres tale om Herrens stordåd dengang bliver vor berømmelse. Og med endnu fuldere akkord end Asaf falder søndags evangeliet ind, sådan som vi først har hørt det fra alteret: *mange profeter pg konger vilde gerne have set det I har set og har det ikke set,* og hørt det, som I har hørt og har det ikke hørt.« Og vi skuer dem igjen i ånden fra gammel tid af profeterne og kongerne også i vort folk, kongerne på tronen og kongerne i åndens rige, som har arbejdet og stridt med hinanden for *Tysklands storhed;* profeterne på tronen og dem, *som lig Asaf* har rørt *deres strengeleg* i de *lange nattetider,* når de i ånden *længselsfulde* så ud imod *Tysklands herlighed.* Ja, vi tænker under Waterloo søjlen på de gamle tider og de henrundne år, vi tænker på de forrige undere og de store undere, som Gud har gjort overfor os, den nærværende slægt, vi tænker *også* på *menigheden heroventil* i denne stund og på dette sted, *fremforalt på et mildt gammelt hoved,* over hvis liv der stod: jeg er fremfor mange som et *under* o. s. v.

Vi har vel næppe nødigt at give vore læsere særlige fingerpeg til forståelse af disse højtflyvende ord. Herrens store ord til hans disiple i begyndelsen af evangeliet på 13. søndag e. trin.: »salige ere de øjne, som se det, I se. Ti jeg siger Eder: mange profeter og konger vilde set det, I se, og have ikke set det, og hørt det, I høre, og have ikke hørt det« (Luc. 10, 23 f) — det ord, i hvilket herren angiver som årsag til saligheden denne seen af ham med troens øjne, sådan som disciplene så

på ham —, dette ord, anvender hr. feldtprovsten på det ny tyske rige. Profeterne og kongerne er for ham Prøjsens konger; længslen efter den herre Jesu Kristi, den forjættede Messias tilsynekomst, bliver for ham til længslen efter genoprettelsen af det tyske rige og efter tilbagevendelsen af Tysklands storhed og evighed, sådan som han ser den opnået i det tyske rige og dettes kejser. Så skal da også Asafs bøn med dens længsel, håb og fortrøstning til Israel, det udvalgte Guds folks forløsning efter hr. prædikantens mening anvendes på det tyske folks længsel efter befrielsen. Med rette siger »Meklenborger avisen«: »at anvende herrens vældige ord, som indeholder nøglen til *Guds* riges historie på jorden, på den ny tyske rigsherlighed og på »længslen« efter den, det er ligefrem blasfemisk d. v. s. *gudsbespotteligt.*« Fra et prøjsisk tysk standpunkt kan vi nogenlunde forstå, at man mener, at Guds besynderlige velbehag hviler på denne nyskabelse — fordi just Prøjsens (våben-) dåd, der har lagt grunden til denne skabelse (blod- og jernpolitiken), er bleven kronet med så overordenlig et udfald. Vi er også for længe siden vant til, at man tænker sig det ny *tyske* rige og *Guds* rige forbundne meget snevert med hinanden, så snevert, at det kan hænde én, at man lejlighedsvis forveksler det ene med det andet eller stiller det ene lige med det andet. Men hvad vi her høre, synes os dog noget for grovt for en prøjsisk feldtprovst, der er begejstret ved sin kejsers nærværelse.« — —

Lignende udtalelser ved lignende lejligheder er ikke ualmindelige at træffe ikke blot i det hessiske frikirkeblad, men tillige i de andre tyske landes frikirkelige blade. —

Vi vil i dag slutte vore små meddelelser fra det lille kristeligt og åndeligt kæmpende lutherske Tyskland med den oplysning, at den 1ste Desember 1889 afgik ved døden en af veteranerne for den frikirkelige bevægelse i

Kurhessen, pastor *Karl Sebastian Hopf*. Han var født 20. sept. 1808 og var søn af en håndværker i Smalkalden, men blev tidlig forældreløs. Han blev opdragen hos en onkel, Joh. Sebastian Hopf, som var præst i Grosseelheim ved Marburg, og som var et af de allerførste vidner for det opvågnende trosliv i Overhessen. Karl S. H., som fra 1827 også fandt en støtte i Tholucks skrifter, tilegnede sig alt som ung en positiv teologi og lærte at give agt på helligåndens vidnesbyrd i sit hjærte. 1831 blev han ordineret til medhjælper hos sin onkel og fik snart navnet »mystiker«. Efter onklens død 1835 måtte han forlade sin første præstestilling, hvor han havde haft en overordentlig velsignelse af sin gerning i den store menighed, der var bleven kristelig vakt ved onklens og hans fælles vidnesbyrd. Efterat have haft et par præsteembeder, blev han endelig 1861 hovedpræst for en menighed i Rotenburg a. d. F. Her oplevede han Kurhessens annektion af Prøjsen og den egenrådige behandling af den lutherske kirke, som den ny magthaver udviste så plumpt, at præsten Hopf tilligemed nogle og 40 andre præster og et stort antal af menigheder og menighedsmedlemmer for deres samvittigheds skyld måtte træde ud af landskirken. Jaget fra hus og hjæm bosatte den gamle præst sig i 1874 i Melsungen, hvor han fra året 1881 hjalp med at betjene den fri menighed der navnlig ved eftermiddagsprædikenen — og det næsten uden afbrydelse til den sidste søndag i det gamle kirkeår 1889. Otte dage senere — på kirkens nyårsdag — sov han hen 81 år gammel. Han skildres som en mild og fredelig sindet mand, der levede, for i stor énfoldighed og ydmyghed at gøre andre godt; men tillige som en mand, der var fast i sin tro og ikke vilde svigte den.

Endnu kun dette sidste kirkenyt, at kultusministeriet i Berlin midt i december har udnævnt — efter forlydende — ikke mindre end to unionistiske præster til medlemmer

af konsistoriet i Kiel. Den ene er konsistorialassessor Müller, som er forflyttet fra det brandenborgske konsistorium til det lutherske i Kiel; den anden er den overordnede militærpræst Hoffmann, der er forflyttet fra Trier til Altona og samtidigt gjort til medlem af konsistorium i Kiel. Dersom dette forholder sig rigtigt, er derved handsken kastet aabenlyst til den lutherske landskirke i Slesvig og Holsten — og et positivt skridt gjort, som i højeste grad kan blive skæbnesvangert. *Frederik Nygård.*

Den danske mission i Bagindien.

Tilbageblik på det sidst forløbne år og udsigterne for fremtiden.

Ved *H. Nutzhorn.*

Juleaften 1888 drog J. K. Knudsen fra Tovngu, hvor han efterlod sin hustru med det spæde barn og sygeplejersken Andrea Gehlert, for at begive sig tillige med Rasmus Madsen på sin tredje (og sidste) rejse ind i Rødkarénernes land. Høvdingen Pobia modtog dem begge med sædvanlig velvilje; men der var krig i nabolandene mellem den østkarénske høvding Såhlapå og Englænderne. Skönt Pobia var udenfor denne krig, var han dog i stadig uro under de vanskelige forhold så tæt ved hans landegrænser og anmodede derfor flere gange Knudsen om at drage i ærender for ham til det engelske hovedkvarter og anden steds, hvilket Knudsen også føjede ham i, således som han selv har skildret det i den nys udkomne livligt skrevne bog: »En rejse i Rødkarénernes land«. Pobia viste ham sin taknemmelighed for disse tjænester ved at hjælpe ham med opførelse af et nyt hus.

Imidlertid blev Rasmus Madsen meget syg af klimatfeberen, så han måtte forlade Karénlandet, og senere begav han sig over Forindien tilbage til Danmark. Den gamle erfaring stadfæstede sig om sørejser som en god kur imod denne klimatsygdom. Han kom i sommer til Danmark, så sund og stærk som nogen sinde.

Også Knudsen måtte forlade Rødkarénernes land. Ikke blot feberen, men også de anstrængende rejser i Pobias ærender havde taget stærkt på ham. Otte til ni uger efter sin afrejse kom han atter tilbage til Tovngu, hvor han fandt alle raske. I det hele er Tovngu en ret sund by.

Kort efter forlod Andrea Gehlert Tovngu, hvor der under disse omstændigheder intet særligt arbejde var for hende ved den danske mission, og genoptog sin midlertidige gerning nede i Rangun. Men ved forårstid rejste hun til Calcutta — hvor hun endnu er — for at læse til examen som fødselshjælperske. På anbefaling fra Rangun blev hun gæstevenligt modtaget af den methodistiske missionsbiskop Thobern, på hvis hospital hun skulde uddannes. Ved siden deraf har hun fået tid til et par ugentlige eftermiddage at tage sig af det engelske sømandshjem, hvor der gerne er en del skandinaviske søfolk, ligesom på sømandshospitalet og på et såkaldt coffe-room (gæstehjem). Efter nogen betænkelighed har hun fået frimodighed til at holde opbyggeligt foredrag om søndagen for de skandinaviske søfolk og håber at kunne fortsætte dermed. De fem ugedage, hun ikke kan komme, klager Skandinaverne, navnlig på hospitalet, over at de føler sig ensomme blandt de fremmede, hvorfor hun har bedt om at få sendt bøger og småskrifter til dem. Forretningsføren for den dnaske sømandsmission, pastor Prior i København, hvem jeg skrev til derom, har derfor skænket hende en större del bøger, pjeser og tidsskrifter; også fra enkelte andre er der kommet boggaver, og jeg har desuden ind-

købt navnlig en del salmebøger til brug ved hendes opbyggelige møder. I løbet af oktober og november har jeg således kunnet sende hende tre kasser bøger, og jeg venter med det første at få meddelelse fra hende om at have modtaget dem.

Hvad nu Knudsen angår, da har han, siden han vendte tilbage fra Karénlandet, opholdt sig i Tovngu med sin familie; men det har vist sig, at han denne gang har meget vanskeligere ved at komme sig efter sin sygdom, end efter de to foregående ophold i Karénlandet. Det går dog fremad om end langsomt. Efter længere tids overvejelser besluttede han sig omsider ved midsommerstid til herefter for sit eget vedkommende at opgive missionen i Pobia af hensyn til sit svækkede helbred og derimod forberede sig til at optage en mission blandt Burmeserne i Tovngu og omegn, hvor klimaet er en hel del sundere. Denne by er udgangspunkt for flere missioner; men disse har kun optaget arbejdet blandt Shaner, Padown-Karéner og andre fjærnere boende folk; derimod er der endnu ingen anden burmesisk mission begyndt hverken her eller i en meget fjærn omegn, uagtet både byens og landets beboere er hedenske Burmesere, så at der endogså i nærheden af Tovngu findes en af landets bekendteste pagoder, der besøges stærkt af hedningerne.

Som foreløbig afslutning på sin virksomhed blandt Rødkarénerne har Knudsen udarbejdet sin foran nævnte bog om sin sidste rejse og desuden et skrift om samtlige Karénstammer, hvilket ventelig vil kunne udkomme i trykken til sommer.

Efter at Knudsen havde bestemt sig for den burmesiske mission har den engelske regeringsmyndighed (deputy commissioner) i Tovngu straks givet ham løfte på den af methodisterne opgivne missions-station i byen, et stykke jord på et godt sted; men der måtte gå tid, inden skødet kunde udstedes. Jeg antager, at papirerne i vinter kommer

i orden, lydende på »den dansk lutherske mission i Burma«, som får jordlodden gratis og skattefri. Af en privat mand købte da Knudsen for omtrent 4,500 kroner et stort og godt nybygget hus, som ligger lige op til denne jordlod.

Ved samme tid (i juli) var han med jernbanen en rejse langt nord på og kom blandt andet til staden Mecktilla ved en stor og dejlig indsø. Deputy commissioneren her tilbød ligeledes — uden foranledning fra Knudsens side — et stykke jord til missionsstationen; og han tog imod tilbudet, i håb om at en anden dansk mand foruden ham selv kunde i en ikke for fjærn fremtid få lyst og kald til denne burmesiske mission. Det er i en sådan gerning bedst, når to kan stå ved hinandens side.

Så vidt om, hvorledes sagerne *nu for tiden* stiller sig såvel i Calcutta som i Tovngu.

Fremtiden står jo i Guds hånd. Men hvad jeg kan meddele, er et og andet, som de sidste breve der ovre fra har indeholdt om de *nærmeste* planer for det kommende år begge steder.

Andrea Gehlert har fået tilbud om, når hun er blevet færdig i Calcutta, at overtage et kvindehospital i Tovngu. Hun frygter imidlertid for, at en sådan fast ansættelse for længere tid i en fremmed missions tjæneste vilde göre hende mindre frit stillet, når tiden måtte komme, da der igen kunde åbne sig en bestemt virksomhed for hende ved den danske mission. Hun ønskede helst det måtte blive blandt Rødkarénerne. Men der er mest udsigt til, at hun endnu en lang tid vil kunne få lejlighed til at göre en god gerning i Calcutta til gavn for sine landsmænd og i det hele for Skandinaver. Det lokale, hun holder sine søndagsmøder i, antager hun at kunne få indretlet til et særskilt lille sømandshjem for Skandinaver, og hvis gerningen lykkes og går fremad, så den kan udvides, vil hun

leje et eget hus dertil. Udgifterne til husleje håber hun at kunne udrede af, hvad hun i øvrigt kan tjæne som sygeplejerske. Det er dog min mening, at dette let kunde blive en overanstrængelse for hende, og at venner her hjemme i Danmark vilde være meget villige til at yde hende den fornødne hjælp til at udrede denne årlige husleje og vel endogså til at indrette det lille sømandshjem så godt som muligt.

Det anses der ovre for heldigt, i hvad retning end hendes fremtidsgerning skal gå, at hun først bliver diakonisse; og således som forholdene er i Indien, kan det vel være rimeligt, at der er noget sandt deri. Hun skriver, at methodisterne i Calcutta, som har vist hende velvilje og tjænester, trænger ind på hende, at hun skal lade sig »ordinere« til diakonisse *hos dem*. Men skönt disse folk i deres virksomhed ved hedningemissionen er meget frisindede over for andre trosbekendere, er hun dog betænkelig ved at gå ind derpå. Jeg har da, efter samråd med frøken Conring ved diakonissestiftelsen i København, talt om denne sag med Børresen, som er en god ven af biskop Thobern, og Børresen erklærede sig strax villig til at indvie Andrea Gehlert som *dansk* diakonisse, såfremt hun selv ønskede det.

I Tovngu, hvor jo hvovedstedet for denne mission vil blive, må Knudsens arbejde i den nærmeste fremtid bestå i at skaffe sig færdighed i det burmesiske sprog, som han kun lidet har agtet på tidligere, da hans gerning var blandt Rødkarénerne. Han er i år nået til at kunne læse burmesisk, men kan endnu ikke tale det. Vanskeligheden for ham er helbredet, for hvilket lægernes stadige råd er en længere sørejse. Såfremt han til foråret skulde på en sådan lang rejse, har han tænkt, om det ikke vilde være bedst, at denne kunde udstrækkes lige til Danmark og

til Amerika, hvor han er opvoxet fra dreng af og har hele sin slægt, og hvorfra denne mission er blevet støttet med ikke ubetydelige årlige pengebidrag. Der er meget, hvorom han kunde ønske at rådføre sig med venner begge steder, nu da hans mission skal slå ind på nye veje, og da han af den grund herefter vil komme til at virke under forhold derovre, som er meget forskellige fra de tidligere.

Hvad rejseudgifterne angår, da kan missionærer få betydelig rabat på billetten, når de skaffer attest for, at de virkelig er missionærer. Knudsen har forhørt sig i Calcutta hos en bekendt stor expedition, der skaffer gennemgående billetter til en mængde betydelige byer over det meste af jordkloden (dog nok ikke til København). Svaret lød på, at han imod at indsende missionær-attest kunde til en pris af 1250 rupir (omtrent 1600 kroner) få rundrejse-billet fra Rangun over Singapur, Hongkong, St. Francisco, Ny York, London og derfra gennem Suez tilbage til Rangun. Billetten gælder for en ubegrænset tid, og man må under vejs standse så ofte man vil og så længe man vil. Der betales intet særskilt for kosten ombord i skibene, og med undtagelse af jernbaneturen tværs over Amerika, foregår hele rejsen til søs. Særlige udgifter vil han kun få til jernbanebilletter på mindre ture i Amerika, når han skal rejse om og knytte forbindelse med danske menighedskredse, og ligeledes må han særskilt betale rejsen fra London til Danmark og tilbage; men da det vel tör ventes, at selve hans ophold i Danmark ikke vil koste ham stort, må sikkert den hele rejse kunne göres for, höjt regnet, 2500 kroner. I håb om, at der her hjemme ved missionsmøderne i Hellig tre Kongers tiden kan indkomme de fornødne bidrag, vil jeg med det første sörge for at skaffe den omtalte missionær-attest.

Et af Knudsens stadige ønsker er, at der måtte komme flere missionærer ud til ham i Burma, ikke blot fordi høsten er stor og arbejderne få, men også af den person-

lige grund, at flere mænd, som arbejder i samme gerning, vil kunne være til stor hjælp og støtte for hinanden; og det savner han ofte. Men det skulde være folk, der ikke blot havde lyst og følte kald til missionsgerningen, men også var noget udviklede og modne.

En af vanskelighederne ved denne sidste sag ligger i spörgsmålet om ansvaret for udsendelsen af dem, der måtte melde sig til missionsgerningen. Knudsen indrømmer, at dette ansvar ikke kan lægges på Schrøder eller mig eller nogen anden enkeltmand her hjemme. På den anden side hævder han lige så bestemt, at han selv umuligt ovre i Burma kan skaffe sig et sådant kendskab til dem, der måtte blive tale om som missionærer, så han efter dette kan tage den afgörende bestemmelse. Derimod bemærker han, som jeg mener med rette, at ved dette som ved andre missionsspörgsmål må man ikke glemme, at det bør være menigheden og ikke enkeltmand, der missionerer. Hvorledes Knudsen nærmere tænker sig forholdet i denne sag, har han forklaret i et par breve. Han skriver således: »Vi mener her ude, at den menighed eller de kristne mennesker, som udsender missionæren og med det samme påtager sig forpligtelsen til at støtte ham i hans gerning, også må afgöre, hvem eller hvor mange der skal her ud. Vi har jo intet missionsselskab, som har udsendt os, men vi føler os derfor lige trygge med hensyn til udkommet, fordi vi er udsendte af den danske menighed (om end ikke af hvert enkelt menneske i den). Og jeg tænker, at mange andre missionærer heller ingen betænkeligheder vil have ved at blive sendt her ud paa samme måde og vilkår. Menighedens levende deltagelse i gerningen er der stor velsignelse i, og den vil de fleste missionærer tidlig eller sent føle, at de trænger til, og derfor må vi også udsendes af den. Vi forlanger ikke, nødvendigt, at alle de, der kommer her ud skal kunne arbejde sammen med os eller dele vore anskuelser og

meninger. Enhver, som kommer her, skal, for så vidt det står til os, blive så frit stillet som muligt; han kan have sin egen bolig og sit eget arbejdsområde, og det er ikke meningen, at alle vi danske missionærer skal indskrænke os til Tovngu og omegn med vort arbejde.« I et andet brev forklarer Knudsen endnu mere i det enkelte sin mening om denne sag: ». . . . . Hans Povlsen skönnede dette, og derfor drog han omkring i Danmark til forskellige steder, hvor han håbede at møde deltagelse, og gjorde folk kendt med ham selv og hans planer, og på den måde vandt han sig venner, som ikke blot af hjærtet ønskede ham lykke til hans gerning, men som også gav ham at forstå, at de vilde stå ham bi, fordi de havde fået tiltro til ham og kunde håbe, at han var skikket til ved Guds hjælp at løse den opgave, han troede Gud havde givet ham at løse. Jeg bar mig ligedan ad den sidste sommer jeg var hjemme. Og jeg vil indstændig råde alle dem, som vil her ud i håb om vennernes støtte hjemme fra, at de først, på lignende vis som Hans Povlsen og jeg, sikrer sig menighedens billigelse og deltagelse. Uden at de gör det, ser jeg ikke, hvorledes de skal kunne rejse her ud med håb om støtte til deres gerning. Vi har jo intet missionsselskab, bestående af nogle enkelte mænd, som kan tage bestemmelse om, hvem de vil sende her ud på vore missionsvenners bekostning, og jeg er vel tilfreds med, at vi intet har. Lad os altid huske, at missionssagen er en menighedssag; men derfor er det også menighedens pligt og ret at udsende sine missionærer; og for at den skal kunne det, må den kende dem, den udsender. Alle, hvem *menigheden* sender her ud, vil vi byde hjærtelig velkommen, og vi vil stille os så frit over for dem *i alle måder*, så de ikke skal få grund til at klage over, at vi lægger dem hindringer i vejen for at øve deres gerning på den måde, som de kan bedst.«

Endnu skal kun tilföjes, at en ung Fynbo, Anders Andersen, der ønsker at gå som missionær til Bagindien, ikke vil kunne blive færdig med sin uddannelse för 1891. Det er netop hans agt at følge det af Knudsen givne råd. Han er født og opdraget i Havndrup ved Pederstrup station, nær ved den gård, hvor Hans Povlsen tjænte, da han blev gudelig vakt, og det har egentlig været hans tanke at blive missionær for Rødkarénerne. Såfremt han efter besøg hos forskellige menighedskredse bliver udsendt som missionær, vil hans valg mellem Karénmission eller burmesisk mission måske kunne opsættes, til han har tilbragt nogen tid hos Knudsen i Tovngu og lært forholdene nærmere at kende. Hvad enten han eller nogen anden i sin tid genoptager Karénmissionen vil det være en god hjælp for dem, at deres forgængere har knyttet velvillig forbindelse med høvdingen Pobia og hans folk, og at denne forbindelse fremdeles kan vedligeholdes af Knudsen i Tovngu, idet det er denne burmesiske by, som Rødkarénerne mest søger til.

Karl Emil Franzos.

En Anmeldelse af *Holger Begtrup.*

Den tysk-østerrigske Forfatter Franzos er født 1849 af jødiske Forældre i det østlige Galizien og har vundet et stort Navn ved sine ypperlige Folkelivsbilleder fra hans Hjemegn i det sydøstlige Mellemevropa.

Disse Egne af vor Verdensdel er temmelig ukendte her til Lands. Og dog har vore Forfædre efter al Sandsynlighed en Gang hørt hjemme paa de samme store Sletter ved Karpathernes Fod. Paa Alexander den stores Tid

boede Germanerne dér ved Siden af deres slaviske Brødre og de fremmede Finner. —

Fra Vest i Nord og til Øst slaar *Karpatherne* deres vældige Bue om den *ungarske Slette* — fra *Donaus* Bred lidt øst for Wien og til *Sibenbürgens* Bjærgland i det sydøstlige Ungarn. Nordligst, i Midten af Buen, ligger det höje *Tatra* med sine malmrige Udløbere. Derfra og imod Sydøst danner Karpatherne Grænsevold imellem Madjarernes Land og *den galiziske Slette*, der i Syd afsluttes af *Bukovinas* Bøgeskove og Smaabjærge, men i Øst gaer i ét med de mægtige *russiske Stepper*.

Karpatherne med deres uhyre Naaleskov, »*Welyki Lys*«, rager skarpt frem over Sletten og ses en halv Snes Mil borte som en mörk Sky i Vesten. Over dets Toppe samler de store Skove stadig Skybanker, der kaster sig som Regn over Sletten i Øst eller Vest, eftersom Vinden blæser. — Disse Bjærge hører til de vildeste og skönneste i Verden, og det er ejendommeligt at læse de *Folkesagn*, som har dannet sig om dem.[1]) I gamle Dage — melder Sagnet — var disse Egne en jævn Slette, rig paa Skove, Kilder og frugtbare Agre, og alle Folk, som boede der, talte samme Tungemaal og levede lykkelig uden strængt Arbejde af Markens gode Gaver. Men saa fortörnede Menneskene den gode Gud ved at kræve mere, end han havde givet. De vilde have, at Sæden skulde saa sig selv, saa at de herefter helt kunde slippe for at arbejde. Da tabte den gode Gud Taalmodigheden og udtalte en frygtelig Forbandelse over dem: »Da I har sammensvoret jer imod mig i eders fælles Sprog, saa skiller jeg jer fra nu af ad efter Sprog og Lande og sætter en vældig Grænsemur imellem jer. Og fra den Mur skal der komme Rædsler over jer, som I aldrig för har kendt noget til, Oversvømmelser og Uvejr og vilde Dyr!« Derpaa kaldte han Djævelen til sig. »Stil Karpatherne op derfra og dertil«, sagde han, »og gör dem til den frygteligste Egn paa Jorden.« — Det lod Djævelen sig ikke sige to Gange. Han gav sig strax i Lag med Arbejdet og fik det fra Haanden i Løbet af syv Dage, hvis Aarsag man ogsaa kan skælne mellem syv forskællige Dele af denne Bjærgkæde. Den første Dag, medens han endnu havde friske Kræfter, det var en Søn-

---

[1]) K. E. Franzos: En Kamp for Retten. I., S. 276 flg.

dag, stablede han Tatra op, derfor er det den höjeste Del, og den sidste Dag, da han var aldeles udmattet, flikkede han »de smaa Karpather« til; de blev lavede om Lördagen; derfor bor der endnu den Dag i Dag saa mange Jøder. Men Jomfru Marie fandt, at disse nøgne Bjærge var altfor fæle, og bad sin kære Sön bøde derpaa. Han gik da til sin Fader og fik Lov at smykke de hæslige Fjælde efter bedste Ævne. Med hundrede Engle drog han til Arbejdet og forvandlede paa en eneste Dag hele Bjærgkæden. Han plantede de herlige Skove og anlagde de skönne Græsgange, lod utallige klare Smaabække rinde, og da han ikke havde Lov at jage Ulvene og Björnene bort, föjede han i alt Fald nyttige og könne Dyr til, Hjorte og Raadyr, Faar og Heste. »Heraf kommer det,« — slutter Fortællingen — »at vore Karpather er den smukkeste og tillige den frygteligste Egn paa Jorden.«

»Welyki Lys« er en af Evropas bedste Jagtegne. Selv Prinsen af Wales, der trænger til store Forhold for ikke at kede sig, skal sætte megen Pris paa en Björnejagt i disse romantiske Skovegne. Men for almindelige Rejsende er det for vanskeligt og farligt at færdes i Karpatherne. Derfor ligger disse Enemærker endnu halvt uden for Kulturen og kendes kun af det lille Bjærgfolk, *Huzulerne*, som fra Mongolernes Tid har græsset deres Heste og Faar ved Fjældsøerne og i de snævre Elvdale. Dette Folk taler slavisk, men har mongolsk Blod i sine Aarer og færdes mærkværdig nok endnu, som dets Stamfædre paa Sletten, *til Hest* paa de stejle Fjældstier. — Sletteboerne skyr disse vilde Bjærge, naar ikke Herremændenes Tryk eller Rettens Sværd driver dem derop som Skovgangsmænd, *Hajdamaker*.

Paa den umaadelige Slette øst for Karpatherne lever der endnu ligesom i Oldtiden mange forskællige Folkeslag. Fælles for dem alle er desværre sort Uvidenhed og sørgelig Raahed. Derfor kalder Franzos disse Lande *Halvasien*. — I det sydøstlige Galizien bor *Ruthenerne*, som danner ét Folk med *Lillerusserne* øst for Landegrænsen. I det nordlige Galizien er *Polakkerne* den herskende Stamme. I gamle Dage var de Herrer over hele den store Slette, og mange polske Herremænd lever endnu iblandt Ruthenerne og plager deres stakkels slaviske Frænder ilde. I *Bukovina* bor *Rumænerne*, som taler et latinsk Tunge-

maal. Over det hele er der spredte *tyske* Nybygder, og endelig er Landet fuldt af *Jøder*, som i det østlige Galizien danner over en Tiendedel af Folkemængden. Det er den eneste Egn af Verden, hvor Israels Börn kan göre sig gældende som samlet Folk, »de polske Jøder«.

Man vil forstaa, at denne »store Slette« er en rig Mark for en Forfatter af Folkelivsbilleder. Og *Franzos* har fra Barndommen af haft særlig Lejlighed til at sætte sig ind i disse blandede Folkeslags Liv. Hans Fader var Læge i *Czortkow*-Distriktet[1]) i Sydgalizien, 4 Mil fra den russiske Grænse, 5 Mil fra Bukovina og omtrent 10 Mil fra Karpatherne. Som Jøde færdedes han blandt Jøder; som dannet Mand havde han Omgang med tyske Embedsmænd og polske Adelsmænd; som Læge kom han meget ud iblandt de ruthenske Bønder. En Læge kender alle Slags Folk. — Da Franzos som Student rejste til Wien, bragte han derfor rige Forraad med til den Digtning, som i den sidste halve Snes Aar har gjort ham navnkundig i Evropa. Hans Barndomsindtryk maatte næsten nøde ham til at prøve sig som Forfatter. Æmnet var stort og trængte haardt til at drages frem i det dannede Vesteuropa, og Franzos blev en stor Digter og derved en Velgörer for sit undertrykte Folk og deres uoplyste Nabofolk.

Han kunde imidlertid ikke strax »slaa igennem«, og det kan være glædeligt for os danske at tænke paa, at vort Land var det første, hvor han vandt Anerkendelse. I Fortalen til »Moschko« fortæller han selv følgende: »Det var i Aaret 1874, ikke længe efter, at jeg havde begyndt min literære Virksomhed. I det Hus i en afsides Forstad til Wien, hvor jeg den Gang boede i et lille Værelse, vidste alle Folk, at jeg var Digter, og Urtekræmmersken i Stuen til venstre var endogsaa stolt af mig. Men den øvrige Del af Menneskeheden syntes endnu at vide meget liden Besked om den Kendsgerning, at jeg udfoldede en literær Virksomhed. Redaktionerne kendte ganske vist mit Navn; jeg havde jo flittig sendt dem Manuskripter, som de stadig sendte mig tilbage, altid ulæste — hvem vil vel spolere

---

[1]) Navnet *Barnow*, som Franzos giver sin Fødeby, er opdigtet.

sine Öjne paa en ubekendt ung Forfatters Manuskripter? — Omsider kom det Tidspunkt, da jeg fandt, at mine Skizzer og Kulturskildringer nu havde rejst ofte nok igennem Tyskland hver for sig; saa lagde jeg dem sammen og lod dem følges ad; den ene Pakke bar Paaskriften: »*Aus Halb-Asien*«, den anden: »*Die Juden von Barnow*«, og nu gik de ikke mere til Redaktioner, men til Forlæggere. Den eneste mærkelige Forskæl bestod foreløbig i, at jeg nu fik Pakkerne ufrankerede tilbage, medens Redaktionerne havde betalt Portoen; for øvrigt var det stadig den samme Historie, som nu ikke engang længere havde Nyhedens Interesse for mig! — — Jeg skriver nu dette med et Smil paa Læberne, men den Gang følte jeg mig meget ilde til Mode. Jeg glæmmer aldrig den Følelse, hvormed jeg om Aftenen, naar jeg var kommen ind i mit Værelse, endnu för end jeg fik tændt Lys, skyndte mig at føle efter paa Bordet, om de vel bekendte Pakker ikke atter laa der. — Saaledes var det ogsaa en Oktoberaften 1875. Træt og forstemt var jeg kommem hjæm, og da jeg følte efter paa Bordet, blev jeg endnu mere træt og forstemt: der laa de begge to. Nølende tændte jeg Lys. »Aus Halb-Asien« var kommen hjæm fra Stuttgart, »Die Juden von Barnow« fra Berlin; men ved Siden af dem laa der en tredje Postforsendelse med dansk Frimærke paa. Det var et tykt Brev, og da jeg lukkede det op, faldt der en lille Bog og et Brev ud. Dette Brev, som jeg endnu den Dag i Dag gæmmer som en Helligdom, og som jeg har læst saa tit, at jeg kan det udenad, lød saaledes: »Højstærede Herre! — Jeg forestiller mig, at det »maa glæde en ung Forfatter ogsaa at finde Læsere og »Venner i Udlandet. Da vedlagte lille Bog rimeligvis er »udkommen uden Deres Samtykke, har jeg købt den til »Dem og beder Dem modtage den. Det er for mig en »stor Glæde at tænke paa, at jeg bereder Dem en lille »Glæde derved. — Kjøbenhavn. — *En dansk Pige.*»

Paa Bogens Titelblad stod der: *Folkelivsbilleder.* Af *Karl Emil Franzos. Kjøbenhavn. Peter Bjørnbaks Forlag.* 1875. Den indeholdt nogle af mine Skizzer, som undtagelsesvis var blevne optagne i Tidsskrifter. Jeg har først for nogle Uger siden faaet vide, at det var Vilhelm Møller, Redaktøren af »Nutiden«, der saaledes først henledte Opmærksomheden paa mig i Udlandet. Ham har

jeg personlig kunnet bringe min Tak, den »danske Pige« derimod ikke. Jeg kender endnu ikke hendes Navn og faar det maaske aldrig at vide.«

Siden den Tid har Franzos vundet Indgang alle Vegne, ogsaa særlig her i Danmark, hvor nu 16 af hans Bøger er oversatte.

Hans bedste Skrifter er: »*Jøderne i Barnow*«, »*Fra Halvasien*«, »*Mellem Don og Donau*«, »*En Kamp for Retten*«, »*Moschko* (en Historie om en jødisk Soldat)«, »*Fra den store Slette*« og den i Aar udkomne »*Jøder og Slaver*, Nye Kulturbilleder fra Halvasien«.[1])

»*En Kamp for Retten*« er en tyk Roman, som handler om den ruthenske Bonde og Folkehelt *Taras Barabola*, barnefødt i Franzos' Hjæmegn. Hans Liv giver et storartet Billede af Retsforholdene i Galizien ved Aaret 1840, og Fræmstillingen er helt igennem bygget paa historiske Kendsgærninger. Taras var Sognefoged i en Landsby paa Grænsen mellem Bjærg og Slette, hvor Bønderne gjorde Hoveri til en nærliggende Herregaard, men var vante til at tage sig selv tilrette overfor Herremandens Overgreb. En ublu Forvalter vover at flytte Grænseskællet midt ind paa Landsbyens Mark, og med stor Møje faar Taras sine Bymænd til at opgive Selvtægt og skyde deres Sag ind for Domstolene. Men da disse ikke skaffer Bønderne Ret, og Taras uden Nytte har været hos Kejser Ferdinand i Wien, forvandles den fredelige Sognefoged til en »Hævner«, der erklærer Kejseren og hans »Skrivere« Krig for selv i Guds Sted at skikke Ret i Landet. Som Hajdamak drager han op i Karpatherne og gör derfra dristige Tog ud paa Sletten og »holder Dom« over uretfærdige Herremænd og Præster. Militæret sendes forgæves ud imod ham. Alle Slettens Bønder holder med »den store Hævner« og hjælper ham til at undgaa »Hvidkjolerne«. Men da han en Gang paa falsk Angivelse har »holdt Dom« over en uskyldig Herremand og ladet ham dræbe, faar han selv Syn for, at intet Menneske kan undgaa at fælde uretfærdige Domme, og overgiver sig derefter frivillig i Øvrighedens Hænder. Hans Røverliv er skildret temmelig »romantisk« og lidt for rörende; men Hovedtanken i denne store, historiske Roman

---

[1]) Mindre værdifulde, men højst „spændende og interessante", er Forf.s Fortællinger fra den fine Verden i det tyske Østerrig, f. Ex. „Skyggerne".

er ægte tragisk. Man føler, at den Varme, hvormed Forfatteren har skildret Taras' Kamp for Retten, er hentet ud af *Jødefolkets dybe Retfærdighedssans*, som i Aarhundreder — ikke mindst i hine Egne — har maattet se og taale utallige Krænkelser. — Siden de Tider er der naturligvis sket store Fræmskridt i Lov og Ret blandt Ruthenerne; men Franzos viser dog i Afhandlingen »*Folkedomstole og Nævningeretter i Østevropa*«[1]), at Selvtægten endnu ofte paakaldes, og at de vestevropæiske Jurydomstole kun er af tvivlsomt Værd blandt disse halvbarbariske Folk. — I flere af sine Bøger, f. Ex. *Mellem Don og Donau*«, fortæller Franzos om Forholdene i Nabolandet Rusland og fælder en meget haard Dom over de russiske Retsforhold og Enevældens Styre i det hele. — En særlig Afhandling i »Jøder og Slaver« er helliget »*Kvindeliv i Halvasien*«. Heri holder Forfatteren Revy over alle Østevropas Folk og viser, hvor elendig Kvindens Stilling er hos dem alle. Atter her er Retfærdighedsfølelsen den bærende Grundtanke, og Franzos fræmtræder i denne Sag mere som nidkær Reformator end som Digter.[2]) En saadan Ridder for Kvindens virkelige Frigörelse tilgiver man let, at han i Sammenligning med Arbejdet for Ligestillingen i Hjæmmet finder Kampen for den lige Adgang til Universiteterne temmelig ligegyldig, ja ensidig og mislykket, smlgn. Afhandlingen »*Latinske Piger*« i »*Jøder og Slaver*«.

Blandt alle Franzos' Folkelivsbilleder fra Østen er de bedste dog hans mange Fortællinger om hans eget stakkels Folk, de forunderlige *Jøder*. Igennem dem vil visselig hans Navn mindes i mange Slægter. Billederne af Jødernes Liv i deres usle, snavsede Gyder, i deres elendige Skoler, paa de farlige Handelsrejser og under den forhadte Militærkommando hører til de ejendommeligste og alvorligste Nutidsdigte. Enhver, som har Öje for Jødefolkets medfødte Adel og mærkelige Skæbne, maa gribes dybt deraf. Med særlig Interesse følger man ogsaa Forf. i hans Skildring af den jødiske Reformator *Abraham*

---

[1]) I „Fra den store Slette“ (1888).

[2]) Det er faldet mig ind ved Læsningen af disse smukke Forsvarsskrifter for de undertrykte, som nu læses i hele den dannede Verden, at det vilde være en stor Lykke for Sønderjyderne, om deres Folkeliv kunde faa en Digter, der ligesom Franzos fandt Ørenlyd i fremmede Lande for deres Kamp for Retten.

Geiger i »Jøder og Slaver«. Den giver ypperlige Vink til Forstaaelse af »den moderne Jødedom« og viser tydelig nok, at Franzos selv er mere end en *Digter*, at han føler Ævner og Kald som *Befrier*. — Det er i det hele det værdifulde ved denne Forfatters Arbejder, at de ikke alene giver *Billeder* af Kulturen, men *virker* med en Jødes Liv og Kraft for dens *Fræmgang*.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber*.

Vare- & Produktmarkedet har for vore hjemlige Forholds Vedkommende i den første Halvdel af December Måned været ret livligt, på de udenlandske Hovedpladser derimod roligere, hvad der altid gerne er Tilfældet henimod hvert Årsskifte. — *Kaffe*. På Spillebørserne har der i den sidste Tid været store Omsætninger til stadig *stigende Priser*. For Konsumen har Forretningen også været livlig, og denne vilde have været meget større, hvis Lagrene havde havt større Udvalg at forevise. I centralamerikanske og vestindiske Kaffer har Afsætningen også været meget tilfredsstillende. En betydelig Del af sidste Års store Kaffehøst i Brasilien er bunden på Spillebørserne, og dette forklarer, at Lagrene for det virkelige Forbrug stadig holder sig små, og at Priserne derfor vedvarende kan holde sig høje; men engang må dog Varerne komme løs fra Spillebørserne, og da vil Tiderne igen blive lysere for Forbrugerne; når dette Tidspunkt indtræder, kan man foreløbig aldeles ingen Mening have om. Om Forholdene i Brasilien, siden Republikken blev proklameret, kender man endnu intet bestemt; igår meddeles, at Børsforretningerne i Rio er standsede, at der er store Vanskeligheder ved Vareomsætningen, og at Kursen i Rio er ren nominel; endelig, at der er antirepublikanske Bevægelser i Provinserne Bahio og Sancto Paolo. I Marinen taler man om der er udbrudt Mytteri, og at 100 Marinesoldater og 8

Officerer, for at have råbt Hurra for Kejseren, skal være bleven skudte om Bord. Om alle disse Meddelelser er sande eller usande — eller måske Børsmanøvrer — er i Øjeblikket ikke godt at vide Besked om; dog synes det nok rimeligt, at de nye Forhold i Brasilien langt fra er fæstnede, og at der derfor endnu hersker megen Uro og Gæring i Gemytterne derovre. — Min Mening er, at som Forholdene i det hele taget ligger, må enhver fornuftig Købmand foreløbig arbejde med stor Forsigtighed og kun købe Kaffe for sit nærmeste Forbrug. — *Sukker*. I Sukkermarkedet har der i Slutningen af November og primo December ikke været så lidt Liv, og begrundet på højere Kabelberetninger fra Amerika avancerede Priserne i Evropa til noget over 12 shilling for 88 pCt. Rendement; men længe varede denne Bevægelse ikke; ti da Licht fra Magdeburg for otte Dage siden i sin Statistik meddelte, at de synlige Verdens-Forråd nu androg ca. 350 Millioner Pund mere end forrige År, sank Spekulanternes Mod, Markedet flovede atter, og Priserne noteres nu idag kun 11¾ sh. Raffineret Sukker er derimod meget knapt, og Fabrikkerne har foreløbig *meget vanskelig ved at tilfredsstille Forbruget*. — *Ris* uforandret. — *Sago*. *Hvid Kartoffelsago kjøbes nu meget billig*; virkelig ægte Sago er derimod vedvarende dyr, og synderlig Forandring heri kan næppe ventes foreløbig. — *Kartoffelmel* meget fast og Priserne noget højere; kommer Hvedemel højere til Foråret, hvad der synes at være Udsigt til, vil Kartoffelmelspriserne nok yderligere avancere noget.

Frugter. *Amerik. Æbler* fra 1888 er nu næsten rømmede, 1889-Varer noteres mindst 50 pCt. højere end fjorgamle. — Begrundet på store Afskibninger af *Valenzia-Rosiner* til Amerika er Priserne stegne ca. 10 pCt., og vil sandsynligvis komme højere endnu, da Beholdningerne i Produktionslandet er stærkt reducerede. — *Korender* roligere. — Små *Sultana-Rosiner* atter højere; Lagrene heraf smelter sammen. — *Smyrna-Rosiner* flovere, hvorimod *Mandler* holder sig meget fast.

Kryderier er gennemgående flov, med Undtagelse af *Peber*, der holder Pris, og *Allehånde* og *Muskatnødder*, der er noget højere.

Smørmarkedet flovt og nedadgående; idag gik Noteringen 10 Kr. pr. 100 Pd. ned.

Kornmarkedet fast. *Hvede* pr. Forår noget højere. — *Rug* stigende. — *Foderbyg* fast. — *Havre* lidt lavere. Købelysten til de bestående Priser er i Øjeblikket ikke meget stor. — I *Mais* er der i den seneste Tid sluttet store Poster pr. Forår til billige Priser. Det lader til, at denne Kornsort for 1890 vil komme til at spille en stor Rolle.

Foderstoffer. Priserne herpå har atter taget Favør i den sidste Måned; men til Trods for de høje og uvante Priser er der dog god Efterspørgsel. — *Hvedeklid* holdes meget højt fra Udlandet, og alene i den sidste Måned er Artiklen stegen 4 à 5 pCt. Foreløbig vil Prisen utvivlsomt holde sig. — *Rapskager* vedvarende knappe og Tilbudene få; som Følge heraf gik Værdien nogle Mark højere pr. Ton. — *Palmekager* uforandret. — *Hampefrøkager*. Russiske er rømmede i Øjeblikket, og pr. Januar og Februar er Fordringen for Kager, slået af tørret Frø, 6 à 7 Mark højere pr. 2000 Pd. — *Hørfrøkager*. Stemningen uforandret fast, men Forretningen uden Liv. — *Bomuldsfrøkager*, prima afskallede, stille; en forventet Ladning heraf, bestemt for Hamborg, vil efter Ankomsten kunne købes nogle Mark billigere.

Æg. Prisen har i denne Måned nået en Højde, som vi herhjemme aldrig har kendt før. Vore engelske Købere har, ligefrem begrundet på Mangel, funden sig i at akceptere de opskruede Priser. I den nærmeste Fremtid må vi være belavet på lavere Priser; ti Kyllingæggene begynder allerede at komme frem, og godt er det; ti vort Marked tåler ikke længe Export af mugne, gamle og rådne Æg til England.

Soda erpludselig og uventet kommen lavere fra England.

Frømarkedet. (Ved Johannes Allerup, Medarbejder i Chr. Fabers Frøforretning.) Nogen væsentlig Forandring i Frømarkedets Tilstand siden Oktober Måned er egentlig ikke indtrådt. De konsumerende Lande har hele Tiden vist Ulyst til at købe, medens på den anden Side Produktionslandene enten holdt stramt på Priserne, eller — specielt for enkelte Sorters Vedkommende — helt holdt Tilbudene tilbage. — *Rødkløver*. I mange, mange År har man ikke oplevet, at Tilbudene efter en, i det mindste tilsyneladende, stor Høst, er udeblevne i den Grad som iår; trods den nu langt fremrykkede Årstid og stedfundne Frostvejr, er Tilførslerne af tysk og østerrigsk Frø til de

udenlandske Stapelpladser endnu dog kun overordentlig ringe, samtidig med, at Priserne, der forlanges, er så høje, at man lige overfor de vedholdende lave Fordringer for Frø af fransk eller amerikansk Provenienz, uvilkårlig må trykke sig ved at anlægge dem. Dette Faktum, at Priserne således *til Trods for den absolute Mangel på Købelyst har kunnet holde Stade*, lader formode, at man fra først af har overvurderet Høsten i Tyskland; i de interesserede Kredse begynder nu også mere og mere den Mening at gøre sig gældende, at Udbyttet i Østerrig og de efterspurgte tyske Produktionslande kun har været en lille Middelhøst; men belært af forrige Sæsons markskrigende og vildledende Beretninger, er det såre naturligt, at det store Publikum iår forholder sig kølig overfor al Animering til Køb. Tendens for tysk og prima nordfransk Frø er i Øjeblikket meget fast. — *Hvidkløver*. Udvalget er i Øjeblikket ikke stort, og forlanges der — specielt for de fine, lyse Kvaliteter — væsentlig højere Priser. — *Alsike* rolig med Tegn til fastere Tendens. — *Gulkløver* fast. — *Luzerne*. Tendens stigende. — *Draphavre* uforandret med rolig Tendens. — *Hundegræs*. Nye, lyse Varer lidt højere; derimod kommer der endel fjorgamle og smukke Partier i Markedet til meget moderate Priser. — *Timothei*. Amerikansk fastere. Af tysk Frø er der endnu kun kommen forsvindende i Markedet, hvorfor der forlanges stramme Priser. Tendens meget fast. — *Rajgræs* har ikke undergået væsentlige Forandringer siden sidst; dog synes de vedholdende lave Priser for skotsk Frø efterhånden at have gjort de hjemlige Indehavere mere medgørlige. Tendens rolig.

Om Rødkløver har der i den senere Tid været skrevet endel, nærmest havende til Hensigt at nedsætte »fransk« Frø, og advare Folk mod Køb af samme. Jeg er ikke Landmand, og kan derfor ikke af egen praktiske Erfaring tale med om, hvorvidt Frø fra dette Avlssted skulde egne sig mindre heldigt for vort Klima. Kun mener jeg, at ligesom man i daglig Tale skjelner mellem nordtysk (schlesisk) og sydtysk, eller mellem kanadisk og amerikansk Frø, således begår man en stor Uret ved at slå alt »fransk« Frø over én Kam, og ikke skjelne skarpt imellem, hvad der er nord- og sydfransk. Der er dog — forekommer det mig — en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at Frø fra de nordligste Egne af Frankrig (Normandiet og

Bretagne), såvel som fra Canada i Nordamerika, må have Betingelsen for at kunne trives i vort Klima, i samme Grad som Frø fra vore vigtige tyske Produktionslande (Østerrig, Ungarn, Bøhmen, Rhinlandet, Mähren, Gallizien, Steyermark etc.), da alle disse Lande ligger under samme Bredegrad, om end en Streg sydligere end det traditionelle Schlesien.

Jeg har imidlertid ønsket at komme til større Klarhed over dette Spørgsmål, og i den Anledning stået i Korrespondance med 2 af vore største Autoriteter på dette Område, og om end ikke erholdt nogen afgørende Kendelse for eller imod, så synes dog begge nærmest at bekræfte Rigtigheden af min Anskuelse. Således skriver Hr. Konsulent P. Nielsen, Tystofte, f. Ex. bl. a. »Jeg nødsages til at indskrænke mig til at meddele, at Rødkløver fra Nordfrankrig — så vidt det kan skønnes ved Undersøgelse af Forsøgsmaterialet — synes at give lige så hårdføre Afgrøder, som Rødkløver fra andre Lande, og at Prøver fra Syd- og Mellemfrankrig ikke hos os er mislykket i samme Udstrækning som italiensk Rødkløver. Hvorledes fransk Rødkløver i det hele taget stiller sig med Hensyn til Ydeevnen, i Sammenligning med Rødkløver fra andre Lande, særlig schlesisk, tør jeg ikke udtale mig om, forinden jeg ad Åre får Materialet bearbejdet.«

Hr. Kand. Frederik Hansen, Askov, skriver i samme Ånd bl. a.: »Noget fyldestgørende Svar kan jeg ingenlunde give Dem på Deres Spørgsmål om nordfransk Rødkløver. Vi har kun haft 3 Prøver af den Slags. Den ene i 1885 fra »Bretagne«, den anden 1888 fra »Nordfrankrig«, uden nærmere Betegnelse af Provinsen. — Sammenlignet med nordtysk (schlesisk) Frø, saa var Udbyttet af den franske i 1885 en Bagatel under Middel, hvorimod den i 1888 sáede Prøve har været aldeles lige med den schlesiske. Det er altså altfor få Prøver, til at jeg tør fælde nogen almindelig Dom over fransk Kløverfrø. Dog er jeg tilbøjelig til at tro, at når man er sikker på at få Frøet fra de nordligste Provinser, så vil der være lige saa stor Sandsynlighed for godt Frø fra Frankrig som fra Tyskland eller England.«

Jeg skjønner ikke rettere, end at Følgen af den megen Skriven om dårlige Egenskaber hos »fransk« Frø må blive denne, at vi i Stedet for nu direkte at kunne kjøbe fransk

Rødkløver virkelig billigt, kommer til at give over 10 Øre mere for Pundet på de tyske Producenters eller Mellemhandleres Hænder; thi det turde vistnok være en sørgelig Kjendsgerning, at en meget stor Del for ikke at sige Størstedelen af, hvad der hidtil er kommen i Markedet under Benævnelsen af »tysk« eller »indenlandsk« Rødkløver til billige Priser, i Virkeligheden har været blandet med fransk.

Det vil derfor vist nok for flere end Skriveren heraf være af stor Interesse at se de Beviser, hvorpå andre støtter en så afgjørende Dom over fransk Rødkløver.

Fragtmarkedet. Kulfragterne til Østersøen og Middelhavet er betydelig lavere. Kornfragterne derimod uforandrede.

Pengemarkedet. Det kom Finantsmændene lidt på tværs, at England for otte Dage siden meldte om rigeligere Pengemarked, og denne Tilstand har siden holdt sig uforandret. Derimod er Penge vedvarende knappe i Tyskland. Den officielle Disconto er i Berlin 5%, og på denne Bankplads venter man den højere endnu. Private Discontører nå indtil 10—12 %. England søger af al Magt at forhindre Guldudførsel til Tyskland. Konverteringer vil, således synes det for Øjeblikket, foreløbig skaffe os et vanskeligere Pengemarked her hjemme.

Normal Kaffe bliver stadig en større Artikel og trænger sig mere og mere ind hele Landet over. Bliver de nuværende høje Kaffepriser stående, vil Normal Kaffe fremtidig blive en stor Artikel. »Nørrejylland«s Cikorie og Surrogater er nu også bleven meget anerkendte Fakrikater, der sælges over hele Jylland, Fyen og Langeland. Fra 1. Januar vil det endvidere blive indført paa Sjælland, Lolland, Bornholm og i Hovedstaden.

Ny stor Margarinefabrik i Vejle. Hr. H. Steensen i Vejle har begyndt en Fabrikation af *Margarine.* Varerne, Fabriken leverer, er virkelig af en fin Kvalitet, og har allerede funden stor Indpas hos Publikum.

Danmarks Kvægeksport truet af Tuberkulosen. Under Titlen: »Tuberkulosen blandt Husdyrene« har vor udmærkede Tuberkuloseforsker Dr. med. Bang udgivet et Résumé[1]) af Indberetninger fra 165 Dyrlæger hele Landet

---

[1]) Schubothe, 98 Sider, Særtryk af Tidskrift for Landøkonemi.

over, hvorom »Børstid.« skriver følgende: Jeg må indstændig anbefale Læsningen af Dr. med. Bangs Bog til dem, hvis Interesser er knyttede til Kvægavl og Mejeribog. Efter en kort, historisk Indledning, i hvilken Dr. B. slåer fast, at Tuberkulosen ved Aarhundredets Begyndelse var en sjælden Sygdom hos det danske Kvæg, gåer Dr. B. over til Omtale af denne hærgende Sygdoms bestandige Omsiggriben, særlig på Steder, hvor der handles meget med Kreaturer, og hvor der som Følge af den stadige Indførsel af fremmede Elementer er forøget Mulighed for Smitte. Sygdommens Område er dog meget forskellig. Beretninger fra Fyen, og særlig Sydfyen og omliggende Øer, lyder temmelig beroligende; men Sjælland og i langt højere Grad Jylland er hårdt hjemsøgt.

Tuberkulosen er langt mere udbredt i Herregårdenes end i Bøndergårdenes Besætninger, men viser sig så igen påfaldende hyppigt hos Husmændenes, fordi Husmændene som Småkårsfolk på Markeder kjøber de Køer, der på Grund af Sygdom er udskudt af de store Besætninger. Angivelserne om Mængden af de angrebne Dyr i større Besætninger veksler fra 1—50 pCt.; i Jylland synes Gjennemsnittet at være 6 pCt. Ved Nedslagtninger af hele Besætninger finder man et Middeltal af 15—30 pCt. Gjennemsnitstallet er for Kjøbenhavns offentlige Slagtehuse 16.28 pCt. Det absolute Tal, var i 1888 34,196 Øksne. De nuværende Kilder til Tuberkulosens Udbredelse synes at være Anglerkvæget, Ayrshire- og Korthornskvæget, — en Iagttagelse, der stemmer godt med tilsvarende engelske. Dr. Bang giver videre en interessant Opregning af Tilfælde, hvor Sygdommen antages at være indbragt med et enkelt tuberkulost Kreatur, der hurtigt har smittet Størsteparten af hele Besætningen, og dernæst en Opregning af 27 Tilfælde, hvor der er tilvejebragt overvældende Sandsynlighed for, at Tuberkulosen fra Husdyrene er overført til Dyrenes Ejer og til hans Familie. Disse Dr. Bangs Fortegnelser frembyder den allerhøjeste Grad af Interesse; den sidste Tabel er endog enestående i sin Slags. Pladshensyn forbyder imidlertid Gengivelse heraf. Der kan ikke være Tvivl om, at Smitteudbredelsen i høj Grad begunstiges ved de moderne Stalde, hvor Køerne vender Hovederne mod hinanden, hvor der er fælles Vandrende for en Mængde Dyr og smal Fodergang i Midten. Dr. B. citerer et smukt Eksempel: De

tuberkuløse Køer står øverst ved Vandrenden, og det af dem smittede Vand flød ned til de andre, som derpå efterhånden angrebes af Sygdommen. Mælken af tuberkuløse Dyr er altid sundhedsfarlig, og Faren er størst, når der er Tuberkulose i selve Yveret. Trods Sygdommen kan Mælken længe bevare sit gode Udseende. Dr. B. har i Løbet af et År fundet 50 Tilfælde af Yvertuberkulose på Kjøbenhavns Kvægtorv, og herfra må der være udgået Smitte i vide Kredse til Mennesker, der har drukken Mælken rå. Når Mælken er tuberkuløs, bliver Smørret det også. Her er det imidlertid et Held, at Centrifugeringen, som vel er almindeligt anvendt, tildels renser Fløden og smider Bacillerne ud i Slammen. Skønt Centrifugemælken ellers er mindre fedtholdig og noget mindre holdbar, er den altså meget renere. Heraf følger tillige, at det er forkasteligt at opdrætte Svinene med Centrifugeslammen. Dr. B. nærer ingen Tvivl om, at Svinetuberkulosen opstår på denne Måde. Når der ikke er Yvertuberkulose, er Faren for Smitte i Mælken mindre. Dr. B. har undersøgt Mælk af 28 stærkt tuberkuløse Dyr; den var kun i 2 Tilfælde stærkt smittefarlig. En udenlandsk Undersøger har dog fået et andet Resultat. Faren for Smitte hænger ved Smør, Ost og Fløde, næppe dog ved gammel Ost, men ung Ost, som f. Eks. dansk Schweitserost etc. Det er vistnok hyppigere, at Smitten overføres gennem disse Næringsmidler end gennem Kødet. En berømt fransk Forsker, Nocard, har fundet, at Tuberkelbacillerne hurtig går tilgrunde i Kødet; man finder også meget sjældent tuberkulose Produkter i Kødet.

Kødet mister sin røde Farve ved 70 Gr. Celsius, og i Fald denne Temperatur ikke ødelægger Bacillerne (hvad den dog vistnok gør), så svækker den i alt Fald Bacillernes Smitteævne. Mælk kan opvarmes til denne Temperatur uden at få den bekendte, kogte Smag, og Smørdannelse er endnu mulig efter en sådan Opvarmning. Det således fremstillede Smør har forringet Aroma; men uhildede Smagsdommere tilkender det desuagtet en højere Præmie end andet Smør. Medens andre Stater, særlig Frankrig, Amerika og England, træffer de radikaleste Forholdsregler mod denne Kvægfordærver, er vi her hjemme ikke nåede længere end til det lille, tamme Lovforslag, som jeg ved en tidligere Lejlighed har kritiseret. Særlig

har det Betydning for os, hvorledes England stiller sig til Sagen. Den i 1888 nedsatte »Departemental Commitee« har forlangt radikal Nedslagtning imod Erstatning ($\frac{3}{4}$ af dets Værdi i levende Live — ikke Slagteværdi) af ethvert tuberkuløst Dyr, enten det træffes hos Ejeren, på Markedet eller Landingsstedet. Dr. Bangs Påvisning af, at Sygdommen var så godt som ukendt hos os i Århundredets Begyndelse, siger os, at det er muligt at bortskaffe den igen; men det vil være nødvendigt at anvende Millioner til Erstatning for Nedslagtning, især i de første År; men vi befæster jo gærne mod vore »usynlige Fjender«, og til dem kan Tuberkelbacillen med Føje henregnes. Lad os være glade ved, at vore Tuberkuloseforhold endnu er ukendte i Udlandet; men lad os, inden Dr. Bangs fortrinlige Bog bliver oversat på engelsk, få truffen Foranstaltninger mod Ondet. Dr. Bang gør med Føje opmærksom på den engelske Komités truende Bemærkninger: »Smittefare eksisterer ved Kvæg, der bringes fra Lande, som er fritagne for Slagtning på Landingsstedet, og som for Tiden kun er underkastede Dyrlæge-Eftersyn under 12 Timers Opstaldning . . . Det er derfor åbenbart, at de nugældende Forholdsregler til at forebygge Indførelse af Sygdom fra fremmede Lande er ufuldstændige.« — Når England slagter sine egne tuberkuløse Køer ned med store Pengeofre, vil det næppe længe modtage vore. Faren er for Døren. Artiklen er undertegnet af Edvard Ehlers.

Influenza. Influenza-Sygdommens Arnested er Rusland; derfra har den nu snart udbredt sig over hele Evropa. Dens Symptomer er: Hovedpine i Øjenregionen, Værk over Lænderne, Smærter i Arme og Ben, langvarige Kuldegysninger, lidt Feber, undertiden Svimmelhed, Hoste og Vanskelighed ved at synke. Ganens bagerste Del er besat med et rødprikket Udslet. Snue forekommer sjældnere og uden megen Hæftighed.

Toldkrigen mellem Italien og Frankrig. Italien har allerede bitterlig angret og fortrudt sin Toldkrig med Frankrig. De italienske Fabriker vansmægte efter atter at blive sat istand til at trække Råstoffer fra Frankrig, ligesom Eksportørerne og Vinbjergsejerne i Italien længes inderlig efter at udføre til deres rige Naboland. Megen billig og god Landvin er tidligere gået fra Italien til Frankrig, og her har en fin og køn Etikette gjort den til en sælgelig

og efterspurgt Vare; men alt dette er bleven anderledes. Italien har lidt umådeligt, og Exporten fra dette Land til Frankrig er sidste År sunken fra 335 til 182 Millioner. Nu har den italienske Regering forelagt Rigsdagen et Forslag om at hæve Differentialtolden; men denne Kanossagang er svær for Regeringen, *der i ca. 1½ År har prist disse Toldsatsers heldbringende Indflydelse!!* — Hvorledes vil nu den tilsigtede Toldforandring imellem Frankrig og Italien virke i storpolitisk Retning, det bliver et andet Spørgsmål. Foreløbig er det en Sejr for Frankrig; ti *økonomisk* har Tyskland ej kunnet *give Italien Erstatning for, hvad det under Toldkrigen med Frankrig har tabt.*

Russerne er for Øjeblikket i Færd med at anlægge en Bane fra Batum, en mindre Kystby, der er beliggende i det sydøstlige Hjørne af Sortehavet — via Persien til Forindien, og venter ad denne ny Jærnvej at drage en betydelig Forretning til Sortehavsbyerne.

Sydafrika. I Sydafrika har England og Portugal stødt sammen. Portugal ejer på Sydafrikas Vestkyst Angola og på Østkysten Mosambik, hvor i flere Slægtled portugisiske Plantere og Slavehandlere i Ro og Fred har levet sammen. Fra Kaplandet trænger England sig mere og mere nord på, og da Portugiserne i den seneste Tid har arbejdet på at sammenknytte deres Forbindelser fra Øst til Vest, er man kommen i Klemme og har stødt mod de engelske Interesser. Portugal har berørt et af Englands ømme Steder, og det tåler næppe her nogen Spøg fra det lille Lands Side. Salisbury er vred, og i dette Spørgsmål følger et stort Parti i England ham.

Kjøbenhavns Børs. I Tirsdags døde Grosserer Adolph Trier, senior i Firmaet Adolph Trier & Goldschmidt, og Børsen mistede i ham en af sine solide og respektable Støtter. Adolph Trier var ikke alene en dygtig Købmand, men han var også en sjælden fin og ædel Natur. Firmaet, der driver den største Kolonial-en-gros-Forretning i Norden, fortsættes uforandret af Kompagnonerne Dhrr. Sigfred Goldschmidt og Fred. Trier.

Odense, den 20. Decbr. 1889.

Carl Joakim Brandt.

(Født 15. August 1817, død 27. December 1889).

Carl Brandts Mormoder hed *Catharina Evald* og var en Præstedatter fra Hvidding, Syd for Ribe. Da Johannes Evald hørte til en Præsteslægt fra samme Egn, er det rimeligt nok, der har været Slægtskab imellem dem. Og denne Gjætning kan i alt Fald finde en Støtte i, at Navnet Catharina eller Kathrine (Karen) forekommer i Digterens Stamtavle. Præsten Enevold Lauritsen i Bylderup (død 1660) havde en Hustru af dette Navn, og hun var Farmoder til Vajsenhuspræsten Enevold Evald, Digterens Fader.

Selv har Brandt næppe lagt Vægt paa sin evaldske Afstamning. Derimod har han mere end en Gang med synlig Glæde dvælet ved Minderne om sin Morfader og sin Farfader, og han har fremhævet, at han igjennem dem har været knyttet til de to mærkelige Retninger af gudelig vakte Lægfolk, som fandtes paa Fyn for 2 Menneskealdre siden. Det er fuld værd at følge ham paa disse Veje. Vi føres derved ind i Betragtningen af den Sammenhæng, som bestandig er til Stede imellem Livsrøret i den ene Slægt og i den anden. Vi faar en Stadfæstelse paa Sandheden af det gamle Ord, som Grundtvig har opfrisket i sin »Sakse«, at »Bedstefaders Arv er Ættens Tarv«. Og vi kan med det samme faa Lys over de Egenskaber hos Brandt, der gjorde ham skikket til den Stilling som *Leder*, han paa mere end en Maade har indtaget, især siden Grundtvigs Død.

Jens Frederik Boesen var født 1765, tog theologisk Embedseksamen 1787 og blev Aaret efter sin Faders Efterfølger som Sognepræst i Vigerslev og Veflinge ude paa Sletten, Nordvest for Odense; han blev Provst 1791, fik Rang med Amtsprovster 1815, blev ved sit Halvhundredaars-

jubilæum Ridder og døde Aaret efter i sit Embede. Hans Svigerfader, Præsten Joakim Evald, havde nedlagt sit Embede for at tilbringe sine sidste Dage paa Kristiansfeld; men han var da også over 100 Aar, da han døde 1826. J. Fr. Boesen stod selv i et venligt Forhold til Hernhutterne. Naar den derfra afsendte »Arbejder« gjorde sin Rundrejse for at besøge de opvakte Fynboer i deres Hjem og styrke »deres Tro og deres fælles Kjærlighed til Kristiansfeld med dets gode Skoler, dets gode Fabrikata og dets patriarkalske Institutioner«, saa gik han ikke Vigerslev Præstegaard forbi. Og de mange i det vestlige Fyn, der stod under Kristiansfeldernes Paavirkning, satte stor Pris paa at høre Boesen. I hans nærmeste Kreds har Brandt, der som Barn tilbragte nogle Aar i Præstegaarden, ikke Indtryk af, at han havde nogen stor Indflydelse. Men milevidt drog Folk fra andre Egne til hans Kirker. Brandt kunde mindes, hvorledes lange Vognrækker, propfulde af salmesyngende Mænd og Kvinder drog ind ad Byen Sommer-Søndagene og overfyldte den lille Landsbykirke, der alt af Sognets Beboere var flittig besøgt. »De mødte gjærne til Sidst-Tjæneste, for de kom langsvejs fra, og lejrede sig da efter Kirke-Tjænesten et eller andet Sted i Nærheden af Byen, hvor de holdt deres Maaltid og sang deres Brorsons Salmer; for i Byen selv saa man noget skjævt til disse højrøstede Kirkegjæster.« Ogsaa Præsten kunde føle sig trykket af dem, naar de altfor ligefrem gjorde deres Bemærkninger over hans Prædiken. Provst Boesen var »af gammel kristelig Præsteslægt«, har Brandt skreven, og »*hørte til de stille i Landet, der ej kunde taale Vaabengny.*«

Hans Caspar Brandt var født 1753 i Svendborg. Hans Fader, Rasmus Peter Brandt, var Kjøbmand. Men selv foer han til Søs fra sine Drengeaar af og førte i adskillige Aar sin egen Jagt. Det var paa en af sine Farter til Kjøbenhavn, at han var bleven vakt. 36 Aar gammel

satte han Bo som Kjøbmand i sin Fødeby og giftede sig med Maria Schultz. Han døde først 1840. Da den østfynske Vækkelse begyndte at gjöre Opsigt med Kristen Madsen fra Drigstrup som Ordfører i de gudelige Forsamlinger, saa mærkedes snart det samme Røre i Svendborg. »Kjærteminde-Sekten«, som Kristen Madsens Venner kaldtes, blev fortrædigede baade af Øvrigheden og af daarlige Personer, der ærgrede sig over deres Sammenkomster med Lægmandstale og Salmesang. Der skulde Mod til aabent at slutte sig til dem. Men sligt Mod havde Caspar Brandt, og ved den Anseelse, han nød i Svendborg, tog han mangen Gang Stødet af for de jævne Forsamlingsfolk. I hans Hus kunde de gaa frit ud og ind. Han var »Menighedens Vært« der i Byen, og paa »Salen« oven over Stuelejligheden havde han et lille Orgel staaende; det spillede han selv paa med sine store Sømands-Hænder, mens han uforsagt sang sin: »Vor Gud han er saa fast en Borg« eller en anden af sine Livssalmer. Da Kirkekampen brød ud, og den hempelske Avis foer haardt frem imod Grundtvig og Lindberg, saa fulgte den gamle Brandt levende med, »og skjönt hans Haand var mere dannet til at gribe om et Ror end om en Pen, vovede han dog i den Iversenske Avis mangen Fejde for den Sag og de Mænd, der var ham kjære«. Han hørte, har Sönnesönnen skreven, til dem, »der *vilde bekjende sin Tro aabenlyst, om saa al Verden fnøs derved.*«

Det er to meget forskjellige Skikkelser, den stille Provst i Vigerslev, hvis Datter, Louise Esther, var Brandts Moder, og den djærve Kjöbmand i Svendborg, hvis Sön, Rasmus Peter, var hans Fader. Og naar man tænker paa disse to Gubber, der døde omtrent samtidig, og saa sammenligner Ætlingen med dem, da kan der ikke være Tvivl om, at der til daglig Brug og under almindelige Forhold var mest Lighed imellem Morfaderen og Dattersönnen; men det skal sikkert ogsaa holde Stik, at der paa Bunden

af hans Sjæl var gjæmt en god Del af den gamle Caspar Brandts Kraft, der kunde komme for Lyset, naar der var Trang dertil. Hvem der har faaet et Indtryk af hans fint dannede Personlighed og hans — som det er kaldt — »fornemme« Væsen, kunde vel forlige det med, at han var et Skud af en gammel Præsteslægt; men man kom vanskelig til at tænke paa, at Fader, Farfader og Farfadersfader havde været Kjöbmænd i Smaabyer og den mellemste af disse ovenikjøbet i sin Ungdom Sømand med Liv og Sjæl. Hvem der har lagt Mærke til, hvor lidt Brandt trængte sig frem, og hvor naturligt det faldt for ham at holde sig udenfor Dögnets Stridigheder, kan godt se Ligheden imellem ham og Provsten, som »*hørte til de stille i Landet*«. Men kommer man til det andet, Dattersönnen skrev om ham, at han »ikke kunde taale Vaabengny«, da hører Ligheden op. Gjaldt det om noget, der vedrørte det inderste i Carl Brandts Sjæl, hans Tro, og hvad der hørte til Grundvilkaarene for dens Liv, da passede det paa ham som paa Farfaderen, at han vilde bekjende den, »*om saa al Verden fnøs derved*«.

Naar Brandt som Student tog sig paa at være Huslærer hos den juridiske Professor, Konferensraad Kolderup-Rosenvinge, saa var det Provst Boesens Dattersön, som foer paa det jævne. Men naar den samme Student gik ud i Frederikskirken for at høre Grundtvig, og naar han sluttede sig saa nöje til Kredsen, som samledes der, saa at han ifjor kunde bevidne, at der ikke for ham var noget særligt mærkværdigt ved Grundtvigs Tiltrædelse af Præste-Embedet i Vartov, — det var kun en Flytning —, saa viste han sig som den, der ikke var vanslægtet fra Grundtvigs frimodige Beundrer, den gamle Caspar Brandt.

Naar Brandt som theologisk Kandidat tog sig paa at være Lærer ved den Anstalt, som Pietisten Enevold Evald i sin Tid havde forestaaet,[1]) da passede det for en af »de

[1]) Brandt var Lærer ved Vajsenhuset fra 1843 til 1853.

stille i Landet«. Men naar han to Aar efter, 1845, sammen med sin Svoger, Theodor Fenger, fulgte Grundtvigs Opfordring til at begynde Udgivelsen af »Dansk Kirketidende«, da foretog han et Skridt, som slet ikke passede for en, der »ikke kunde taale Vaabengny«.

Ganske vist begyndte de to unge Kandidater deres Blad meget stilfærdigt. Det skulde slet ikke være et Organ for et kirkeligt Parti, som vilde bekæmpe et andet. Hvem der stod paa Kirkens Grund, skulde kunne skrive frit deri under sit Navn, hvad Retning han saa tilhørte. Og det var ikke blot med disse Forsætter, Brandt grundlagde det Blad, der først slap ham helt af Hænderne, da han døde; han har flere Gange paa sine gamle Dage betegnet sit Forhold til Kirketidenden som det i al Beskedenhed at holde Bladet i Gang for at tilbyde Lejlighed til skriftlig Forhandling om kristelige og kirkelige Æmner; han ønskede kun at indtage »en saa vidt mulig upartisk Ordstyrers Stilling«. »En fuldkommen Redaktør«, skrev han fremdeles i 1883, »burde vist nok vide bedst Besked om alt, hvad der forhandles, og strags kunne sige andre, hvad de bör mene derom; men den Dygtighed har jeg aldrig været i Besiddelse af, og forbeholder mig derfor kun Ret til at deltage i Forhandlingerne, naar jeg tror at kunne give Bidrag til at klare et eller andet af de Æmner, der kommer paa Bane«. Og efter dette har Brandt handlet som Udgiver af Kirketidenden i de mange, mange Aar — kun da han var i Rönnebæk, lod han Niels Lindberg overtage den —. I det förste Nummer var der Stykker baade af Grundtvig og af Mynster; derved skulde Bladets Upartiskhed slaas fast. *Men* Grundtvigs Stykke kom først, og Stykket af Mynster havde han ikke skreven for Bladet, — det var en Oversættelse af en latinsk Landemodetale, Biskoppen havde holdt; derfor »blev Bladet af den Mynsterske Kreds betragtet som et Parti-Organ«, og det var forholdsvis sjælden, nogen fra den Side skrev i det. Bortset fra,

at Kirketidenden stadig indeholdt Meddelelser om »Roskilde Konvents Forhandlinger«, blev det nærmest et Organ for Grundtvigs Venner. Det var vist »Dagbladet«, som i sin Tid kaldte det »Grundtvigianernes Moniteur«, idet det lignede det med det franske Regjeringsblad.

Kunde Brandt nu ikke naa at faa en virkelig *almindelig dansk* Kirketidende ud af sit Ugeblad, saa stod der tilbage at bevare det som et Sted, hvor *Grundtvigs Venner* af alle Farver kunde komme til at skrive, og det har han ærligt stræbt at naa, og det *kunde* han arbejde hen til, uden — det jeg véd — nogen Tid at blive beskyldt for at være »en Mand uden Mening«, fordi han ikke blot havde det stille, milde Væsen, men ogsaa Mod til at komme frem og Evne til paa fyndig Maade at fremstille sine Tanker, naar det behøvedes. Dansk Kirketidende har virkelig under Brandts Redaktion været en »Moniteur«, af hvilken de fremmede kunde faa at vide, hvad de, der stod Grundtvig nærmest, tænkte om Dagens Spörgsmaal, og det blev et virkelig *ledende* Organ, som ofte har hjulpet Folk indenfor Kredsen til Rette med, hvad de skulde tænke om en eller anden Sag. Havde Brandt som Redaktør været ivrig for at lade sine Tanker komme frem om alle kirkelige Spörgsmaal, da vilde han ikke have kunnet øve denne ledende Gjerning. Men netop fordi han i Regelen holdt sig tilbage og lod andre fremstille deres i lidet eller meget fra hinanden afvigende Meninger, saa blev hans egne Indlæg desto mere paaagtede, naar de virkelig kom.

Det er Foreningen af Mildhed og Kraft, boesensk Mildhed og brandtsk Kraft, der har gjort Brandt til en Leder indenfor den grundtvigske Kreds, ved sin Kirketidende, og det er det samme, som gjorde ham saa fortrinlig skikket til at være *Leder af de kirkelige Vennemøder;* det er det samme, der gav ham saa stor en Betydning som Grundtvigs Efterfølger *paa Prædikestolen i Vartov.*

Det vækker ikke sjælden min Forundring, naar jeg hører nogen tale om det nu at blive Præst i Vartov som om en anden Præstestilling, hvorved det kun gjælder om de to Ting, om man selv har Lyst til den, og om de, der plejer at samles i Kirken, har Brug for en. Naar der er et almindeligt Sognekald ledigt, og der indenfor Grændserne af Sognepræstens Virksomhed er alvorlige Mennesker, der véd at paaskjönne en god Præst, saa er det i sin rette Orden, at disse i Kultusministeriet skaffer sig Underretning om Ansøgernes Navne, og at de derpaa overvejer, hvem af de søgende de skal bede Ministeren at foretrække. Imidlertid vil man i Regelen ikke lade det blive ved denne Fremgangsmaade; man vil forsøge at formaa den, man helst vil have som Præst, til at søge Embedet. — Er det en Valgmenighed, der trænger til en Præst, vil der saa godt som aldrig blive Tale om, at nogen melder sig som Ansøgere, — det er Menigheden, der søger, tit længe, inden den finder Manden, den mener at kunne være glad ved at knytte fast til sig i Præstestillingen. Ved Embedet i Vartov er der ganske vist noget af det almindelige Sognekald, og det har sin særegne Betydning i Retning af at gjöre Præstestillingen der til en Mæglerstilling mellem Valgmenighedspræsternes og Sognepræsternes Stilling. Men i det væsentlige har Vartov Menighed været en Valgmenighed, for hvilken det maa ligge naturligt som for de andre Valgmenigheder at *søge* om sin Præst. Men dertil kommer *noget mere*. Vartov Menighed har naaet under sit 50-aarige Liv at faa en Midtpunkts-Stilling i hele den grundtvigske kirkelige Bevægelse i Danmark, overfor Grundtvigs Venner i Sogne-Menighederne lige saa fuldt som over for dem i Valg-Menighederne. En historisk Parallel kan oplyse Sagen, naar man kun ikke vil føre den for vidt. Fordi Kurfyrstendömmet Sachsen var den lutherske Reformations Vugge, saa den lutherske Verden længe efter Luthers Dage med Ærbødighed hen til de ledende Mænd i Landskirken

der, og navnlig til Overhofpræsten i Dresden. Da Spener fik Stillingen som Overhofpræst i Dresden, fik han i Virkeligheden den mest fremskudte Plads indenfor den lutherske Kirke-Afdeling. Gjennem det 17. Hundredaar spurgte man, naar et nyt kirkeligt Spörgsmaal dukkede op i et luthersk Land: hvad siger man i Dresden? Paa den Maade har man, mer eller mindre bevidst, i de grundtvigske Kredse Danmark over, spurgt: hvad siger man i Vartov-Menighed? og: hvad siger Vartov-Præsten? — Vartov-Kirke har været overordentlig meget for Grundtvigs Venner i hele Landet. Kom de selv til Kjøbenhavn og kunde være der en Søndag over, søgte de derhen, og de vidste, at de vilde finde sig hjemme, og skulde deres Börn til Kjøbenhavn, saa havde de en tryg Følelse af, at der var et Sted, hvor de kunde vente, deres Börn vilde finde sig hjemme og finde en Stötte, som haardt kan behøves i den store Stad. Det er rimeligt, at andre Kredse i vort Land har haft andre Kirker i Kjøbenhavn, de har tænkt paa med Følelser af denne Slags; Tusinder af grundtvigske Hjem, Danmark over, fra hvilke Börnene skulde til Kjøbenhavn, har haabet paa, at Vartov Kirke skulde blive hjemlig for deres Sönner og Döttre. — Og saa har Vartov Menighed været Voksestedet for den ny Salmesang i Danmark. Brandt har en Gang fortalt om, hvordan Taarerne løb ned ad de gamles Kinder, da der i Vartov en Julemorgen — jeg tror 1845 — første Gang paa ny blev sungen: »Et Barn er født i Bethlehem«, og Festsalmer knyttede sig til Festsalmer, alt som de gamle var bleven indsungne, og ny Salmetoner kom frem, og med dem, som havde gjæstet Vartov, blev Salmen og Salmetonen bragt ud paa Landet, hvor de havde hjemme. Det er i Grundtvigs Levetid, at Vartov Kirke blev, hvad her er fremstillet. Men Brandt har befæstet den i denne Stilling, — maatte den holde denne Stilling fremdeles? Maatte der blive søgt en Præst og funden en Præst, der kunde blive i det gode Spor, en

Præst, som ikke blot Menigheden derinde, men ogsaa den i »Adspredelsen« kunde se hen til, som den saa hen til Brandt!

Brandt var stille og tilbageholdende; men naar det gjaldt, kunde han træde kraftigt op, og der er en Sag, der især kunde kalde ham frem, *den kirkelige Friheds-sag*. Han har en Gang holdt et Foredrag om den grundtvigske Tankegang, som Trier fik ham til at lade trykke i i en lille Bog, han udgav under Titlen »Gave«. Det var dér, Brandt opstillede de tre Paragrafer i den grundtvigske Katekismus: »1) *Aand* er en Magt; 2) Aand aabenbarer sig i *Ord*; 3) Aand virker i Frihed«. Hvem der har gaaet Skolen ordentlig igjennem, — hvis man tör bruge et Udtryk fra Lærdommens Verden om Livet, — har tilegnet sig alle de tre Paragrafers Indhold, og de er mange, som kan vedkende sig dem. Men indenfor deres Kreds kan der godt være nogle, der bedst ved deres Virksomhed kan godtgjöre Sandheden af den förste Sætning, og nogle, om hvem det samme gjælder med Hensyn til den anden eller den tredie Sætning. For kun at nævne enkelte af Grundtvigs *afdøde* Venner, saa var Seminarieforstander *Svendsen* i Jelling i mine Øjne et fortrinligt Vidne om *Aandens* Magt, og *L. Helveg* i Odense en udmærket Talsmand for *Ordet*, det levende Ord, som Aandens Aabenbaring. Men *Brandt* havde efter mit Skjön sit særegne Kald som Talsmand for *Friheden* som Aandens Virkekreds. Det var især, naar Friheds-Spörgsmaalene kom paa Bane, at den velvillige Ordstyrer selv mødte fuldt rustet paa Valpladsen. Vel at mærke, jeg tænker ikke paa, hvad man kalder »politisk Frihed«, som i Grunden er et Ligheds-Spörgsmaal. Det var, naar der skulde værnes om Talefrihed, Skrivefrihed o. s. v., — men først og fremmest om *aandelig Frihed i alt, hvad der vedrørte Evigheds-Spörgsmaalet,* at Brandt *maatte* frem og give sit Ord med i Lavet. For ham var Friheden uadskillelig fra

Sandheden, som Tvangen uadskillelig fra Skinvæsenet. Da han 1873 paa første Søndag efter Helligtrekonger holdt sin Tiltrædelsesprædiken i Vartov, mindede han om, at hans store Forgænger ikke blot med mageløs Klarhed havde bekæmpet »al vantro Selvklogskab, der vilde undergrave den guddommelige Grundvold«, men ogsaa »*alt Bogstav- og andet opskruet Væsen, der vilde hindre og hæmme den frie og dermed velsignelsesrige Vækst.*« Det laa aldrig i Brandts Tanke at ville arbejde for en Udtrædelse af Folkekirken. »Vi maatte kjende lidet til Vor Herre og den Maade, hvorpaa han i stort og i smaat leder sine Börn«, skrev han 1855, »dersom vi troede, at vi paa egen Haand og egen Vove skulde gjöre et saadant Skridt; naar hans Time kommer, da er vi visse paa, den kommer saaledes, at den ikke kan misforstaas; thi da tælles der ikke paa Knapper: skal jeg eller skal jeg ikke? men da hedder det: jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig, Amen.« Netop fordi de to Ting: Frihed og Sandhed for Brandt var uadskillelige, derfor gruede han for et vilkaarligt Vovespring ud i en Stilling, hvor ny Farer kunde komme for Skin uden Kraft. Det var i de bestaaende, nedarvede Livsformer, at han ønskede, Friheden maatte sejre, saa det kunde blive *ægte*, hvad der under dem voksede frem.

Det *frisindede* over for andres Meninger og over for andres Udvikling kunde vel forenes med det *milde*, *stille*, tilbageholdne Væsen, og dette frisindede hos Brandt gjorde, at de Mænd og Kvinder, der samlede sig om hans Prædikestol, kunde være uenige om mangt og dog enige om at paaskjönne hans ægte evangeliske Prædiken. Og det var, naar de aandelige Friheds-Spörgsmaal stod paa Dagsordenen, at Brandts fine Haand, der syntes at være skabt til at føre en Pen og skrive smukke og lærerige Bøger om Modermaalet og dets Riddere, og om den danske Salmedigtning, og vakre Sange om Fædrelandets og Kirkens Mænd, ogsaa kunde gribe om »Roret«, som hans Farfader

kunde det, og *lede* den lille Skudes Kurs, hvori hans Meningsfæller havde indskibet sig — som frivillige kan ledes —, medens han aldrig glemte, at det ikke laa i hans saa lidt som i noget andet Menneskes Haand at føre den til Maalet; *han blev en Leder i den Kamp for kirkelig Frihed, som endnu ingenlunde er kæmpet til Ende, men hvorunder det gjælder om ikke at tage Fejl af, hvad der kæmpes for, hvilket visselig kan ske paa mer end en Maade.* Herved skal slet ikke være udtrykt, at han aldrig har fejlet som Leder. Men i det store og hele vil Grundtvigs Venner prise den sikre kirkelige Takt hos deres nys afdøde Leder.

Om Oplysningstrangen i Nutiden.

Af *Poul la Cour.*

Marstrand har tegnet et Billede, der forestiller en Rytter paa et sultent Æsel, frem over hvis Hoved Rytteren holder et Knippe Hø paa en Stang. Æslets Mule kan ikke naa Høet; det stræver derfor fremefter, og Rytterens Hensigt er nået.

Dette Billede kan have mange steds Ærinde, ligesom en Digters Ord. Det er vel også derfor, at Marstrand har sat dette Billede istedenfor en anden Underskrift under et vel kjendt Portrait af ham.

En Anvendelse, der ligger ret nær, er følgende: Rytteren er vort offentlige Skolevæsen, det sultne Æsel er Skoleungdommen, den stive Stang er Examen, og Høknippet er alle de mange rare Embeder, offentlige og private; thi også mange Privatmænd og Selskaber har nok

så hyggeligt flettet deres Strå ind i Knippet og giver gjerne en præliminareret Ungersvend eller Ungmø Fortrin bag sin Disk fremfor en ganske ustuderet.

Vi har nylig oplevet en Tid, da Høknippets Duft syntet at virke særlig lokkende. Antallet af de studerende voksede, Realskoler opførtes og andre udvidedes, og — det blomstrede ved det grønne Bord. Men nu? Der siges, at Æslet begynder at sagtne sin Fremmarsch, at det begynder at skjønne, at Høknippet viger i samme Forhold, som Æslet anstrenger sig. Det er nemlig ikke længere nok, at man fåer Examen. Man må have en brillant Examen; thi kun da kan der være Tale om, at der vanker en Bid af Knippet. Ja, en tarvelig Examen kan under al denne Concurrence være værre end ingen; thi blot at have Examen, er der ikke noget videre fortjenstligt ved; det har jo så mange — endog mangen en, som slet ikke har vist sig at være videre dygtig endda; men er vedkommendes Examen saa tilmed tarvelig, så må man helst tie helt stille med den. Når så dertil kommer, at der til at gjøre en brillant Eksamen kræves ikke blot de til Examen fornødne Kundskaber, men en vis personlig Routine til at aflevere dem ved Examensbordet, en Routine som væsentlig er medfødt, og som man kun i ringe Grad kan få forøget udover det nedarvede ved en mangeårig Dressur, så var det ikke så sært, om de spåede rigtigt, som siger, at der vil komme en Tilbagegang i Examensstormeriet, ja, at den allerede er kjendelig begyndt; thi det er ikke synderligt tillokkende for en Fader at give så mange Penge ud og for en Yngling at gjennemgå så mange Lidelser, når Udbyttet skal være i den Grad tvivlsomt.

Når man derfor i vor Tid taler om Oplysningstrang, idet man henpeger på Tilvæxten i den studerende Flok, så er det for det første et Spørgsmål, om dette egentlig kan kaldes Oplysningstrang. Hos mange gåer Trangen næppe dybere, end at man i det højeste har erkjendt, at

Kundskab er Magt, og at det vel derfor er klogest at lægge sig efter den. Men dernæst er det ikke at undres over, at Tilvæxten gåer i Stå, og at Antallet af Præliminarister og Studenter atter begynder at nærme sig til det, der kan have Udsigt til at blive anbragt. Hvem der glæder sig ved Ungdommens Oplysningstrang og lover sig noget af den, vil ikke i Længden kunne finde nogen Trøst eller Tilhold i den nævnte Examensstrøm, så, hvis der ikke var andre Tegn på Oplysningstrang, vilde det ikke se videre lovende ud i så Henseende, navnlig ikke i Forhold til de store Resultater, hvortil Naturvidenskaberne have nået. Om der nu i visse andre Kredse findes eller ikke findes andre Tegn på virkelig voxende Oplysningstrang, véd jeg ikke, men at den grundtvigske Folkehøjskole i nogen Måde kan tale derom, skal jeg nu forsøge at vise.

Det er på 12te År, at jeg arbejder ved den videre gående Folkehøjskole i Askov. 12 År er ikke meget i et Folks Udviklingshistorie, og dog er der umiskjendelig sket en ikke ringe Forandring i Ungdommens Begjær efter Oplysning i denne Tid.

Mange gode Folkehøjskoler havde den Gang oplivet de unge således ved et Åndsord om historiske og sjælelige Æmner, at de følte sig i en Strømning, som det var værd at fortsætte sit Liv i. Jeg troer, at det mere var denne umiddelbare Attrå end egentlig Ønsket om just at vide dette eller hint, som den Gang førte de unge til at gjentage og gjentage deres Højskolebesøg, indtil man sluttede sig sammen i Ønsket om at få en Folkehøjskole, som særligt stillede sig den Opgave at føre Eleverne videre: *en videre gående Folkehøjskole.*

Forstanderen i Askov, *L. Schrøder,* der sad inde med en mangeårig Erfaring om, hvorledes Højskoleungdommen var, og hvad den attråede, og som på den ene Side besad indgående Kundskaber i det, der hidtil havde dannet Højskolearbejdets Grundlag, og på den anden Side

Omsigt og Skjønsomhed nok til at skaffe Plads for andre Oplysningsgrene, imødekom Datidens Ønske, udvidede Skolen i Askov, kaldte ny Lærerkræfter til og bød en Timeplan, der vistnok må siges at svare til Datidens Krav.

Schrøder sprang nemlig ikke over til noget helt nyt; men hvad de unge fra tidligere Højskolebesøg havde fået Kjærlighed til, det fik de nu af Schrøder og Nutzhorn i den gamle store Foredragssal grundigere Indsigt i, nemlig i Menneskeslægtens, Kristenfolkets, Nordens Folks og Menneskets eget Liv, medens vi andre yngre og tilkaldte Kræfter mere i Udenomslokaler begyndte at meddele andre Kundskaber og Færdigheder vedrørende Yderverdenen. At Stillingen den Gang var en sådan, vil man kunne forvisse sig om ved at læse et lidet Stykke, som en af vore daværende Elever skrev om den videre gående Højskole i »Højskolebladet« 19. Febr. 79, og den Tilfredshed, som samme Elev giver tilkjende overfor den daværende Skoleplan, tør vistnok siges at være et træffende Udtryk for Stemningen blandt Eleverne, for hvilke han forøvrigt oftere var Ordfører.

Havde derimod Skolen den Gang — om det overhovedet var tænkeligt — budt Eleverne den Timeplan, som nu bydes dem, da tvivler jeg om, at der den Gang havde været Tilfredshed, og på den anden Side tror jeg, at hvis Skolen endnu stod med den daværende Timeplan, vilde vi ikke nu have mange Elever.

Er dette nu et Tilbageskridt, eller hvad betyder det? Er det måske, fordi det har vist sig, at selve Historien vel til en Tid kan tiltale, medens den i Længden bliver trættende? Eller, at nogle af dens jevneste Hovedtræk vel kan have sin Betydning overfor Begyndere og uudviklede Mennesker, medens de mere dybtgående historiske Studier væsentlig kun ere for Fagmænd og ikke for de mange?

Jeg tror, at Forklaringen skal søges deri, at der hos de nuværende unge i den grundtvigske Kreds hersker en mere *bevidst* Trang efter Kundskaber i *bestemte* Retninger end for en halv Snes År siden. Den Gang var det en mere *almindelig* Trang efter at få mere af det Kundskabsvæld, man lige havde smagt på. Man mødte med friske Kræfter og tog alvorlig fat på alt, hvad Skoleplanen bød. Om det så var sådanne Ting som Mathematik, hvorom åbenbart meget få havde nogen Opfattelse af, hvad det egentlig skulde til, så — når Skolen bød det — måtte det vel have sin Hensigt, og man tog sig flittigt, om end noget pligtskyldigt, af dette Fag ligesom af de højskolelige. Men hvor helt anderledes tager Ungdommen nu ikke imod sådanne Ting! — Der siges vel, at det for en Del skyldes, at Mathematiken (ligesom Naturlære m. m.) nu bliver foredraget historisk; men dette kan ikke være den eneste Grund; thi også overfor den systematiske Mathematik mærkes en ganske anderledes *Selvdrift* nu end for en halv Snes År siden.

Betyder dette nu, at Ungdommen er bleven mere realistisk og vil have mere med den omværende Verden at gjøre? På en Måde — ja; og heri er der intet beklageligt; thi det er noget, som den historiske Oplysning fører med sig, ja, må føre med sig, hvis den duer til noget. Da man i Gjenfødelsestiden i det 14de—16de Århundrede begyndte i Europa at gå historisk til Værks — at gå tilbage til Fortidens Minder og Frembringelser — blev Følgen deraf, at man udvikledes til at tage så stærke Tag i Datidens virkelige Forhold, som det kun sjelden er sket.

Men der er dog en Fare på Færde under sådanne Forhold, nemlig at man, efterat have taget Fart fremad, har fået et sådant Jag ind i sig, at man ikke mere gåer tilbage til Fortiden, men betragter Interessen for denne og Studiet af den som et længst tilbagelagt Stadium, som

det ikke mere er værd at spilde Tid på. Stiller man sig således, så vil der efter Gjenfødelsestiden sikkert let følge en Tid, hvis Kjendemærke er en rationalistisk Udvorteshed, der savner den opvarmende, oplivende og *frugtbare* Understrøm, som alene findes, hvor Menneskelivets og Menneskeslægtens Pulsslag kraftigt kjendes.

Hvorledes Udviklingen i denne Henseende er i Færd med at gå ude i den øvrige store (af Grundtvig upåvirkede) Verden, skal jeg ikke her forsøge at udrede. At man nu, just som Farten i at gjøre Opdagelser og Opfindelser er stor, ikke så meget savner den Livfuldhed, som alene Historien kan give Menneskeslægten ved at knytte Fortidens, Nutidens og Fremtidens Tråde, det er ikke så sært; men i Længden vil den ikke kunne undværes, uden at der vil komme en Tomhed, der bliver større end forrige Århundredes Rationalismes. Dog er der også Tegn til, at der er Steder i den store Verden, hvor Faren erkjendes. Således har ikke alene visse Lærde i de senere År begyndt at gjennempløje Fortidens mathematiske og naturvidenskabelige Frembringelser, og det er værd at mærke, at Mathematikere, der står på Højden af Nutidens højere Mathematik, både i Norden, i Tydskland, England og Frankrig, offrer År af deres Liv på at udfinde de tarveligste mathematiske Sætningers Fremkomst; men der løfter sig også andensteds vægtige Røster for, at *selve den opvoxende Ungdom må befrugtes af de historiske Sandheder,* hvis ikke deres øvrige høje Dannelse skal vise sig at blive hul. Således har jeg liggende for mig et Foredrag af Professor P. Treutlein med Titlen (oversat): Det historiske Element i den mathematiske Undervisning i de højere Læreranstalter — holdt ved det 62de Møde af tydske Naturforskere og Læger i Heidelberg.

Naar det nu må sandes, som oven for anført, at der ved den grundtvigske Folkehøjskole vågner en større Trang efter real Viden, og der kunde spørges, om dette betyder

det samme som, at det hidtidige Grundlag, Historien, lægges mere til Side — sådanne Opfattelser gjøres jevnlig gjældende, navnlig af Folk, som stå udenfor Højskolearbejdet —, så bliver Svaret *først*, at det i Virkeligheden er *et Tegn på Historiens Kraft, at den skaber Nutidsliv*, men dernæst synes i alt Fald den Ungdom, der samles ved Skolen i Askov, ikke at være veget fra det historiske Standpunkt. Således kan exempelvis anføres, at, idet jeg ved en Forandring i Timeplanen er kommen til at måtte holde væsentlig de samme historisk mathematiske Foredrag i den første halve Vinter iår, som i sidste halve Vinter ifjor, finder dog så at sige alle — også andet Års Elever — det hensigtsmæssigt at høre dem igjen, noget, der vanskelig kan forklares på anden Måde end i en Erkjendelse af, at den historiske Fremstilling endnu har noget at betyde for dem, der ellers i andre Timer er videre fremme i systematisk Mathematik.

Jeg troer derfor ikke, der er Grund til at mene, at den Virkelighedstrang, der i Nutiden mærkes blandt den grundtvigske Højskoleungdom, blot og bar hænger sammen med Nutidens øvrige Jag efter real Viden, om den end kan have Tilknytningspunkter dertil, hvad der jo er ret rimeligt; men den er en ganske naturlig Følge af den historiske Oplysning. Jeg troer heller ikke, at der er Tegn til, at Udviklingen er i Færd med at gjøre sig løs fra den historiske Tråd. Men jeg troer, at det først og fremmest gjælder om, at Højskolelærerne bliver sig denne Tilstand klart bevidst. Herved vil de nemlig på den ene Side ikke foruroliges ved jevnlig at studse overfor den stærke Virkelighedssans hos Højskoleungdommen, og de vil på den anden Side ikke lade sig forlede til — i Betragtning af denne Virkelighedssans — at mene, at de så blot bør imødekomme denne Sans alene og lægge det historiske til Side. Dette vilde være en sørgelig Overskjæring af Pulsåren i den Grundtvigske Højskole, så meget mere

utidig, som Højskoleungdommens reale Krav slet ikke betyder det samme som, at dens historiske Krav ere uddøde. Men hvis altfor mange Højskolelærere af misforstået Iver selv skulde svigte det historiske Stade, så er det vel ganske rimeligt, at det også med Tiden vil blive at mærke på de unge, der enkeltvis ikke kan nøjes med, at den Grundtvigske Højskole *har havt* en historisk Tid, men som *hver for sig må gjennemgå noget tilsvarende.* Det er da også en Erfaring, vi her stadigt gjør, at Elever fra de gode historiske Folkehøjskoler høre til dem af vore Elever, der er mest virkelig Fart i.

Den historiske Tråd må ikke overskjæres og kan heller ikke undværes som »den røde Tråd« ved den videre gående Højskole. Denne har da også hidtil været vel forsynet med særlig historisk uddannede Kræfter, først to ældre Lærere og senere desuden to yngre, så at Skolen endog har kunnet undvære nogen af denne Kraft til politisk Virksomhed, hvortil den blev begjæret. Til Sommer mister Skolen imidlertid den ene af de yngre Historielærere, idet J. Knudsen har modtaget en Stilling som Valgmenighedspræst i Mellerup, og det vil da ikke være at undres over, om Følgen skulde blive, at Skolen ikke godt længere kan give Afkald på dens Læreres fulde Arbejdskraft, hvorefter den, selv med dette Tab, sikkert vil kunne gjøre fuldstændig Fyldest i historisk Henseende, så at den nok som hidtil kan have sin Opmærksomhed henvendt på en Forøgelse af Lærerkraft i reale Fag, hvis ellers dens økonomiske Stilling må kunne tilstede en sådan.

Spørgsmålet om Oplysningstrangens Virkelighed og Størrelse må til enhver Tid være et af de vigtigste Kjendemærker på et Folks, ja på Menneskeslægtens Udvikling i den nærmest følgende Tid. Det er et så gjennemgribende Samfundsspørgsmål, idet det rummer i sig Spørgsmålet om Menneskeslægtens Opvågnen til eller Henslumren fra

bevidst Liv, at selv et så begrændset Svar som nærværende, der kun er hentet fra den lille Del af Menneskeslægtens Oplysningsmark, hvor min Virksomhed falder, og som jeg altså kjender noget til, forhåbentlig kan have sin Betydning.

Israelsmissionen.

Dens Maal og dens Veje.

Idelig pege den gamle Pagts Profeter frem til dette: Jerusalem skal bygges og ikke mere nedbrydes, og Folket skal samles og ikke mere adspredes (se f. Ex. Jer. 31); og læser man Kap. 11 i Romerbrevet, hvor er det saa ikke gjennemglødet af Længsel efter og Forventningen om den Herlighed, som da skal komme! Men allerede ved at lægge Mærke til, hvad Jøderne endnu er, kan man faa en Anelse om, hvad de endnu maa kunne blive. Deres Antal anslaaer man til omtrent 8 Millioner; et dygtigt, virksomt, højt begavet Folk er de, og endnu den Dag idag er »deres Nakke Jernsener og deres Pande Kobber«. Vel har de intet fælles levende Tungemaal; men deres ældgamle Modersmaal, som har været et dødt Sprog lige siden den babyloniske Landflygtighed, forstaaer de endnu og oplærer deres Børn til at forstaae det med en Ihærdighed som man maa beundre. Havde de æret Fader og Moder, som de nu ærer deres døde Modersmaal, saa havde de maaske endnu levet i »Landet, som Herren deres Gud havde givet dem.« Uvilkaarligt kommer man til at tænke: mon et dødt Sprog atter kan blive et levende?

Der er dem, der antage, at Jøderne vil faae en stor historisk Betydning ved at opgive deres nedarvede Skikke, blande sig heelt med de europæiske Folk og saaledes tilføre dem friske Kræfter og give Stødet til en ny Kulturudvikling; og der er blandt Jøderne selv en Retning »Reformjøderne«, som stiler efter noget saadant. Men det er paa Fritænkeriets og ikke paa Kristendommens Grund, at disse Fremtidstanker er skudt frem. De kristne venter sig vel Gavn og Glæde af de Jøder, der nu om Stunder i større og større Antal blive kristne og blander sig mellem de kristne; men det store straalende Haab, vi deler med Paulus er dog det at see Israel indtage sin Plads som et kristent Folk, som Figentræet blandt de andre Træer (se Luk. 21,29), som et Discipelfolk blandt Discipelfolkene (se Mat. 28,19 »gjør Folkeslagene til Disciple«). Først naar dette er naaet, er Maalet naaet. En Begyndelse dertil er allerede tilstede. I Kischinev, Hovedstaden i Bessarabien, det sydvestlige Hjørne af Rusland har siden Vinteren 1883 *Josef Rabinovitsch* samlet om sig en lille jødekristen Menighed, som vil bevare sit jødiske Folkepræg. Byens Befolkning er overvejende jødisk og i det hele er det i Sydrusland og de tilgrændsende Lande, at Jøderne er talrigst og har bevaret deres Ejendommeligheder bedst. Hvad der foregaaer i Kischinev er vel endnu ikke stort for Menneskeøjne at se til, og maaskee vil det tage lang Tid, inden det vokser sig stort; der er store Vanskeligheder at kjæmpe med. Men hvor kort eller længe det end skal vare, saa vil vist nok Tanken om Folkesamling og Hjemfærd i Troen paa Jesus Messias engang bryde frem i et »Gud vil det!« som Verden aldrig har hørt Mage til.

Hvordan skal nu den kristne Menighed stille sig til denne Sag? for ligegyldige Tilskuere kan vi dog ikke være. Først maa vi klare for os, at Israelsmissionen ikke er det samme som Hedningemissionen. Vil man omvende en

Hedning, må man drage ham bort fra hans Hedenskab; det er det, der skiller ham fra Gud. Omvendt er det med Jøderne. Det er ikke deres Jødedom, der skiller dem fra Gud; nej, kan de blot blive Jøder for Alvor, rette Jøder, »Israeliter uden Svig« — saa maa de blive kristne; for en troende Jøde, som ikke troer paa Herrens Salvede »Israels Konge«, det er en Selvmodsigelse. Det fortælles om en gammel russisk Jøde, som nødvendig skulde foretage en Rejse paa Sabbatsdagen, at han fik et Kar med Vand i ind i Jernbanevognen og satte sig med de bare Fødder i Vandet, for saa var det en Rejse til Vands og det var ikke forbudt. Hvor rørt man nu end vil blive over denne gamle lovlydige Jøde, saa er det dog soleklart, at denne Lovlydighed er ikke virkelig Jødedom; saadan er Mose og Profeterne ikke; saa aandløs og meningsløs er Guds Lov ikke, og man behøver blot at tænke sig denne forstenede Udvorteshed besjælet af en rasende Fanatisme — som det almindeligviis er Tilfældet — saa forstaaer man Udtrykket i Johannes Aabenbaring (2,9 »de som kalde sig selv Jøder og er det ikke, men er Satans Synagoge.« Det gjælder om at faae dem til at see aandeligt paa aandelige Ting, og gaaer det saaledes aandeligt op for dem, hvad virkelig Jødedom er, saa følger som af sig selv Overgangen til Kristendommen. Det er ikke en Kamp mellem Jødedom og Kristendom men mellem Farisæisme og Kristendom. Rabinovitsch selv er bleven dragen til Kristendommen derved, at Kjærligheden til hans Folk og Synet af dets dybe Elendighed har lært ham at see aandeligt paa Tingene, og det synes, som om der for Tiden gaaer et Suk efter aandeligt Liv igjennem den jødiske Befolkning i Østeuropa; men de lever gjennemgaaende i den tykkeste Uvidenhed om, hvad Kristendom er. Deraf kommer det vel, at Jødernes egentlige Missionær er Leipziger-Professoren *Frants Delitsch,* som med utrættelig Flid og grundig Lærdom har udarbejdet en

fortrinlig hebraisk Oversættelse af det nye Testamente, et Arbejde, der skal have optaget Halvdelen af hans Tid i 50 Aar. Hvor den Bog kommer Jøderne i Hænde, er Virkningen forbausende. Aandløsheden i deres egen Farisæisme gaaer op for dem under Læsningen, og saa behøver man ikke at sende Bud efter dem. Det brittiske Bibelselskab har sikkert gjort mere Gavn ved at udbrede Fr. Delitschs nye Testamente blandt Jøderne end ved hele sin øvrige Virksomhed.

Til de særlige Vanskeligheder, Sagen har at kjæmpe med, hører først Jødernes Fanatisme. Den, der bliver kristen, forfølges med den største Hjærteløshed af sine nærmeste og boycottes saaledes af sine Stammefrænder, at han vanskeligt kan leve paa et Sted, hvor de er meget talrige, og har Forretningslivet heelt i deres Magt. Det har været Rabinovitchs Tanke at oplære de omvendte Jøder til Agerbrug, for derved at skaffe dem mere uafhængige Stillinger; det synes dog næppe at skulle lykkes. Derimod er man nu i Færd med at berede et Fristed for omvendte Jøder i den østerrigske By Czernowicz ved Pruthfloden, hvor der vel findes mange Jøder, mens dog Størstedelen af Befolkningen er græsk-katholsk. Man venter i denne Plads tillige at have fundet en god Missionsstation.

En anden Vanskelighed er den russiske Kirkes Intolerance. Græsk-katholske maa de saa gjerne blive; de maa ogsaa nok lade sig døbe af den lutherske Præst, Faltin i Kischinev; men den Selvstændighed, som de netop ønsker for at kunne virkeliggjøre deres Tanker om en Menighed med jødisk Folkepræg, kan de ikke opnaae, idet Rabinovitsch ikke selv kan faae Lov til at døbe, naar han ikke vil slutte sig til Statskirken.

Maaskee er denne Kamp nødvendig for at lære den nydannede Menighed at forstaae Daabens og særlig Daabspagtens Betydning. Det lader nemlig til at de staaer tilbage i den Henseende. Rabinovitsch har selv sammen-

sat en vidtløftig Troesbekjendelse til Brug for sin Menighed; den er vel bygget over den apostoliske Tro, men har dog baade for lidt og for meget. Til denne Bekjendelse lod han sig selv døbe i Berlin den 19. Marts 1885. Dog maa det bemærkes, at han før Daaben fuldt ud vedkjendte sig Overensstemmelse med den apostoliske Troesbekjendelse.

Først naar de har fundet Daabspagtens faste Klippegrund er deres Fremtid sikret.

S. Constantin-Hansen.

Et Brev fra C. K. F. Molbech
til hans Moder.

[Det følgende Brev, som er bleven overladt Udg. til Meddelelse i »Danskeren«, vil blandt andet have Interesse ved den deri givne Skildring af Italienernes Stemning overfor Pius IX. først i Halvtredserne. Man kan dermed sammenligne Orla Lehmanns Meddelelser om, hvor glade de vare ved den liberale Pave i 1847 og 1848].

Rom, d. 5. Januar 1853.

Min kiære Moder!

Glædeligt Nytaar, Hilsen og Sundhed og Alt hvad som kiært er! hedder den gamle, danske Nytaarshilsen, og den sender jeg af et varmt og fuldt Hierte Dig og min Fader, med Tak for Eders Kiærlighed i det gamle Aar, og Haab og Ønsker om et lykkeligt Samliv i det nye. Eders Breve, af d. 19. December, modtog jeg netop paa Aarets sidste Aften, og kunde saaledes ogsaa af den Grund med større Ro og Tilfredshed høre Klokken i S. Maria del Popolo slaa Tolv, og vandre over den korte Bro af et Sekunds Længde, som skiller et for mig meget bevæget

Aar, med dets mangehaande Erindringer, fra en Fremtid, hvoraf jeg nu, Gud være lovet, haaber, om ikke det Bedste saa dog Meget, som er godt. — Næst at takke Dig selv for Dit Brev (som Du en andengang nok maa skrive paa noget tykkere Papir), maa jeg ogsaa takke Fader for hans livlige og humoristiske Skildring af de forskiellige Selskaber, han har taget Deel i; hans Brev satte mig saa levende tilbage i det kiøbenhavnske Vinterliv, at det var, som om jeg sad hjemme i Sophaen og hørte ham selv fortælle derom ved Theebordet. Jeg kom ret i en munter og oplivet Stemning ved hans Brev, og var saameget gladere derover, som en saadan Virkning paa den Læsende nødvendig forudsætter en lignende Stemning hos den Skrivende, og jeg altsaa kunde slutte, at om Fader ogsaa ofte føler sig legemlig svag og nedtrykt, kan denne Følelse dog endnu, som før, uden Vanskelighed afløses af lysere og mere muntre Tankestrømninger. Jeg haaber, om Gud vil, naar jeg til Forsommeren kommer hiem, og han maaskee til den Tid har giort en eller anden af sine sædvanlige Udflugter paa Landet, at finde ham som da jeg forlod ham, om endog henved et Aar ældre. — Hvad mig selv angaaer, da befinder jeg mig nu, baade legemlig og aandelig meget bedre her i Rom, end i Begyndelsen. Thi hvad det Legemlige angaaer (som jeg hidtil har forbigaaet i mine Breve, for ikke at fremkalde en unødvendig Uro), da havde jeg i de første 6 Uger, jeg tilbragte i Rom, allehaande climatiske Ubeqvemmeligheder at kæmpe imod, som jeg, forunderligt nok, slet ikke kan erindre at have lidt under, da jeg første Gang kom hertil. Hidsighed i Blodet, der gav sig Luft paa allehaande, mig hidtil ubekiendte Maader, var endda ikke det Værste og fiernedes snart ved Italienernes bekiendte Universal-Middel. Værre var en almindelig nerveus Slaphed, forbunden med Svimmelhed, bestandig Træthed, Rysten paa Hænderne o. dsl., der især var paa sit Høieste, naar Scirocco-Vinden udpustede sin lumre Aande. Lidt

efter lidt forsvandt imidlertid disse Symptomer, jeg blev acclimatiseret, og har nu i meer end en Maaned befundet mig fortræffeligt. Dette tilskriver jeg ikke mindst den klare, lette og friske Vinterluft, som vi nu i mange Uger have glædet os ved. Himlen er altid reen og blaa; Morgen og Aften er det køligt, undertiden endogsaa meget koldt (efter sydlig Maalestok), men midt paa Dagen er det i Giennemsnit 12 til 14 Graders Varme. Regntiden, med dens mørke, vaade, tunge Luft, er hidtil aldeles udebleven, og man giør sig Haab om, at den maaske vil udeblive aldeles, skiøndt dette vel for Jorden ikke turde være gavnligt. Men vi Reisende ere naturligvis egoistiske og bryde os kun lidt om en Jord, som vi om nogle Maaneder skulle forlade. Under dette lyseblaa Himmeltelt, deilig farvet af Morgen- og Aftenrøden, og om Natten besaaet med tusinde funklende Stierner, er Julen vandret forbi mit Øie og igiennem mit Sind, som en forunderlig, festlig Blanding af Nord og Syd. Jeg har bivaanet de høitidelige Optog i Kirkerne, baade ved Middag og Midnat, seet Paven bæres i Procession, hørt Chorsange og Te deum og hundrede Klokker lyde tidlig og silde. Men jeg maa sige: forekom alt dette mig allerede for sex Aar siden kun som et pragtfuldt Skuespil, uden indvortes Sandhed og Betydning, der kun i enkelte Øieblikke virkede poetisk paa mig, ved ligesom at sætte mig tilbage i de forsvundne Tider, saa var dette i langt høiere Grad Tilfældet nu. Dengang var Pius den Niende ikke blot Pave, ikke blot Christi Statholder paa Jorden — thi som saadan kunde han jo ikke have stor Betydning for Ikke-Katholiker, som mig — men han var mere, han var en elsket Regent, en Fader for sit Folk, til hvem Alle knyttede deres Forhaabninger, baade de fornuftige og de overdrevne, og hvem hele Italien kaldte en Messias, der var kommen for at bringe Frihedens Evangelium til Jorden, dengang blev han ikke blot baaret i Procession paa Præsternes Skuldre, men han blev baaret

af hele Italiens Kiærlighed og forgudet af sine Undersaatter. Hans Personlighed gav derfor dengang — ogsaa for mig — alle de kirkelige Fester, hvor han var tilstede, et Indhold, som de vel ellers ikke vilde have havt, og jeg fandt det ikke blot ikke forunderligt, men smukt og for Italienerne naturligt (der jo søge et sandseligt Udtryk for alle deres Følelser), at de bare den elskede Fyrste, klædt i Guld- og Sølvmor, igiennem Pederskirkens hvælvede Buegange, tilviftede ham Køling med Paafuglefiær, og krydrede Luften foran ham med Røgelse, under stigende og dalende Lovsange. Men nu! nu, da det Hele kun er en stor Ballet i mange Acter, opført paa et prægtigere Theater og med rigere Dragter, end man plejer at see paa Skuepladsen, ikke bivaanet af et taknemligt og beundrende Folk, men kun af en Flok nysgierrige Fremmede, der fylde Loger og Stolestader op, medens de, som skulde være de virkelige, troende Tilskuere, de virkelige Giæster ved den kirkelige Fest, slaae Kappen over Skulderen med et haanligt Smiil, og gaae Kirkens Dør forbi. Jeg bebreider hermed ikke Pius IX. noget — han kunde vistnok ikke handle stort anderledes end han giorde, i det mindste *før* Revolutionen (efter dens Undertrykkelse og hans Tilbagekomst kunde han maaskee vel have viist sig mere frisindet, end han har giort og giør); men jeg stræber kun at forklare det for Dig, som for mig selv, hvorfor disse Fester ikke giøre noget Indtryk paa mig, men forekomme mig som et prægtigt malet Teppe, bagved hvilket der skiuler sig Tomhed eller Forstillelse. Til denne Anskuelse bidrager nu forresten ikke blot mine egne Betragtninger, men ogsaa de Yttringer, jeg daglig hører til høire og venstre iblandt Landets Folk. Det synes virkelig som om den katholske Tro, medens den jo efter Sigende giør Fremskridt imod Norden, taber Fodfæste, bliver vaklende, svævende og uden Inderlighed i Syden. Denne Yttring er vel, om Du vil, noget dristig, og maaskee ogsaa temmelig løs; men

den grunder sig dog paa en heel Deel enkelte Erfaringer, og jeg har vel ikke ganske Uret i at forudsætte, at den utrolige Ringeagt, ja det Had, hvormed man til Høire og Venstre taler om Religionens Tienere, næsten som om det var lutter unyttige Dagdrivere, for ikke at sige Værre (og man bruger værre Ord): den maa efterhaanden medføre en Ringeagt, ogsaa for Religionens udvortes Form og traditionelle Ritus, og derigiennem for meget af det, som netop udgiør Katholicismens Styrke. Det være nu hermed som det vil: en Usandhed er der tilstede, og det paa to Maader. Jeg har giort Bekiendtskaber her i Rom med Mænd og Familier, der høre til de to modsatte politiske Endepoler, og fra begge Sider bliver jeg ubehagelig berørt af noget Huult, Tomt, Opskruet, Usandt i Væsen og Tale, som enten ikke var tilstede eller i al Fald ikke synligt for mig under mit forrige Ophold i Rom, og som bringer mig til at troe, at virkelig Sandhed, Overensstemmelse imellem Livets Indhold og dets Yttringer, nu for Tiden maa søges hos den romerske Almue, om man vil finde den, ikke hos den saakaldte dannede Classe. Hvad den mindre, saakaldte liberale Deel af denne, Progressionisterne, angaaer, af hvilke nu rigtignok de Talentfuldeste ere landsforviste, og de Klogeste af de Tilbageblevne lægge Baand paa deres Tunge: da hører man af dem en Mængde opskruede Talemaader om Frihed og Udvikling, uden sand Kundskab, uden klar Bevidsthed om et Maal eller om de rette Midler til at naae det, og fremfor Alt uden at der synes at ligge nogen rolig, virkelig, energisk Beslutning eller Villie til Grund for alle de høitravende Talemaader. Vender jeg mig til den anden Side, hvor man dog snarere skulde vente at træffe Sandhed, hos det Parti, som ere Herrer over Virkeligheden: da lugter enhver Samtale, enhver Yttring, ethvert Ord her af den kirkelige Røgelse, og det saa stærkt, at skulde man troe blot det Halve af alle de

fade, skinhellige Lovtaler over det Bestaaende, som i visse Kredse ligge Hvermand paa Læberne, da maatte det i det mindste være Guldalderen, man levede i. Og denne Usandhed møder mig og støder min Følelse næsten i enhver Yttring af de høiere Classers Liv. Jeg vil ikke tale om det reent Udvortes, saasom Klædedragt, Eqvipager, gallonerede Tienere o. s. v., hvoraf Halvdelen i det mindste ligeledes ere »Talemaader« af Fløiel og Silke, hvormed den legemlige Fattigdom søger at skiule sin Nøgenhed, ligesom den aandelige med klingende Ord. Men for Exempel *Poesien*. Paa Theatret er det naturligvis lutter franske Retter der opvartes med, og de fortæres alle, uden Forskiel, de gode med de slette; kun Servicen er indenlandsk, og den er endda ikke saa daarlig. Paa Parnasset derimod — jeg mener Academierne Arcadia og Tiberina — faaer man vel indenlandsk, romersk Føde, men hvilken! Tre Sessioner har jeg bivaanet af disse Academier, og er her bleven oversvømmet med en saadan Syndflod af Svulst, Affectation, falsk Føleri og tom Pathos, at jeg nær var druknet deri, og maatte tage det Halve af Oehlenschlägers Aladdin ind for at komme mig igien. Og det Værste er, at alle øvrige Tilstedeværende synes det er smukt og ægte, klappe i Hænderne og stampe med Fødderne og sige den ene Gang efter den anden: ah che bella Academia! Det er det Værste, thi denne Beundring og Begeistring maa dog nødvendig tildels være usand; Følelsens Udtryk er dog ikke i den Grad forskielligt for Norden og Syden, at hvad der er Usandhed paa det ene Sted, er paa det andet, ædel og ægte Sandhed. Og en stor Deel af disse Tilhørere maa dog ofte i deres Liv i Forhold til Forældre, Hustruer, Børn o. s. v. have *følt* selv, altsaa ogsaa erfaret, hvordan Følelsen taler, naar den er virkelig; hvordan kan de da give Bifald til en Mængde, netop i Følelsen forkerte og forskruede Producter, uden ved at skrue sig selv op — eller med andre Ord, lyve

for sig selv? — Men jeg mærker, jeg er kommen for dybt ind i hele denne trøstesløse Væv, hvormed Modens og Convenientsens Edderkop har omspundet Selskabslivet — vistnok her mere end i de fleste andre Stæder. Det er paa Tiden, jeg befrier Dig og mig selv derfra ved et dristigt Spring — ved at føre Dig hen der, hvor al jordisk Usandhed og Forfængelighed, har den ogsaa holdt ud til det Sidste, maa lade Sløret falde, ligeoverfor det alvorlige Sendebud, som alle de, der ere hildede i Livets Forfængelighed kalde en Fiende, men de Andre en Befrier, ligeoverfor Døden. Jeg har, underligt nok, her i Rom, saalangt fra mit Fædreland, maattet stemme min her lidet brugte og lidet brugelige Lyre, baade til Glæde og Sorg, baade til Bryllup og Begravelse. Om det første troer jeg, at jeg har fortalt Dig, det sidste er snart berettet. Anden Juledag, om Morgenen, døde her paa sit ensomme Leie, langt fra sin Slægt og sine Venner, en dansk Genre-Maler ved Navn Larsen, der kom hertil for nogle Maaneder siden, strax gik til Sengs og ikke stod op mere. Alle de herværende, Danske, Norske og Svenske, der i Rom meer end noget andet Sted betragte sig som eet Folk, fulgte ham til Graven, en tidlig Morgen, ud paa den smukke protestantiske Kirkegaard, der, beskygget af store Cypresser og venlig beplantet med Blomster, støtter sig op til Byens gamle Muur, tætved Cestius-Pyramiden. Den tydske, protestantiske Præst holdt Tale ved Graven, de herværende danske Damer havde bundet Krandse, og for at den Afdødes eget Sprog dog skulde lyde ogsaa, havde jeg skrevet den efterfølgende lille Psalme, som blev sunget, før vi skiltes, og som det maaske kan være Dig kiært at læse.

Mel.: Vor Gud han er saa fast en Borg.

Du, som drog bort fra Hiemmets Øe,
For aldrig hiem at vende;
Du, der kom hid blot for at døe,
Vor hedengangne Frænde!

Vi bringe Dig med Savn
Til Ro i Jesu Navn;
Tag end i Dødens Qveld
Dit Fædrelands Farvel,
Og sov saa sødt i Graven.

Sov sødt, endskiøndt i fremmed Jord,
Til Du af Jord skal stige;
Fra hvert et Sted i Syd og Nord
Gaaer Veien til Guds Rige.
Der er det rette Hiem,
Hvortil vi stunde frem;
Der mødes vi forvist —
Sov sødt en liden Frist,
Og stig saa let af Graven!

Jeg skulde have nævnet før, da jeg talte om Academiet Arcadia, at jeg for nogle Uger siden, til min store Forbauselse modtog et Diplom, som Medlem af bemeldte Academie, og formodentlig, da een Ære, ligesom eet Kors drager det andet efter sig, kan vente en lignende Udnævnelse fra det andet poet. Academie la Tiberina. Sætter jeg nu end, som Du vel af det Foregaaende kan vide, ikke stor Priis paa denne Hæder, har det dog moret mig; og for at more Dig og Fader, vil jeg paa den følgende Side afskrive de tvende, i vore Dage unegtelig høist curiøse Medlemsbreve, hvormed man har beæret mig, og hvorpaa jeg har svaret igien i et, af ægte italienske, høittravende Phraser svulmende Brev, for hvilket jeg siden har faaet mange Complimenter — altsammen til min store Fornøjelse. — Lad mig høre, hvad der siges og skrives om »Dante«, den skal være fordelagtig omtalt i »Flyveposten« — hvilket endelig ikke har meget at betyde, men dog altid kan skaffe den Afsætning. Hvor det var smukt af Sibbern, at skrive mig de venlige Ord til. Mine hierteligste Nytaars-Hilsener til Slægt og Venner; men først og sidst til

Dig og Fader, hvis forstandige og kiærlige Omgang jeg daglig savner. Indlagte Brev — en Nytaarshilsen til Werlauff — er Du nok saa god at besørge. Levvel!

Din hengivne Søn

Christian.

Latinskoleliv fra kirkekampens dage.

(Af Sigfred Leys papirer.)

Sigfred Ley[1]) kom 15 år gammel i *borgerdydsskolen på Kristianshavn.* Denne holdtes dengang på hjørnet af Overgade oven vandet og Sofiegade i en af Kristianshavns gamle gårde, bygt af bindingsværk, med meget små, smalle vinduer. Bygningen egnede sig kun lidet til skolebrug. Trapper op og trapper ned til stuerne, der lå slet for hinanden. En garvergård ved siden af tjente som legeplads i frikvarteret. Skolens bohave var tarveligt. Gamle, umalede, tilklattede borde og bænke, fulde af navne og figurer, som drengene havde skåret ind i dem. Disiplenes tal var vel noget over hundrede.

Borgerdydsskolen var på den tid i et slags opløsningstilstand. Vel havde professor *Jens Møller*, som var formand i skoledirektionen, sørget for dygtige, til dels udmærket dygtige lærere, men valget af inspektør var så uheldigt som muligt og ødelagde hele skoletugten. Det var Jens Møllers svoger, en hæderlig gammel pensioneret landeværnskaptajn Chiewitz, kun alt andet end skolemand. Tilsyneladende var han barsk, men i grunden holdningsløs, med et underligt væsen og som lærer (i geografi m. m.)

---

[1]) Jvf. „Danskeren“ 1889, side 370.

helt uvidende. — Dette er Frederik Hammerichs karakteristik af Chiewitz.

Det gik den kristianshavnske borgerdydsskole på den tid som adskillige latinskoler til visse tider, at manglen på en samlet disiplin frembød en vis art frihed, som kunde komme disiplene til gode under deres personligheds udvikling. De var slet ikke overlæssede med lektier. Der var tid til selvstudium, om nogen vilde bruge den. Skolen havde da også i sin opløsningstilstand forholdsvis mange elever, hvis navne siden fik en god, nogle endog en udmærket god klang.

I den klasse, hvori Sigfred Ley blev optaget, var der særligt tre disiple, som snart sluttede sig til ham i nært venskab, og på hvem han allerede i sine sidste drengeår fik indflydelse ved sin usædvanlig tidlige og store udvikling, navnlig i kristelig og kirkelig retning. Disse tre unge venners navne var *Frederik Hammerich*, *Laurits Hagen* og *Harald Laurent.*

Frederik Hammerich var tre år yngre end Ley. Hans fader, grosserer Johannes Hammerich i Kjøbenhavn, stammede fra Angeln; hans moder var ligesom Leys fader af sønderjydsk bondeslægt. Begge tilhørte de brødremenigheden. Uagtet Frederik Hammerich i disse sine drengeår måtte følge med sin fader til Hernhutternes forsamlingssal i Stormgaden, bevarede han dog sin friske natur og droges med sin bløde, stemningsfulde sjæl hen til det ny, som kom frem, især ved Grundtvig. Og i så henseende kunde Ley være ham til megen vejledning.

Laurits Christian Hagen, søn af forpagter Mourits Hagen på Merløsegården, var to år yngre end Ley. Hagen var fuld af livsmod og udstyret med en god og klar forstand. Med sin tidligt vågne åndelige trang sluttede han sig snevert til Sigfred Ley.

Men den, der blev Leys særlige hjærteven alt i skoleårene, var *Harald Anton Laurent.* Venskabet imellem

dem stiftedes den første dag, Laurent var i skole. Efter sædvanlig skik skulde den ny elev døbes under posten. Men kammeraterne gjorde det så grovt ved den lille, spinkle Laurent, at Ley, der havde set derpå, stormede ind og frelste ham, idet de andre drenge splittedes ad til alle hjørner og kanter for den store, stærke Sigfred Ley. Herefter turde ingen af dem røre Laurent.

Men hvorledes deres venskab siden hen knyttedes inderligt fast, indlyser af et fødselsdagsbrev til Laurent fra Ley den 18. august 1825, hvori det hedder: »Et år omtrent er nu henrunden, siden vort venskab knyttedes så inderlig og fast; ti Du erindrer sikkert, at det var på denne tid, jeg blev syg [af skarlagensfeber], og at Du min ven *så* omhyggelig besøgte mig, at Du nær var bleven smittet af sygdommen. Din fødselsdag skal derfor være vort venskabs årsdag. O, med inderlig glæde tænker jeg ofte tilbage på de dage, da jeg næsten intet menneske så den hele lange dag, som fordetmeste tilbragtes i Livius' kedelige selskab, og så om aftnen talte minutterne til jeg vidste, min ven vilde komme. Jeg tænker på vore samtaler om Gud og Kristum, jeg ser Dig sidde der på stolen lige over for mig, og vi forstå hinanden så godt. — — — Når jeg nu takker Gud for dette venskab og tænker på min sygdom, da fristes jeg til med Ingemann at sige:

Da var det ven, Du kom
så venlig og så from,
et billed af den ven, som jeg tilbeder;
og samlet i hans navn,
velsignet i hans favn
vi ej adskilles skal i evigheder.

Kom, ræk mig trofast hånd!
Og med den gode ånd
hjælp Du mig trolig fjenden at betvinge!
at vi til frelseren
i børnehimmelen
kan os engang som broder-engle svinge.«

Da Harald Laurent stammer fra fremmed land, og da han herhjæmme sit liv igennem kom til mangt et sted at sprede glæde ved sit milde sind og sin lyse sjæl, så vil vi nu gøre lidt nærmere rede for den laurentske slægts historie.

Forældrene var begge franske af fødsel. Faderen, Jean Pierre Laurent boede som dreng i Kjøbenhavn, hvor hans fader, kanseliråd, hofdansemester Laurent, gift med en gæstgiverdatter fra Haarlem, i nogle år havde sit ophold. Men da drengen skulde til dansen, rejste forældrene med ham til Paris. Jean Pierre Laurent giftede sig 30 år gammel med Rose Marie Bonneau, hvis fader, af normannisk æt, var arkitekt i Paris. Rose var kun 7 år, da hendes moder døde. Hun kom så i klosterskole tilligemed sin søster. »Jeg har aldrig haft nogen barndom«, sagde hun siden hen. Søsteren var meget vilter. Når hun skulde straffes, kunde Rose Marie tage skylden på sig. Hendes fader og kanseliråd Laurent var gode venner. De aftalte giftermålet mellem deres børn. Rose Marie var meget blond. Hun kaldtes la blonde. Den dag hun, 14 år gammel, trådte ud af klosterskolen, fejredes hendes bryllup med Jean Pierre, som da var 30 år. Bryllupet stod i Paris i kanselirådens hus, hvor de foreløbigt kom til at bo. En dansk rejsende kom derop den dag i et ærinde. Han blev bedet om at blive og overvære festen. Han berømte Rose Maries skønhed og ynde. Hendes svigerforældre var alvorlige romersk-katolske kristne, svigermoderen noget pietistisk, kanseliråden mere mild. Til ham sluttede Rose sig med stor kærlighed. Deres hjæm var meget gæstfrit.

Jean Pierre Laurents mistede deres to første børn. Rose tog sig det meget nær og bad sin mand, om hun måtte gå ind på fødselsstiftelsen og tage et lille barn til sig. Han trøstede hende med, at hun fik nok flere børn. Dette skete og. Hun blev en meget omhyggelig moder, ammede

selv sine børn, hvad der var sjeldent blandt hendes lige. Når børnene skulde ud at spasere, betroede hun ikke pigen at gå alene med dem, men fulgte selv med, havde billedbøger med og fortalte dem historier. Når de andre fruer lo herad, svarede hun: »Har Vorherre givet mig børn, vil jeg også selv passe dem.« Hendes svigerfader opfordrede altid til at give hendes børn en kristelig opdragelse.

Heri var hendes mand hende ingen støtte. Pierre J. Laurent var nok en godmodig, livlig og vittig mand, men ødsel og en del udsvævende. Han besad megen kunstsans. På fransk havde han skrevet en dansekunstens historie, der begyndte med, at Adam og Eva uden tvivl havde danset i paradis, ligesom kong David foran arken. På væggene i deres senere danske hjæm hang smukke tegninger af Abildgård med oldnordiske skikkelser som kostumer bl. a. til en ballet »Sigrid med sløret«, som nok den gamle Laurent havde komponeret i Galeottis manér.

Pierre Jean Laurent var god og elskværdig i hjæmmet mod kone og børn. Hun var altid kærlig og mild uden bebrejdelser. Kun én gang, da han havde solgt et landsted, hun havde arvet efter en fætter i Marseille, sagde hun: »Å, det havde jeg håbet, mine børn skulde haft efter mig.«

Fra Paris var de flyttet til Marseille. Og her oplevede de den franske revolution. En dag kastede en kone, som boede oven over dem i samme hus, noget vand ud af vinduet. Det traf nogle Jakobinere, som gik forbi. De stormede vrede op ad trapperne. Konen, som var frugtsommelig, kaldte i sin angst Rose Marie til hjælp. Hun gik imod dem, sagde, at hvis de var mænd af ære, måtte de skåne konen, når de så, i hvad tilstand hun var. Hun havde ikke gjort det med forsæt. »Vi bøjer os for skønheden,« sagde de og gik.

En morgen, hun så ud af vinduet, hang der liget af en mand på en lygtepæl. Hun blev meget bange. Det

barn, hun bar på, havde den ene side af sin ansigt fortrukket, da det blev født til verden. Det var en lille pige. Når nogen så på barnet, holdt Rose den fortrukne side af ansigtet ind imod sit bryst.

Hun var meget bange, når hendes mand spillede på teatret i Marseille i revolutionstiden. En aften var han iført en dragt, som publikum ikke yndede. Man støjede og vilde storme op på scenen. Men idet Jean Pierre blev ved at danse, sprættede han snorene af og tog Jakobinerhue på under tilskuernes jubel. Han gik gerne med en sådan hue i lommen for i nødsfald at bruge den.

1798 fik J. P. Laurent ansættelse som balletmester og kongelig dansemester ved det kongelige teater i Kjøbenhavn. Der var på den tid uroligheder i Marseille. De måtte rejse om vinteren. Idet de kørte ud af byen, løftede en af urostifterne sin sabel imod Rose Marie. Havde hun ikke rask trukket armen til sig, vilde hun være bleven såret. Kort efter blev byens porte lukkede. Ingen flere måtte forlade Marseille. Det var en meget stræng vinter. Tre børn havde de med. De var indsvøbte i sengklæder, men var så livlige og muntre, at folk undrede sig. En gang på rejsen blev Rose så kold, at da hun kom ind i et gæstgiversted besvimede hun, så de måtte bringe hende ud i kulden igen. Den 31. desember 1799 kom de til Kjøbenhavn.

Frederik den 6. holdt meget af at have J. P. Laurent om sig. Når kongen om sommeren opholdt sig på Als, måtte Laurent sidde ved siden ad ham i vognen på lystturene, og Frederik den 6. morede sig over hans livlige, vittige tale. Kongen hjalp ham stadig ud af hans pengeforlegenheder. Han omgikkes nemlig meget letsindig med penge. Når han ikke havde papir ved hånden, kunde han til eksempel tage en femrigsdaler-seddel og tænde sin pibe ved.

Engang J. P. Laurent kom til kongen for at bede om

penge, tog denne i en svær guldkæde, Laurent havde om halsen, og sagde: »Hvad er det?« — »Armods stempel, Deres majestæt«, svarede han. Frederik den 6. lo og gav ham 300 rdl.

Engang arvede J. P. Laurent 30,000 franks. Han fik orlov fra teatret et halvt år for at hente pengene i Frankrig. Han blev borte et helt år og kom hjæm med 5 rdlr. i lommen og en del franske guldsager. Det øvrige havde han brugt. — Ved en lejlighed, hvor han var syg, måtte Rose Marie til kongen for at bede om penge. Hun var meget ulykkelig derover. Da hun kom ind, blev hun så forvirret, at hun talte fransk og dansk imellem hinanden. Kongen beroligede hende, bad, at hun vilde fortælle ham alt, som lå hende på hjærte og gav hende de 700 rdl., hun bad om.

Rose Marie længtes meget efter sin mand, når han var borte. Hun kunde da blive helt ængstelig. Engang han var på en rejse, gik hun så hen foran to oliemalerier, som de havde af hans forældre, og sagde: »Bedstefader, bedstemoder, min mand er borte; jeg er alene med mine små børn, jeg er ulykkelig!«

Da J. P. Laurent var død, begyndte hun af og til at blive syg på sindet. Hun troede da ofte at se, hvad hun havde oplevet i revolutionstiden i Frankrig.

Rose Marie læste med stor glæde Sakse og Snorre, som Grundtvig havde fordansket. Hun holdt meget af de danske, men sagde, det var et stygt træk i deres karaktér, at de lo, når nogen kom uheldig afsted, f. eks. når en paraply vendte sig for én eller man faldt på gaden.

Tilsidst længtes hun meget efter sit elskede fædreland og vilde så gerne have set det, før hun døde.

Den kongelige dansemester J. P. Laurents yngste barn var *Harald Anton Laurent*, født i Kjøbenhavn den 18. august 1809. Drengen lignede sin moder mest, både i sind og skind. Hendes mildhed og kærlige og barnlige

sind havde han arvet. Denne arvepart bevarede han hele sit liv. Han var lille af vækst, lyslokket som sin moder, smidig og kæk. Letnem var han, altid glad og fuld af løjer. I hans latter var der intet sårende, tvertimod noget usigeligt velgørende. Den kom fra hans hjærte.

Harald Laurent havde det meget frit hjæmme, var flittig, men passede selv sin flid. 1820 — 11 år gammel kom han i borgerdydsskolen på Kristianshavn. Her hørte han stadig til de første i klassen, uden at man egenlig kan sige, at han arbejdede meget.

H. Laurent havde en levende sans for poesi. Hans danske afhandlinger i skolen blev beundrede. En ytring af ham som skoledisipel, nemlig at han ved at høre en af lærerne omtale med prædikatet »den mugne Græker« udbrød »Jesus, hvilken sandhed« er at mærke, fordi han lige til sin sidste tid netop bevarede denne sans for udtryk, der traf.

Harald Laurent blev Sigfred Leys intimeste ven i skolen. Skønt to store modsætninger, udfyldte de dog ypperligt hinanden. Ley stod vel noget tilbage i de sædvanlige skolekundskaber, men han indtog ved åndsmodenhed og karaktérfasthed som ved alder en selvstændig stilling i klassen. Ley var tre år ældre end Laurent, smækker og høj, næsten udvokset — også i åndelig henseende.

Ley hang trofast ved Grundtvig, som var ham ét og alt. Han var meget belæst i Grundtvigs skrifter, som han jo tidligt havde fået i hænde, og forsømte sjelden en søndag i Frelserens kirke, hvor han var en opmærksom og begejstret tilhører af Grundtvigs forkyndelse. Ved sin modenhed, alvor og sanddruhed måtte han nødvendigvis få ikke ringe indflydelse på en del af sine kammerater. Ved Leys hjælp blev ikke mindst Laurent tiltrukken af Grundtvig og hans kirkelige og åndelige livs syn.[1]) Dog

[1]) I sit „petitum“ (ansøgning) til theologisk embedseksamen

blev ikke blot Laurent på denne måde påvirket til stadig at høre Grundtvig. Det samme gjaldt tildels L. Hagen, Frederik og Martin Hammerich, Holger Tryde (en søn af præsten i Lynge) og Jørgen Hansen (senere afskediget fra sit sognekald i Sønderjylland på grund af sin tilslutning til papismen).

Der var særligt to lærere i borgerdydsskolen på Kristianshavn, som blev en støtte for disse unge grundtvigske disiple. Den ene var *Peter Andreas Fenger*, teologisk kandidat, den gang kun lidt over en snes år gammel. Hans nærmeste fag var religion og latin. Efter en tid at være afvegen fra sin barndoms tro stod Peter Fenger nu atter fast på troens grund. Det slog derfor igennem, når han, den ranke, kraftige, smukke, unge mand med de ædle, alvorlige træk, med flammen i sit øje og åndsskriften på sin pande, på den jævne og tydelige måde, som var ham given, og med den trohjærtige stemme, hvori der både var malm og klang, talte med de unge om kristendommens sandheder, »vidnede troværdig om sin herre og frelser«. Han rev dem med sig, når der stundom lå som flammer på hans tunge.[1])

I et brev fra Sigfred Leys senere år skriver han til Ferdinand Fenger: »Deres broder viste os i skolen en kærlighed, som idetmindste jeg ikke har kendt før hos nogen lærer. Han lærte os gamle salmer, som var nyt og kært for mig; han talte hjærteligt til os i religionstimerne, og han holdt af os og af sine timer for alvor.«

Et lille eksempel på Peter Fengers troværdige kriste-

---

udtrykker H. Laurent denne påvirkning fra skoleårene således: „Eodem tempore accidit, ut sermones publicos Nik. Fred. Sev. Grundtvigii v. d. ministri audire inciperem, cujus ingenii fervore, fide firmissima, vi evangelica in verbo divino prædicando vinctus eo paulisper ductus sum ut crederem, et intelligerem, qvemnam vim ad homines revera beatificandos haberet fides christiana, qvosnam mirabiles effectus decursu temporis exhibuerit.“

[1]) Jvf. Fr. Barfods levnedsskildring af P. A. Fenger 1878.

lige vidnesbyrd overfor de unge meddeler Sigfred Ley i følgende optegnelse fra skoletiden:

»Jesu 5te ord på korset: min Gud! min Gud! hvi haver du forladt mig, har jeg aldrig rigtig forstået. Jeg har vel vidst, at det var en af Davids salmer, der begynder således, men det har ikke tilfredsstillet mig. Forleden dag forklarede hr. kandidat Fenger det således i skolen:

At man siger, det er en af salmerne, er ej tilfredsstillende nok; thi da alt, hvad Jesus sagde på korset, var så betydningsfuldt, så havde disse ord vist også en betydning for sig selv. Min mening er derfor, at Jesus virkelig uden hensyn til salmen kunde sige: min Gud, hvi haver du forladt mig! ti han bar i dette øjeblik al verdens synder, alle synder hvilede nu tungt på den skyldfri, *nu* skete forsoningen, *nu* led *han* den straf, som vi alle havde fortjent, og hvilken svar pine måtte dette ikke være for den uskyldige. Gud havde nu virkelig forladt ham, han havde nu intet samfund med Gud; ti han bar al verdens synder, og Gud kan intet samfund have med synden. Men kort derpå sagde han: det er fuldbragt, og forsoningsværket var nu til ende. Nu kan vi blive salige. O, salige tanke! tak Jesus Kristus.« —

Den anden lærer ved borgerdydsskolen på Kristianshavn, som fik stor åndelig betydning for hine kristelig vakte disiple, var *Jakob Kristian Lindberg.* Hans nærmeste embedsstilling var en adjunktpost ved Metropolitanskolen. Fra 1824 var Lindberg tillige timelærer i religion og hebraisk ved borgerdydsskolen. Han var da en mand på 27 år. Han og hans kæreste længtes allerede den gang efter søndagen for at kunne glædes og opbygges med hinanden ved Grundtvigs sjældne, kraftige og åndrige prædikener.

Jakob Kr. Lindberg var af naturen kamplysten; men det måtte helst være en god sag, han skulde kæmpe for,

og så var han rede til ethvert offer. Han var i det daglige liv det godmodigste menneske, man kunde tænke sig, tjenstfærdig i høj grad og opofrende. Det lærte disiplene snart at kende.

Lindberg vidste godt, at de af og til kunde bruge utilladelig hjælp i timen, men han vilde nødig straffe dem derfor. Var der noget i vejen, rejste hans lange skikkelse sig med tilstrækkelig langsomhed op fra katedret. Imens var naturligvis alt kommet i orden. Så smilede han. Når en ny dreng, som ikke kunde hebraisk, blev meldt ind i klassen, læste han begyndelsesgrundene privat med ham uden godtgjørelse. Lindbergs hjæm stod åbent for de opvakte disiple, — og enkelte af dem, som Ley, Laurent og Fr. Hammerich behandlede han mere som unge venner end som lærlinge. Han indlod sig i samtale om de forskelligste ting med dem. Og der var ingen, der bedre end han kunde tolke dem Grundtvigs tanker.

I Sigfred Leys klasse delte disiplene sig efterhånden i to partier. det ene for, det andet imod Grundtvig. *Syskind*, en jøde (død som overlærer ved den mosaiske skole), sluttede sig til de første, fordi de talte venligt til ham og tog ham i forsvar. Modpartiet, som var langt det største, øvede daglige drillerier imod de andre. En eftermiddag kom det til en afgørelse. Jørgen Hansen skulde den dag holde for; men hans venner med Sigfred Ley som den stærkeste i spidsen samlede sig oppe ved katedret. Ley var lige kommen ind ad døren, og sprang nu over borde og bænke med de ord: »Nej, sådant noget vil vi ikke tåle.« »Ja, så, råbte modstanderne, nu bliver det nok farligt! Der er han med, den Glumsø bjørn (H. Tryde) og så Jøden!« Kampen med næverne åbnedes. Den var ikke lang, men afgørende, og sejren var de grundtvigske disiples. Fra den tid var modstanderne anderledes varsomme med deres drillerier.[1])

---

[1]) Jvf. Fr. Hammerich: Et levnedsløb. 1882.

Også lærerne ved skolen delte sig til en vis grad for og imod. Den af lærerne, som Ley og hans nærmeste venner mindst kunde døje, var latinlæreren Krarup. Han var dem for tør og forekom dem upålidelig. 1824 var Grundtvigs »nyårsmorgen« udkommen. Ley og hans venner slugte digtet med den tidlige ungdomsbegejstring og lærte lange stykker udenad af det rige, dejlige digt. — For nu at give deres uvilje mod Krarup på en gang et offenligt og skjult udtryk, skrev Ley, Laurent, Holger Tryde og Hagen uden på deres stilebøger hver sin linje af disse vers i »nyårsmorgen«:

»Ja, hvem må ej smile
ad sprænglærde små,
som ikkun på stile
at file forstå.«

Men det blev opdaget, at disse linjer hørte sammen, og spasen blev betragtet som en forbrydelse, da Krarup var lille af vækst. Det var ikke fri for, at Jens Møller i sin tale ved skolens årsfest slog på, at der var nogle mindre skikkelige drenge i disiplenes kreds.[1])

Også den danske lærer, Fabricius (død i en høj alder som viseprovst på regensen) stod i modsætning til de grundtvigske elever. Særligt kom dette til udbrud i de danske stile, dels gennem de æggende opgaver, Fabricius kunde give dem, dels gjennem disiplenes besvarelse deraf. Jak. Kr. Lindberg optrådte tilsidst som disiplenes forsvarer i denne kamp. I et brev af 21. novbr. 1826 til Fabricius slutter Lindberg med at opstille følgende fredsbetingelser: »at De overlader religionsundervisningen til mig, og at De passer den danske undervisning. Til afhandlinger vælger De forresten, hvad stof De vil, men kristendommen skal De respektere, hvor og når den møder Dem. 2) at De skal afholde Dem fra at håne, spotte og skælde mine

[1]) I sit levnedsløb fortæller Frederik Hammerich denne tildragelse noget anderledes.

disiple for kristendommens skyld, og mit gode navn og rygte.«[1])

Foruden den danske stilprøve af L. C. Hagen, som J. K. Lindberg meddeler i sine »papirer«, skal vi her gengive indledningen til en af de fabriciuske stilopgaver, som Sigfred Ley har efterladt sig.

»*Hvori består og hvorpå grunder sig den skånsel og billighed, som vi skylde andres, fra vore afvigende religions meninger?*

For den, der videnskabelig vil besvare et opkastet spørgsmål, bliver det uimodsigelig pligt ikke alene at grunde sin besvarelse på egen tænkning, men også efter evne at undersøge, hvad der måtte være sagt om den stand, han agter at behandle, og at benytte, hvad der heraf kan benyttes. Endskønt nu en sådan undersøgelse ikke kan forlanges af en disipel, der skriver sin afhandling for at lære at fremsætte sine tanker rigtigt og i et korrekt sprog, så kan det dog ingenlunde regnes ham til last, om han benytter, hvad han kender af, hvad der henhører til den genstand, han skal behandle. Derfor håber jeg, at det ikke heller skal bebrejdes mig, om der i denne afhandling forekommer tanker, som i den sidste tid i tvende skrifter ere fremsatte af hr. pastor Grundtvig. Vel er det ene af disse skrifter om den kristelige kamp, og i det andet er der kristelig kæmpet, så at de synes at afhandle det modsatte af, hvad der skal tales om; men da den kristelige fred, hvorunder skånsel og billighed indbefattes, står i så nøje forbindelse med den kristelige kamp, at denne ikke kan tænkes uden som uundgåeligt middel for at tilvejebringe hin: så indses det, at det skrift, der kristeligt omtaler den kristelige kamp, også må berøre skånsel og billighed. Hvo der ikke skammer sig ved Kristi evangelium bør heller ikke skamme sig ved Kristi kirkes

[1]) Jvf. historisk månedsskrift, IV bind, side 309.

kæmpe. Jeg har anset det for nødvendigt at anføre, hvorfra jeg har grundprinsipperne i, hvad jeg agter at skrive og vil nu, så godt som den rigtignok meget korte tid tillader mig, besvare det forelagte spørgsmål.«

[»Dette er fortale eller indledning, hvad man vil kalde det, til den afhandling, som jeg agter at skrive over det af hr. F. Fabricius opgivne spørgsmål. Si desint vires, tamen est laudanda voluntas«[1])]

Fabricius var iøvrigt en god dansk lærer. Selv havde han kærlighed og kendskab til literaturen. Og han forstod at komme de unges trang imøde. Der var noget vækkende i hans undervisning. Disiplene deklamerede danske digte i hans timer, men istedetfor at nytte Rahbeks temmelig flove læsebog lod han dem frit vælge digte af Øhlenschlæger, Ingemann, ja selv Grundtvig.

Frederik Hammerich deklamerede med begejstring, men ikke uden affektation, Laurent med frisk og mild hjærtelighed, men mesteren iblandt dem til at deklamere var Sigfred Ley. Han havde ikke ringe gaver i så henseende, en stærk røst, stor følelse og en levende indbildningskraft. Alt fra sine tidligste år havde han i sin moders stue øvet sig i at fremsige digte.

Ley har efterladt sig en sirlig skrevet samling »kvad, udvalgte til deklamation«, som han har fremsagt i skolen fra 1822—25. Som motto har han skrevet følgende linjer af Sander: »— — Vi frydes ved et sprog, der efter sin oprindelige beskaffenhed forener kraft med velklang og ynde, ejendommelighed med den evne at kunne tilegne sig alt fremmed, alt stort og skønt, alt hvad forstanden tænker og hjærtet føler: og det var utaknemlighed mod forsynet, om vi ikke vilde vedligeholde det i sin renhed. — — Et levende sprogs bestemmelse er unægtelig den, *at høres*.«. — To af de håndskrevne digte er på tysk,

---

[1]) d. e. „når kræfterne mangler, bør viljen dog roses“.

nemlig Kørners »die eichen« og »trost«. Ellers er de fleste af Grundtvig (Villemoes — farvel til Molbech — til Elises søster — Karen Bjørns minde — kirketrøst — Jens Baggesen o. s. v.), Øhlenschlæger (skattegraveren — hjemvé — Hakon Jarls død o. s. v.) og Ingemann (de tvende gejster — kong Valdemars jagt — til min ven P. Dons o. s. v.). Af Baggesen har han valgt »til mit fædreland« og af P. Foersom det kønne digt »biskop Balle«.

Det var i det hele taget ikke blot religiøse, men også fædrelandske og digteriske stemninger, som var i levende bevægelse hos disse unge vakte latinskoledisiple. Mangen en søndag morgen eller, når de havde fri fra skole, gik vejen for dem ud til Frederiksberg have. Når træerne her stod grønne, så lejrede den lille unge vennekreds sig i deres ly for at lytte til Sigfred Leys ypperlige oplæsning af et eller andet digterværk af Ingemann, Øhlenschlæger eller Grundtvig.

De religiøse brydninger mellem lærerne og disiplene i borgerdydsskolen på Kristianshavn tog i grunden først ret egenlig fart, da Grundtvig den 5. september 1825 med sit »kirkens genmæle« havde åbnet kirkekampen. Der har næppe været nogen *skole* i Danmark på den tid, hvor man hørte genlyden af kirkekampen bruse så stærkt som i denne skole.[1])

Sigfred Ley tilbragte en idyllisk pinseferie 1825 i sin gode ven Holger Trydes hjæm i Glumsø præstegård. Harald Laurent var samtidig gæst hos Trydes. Han og præstens datter, Marie, »en stille, yndig pige, halft barn endnu og elskelig af sind« syntes godt om hinanden. Men det er mindre korrekt, når Fr. Hammerich[2]) skriver, at de var hemmelig forlovede, så vidt nåede ikke deres forhold. Ley har efterladt sig følgende mindeblad om denne pinseferie:

---

[1]) Jvf. Fr. Hammerich: Et levnedsløb.
[2]) Et levnedsløb, side 137.

»I selskab med mine venner H. A. Laurent og H. K. Tryde kørte jeg fredag eftermiddag den 20. maj fra det tågede og stive Kjøbenhavn, og vi ankom til Glumsø præstegård lørdags morgen kl. 2. — Lørdagsaften fra kl. 10½ til 11½ læste Laurent og jeg følgende pinsesalme, som Grundtvig den forrige søndag havde fremsagt fra prædikestolen. Jeg bad Laurent at skrive noget på disse blade. Han skrev og jeg skrev også noget.« — Nu følger Kingos salme: »Nu nærmer sig vor pinsefest«. — »Tanker ved beskuelsen af den. — Hvor dårligt og ukristeligt er det ikke at ville tale om legemlig nød i denne verden, tale om den megen sorg og kummer, mennesket må gennemgå i denne verden for at vinde det evige livs krone, at ville tale herom, siger jeg, med klage derover, at Gud gav os meget at gennembryde, mange skyer, som fordunkle vor vej, ti uden at tale om åndelige glæder i Kristo, uden at mindes apostlens ord, at den nærværende tids lidelser ere at agte for intet mod den herlighed, som skal åbenbares på alle kristne, så må hver, der har mindste sans for, hvad der rører hjærtet, hvad der rører ånden, fuldkomment bekende, at Gud har skabt alt viseligen, til sine skabningers glæde. — Alle sande glæder må nødvendig røre enten *ånden* eller *hjærtet* eller *øjet*. Dog ingen af dem står i sit fulde værd for os, når den ej er forenet med nogen af de andre, ligesom også *troen* er intet uden kærligheden, og kærlighed kan ej være hos os uden troen, og af dem begge avles *håbet*. Åndens glæder eller sandhedens glæder udkomme ligesom fra sandheden, Kristus, kærlighedens fra dens fader, den algode; glæderne for øjet, der vække kraftigt håb hos os, dem tilskrive vi håbet, sandhedens ånd, vor hellig ånd. Hvor herligt derfor i disse salige pinsedage at skue naturens skønheder, der ufejlbarligen må hos kristne vække et levende håb, så han stirrer over jorden mod himlen og

dens herre og beder med Kingo: Gud hellig ånd vær du vor gæst.

H. Laurent.

Tanker i Glumsø præstegård!

Hvor stor en glæde nyder jeg ej her og hvem har jeg at takke for denne glæde? Først min Gud og sidst min Gud! Men ved hvem har han skænket mig denne glæde? ved hvem uden ved min sande ven, Laurent, og ved vor fælleds ven Holger? O, herligt er det her hos en sand gammeldags præst i en landsby præstegård at nyde den herlige naturs skønheder, de herligste, mit øje har set; at betragte ærværdige oltidsminder, at være det gamle Sorø så nær, Ingemann, Valdemars skjald så nær, at leve i de venligste menneskers selskab.

Første pinsedags aften kl. 11½. Lyset gik ud. Ja, i de venligste menneskers selskab har jeg i sandhed levet i det elskede Glumsø og at jeg også kunde glæde mig med en ven som Laurent derude, det er noget, hvorfor jeg inderlig takker Dig, Du kærlige gode Gud og fader. Ofte, ja meget ofte oplivedes vore hjærter af de samme følelser, og vi følte begge det samme, fordi vi begge følte i Kristo. Jeg véd nok, at skulde dette læses af mange, da forstod måske ingen mig, men Laurent forstår mig, og det er mig nok. — I sandhed en sådan følelse må *hr. Fenger* ej have tænkt på, da han spurgte mig så underlig, så verdensklog om min ven; ti havde denne, ikkun denne følelse levende foresvævet ham, da måtte han jo dog vide eller idetmindste kunnet tænke sig, at når et menneske træffer på et andet, på et menneske *af en finere natur*, der føler med ham og som fremfor alt er ét med ham i Kristo, da forsvinder de mange smålige hensyn på tid og sted, da taler man gerne med hinanden, tænker med hinanden og føler sig lykkelig for hinanden; da spørger man ej ængstelig: »men passer det sig også«; ti man

bryder sig kun lidt om de kolde menneskers snak, man er hinanden nok.

Bedre tror jeg, at *hr. Fengers* påmindelse var, at man må vogte sig, at ikke fantasien skal få for meget overhånd; men også denne formaning er ganske overflødig, når man kun holder sig tæt til Kristo og lader kærligheden til ham overgå al anden kærlighed; ti da kan ingen fantasi få overhånd, med mindre verden vil harmes over, at to mennesker ganske kan forene sig i Kristo, med mindre den vil kalde det fantasi; men da skal du ikke harmes min ven, da skal du frejdig sige med Grundtvig: »*det* monne man kalde at sværme!«

Jeg véd nok, at jeg i det anførte har udtrykt mig noget dunkelt, men jeg håber dog sikkert, at du, min ven, i det hele taget forstår mig. Kærligheden, denne jordiske (?) kærlighed må du ej tro er mig så ganske fremmed, endskønt den ej har fundet nogen genstand *af en finere natur;* ti hvad der ligger dybt i vort inderste, det have vi jo dog nogen anelse om, endskønt vi ikke vide ret at udtrykke os. Nu i Jesu navn! Gud lade det gå dig og os alle vel. Amen.

Kjøbenhavn, den 2den juni 1825.«

Den 7de april 1826 havde Jakob Kristian *Lindberg* bryllup med Anne Katrine Elisabet Hansen. Grundtvig viede dem i Frelserens kirke. Hans tekst til brudetalen var: I Jesu navn skal al vor gerning ske. Der vankede flere kostbare gaver til brudeparret fra velhavende slægtninge. Men hvad der glædede Lindberg mer end disse gaver var to barnlige og hjærtelige lykønskningsbreve fra hans disiple, Laurent og Ley. Ley skriver om, hvorledes han har bedet for sin elskede lærer i Jesu Kristi navn om glæde, fred og velsignelse. Og han udbryder: »Jeg kan jo vel vide, at banen, De skal vandre, er hård og tornet, ti med verdens spot og dårers had skal De kæmpe;

men jeg véd også, at de kan bære begge dele glad; ti herrens glæde overgår allerede her på jorden langt, hvad verden forstår og kan fatte.«[1])

Vi må ikke undres over, at det gik ikke så lidet ud ud over de tørre skolekundskabers tilegnelse for en så åndelig udviklet skoledisipel, som den 20-årige Sigfred Ley, der med hele sit hjærte fulgte den samtidige kirkekamp i dens udvikling. Dertil kom, at hans næmme for de klassiske sprog var kun mådeligt, og hans lærere i disse fag så iforvejen med skæve blik til ham for hans kristelige stades skyld. — Også havde Sigfred Ley som de fleste af sine purunge jævnaldrende venner fået sin »første kærlighed«. Lydia W., datter af en lejebibliotekar, hvor bl. a. Øhlenschlæger lånte bøger, var bleven genstand for hans hemmelige elskov. Hun var på den tid kun 16 år og gik til præst hos Grundtvig. — Sigfred Ley nåede vist aldrig »at erklære sig« overfor hende. En løjtnant havde bejlet til hende og fået afslag af forældrene; men Ley troede, Lydia havde sympathi for løjtnanten, hvad nok slet ikke var tilfældet, medens det godt kan være, at hun holdt af Ley. I hvert fald gæmte han på denne sin kærlighed hele sit liv. I den sidste almanak før sin død havde han endnu på hendes fødselsdag skrevet hendes navn med store bogstaver. Også havde han efterladt sig et forseglet brev med udskrift »til Laurent«, hvori han fortæller om denne sin ungdoms kærlighed. — Det var altså på flere måder et bevæget sjæleliv, den unge mand levede.

I øvrigt var der ét fag i skolen, som Ley var fremmelig i, det var matematiken. Da *Vilhelm Birkedal* gik i borgerdydsskolens næstnederste klasse og var langt tilbage i de matematiske fag, fik han ekstra-undervisning heri af Ley, som den gang var i øverste klasse. Undervisningen blev givet i Leys hjæm i strandstræde.

---

[1]) Disse breve findes trykte i historisk månedsskrift 1885, side 73 flg.

I begyndelsen af 1826 fik Sigfred Ley imidlertid at vide om de vanskelige udsigter, han havde til at blive student fra borgerdydsskolen. Han skrev derfor 25. januar 1826 følgende brev til Jakob Kristian *Lindberg*, som var en hyppig og kær gæst i hans forældres hus:

»Gode hr. Lindberg!

Den kærlighed og godhed, De som min kristelige lærer har vist imod mig, giver mig tro og mod til at tale fra hjærtet med Dem om et anliggende, hvorom jeg hidindtil kun har talt med min Gud og med mig selv. Vist nok er det, at når jeg her beder Dem om råd og trøst i et anliggende, hvori jeg ikke før ganske har åbnet mig for noget menneske, så kan det kun være, fordi Kristi saliggørende tro, hvori vi ere forenede som lemmer på det samme legeme, giver mig tro dertil. Dog hos Dem, elskede lærer, behøves ingen indledning, altså til sagen.

De véd, at det er mit ønske til oktober at blive student, men De véd ikke, at jeg foruden andre gode grunde, som jeg jo må have til at ønske det, også har den, at bliver jeg ikke dimitteret til førstkommende oktober, da bliver jeg det efter menneskeligt skøn aldrig. Min faders udvortes omstændigheder har nemlig vistnok ikke ved hans egen brøde, men ved tidens omvæltninger i de sidste år således forværret sig, at det bestandig bliver ham vanskeligere at udrede, hvad der behøves for mig. Endskønt det nu er mig tungt at se ham opofre så meget på mig, som dog med rette burde blive mine yngre søskende tildel, så forsvinder dog daglig mere håbet for mig om, at hr. Krarup og Flemmer skulde tillade mig til oktober at blive student, hvorved jeg jo godt indser, at min faders omstændigheder meget vilde lettes. Også er den tanke mig frygtelig, at min fader skulde se sit håb skuffet om, at jeg blev student

til oktober; ti han har aldrig tvivlet derom, og jeg har hverken haft mod eller troet at have pligt til, sålænge jeg endnu havde håb tilbage, at gøre den, siden min i Kristo hensovede moders død, af sorger nok som trykkede fader, vaklende i sit. Men da håbet nu vel snart, dersom jeg bliver i skolen, ganske berøves mig, så vilde det være et skammeligt bedrag at lade min fader beholde sit. Derfor er det, at jeg har tænkt på, om det ikke var muligt, at jeg kunde blive dimitteret privat«. — — Ley beder så Lindberg, om han ikke vil dimittere ham; men kommer i tanker om, at adjunkter ved Metropolitanskolen ikke må dimittere nogen. — — — »Jeg beder Dem derfor — slutter han brevet — om Deres råd, og i alt fald stoler jeg på ham, der, som Grundtvig så trøstende for den bedrøvede har udtrykt sig: løser i nåde til glæde vor gåde, om og vi indvikled den selv.

Med inderlig kærlighed og ærbødighed.

Deres Kr. Sigfr. Ley.«

Ved Jakob Kr. Lindbergs bistand ordnedes det da således, at dr. phil. *Rudelbach*, som fra 1824 var hans medudgiver af »teologisk månedsskrift«, og som djærvt stod på Grundtvigs side i kampen mod realismen, påtog sig at dimittere Ley. Selv blev Lindberg ved at læse en del med Ley. Rudelbach havde bl. a. græsk med ham. Ved samme tid måtte Leys ven og skolekammerat Holger Tryde også søge privat dimission og fandt den sammesteds. Også havde dr. Rudelbach i de dage måttet påtage sig den 22-årige Christen Christensen *Østergaards* latinske uddannelse. Østergaard forberedte sig til at være missionær i Grønland. Rudelbach tog en krone for timen af dennes undervisning.[1]) Han sad nemlig den gang i meget små

---

[1]) Jvf. historisk månedsskrift 1886, side 84 flg.

kår. Har han måske i begyndelsen fået mindre for Leys undervisning, så er honoraret sikkert nok steget i slutningen af året. Ti på den tid blev Sigfr. Leys fader ved et nyt giftermål atter en velhavende mand. Det var i desember 1826, at »gamle Ley« giftede sig med sin ungdomsvens, den rige guldsmed Clausens attenårige datter. Ved dette giftermål fik han rådighed over den store gård på hjørnet af Boldhusgade og Gammelstrand, hvor han nu flyttede ind, og hvor Sigfred Ley fik sit eget værelse i stueetagen.

Sigfr. Ley nåede ikke at få artium sidst i 1826. Derimod knyttedes der et inderligt og langt venskab mellem ham og Rudelbach. Dr. Rudelbach var vistnok i mange måder opblæst af sin lærdom, heller ikke var han fri for en vis rå optræden; men derhos var han en djærv, dygtig og sandhedskjærlig mand, som ikke var bange for at ofre sig for den gode sag.

Leys nærmeste skolekammerater fra borgerdyden nåede derimod alt i 1826 at blive studenter. *Frederik Hammerich* blev det endog ved nytår 1826. »Nu kunde hans fader ikke længer forbyde ham at svømme«. Sigfred Ley holdt ham i et tov og lærte ham kunsten på en åben flåde ude på skibspladserne.

I efteråret 1826 tog *Harald Laurent* artium. Da Laurent vilde studere teologi, måtte han nu også i det ydre højtideligt skille sig fra det romersk-katolske kirkesamfund. Hans forældre havde ladet ham konfirmere romersk-katolsk. Men et par år før han blev student, havde han i sit indre brudt med papismen. Nu skulde han så optages i den lutherske kirkeafdeling. Dette skete i desember måned i Glumsø kirke hos præsten Tryde. I flere vidners påhør oplæste Laurent et bekendelsesskrift, som han selv havde affattet. Han afgav heri en erklæring over adskillige ham af pastor Tryde forelagte spørgsmål, angående differentspunkterne mellem den romersk-katolske

og den evangelisk-lutherske bekendelse. Spørgsmålene vare 6, nemlig: 1) hvor kilden til den hristelige kundskab skulde søges; 2) hvad kirken er, og om den har noget synligt overhoved; 3) forholdet mellem tro og gerninger, navnlig sådanne gerninger, der indeholde en særegen fortjenstlighed; 4) sakramenterne, deres tal og betydning; 5) nadveren sub utraque og 6) helgentilbedelsen. Laurents besvarelse af disse spørgsmål var klar og smuk. Denne handling betragtedes som en art konfirmation. Han havde to såkaldte »faddere«, den ene var digteren Ingemann, som alt den gang holdt meget af Laurent, den anden var lektor ved Sorø akademi, N. Fogtmann, — siden biskop i Ålborg. Tilsidst deltog Laurent i den hellige nadvere. — Og fra nu af stod de teologiske forelæsninger ved Kjøbenhavns universitet åbne for ham. —

På samme tid som Laurent blev Laurits *Hagen* dimitteret fra borgerdydsskolen. Kort iforvejen mente Sigfred Ley, at Hagen under påvirkning af præsten Tryde var ved at skilles fra Grundtvig. Han skriver derom til Laurent i brev af 27. juni 1826: »Hilsen bringes Dig fra Hagen og Holger, hvilke igår morges kom tilbage fra Glumsø; og jeg besøgte da den første i hans hjæm, den anden på skolen. Hagen var ret indtaget af den trydeske familie, og han har talt en hel del med Marie om Dig. Også med præsten havde han talt om Grundtvig, og (hvad jeg mindst havde troet om Hagen) havde han blevet noget længere derude, så havde han formodentlig ladet sig indbilde mange ting om Grundtvig, f. eks. at han i kirkens genmæle ej har anført et bevis imod Clausen (!!). Vistnok er det, at man snart må elske den familie, når man kommer iblandt den, og allerede det hjærtelige »velkommen«, som alle glade ønskede Hagen, skønt de næppe vidste hvem han var, indtog hans hjærte, ret ligesom det også gik os. Dog havde jeg ej ventet, at præsten skulde kunne indgyde Hagen nogen mistanke mod Grundtvig; men det

lader det dog næsten til, han har gjort. Hvad formår ikke også i en elskværdig families omgivelse en kristelig præsts tale, endog den er intet mindre end kristelig. Hjærtet er glad og åbent, og det kan ej andet, end at det må være så, som den elskelige, overtalende mand mener.« — —

Man mærker den unge Leys nidkærhed. Men i en alvorlig åndelig kamptid er det også en nødvendighed, særlig i det bløde, danske folk, at der dog findes enkelte sådanne stærke karakterer i de kæmpendes rækker, som ikke vil vige et hårsbred fra, hvad de ser som sandheds grund, og som nidkært våger over sine medkæmpendes trofasthed. Sigfred Ley havde sin styrke heri; men selvfølgelig lå også en af hans største svagheder på dette punkt. Han kunde undertiden drive det altfor vidt.

Lige så lidt som sine daværende kristeligt ligestillede kunde Ley finde sig i Grundtvigianernavnet. Han havde herom nogle dage før hint brev skrevet til Laurent: »Jeg har igår og iforgårs ej turdet skrive til Dig af frygt for, at brevet skulde blive altfor langt. Her vil vel findes meget, som pastor Tryde vilde kalde »grundtvigiansk sygelighed«, men jeg håber, at *Du* har forstået Din ven, og så bryde vi os ej om nogen anden. Dog, om den sygelighed, som pastoren bebrejder »*Grundtvigianerne*« har jeg lyst at tale et par ord med Dig.

Højst forunderligt klinger dette sekt- eller partinavn for mig i en kristens mund, som dog vel kender en del af Grundtvigs skrifter; ti ingen mand kan vel mindre end Grundtvig bebrejdes for enten vitterligt eller uvitterligt at have stilet til at skaffe *sig* noget parti. Hans skrift og tale vidnede altid, at det var ikke sin egen ære han søgte, men kun den énbårnes. Han bad aldrig folket at antage hans meninger, men kun at tro skriften. Det er ikke på omtvistelige lærdomme, han vil bygge den kristelige kirke; ti derved ved han, at man kun bygger sig selv en synagoge, nej, han tilråber jo selv i kirkens genmæle alle

kristne: »det er tid, at vi igen forenes om det kristelige som læg og lærd, og *som de i tankegang forskelligste kristelige lærere* havde tilfælleds, og som da unægtelig er det grundkristelige, forene os derom og tåle hos hverandre al dermed forenelig teologisk forskellighed!«

Vil den mand, der taler så, stifte sig selv noget parti? Det er jo dog i sandhed afsindigt at antage. Og var det muligt, at nogen kunde finde på, at ville høre til hans parti, der talede således, han, der i skrifter og fra prædikestolen så ofte har bedet: tror ej mig, tror kun sandheden, men tro ej engang den, fordi jeg forkynder den! — Vi vil ej længer opholde os ved et sektnavn, der mildest talt intetsteds har hjæmme, men det er i sandhed dog hårdt for Grundtvig, at han, fordi han er kristendommens første og, i almindelighed talt, eneste forsvarer i Danmark, at derfor af hans navn skal dannes et partinavn.

Hvad nu sygeligheden angår, som bebrejdes »Grundtvigianerne« (o, at jeg så tit må nævne dette afsindige navn!) da må vel meningen deraf være, at den udspringer fra Grundtvig. Men er det ej rasende at antage? Er sygelighed ej det modsatte af kraftfuldhed? Det forekommer mig i det mindste så. Og kan Danmark (forat jeg ej skal bebrejdes for at tage munden for fuld) opvise nogen kraftfuldere mand end Grundtvig? Dog fordi man har kraftfulde arme, kan man være syg i benene. Men hvor stikker da Grundtvigs sygelighed? I hans prædiken eller som teolog? Han holder sig jo til den sunde lærdom. Som digter? Vis mig en kraftfuldere. Som historiker? Ja, hvis det er sygelighed at tro, der er en Gud til, som styrer verden, og at Kristus er født i tidens fylde og opholder sin kirke, da er Grundtvig sygelig som historiker og søger også at overtale andre til at være det. Jeg véd da i sandhed ej, hvor man skal søge det sygelige hos Grundtvig; ti at nogen kan kalde det sygelighed, at Kristi kæmpe havde mod nok til at nedlægge det embede, som

han ej længere kunde beklæde ubesmittet, og at han derfor ihukom Pauli formaning og trodsede verdens spot, ja selv kristnes skæve anskuelser — det kan jeg aldrig tro.« —

Den 30te oktober 1826 faldt dommen i Clausens sag mod Grundtvig. Denne skulde foruden sagens omkostninger betale en bøde på 110 rdl. Det er fejlt, når man har antaget, at Grundtvigs ungdomsven, Treschov, betalte denne bøde.[1])

Den 5. november 1826 udstedte nemlig J. Kr. Lindberg følgende opfordring: »Det er os alle, brødre i Kristo, bekendt, hvorledes herrens nidkære tjener, N. F. S. Grundtvig, har kæmpet for kristendom imod al falsk lærdom; det er os alle bekendt, hvorledes hans og kirkens modstander, prof. Clausen, istedetfor at forsvare sig, har forfulgt sin sag ved retten, det er endelig os alle bekendt, at den ret, for hvis domstol sagen førtes, har dømt pastor Grundtvig i mulkt. At pastor Grundtvig har stridt ej en personlig strid, men både i kirkens navn og for menighedens skyld, det vide vi alle; derfor er hans sag menighedens sag; hans dom menighedens. Derfor mener jeg, at kristne brødre ville med mig betragte sagen således, at vi anse den mulkt, som pastor N. F. S. Grundtvig er idømt at betale, som om vi selv vare idømte til at erlægge den; og derfor er det min opfordring til alle mine brødre i Kristo, kendte og ukendte, med mig at dele denne mulkt, idet vi give hver af hjærtet efter vor evne.

Hver give af sit hjærtes fylde! og der vil blive sørget for, at mulkten og de øvrige med sagen forbundne udgifter, blive i retten erlagte førend pastor Grundtvig formodes at have i sinde at betale mulkten.«

---

[1]) Således L. Helveg: den danske kirkes historie, s. 490. H. Brun: Grundtvigs levnet. Fr. Winkel-Horn: Grundtvigs liv og gerning. — Jeg formoder, at advokat Treschov på de andres vegne har betalt pengene i retten.

Sigfred Ley var med til at samle ind til dette øjemed blandt Grundtvigs venner og har på sin efterladte liste bidrag fra: skrædermester H. C. Ley 10 rdl. — Christian Venninghausen 10 rdl. — Margrethe Catrine Clausens enke 20 rdl. —

I oktober 1827 blev Sigfred Ley dimitteret til universitetet af dr. Rudelbach. Det havde knebet lidt, men nu var han bleven student, og glad var han.

Frederik Nygård.

Fra Bogmarkedet.

Fra Kristendomsundervisningens Omraade.

Dr. **E. F. B. Horn**: *I hvilken henseende bør vor Kristendomsundervisning reformeres?* (Cammermeyers Forlag).

I Skikkelse af en Kritik af Pontoppidans Katekismusforklaring indeholder denne lille Bog en Fremstilling af Forfatterens pædagogiske Grundbetragtning. Som Theolog er Dr. Horn bekjendt fra et Skrift om »Forsoning og Retfærdiggjørelse«, hvis Indhold er noget i Slægt med Otto Møllers Anskuelse; hans Betragtninger over Lærebogsundervisningen er værd at læse, dog helst med Eftertanke, det bedste er paa Bunden, og ikke uden Kritik. Forf. holder det for Hovedsagen, at »*Evnen til at forklare kristendommen som en sedelig grundlæggende magt*«, ikke mangler; man skal »forlade den systematiske dogmatiseren og holde sig livets krav for øje«. Dette er ret nok, og han siger meget dybt og sandt derom; men saaledes som han former sin Grundsætning, har den en paafaldende Lighed med Rationalisternes Krav. De vil jo

lære os, at Moralen er det væsentlige i Kristendommen, og Dr. Horn er undertiden, synes mig, nærved at sige det samme. Han mener, at »i vor ethisk afslappede tid trænger man snarere til en theologi bygget paa den grund, at mennesket retfærdiggjøres af gjerninger og ikke ved troen alene (Jak. 2, 24), end til at lægge retfærdiggjørelsen af troen alene til grund.« Han »finder det uheldigt, at barnet straks efter at have lært de ti bud faaer høre, at det ikke er muligt at opfylde dem«. Horn er ikke Rationalist; men jeg synes, han fraterniserer saa smaat med Rationalismens Forposter, noget som han ikke er ene om i vor Tid. Man kan dog sikkert komme til praktisk Kristendom ad andre Veje end den, Rationalismen anviser. Kunde det ikke lade sig gjøre at vinde den sædelige Kraft netop gjennem Troen? Rationalisterne mener, at ikke Troen, men Livet er det første (Bjørnson); ja, men naar vi ved, at i Ordet er Livet, saa kommer alligevel Troen først. Først Kilden, saa Floden! Jeg foreslaaer, at vi bliver ved med Luther at bygge paa, hvad vi har lært af Paulus; han havde Livets Krav klart for Øje. Og saa vilde jeg helst nævne som Hovedsagen ved Undervisningen: *Evnen til at forklare Kristendommen som en aandelig levendegjørende Magt;* det passer bedst med, hvad Herren sagde om sine Ord: at de er Aand og Liv.

O. Asperheim: *Den bibelske historie. En ledetraad for skolen og hjemmet.* 2. Udg. (Cammermeyer).

Alt eftersom man er kommen til Forstaaelse af, at Børn har mere godt af at høre den bibelske Historie fortalt end af at læse den i en Bog, maa det ogsaa klare sig, at det er en Haandbog for Læreren og ikke et Uddrag af selve Bibelens Indhold, der nærmest trænges til. Det er en saadan Haandbog for Læreren, Asperheim har villet give, ikke en Gjenfortælling af det historiske Stof,

men Oplysninger og Forklaringer til Hjælp for Læreren eller for voksne Bibellæsere. Tanken er sund og god, og adskilligt godt er der ogsaa i Bogen; men Oplysningerne er ikke paalidelige, og Forklaringerne af og til uheldige, saa det kan desværre ikke siges i det hele at være et vellykket Arbejde. Eksempelvis skal jeg anføre, at Guldkalven siges at være Billedet af en ny Gud ved Siden af Jehova. Det passer ikke; Aron kaldte selv Festen for Guldkalven en Fest for Jehova, som førte Folket ud af Ægypten (2. Ms. 32, 4—5); det skal altsaa være et Billede af Jehova selv. Forklaringen af Lignelsen om Klinten blandt Hveden bliver helt vild, fordi Forf. glemmer, at »Ageren er Verden«. Værst er det dog, at ved Fortællingen om Nikodemos henføres Gjenfødelsen ikke til Daaben men til Omvendelsen. Bogen kan altsaa kun bruges med stor Varsomhed. *S. Constantin-Hansen.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare- og Produktmarkedet har i den forløbne Måned været fast, men meget roligt, og uden videre Prisforandringer. — *Kaffe* har i de sidste 3 à 4 Uger fra Tid til anden bevæget sig nogle Øre frem og tilbage; i de seneste Dage er der atter kommen mere Liv i Artiklen, begrundet på Meddelser fra Rio, der går ud på, at den kommende Høst tegner til at blive meget lille. Priserne er af den Grund stegne nogle Øre, så vi idag står væsentlig højere end medio December. — *Sukkermarkedet* uforandret roligt. Priserne fra Newyork har i den senere Tid været noget højere; men denne Bevægelse har ikke indvirket på det

evropæiske Roesukkermarked. Beholdningerne af Sukker er vedvarende meget store, så foreløbig vil der næppe ske Forandring i de nuværende lave Sukkerpriser. Trykket af Udlandet har Kjøbenhavns Sukkerraffinaderier i disse Dage nedsat Prisen på Melis, Råsukker, dansk Demerara Nr. 1 og alle Fariner med 1 Øre, Demerara Nr. 2 med 2 Øre, hvorimod Noteringen på dansk Puddersukker og Kandis er uforandret. Kandisbeholdningerne er i Øjeblikket meget små.

Kryderier. *Cassia lignea* roligere. På Levering noget lavere. En Ladning Cassia pr. Kolumbus er for Øjeblikket svømmende til Kjøbenhavn og forventes at lande tidlig hen i Foråret. — *Nelliker* flov; denne Artikel er falden i det sidste År 33 pCt. Heri Evropa er Artiklen rolig, derimod meldes fra Zanzibar om fastere Priser. — *Kardemomme* synes iår at fortjæne Opmærksomhed. Fra Indien meldes: »Der kommer iår næsten ingen ny Varer frem, begrundet på, at Høsten er lille; ligeledes eksporterer Ceylon iår mindre end de 3 foregående År.« Priserne er endnu enormt billige.

Smørmarkedet flovt og vigende.

Kornmarkedet. *Hvede* rolig, snarest flovere. — *Rug* flov og uden Købelyst. — *Byg*, såvel Foder- som Maltbyg, meget fast. — *Havre* rolig, men fast.

Foderstoffer. Til Trods for den ringe Omsætning, som er et Særkende for denne Årstid, er Priserne på Foderstoffer ikke undergåede nogen Forandring af Betydning i den forløbne Måned. Ihændehaverne fastholde Fordringerne og lavere Priser tør næppe påregnes i denne Sæson. — Det milde Vejr medfører også, at Tilførslerne kan ske regelmæssigt og upåvirket af Vinteren, og derved er Importørerne i Stand til at tilfredsstille Forbruget, således at Priserne ikke påvirkes af øjeblikkelig Knaphed og Mangel. — *Mais.* I denne Artikel er der sket store Omsætninger pr. Forår, og den billige Pris, som sikkert vil

medføre et stort Forbrug til Foderbrug, frister også til Spekulation.

Æg. Knaphed og deraf følgende høje Priser er alt, hvad der kan meldes fra sidste Måned; men man imødeser et større Fald, og Prisen ventes efterhånden at gå ned i de kommende Måneder.

Frømarkedet uforandret; kun *Alsike*, *Timothei* og *Agerhejre* er gået noget højere. *Rajgræs* synes også at ligge noget fastere.

Soda er vedvarende meget fast og pludselig stegen meget betydelig i England. De danske Fabrikkers Varer er nu væsentlig billigere end de engelske.

Petroleum flov.

Jærn. Engelske Jærnværksejere har i de sidste Dage havt Møde i Birmingham, hvor man enedes om ikke at forhøje Prisen på Stangjærn den første Måned, man vilde i den Tidsperiode afvente Bevægelserne på Råjærnmarkedet. Glasgow melder flovt Marked for Råjærn. Herhjemme begynder man nu alvorlig at mærke Jærnets Stigning. Kakkelovne er f. Eks. væsentlig højere i Pris, end de har været. Finansministeren har tilsendt Finansudvalget en Meddelelse om, at Overslaget på Frilagerbygningen bliver, begrundet på Jærnets Stigning, at forhøje med ca. 60,000 Kr.

Sprit. For at fremme denne Industri, særlig for Eksport, har Ruslands Regjering tilbudt Statsgodtgjørelse for al den *rektificerede* Sprit, som Brænderierne i Rusland fremtidig producere og udføre.

Om Skibsfarten siger Børstidenden, at i de sidste Måneder af 1889 indtraf der nogen Afslappelse i Begæret efter Skibsrum, Fragtsatserne måtte delvis nedsættes, og Fragtmarkedets skibskyndige Folk bedømmer den nuværende Situation forskjelligt. De sangvinske betragter Afslappelsen som forbigående og som en Følge af Årstiden, de melankolske mindes derimod den Tid, da Frejas Flåde ikke var Prioriteterne værd, og da Dampskibsfragterne

knap dækkede Skibenes Kulforbrug; de finder megen Lighed imellem den nuværende Situation og den Periode, der gik umiddelbart foran hin store Dekadence. Nu som dengang har de høje Fragter varet flere År, nu som dengang er Tonnagen skudt i Vejret, nu som dengang er der foregået en enorm Stigning i Jærnpriserne. Og de sagkyndige med det melankolske Temperament forudsiger, at snart igjen vil Fragterne falde dybt, ledigliggende Skibe fylde alle Havnebassiner, Skibsværfterne stå tomme og Jærn atter blive billigt. At Pessimisterne straks får Ret i denne Påstand er ikke helt sikkert; Handelen er i de sidste fem År undergået store Forandringer. Skibe med fulde Ladninger farer nu på Argentinien, Øst-Afrika og på andre uciviliserede Egne.

Medens det er nogenledes let at danne sig et Begreb om Søfartsvirksomhedens Rentabilitet, forholder det sig noget anderledes med Landets anden store Erhvervskilde, Agerbruget. Her hvor Priserne ikke er det eneste afgørende, burde der helst foreligge nogen pålidelig Statistik over Høstudbyttet etc. Statistiken mangler imidlertid, og man må dømme efter Indtryk fra spredte Beretninger. Det synes da, at der ifjor snarest har været Fremgang. Ikke således at forstå, at Jordejendommes Værdi skulde være kommen tilnærmelsesvis op til de foregående gode Tiders; men for de danske Landmænd, der efterhånden har fundet sig til Rette i Forandringen og redet Stormen af, synes 1889 at have været heldigt, og Året gik ud med høje Sædpriser og let Forretning i Kornvarer. Det var også i Årets sidste Måneder, at Indførslen af Foderstoffer antog overordentlig store Dimensioner, ja, så store, at de Beløb, der måtte afsendes til Udlandet som Betaling for denne Indførsel, bragte kjøbenhavnske Bankdirektører til at frygte en for brat Ende på det danske Pengemarkeds Rigelighed. Denne Skræk bidrog vel sit til de to Diskontoforhøjelser, hvorved Renten hævedes først til 3½ og derpå til 4 pCt.

Nu kommer det an på, om Kreaturerne giver de Millioner igen, som de får at æde. Foreløbig har Foderstofindførslen i al Fald opfedet de kjøbenhavnske Foderstofhandlere. De fleste af dem tjente i Fjor mange Penge. Den jævne Udvikling og Fremgang har ikke strakt sig fra den almindelige Agerbrugsvirksomhed til den særlige Del deraf, der er knyttet til Sukkerindustrien.

Det vil være i frisk Minde, hvor lavt ned Sukkerpriserne var kommen i foregående År, og at de derpå i Forsommeren 1889 tog pludselig Fart opefter. Spekulationsmanøvrer havde vel deres Del i denne Prisstigning, men et slet Udbytte af Kampagnen 1888—1889 var dog den fornemste Årsag. En Tid så det endda ud, som kunde der blive Sukkermangel. Den engelske Premierminister, Lord Salisbury, troede derpå og fortalte det i en af de mange Taler, han holdt i Anledning af den projekterede internationale Sukkerforening.

Men der blev ingen Sukkermangel den Gang. De gamle Forråd holdt rigeligt ud, indtil den ny Høst kom i Markedet, rigeligt, som en Guds Velsignelse, der truer alle Sukkerfabrikker med store Tab. Sukkerpriserne er atter komne i Dalen, og store Statistikere har deres Besvær med at udregne, hvor langt de endnu må ned, inden der kan skabes Købere for alt Evropas Roesukker og alt Koloniernes Rørsukker.

»De danske Sukkerfabrikker« har dog — i al Fald i en vis Forstand — havt mere end forbigående Fordel af den høje Konjunktur. Fabrikkerne lå nemlig inde med endel af deres Aktier. De havde tilforn ikke kunnet sælge dem til pari, men da Talen om »Sukkermanglen« gik, og da Fabrikkerne faktisk tjente mange Penge ved Sukkersalg til høje Priser, blev også Sukkeraktier begærte; Bestyrelsen realiserede Aktiebeholdningen resolut, og når der nu kommer slemme År, og de bestående Kontrakter med Roedyrkerne atter tynger hårdt på Fabrikkernes Drifts-

regnskab, vil Aktieselskabet have større Modstandskraft end forrige Gang.

Vekselrenten. Bankerne i Kjøbenhavn har nedsat Renten for Veksler til 3½—4—4½ pCt., tyske Rigsbanker til 4—4½ pCt.

I Hamborger Handelskammers Årsberetning for 1889 beklager man sig højligen over, at den danske Regering har inddraget Natiltoget sydpå; som Følge deraf er den jydske Post til Tyskland forsinket 3¾ Time, og Brevene når først Adressaterne om Middagen lige før Børstiden. Man henstiller til Regeringen at gøre alt for, at Natiltoget snarest bliver genoptaget.

I Tyskland indbyder et Konsortium for Øjeblikket til Aktietegning i en Cementfabrik i Ålborg, med et velspækket og lovende Program, men som er mere æventyrligt end virkeligt.

Russiske Finanser. Der ymtes om, at den russiske Finanshusholdning forrige År har været meget gunstig, hvorfor der atter spekuleres i Konverteringer. Denne Gang er det Orient-Lånet, der omfatter 800 Mill. Rubler, der skal omforandres, og som blev optaget af den sidste tyrkisk-russiske Krig. Renterne af disse Obligationer betales i Papirspenge, hvorfor Salgskursen i sin Tid kun var 55 pCt., nu er Berliner-Kursen på disse Effekter stegen til 70 pCt.

Konflikten mellem Portugal og England er nu tilspidset således, at sidste Land har sendt den lille Fastlandsmagt et Ultimatum, der har bevirket et Ministerskifte i Lissabon, som nok ender med, at »den lille« må bukke Nakken.

Pasteur havde forleden Dag Besøg af en Journalist, der spurgte den berømte Videnskabsmand om, hvad Influenza var? Pasteur svarede: »Man må søge, min Herre, man må søge . . . .«

Odense, den 20. Januar 1890.

Feodor Dostojevski.

Af *Holger Begtrup*.

Til et sandt menneskeliv her på jorden hører der to hovedsider, sorg og glæde, der skifter og mødes som skygge og lys. Men det er meget sjældent, at et enkelt menneske har disse sider af livet lige stærkt indpræget i sin sjæl. Langt snarere kan man inddele menneskene i to grupper, eftersom de lever på lys- eller skyggesiden af livet. Hvem af disse der har udsigt til at nå videst fræm mod det store fælles mål, er ikke så lige at afgöre. Lykken og ulykken har hver sin måde at opdrage deres börn på, og börnene får hver sin lærdom i livets skole. Lykkens börn vil have sans for det spirende håb, barnlighedens magt og det virksomme livs velsignelser. Sorgens börn vil have öje for de dybe savn, barnehjærtets suk og lidelsernes forædlende magt. I begges livssyn kan der rummes en rig poesi — en jublende lovsang eller en vemodig længselssang. Hver side af livet har derfor *sine* digtere. — Dostojevski hører til sorgens skjalde. Hans ypperste digtning er som en lidelsernes lovsang, og hertil er han bleven opdragen igennem et liv, rigt på lidelser og sorger.

1. Opvæxt og ungdomsdigtning.

Feodor Michajlovitsch Dostojevski — født i oktbr. 1821 — er af adelig byrd ligesom næsten alle andre berömte russiske mænd; men han blev opfødt under forholdsvis trange kaar i en stor börneflok. Hans fader var fattiglæge ved Mariehospitalet i Moskva. Fra barnsben blev han således vant til at se sygdom og lidelser på nært hold, og den store bys snævre forhold satte tidlig skranker for hans udvikling i flere retninger. Han havde ikke som Turgenjev og Tolstoj en stor herregårdshave med

alle dens herligheder, frihed og fredhellighed at tumle i som barn; — en hovedstad mangler jo plads til et sådant paradis; og selv de små haver, der findes, kan mønstres fra alle sider og er gærne fælles for mange familjer. — Hans fader ejede dog en lille gård på landet, og dér var familjen ude i sommertiden; men börnene fik aldrig tid til rigtig at føle sig hjæmme derude; såsnart ferien var forbi, måtte de afsted igen til Moskva for at hænge over skolebøgerne. Som ældre mand har Dostojevski nedskrevet nogle barndomsminder fra sit ophold på landet i den nydelige lille fortælling *Marëi*,[1]) og det er ejendommeligt at lægge mærke til, hvad det er, han især kan huske: »Jeg er i færd med at brække en hasselkæp af til at piske frøer med; hasselkæppe har det fortrin, at de svipper udmærket, men en birkevånd er alligevel sejere i længden. Jeg er også optagen af insekterne i skoven, især af billerne, dem samler jeg på; nogle af dem er meget strålende og glimrer, så det er en lyst. Ligeledes synes jeg godt om de små rappe, rødgule firben med sorte pletter på ryggen, men snogene er jeg helst fri for at se på altfor nært hold; for resten er snogene meget sjældnere end de rødgule firben. Hvide svampe og andre paddehatte voxer der ikke mange af i vedkastet, for at finde dem må man gå ind i den rigtige skov. — Intet i verden har været mig så kært som skoven med dens svampe og vilde bær, med dens biller og spyfluer, småfugle og pindsvin og med den mig så forunderlige duft af fugtige, smulrende blade.« Man mærker heri en ejendommelig sans for alle de små enkeltheder, skoven er ham som et musæum, der er fuldt af en mængde små dyr, der morer ham ved deres særheder. Men man savner det trygge helhedsindtryk og den store natursans, som f. ex. udmærker Turgenjev. Dostojevski har åbenbart som barn kun følt sig som *gæst* i

---

[1]) Oversat i Thor Langes Wesna.

skov og mark, og hans senere liv gav ham ingen lejlighed til at dvæle i den fri natur med alle dens herligheder; han tilbragte næsten al sin tid imellem fire vægge og i de kvalme byer. Derfor har hans digtning næsten ingen billeder fra det brogede naturliv. I en af sine store romaner, »Nihilister«, har han f. ex. kun ofret 5 linjer på en naturbeskrivelse, hvori han endda tegner os en snorlige landevej, tilsølet af regn og omgivet af nøgne stubmarker. Dette er et stort savn ved Dostojevskis arbejder. I digtningen som i det daglige liv er naturindtryk næsten uundværlige. De giver stemning og farve i livsbillederne, kvæger sindet ved deres skönhed og lindrer pinagtigheden ved menneskelivets sønderrevne og hæslige sider, i det de udfylder og overklæder fræmstillingen af det indre livs brydninger. Ved denne mangel bliver Dostojevskis stil trods sin indre kraft ligesom nøgen og glansløs, og hans fortælling virker tit ophidsende, ja afskrækkende, fordi den ikke hyller sjælens liv i dets naturlige klædning, men tværtimod afdækker og blotter de indre dele. Hans skildring giver med al sin *sandhed* ikke altid et *naturligt* virkelighedsbillede, men kommer altfor meget til at ligne et menneskelegeme, hvor huden er afdragen, så de indre blodige dele ligger blot. Det var på dette indre menneskelivs område, han kom til at göre sine dybe, tit bitre erfaringer.

Allerede som dreng var Dostojevski sygelig og led af sære indbildninger. I ovennævnte lille fortælling mindes han, hvorledes han, midt som han gik ude på marken, pludselig syntes, at han hørte en råbe i øret på ham: »Der kommer en ulv!« og ude af sig selv af rædsel styrter han afsted, indtil han træffer en mand, som går og plöjer. Först ved hans rolige tale fortager skrækken sig, og han bliver klar over, at det hele har været et selvbedrag. — Under sin opvæxt begyndte han at lide af ligfald, som siden ofte hjæmsøgte ham, især efter hans fangetid. Denne

svaghed gjorde ham indesluttet, og han vænnede sig tidlig til at søge sin glæde i bøgerne. Allerede som dreng læste han en masse romaner af russiske og fremmede forfattere, deriblandt Walter Scott, og da han var bleven voxen, greb hans læselyst videre om sig. Til hans yndlingslæsning hørte Dickens, hvis påvirkning er kendelig i hans förste arbejder, og tyskeren Hoffmann, hvis overspændte romantik han som yngling rigtig svælgede i.

Ved året 1840 kom Dostojevski sammen med sin broder Alexis som student til St. Petersborg og blev optaget på den militære ingeniørskole. Derefter fik han ansættelse ved et regeringskontor og titel af hofråd. Han levede meget ensomt i disse ungdomsår i hovedstaden. Udenfor kontortiden tilbragte han dagen og den halve nat med romanlæsning og digterdrömme. Han kendte næsten ingen mennesker, og når han derfor trængte til adspredelse for sit indelukkede sind, måtte han søge den i livet på de store gader. De höje huse og den travle færdsel blev den »natur«, hvori han udhvilede og luftede sine trætte tanker. Enhver, der som ungt menneske har levet nogle enlige år i København, vil kende lignende stemninger. I fortællingen »*Lyse nætter*«[1]) har Dostojevski givet en livlig skildring af dette uskyldige men fattige gadestrygerliv. — »Folk på gaden kender naturligvis ikke mig, men jeg kender dem. Jeg kender dem ud og ind, jeg har gransket deres udtryk, jeg glæder mig, når de er fornöjede, og jeg bliver gnaven, når de har et nedslået udtryk. Jeg har næsten sluttet venskab med en gammel mand, som jeg hver dag til bestemt tid møder ved Fontanka. Han ser så ærværdig og alvorlig ud. Han taler altid med sig selv og gestikulerer med venstre hånd. I höjre hånd har han en lang snoet stok med forgyldt knap. Han har allerede lagt mærke til mig og viser levende

---

[1]) Oversat under navnet »*Hvide nætter*« i det norske *Øre-bibliothek* for 1888.

interesse for mig. Hvis jeg tilfældigvis engang ikke skulde indfinde mig ved Fontanka til sædvanlig tid, kan jeg være sikker på, at han bliver urolig. Derfor var vi somme tider lige ved at hilse på hinanden, især når vi begge var i godt humør. Og så, når vi ikke havde set hinanden i hele to dage og så traf hinanden igen den tredje, tog vi uvilkårlig til hattene. Men så besindede vi os i rette tid, lod hænderne synke, lod det bero ved at vise interesse og gik forbi hinanden.« — Et rörende billede på to eneboeres trang til broderskab i den store menneskevrimmel! — »Også husene er gode bekendte af mig. Mens jeg går gennem gaderne, er det, som om hvert hus trænger sig fræm og ser på mig med alle vinduerne, som om de vilde sige: »God dag, hvordan står det til med Dem? Jeg er, Gud ske lov, også frisk, og i maj måned skal jeg have en etage til.« Eller: »Hvordan lever De? Imorgen skal vi begynde med reparationerne.« Eller: »Jeg havde på et hængende hår brændt ned og har været gruelig bange« o. s. v. Men aldrig kan jeg glæmme historien med et lille lyserødt hus. Det var et tækkeligt lille hus af sten; det så' så venlig og indbydende hen på mig og så stolt hen på sin plumpe nabo, at hjærtet hoppede i livet på mig af glæde, hver gang jeg gik forbi det. I forrige uge gik jeg igen igennem den gade, og da jeg ser hen på min kære ven, hører jeg en sörgmodig stemme: »De har smurt gul maling over mig!« Hvilke umennesker! De har ikke skånet nogen ting, ikke en gang söjlerne og arabeskerne, og min ven er gul over det hele som en kanarifugl. Jeg var ude af mig selv af vrede over dette syn, og lige til idag har jeg ikke været istand til at gensé huset, som har lidt en så bedrøvelig medfart.« — Det er ejendommeligt at se, hvorledes digterens smægtende trang til naturliv skaffer sig næring ved at omdanne de døde stenmasser til levende væsener. Men hvor mange af hjærtets og fantasiens åbne og friske ævner må ikke afstumpes og visne

under sådanne forhold! Desmere udvikles derimod det indadvendte liv i sygelig retning.

Imellem disse husrækker færdedes den unge drömmer hver dag, når han gik til og fra kontoret, og gladest var han henimod aftenen, når han kunde bryde op fra sit kedelige arbejde. — »En egen følelse af velvære viser sig på hans blege, noget overanstrængte ansigt. Det er ikke med ligegyldighed, han imødeser aftenrøden, som langsomt kommer til syne på den kolde Petersborgerhimmel. — Han er glad, fordi han er færdig for idag med de byrdefulde forretninger, som en skoledreng, når skolen er sluttet, og han kan rende sin vej. Se på ham fra siden. De vil strax bemærke, at det virker godt på hans svage nerver og sygelig ophidsede fantasi, når han føler sig tilfreds. Han er falden i tanker over noget. Er det angående middagsmaden? Eller om, hvor han skal tilbringe aftenen? Hvad er det, han ser så ivrig efter? Måske efter den herre dér med det fornemme udseende, som hilser så høflig på den dame, som kører forbi ham i sin blanklakerede kaleschevogn? — Nej! Hvad bryder han sig nu om disse ubetydeligheder? *Han føler sig rig nok ved sit eget ejendommelige liv*, og den sidste stråle fra den nedgående sol, som danser foran ham, fræmkalder en hel sværm af billeder og indtryk i ham. Han lægger næppe længer mærke til vejen, hvor ellers de mindste småtterier kan sætte ham i bevægelse. Fantasiens gudinde har alt med lunefuld hånd trukket sine gyldne grundtanker op for ham og åbnet hans blik for et uanet, vidunderligt liv, og hvem véd — måske hæver hun ham fra det prægtige granitfortov, som han går på, op til den syvende himmel, krystalhimmelen! — Derfor fór han også sammen og havde nær sat i et skrig af skræk, da en meget ærværdig gammel dame standsede ham midt på fortovet og spurgte ham om vejen, som hun havde mistet rede på. Ærgerlig går han videre og mærker næppe, at

de forbigående ser på ham og ler, og at en ung pige bange går af vejen for ham. *Men fantasien greb alt dette i farten på sin legende måde* — den gamle dame, de lattermilde forbigående, den unge pige og bønderne, som lavede deres aftensmad i bådene på Fontanka — den tog alt og alle i sit net ligesom en flue i et spindelvæv. Med disse nyerhvervede skatte går særlingen hjæm og sætter sig tilbords. — Det bliver mörkt i værelset, hans indre er tomt og trist, hele hans drömmerige falder sammen om ham, uden stöj og uden at efterlade sig det mindste spor. Dyb stilhed hersker i hans lille værelse. — Den bog, som drömmeren har grebet på lykke og fromme, glider ud af hans hånd, endnu förend han er kommen til tredje side. Hans fantasi er igen i bevægelse, atter viser der sig en ny verden, et nyt fortryllende liv for ham i strålende perspektiv. Ny dröm — ny lykke. En ny udgave af den ny, søde gift. De spörger måske, hvad han drömmer om? Hvorfor spörge derom! Om alt — — —. Om *digterens livsbane*, som i begyndelsen ikke bliver forstået, men som siden vinder digterkronen — — —.«

Det er let at indse, at en sådan yngling ikke duede til kejserlig russisk æmbedsmand. Efter få års prøve tog Dostojevski sin afsked fra statens tjæneste og slog ind på forfatterbanen, hvor hans förste forsøg kronedes med glimrende held. Indtrykkene fra kontorlivet gav ham æmnet til hans förste bog: »*Fattige folk*«.[1]) Helten i denne fine, psykologiske digtning er nemlig en kejserlig kopist, den stakkels halvgamle, fattige og enfoldige Makar Devuschkin, som har forelsket sig i sin könne lille genboerske, Varvara Alexejevna. Skönt hr. Devuschkin er kejserlig æmbedsmand, så er hans lön dog så lille, at han næppe kan holde sig en anstændig uniform, endsige at han skulde kunne tænke på at gifte sig. Hans »lille due«, »Varinka«,

---

[1]) Oversat på dansk af *C. Sarauw* og *Erna Juel-Hansen*, 1884.

er lige så fattig, og de føler begge to, at deres kærlighed kun er en spæd og bleg blomst, som aldrig vil få lov at sætte frugt. Imidlertid er det dem dog en glæde og trøst at vexle breve med hinanden, og det er denne brevvexling mellem to »fattige«, som danner bogens indhold. Den gode Makar Devuschkin bor i et stort, forfaldent hus, hvor der sidder en mængde andre fattige familjer til leje, og hans breve giver et rörende billede af nøden, striden og fællesskabet mellem disse stakkels folk. Varvara Alexejevna bor alene med en trofast pige og ernærer sig kummerlig ved at sy. Til slut får hun et ægteskabstilbud af en velstående købmand, som hun med sin trofaste elskers minde tager imod, og således afbrydes deres skyldfri, håbløse forbindelse. Bogen giver et usædvanlig fint og vemodigt sjælebillede; dens grundstemning er et kraftesløst, tålmodigt tungsind under fattigdommens ubarmhjærtige tryk. Ingen vil kunne læse denne yndefulde klagesang uden at gribes deraf. Det er en af de dybeste strænge i den tungsindige og tålmodige russiske folkenatur, som klinger os i møde, og man føler, hvorledes Dostojevskis egen livsførelse har modnet ham til at skrive denne geniale bog.

»*Fattige folk*« er skreven 1845, og såsnart den udkom, blev den hilset med jubel. Ruslands största kritiker, *Bjelinski*, blev aldeles betagen af den og sad et par døgn fordybet i den. Da han förste gang traf den unge digter, råbte han til ham: »Forstår De nu også selv, hvad De har skrevet? Véd De, at De med deres tyve år allerede har smagt selve sandhedens kærne, har tolket kunstens dybe grundord? Sandhedens vej ligger Dem nu som kunstner åben! Følg den, og De vil blive en navnkundig digter!« — »Fattige folk« blev kaldt Ruslands *förste sociale roman* og læstes overalt. Selv på de höjeste steder vandt den bifald, som man kan se af den unge Turgenjevs spottevers over forfatteren:[1])

[1]) Oversat af *Thor Lange* i »*Wesna*«.

Dostojevski, gæve ridder
Af den traurige figur,
Der til hest på næsen sidder
Af vor fræmtidsliteratur!
I din saddel strunk du knejser,
Nu en kæmpe, nys en dverg,
Synlig selv for Ruslands kejser,
Rost af hertug Leuchtemberg.

Således var Dostojevski på en gang blevet en navnkundig mand, der hurtig blev draget frem fra sin triste tilværelse i livets skygge for at smage solskin og glæde blandt beundrende venner. — Men skyerne samlede sig altfor snart igen over hans hoved og skabte ham en endnu tungere tilværelse end det ensomme drömmeliv i hovedstaden.

2. Fangeliv i det døde hus.

Dostojevskis ny virksomhed som forfatter bragte ham i livligt samkvæm med Bjelinski og den kreds af yngre kræfter, der samlede sig om denne udmærkede og frisindede leder. Opmuntret ved denne omgang skrev den unge digter i de følgende år flere mindre fortællinger, såsom »Dobbeltgængeren« og »Lyse Nætter«, hvoraf dog ingen kom i höjde med hans förste arbejde. Men desværre var digtekunsten ikke det eneste æmne, der optog den unge kreds af oplyste og begavede folk, som Dostojevski nu var kommen i lag med.

Rusland blev dengang styret af kejser *Nikolaus*, som havde et stort ord på sig i hele Evropa som enevældets jærnhårde håndhæver. Han tillod ingen ændringer i det bestående og tålte ingen kritik af statens sager. Men den unge slægt, som fulgte livlig med udviklingen i det frie Vesteuropa, var stærkt påvirket af tidens voxende liberalisme og nærede et sværmerisk håb om folkestyrets indførelse i det store Rusland. Enkelte gik i deres tanker endnu videre og drömte svagt om en blodig statsomvælt-

ning i »socialistisk« ånd. — De fleste ønskede dog kun ad lovens vej at løse den gamle styrelses hårdeste tryk. Men selv dette regnedes af czaren og hans æmbedsmænd for höjforræderi, og enhver forhandling om disse spörgsmål måtte derfor holdes i det skjulte. Af den grund opstod der flere *hemmelige selskaber* til fri drøftelse af samfundsspörgsmål, og det kunde naturligvis ikke undgås, at dette gav de vildeste fræmskridtsmænd bedre ørenlyd og videre frisprog, end ønskeligt var.

Blandt disse hemmelige selskaber var der et, som var dannet af unge forfattere og videnskabsmænd. De samledes hver fredag hos en mand, som hed Petraschevski, og Bjelinski var det ledende medlem. I dette selskab lod nu den unge Dostojevski sig optage. Formålet var at virke for livegenskabet ophævelse og indførelsen af en bedre retspleje, og programmet lød på »i tale og skrift at virke for udbredelsen af kærlighed til næsten og bringe menneskene til sandheds erkendelse«. Men efter Dostojevskis senere udtalelser hørte vantro tanker og vidtgående socialistiske lærdomme med til forhandlingens æmner.

I marts måned 1848, da den politiske spænding og regeringens frygt for oprör var på sit höjeste, blev sammenkomsterne i Petraschevskis hus røbede af en forræder. Men regeringen lod först de enkelte deltagere grundig udspionere, inden den skred ind. — Den 23. april 1849 blev hele selskabet arresteret. Tolv medlemmer blev strax igen løsladte, men 21, og iblandt dem »den forhenværende ingeniør, titulærråd F. M. Dostojevski«, blev kastede i fængsel og stillede for en krigsret. Anklagen mod Dostojevski lød på »delagtighed i forbryderiske planer, udbredelse af et privatbrev, indeholdende forhånelser af den allerhöjeste magt og den rettroende kirke, samt forsøg på at mangfoldiggöre skrifter mod regeringen ved en håndpresse.« — Först efter otte måneders forhør og ensomt fængsel fik de anklagede deres dom, der lød på — døden.

Den 22. december førtes de dömte i bidende frost ud på Semenovpladsen — fortæller Dostojevski siden i et brev til sin broder Michael. »Her blev dommen oplæst for os, som beskikkede os alle døden. Man gav os korset at kysse, brød kårderne over vore hoveder og førte os i de hvide dødsskjorter. Derpå blev de tre förste af os bundne til pæle for at lide døden. Da jeg var den sjætte i rækken, troede jeg, at jeg kun havde få minutter tilbage at leve i. Jeg tænkte på dig, broder, og dine. — Det lykkedes mig også endnu at omfavne Plesstschejev og Durov, som stod ved siden af mig, og sige dem farvel. Pludselig blev der trommet til retræte, vi blev løste og førte ned, og man læste op for os, at Hans Majestæt skænkede os livet. Derpå blev de endelig bekræftede domme læste höjt.« Dostojevski slap med 10 års tvangsarbejde i Sibirien, som siden af kejserlig nåde forandredes til 4 års tvangsarbejde og 4 års tjæneste som menig soldat, selvfølgelig med tab af adelsære og borgerret.

Selve juleaften kørte Dostojevski med to lidelsesfæller i slæder ud af St. Petersborg, under bevogtning af gensdarmer. Hans sjæl var fyldt af en grænseløs smerte, medens han susede afsted gennem gaderne og så op til de kendte huse, der strålede af julelys. Bl. a. kom han forbi sin broders bolig, som nu var lukket for ham. I en frygtelig kulde kørte de otte mil, indtil de julemorgen kl. 4 nåede Schüsselborg og fik lov at varme og vederkvæge sig lidt i en krostue. Derefter gik det videre mod øst. Overalt, hvor de standsede, strömmede folk til og gabede på de lænkede fanger. Under en forfærdelig snestorm körte de over Uralbjærgene og tog afsked med Evropa, som nu lå bag dem med hele deres forbigangne liv; foran sig havde de Sibirien, med den uvisse skæbne, som væntede dem dér.[1])

[1]) Se Dostojevskis brev til broderen Michael, overs. i Göteborg H.- och Sj.-Tidn., 30. septbr. 1885.

Den 23. januar kom fangerne til Tobolsk, hvor de fik lejlighed til at træffe nogle af de såkaldte »dekabrisier«, d. e. folk, som havde deltaget i decemberopröret 1825. »Hvor det dog er nogle prægtige mennesker«, skrev Dostojevski siden om dem — »skönt de nu i 25 lange år har döjet ondt under deres hårde forvisning. Vi så dem kun flygtig, da vi holdtes under strængt opsyn, men de sendte os mad og klæder og trøstede og opmuntrede os, så godt de kunde.« — Efter et kort ophold i Tobolsk gik rejsen videre til Omsk, og i nærheden af denne by kom Dostojevski endelig til den lille fæstning, hvor han skulde leve sin fangetid. Den ligger omtrent lige så langt fra Uralbjærgene i øst, som Moskva ligger i vest.

Allerede i *Tobolsk* havde han fået den grå og brune fangedragt på og var bleven raget på hovedet og smeddet i lænker, som blev bårne om benet inderst på kroppen og aldrig blev tagne af i fængselstiden. I *Omsk* traf fangen sine fræmtidige herrer. Fæstningens kommandant var en menneskelig mand, men hans nærmeste underordnede, »*majoren*«, var en fej tyran og dranker, som voldte de stakkels fanger alle mulige kvaler. »Han begyndte sin virksomhed« — skriver Dostojevski til sin broder — »med at sige os, at vi var nogle rigtige fæhunde, og han lovede at piske os, hvis vi gjorde os skyldige i den mindste overtrædelse. Når han kom til os i fængselet, var han altid fuld, jeg har aldrig set ham ædru. Han søgte strid med fangerne og lod dem piske, fordi han mente, at de var fulde. Under en af sine natlige tilsynsvandringer lod han en gang en fange piske, fordi han — sov på höjre side, og en anden, fordi han talte i sövne! — Tænk dig så, broder, at dette uhyre var vor uindskrænkede herre, og at det var ham, som hver måned indsendte rapporter til St. Petersborg! — Jeg kom, Gud ske lov, ikke i hans klør.« Andenstedsfra véd man dog, at Dostojevski ikke slap for at blive knuttet. I et og

andet af sine senere skrifter nævner han udtrykkelig de skrækkelige lidelser, som denne barbariske, nu aflagte, straf voldte legeme og sjæl.

I fire lange år levede Dostojevski nu som straffefange i den lille sibiriske fæstning, og hvad han oplevede i denne tid, har han siden fortalt i »*Optegnelser fra det døde hus*«,[1]) en bog, som vel må kaldes enestående i verdensliteraturen af den ligefræmme grund, at det ellers aldrig hænder i vore dage, at en höjtbegavet, fintfølende og menneskekærlig digter kommer til at bo i et tugthus mellem grove misdædere. Det kan med rette siges om den danske digter Kaalund, at hans stilling som lærer ved Vridsløselille gav hans digtning et alvorligt mærke. Men hvor langt dybere var ikke det indblik, som Dostojevskis sörgelige skæbne gav ham i hans elendige medfangers underlige liv! — Hans bog bærer derfor også det stærkeste præg af de *personlige* oplevelser, skönt han i formen har måttet afvige fra de virkelige forhold, eftersom det ikke gik an at göre fortælleren til det, han var, en uskyldig, politisk forbryder. Han lader derfor helten være en russisk adelsmand, som i et pludseligt anfald af skinsyge har dræbt sin kone, men som ellers efter alle sine anlæg passer lige så lidt i et tugthus som Dostojevski selv.

Fængselsgården lå i et hjörne af fæstningen lige op til fæstningsvolden og var indhegnet af et höjt plankeværk af tilspidsede pæle. Igennem sprækkerne kunde man hist og her kikke ud til en grön vold, hvor der altid vandrede skildvagter op og ned. I gården lå der nogle lange, lave træbygninger til sovehuse og køkken for fangerne. I hver sovestue boede der omtrent 30 fanger, som dag og nat levede sammen. Der var aldrig lejlighed til at være ene undtagen når man gik sin tur på den lange, smalle grönning mellem husene og plankeværket. Om natten sov

---

[1]) Oversat (med forkortelser) af Knud Berlin i „Dansk Folkebibliothek“, Nr. 39—40.

fangerne på rad langs væggene på smalle træbænke. Det var et uhyggeligt syn at se dem ligge der i det svagt oplyste, lave og kvalme rum. Hver gang én vendte sig, hørte man hans lænker rasle, og ofte kunde man se et brændemærket, raget hovede rejse sig i halvmörket, mens munden mumlede i sövne om de gamle forbrydelser. En og anden vågede vel også og lå på knæ og bad i nattens stilhed, som den »gammeltroende«, hvem fortælleren hørte hviske: »Herre, slip mig ikke! Herre, hjælp mig! Søde börn, søde små börn, jeg ser jer aldrig mere!«

Om morgenen tidlig blev de kaldt op og drevne til arbejd, enten hjæmme ved fængselet eller ude ved floden, hvor de måtte brænde alabast eller hugge tømmer. Om eftermiddagen kom de tilbage til fængselet og havde nogle timers ledighed, inden natten faldt på. Denne tid blev brugt på mange hånde måder. Skönt det var strængt forbudt at have redskaber hos sig, havde de fleste fanger dog knive og andet værktöj og drev i smug hver sit håndværk, ja, selv de, som intet kendte, når de kom, lærte gærne et for at få bugt med lediggangens plage. Andre forstod at smugle brændevin ind i fængselet, og når én havde nået at få sig en rus, blev han hilset med ærefrygt af de andre, fordi han havde vovet at tage sig denne »frihed«, som naturligvis blev hårdt straffet, hvis det kom til opsynets og »majorens« kundskab. — Ved særlige lejligheder, som ved julefesten, indtrådte der nogle små afbrydelser i den strænge husorden. Dostojevski giver f. ex. en skildring af det dampbad, alle fangerne fik för julen, som enhver læser nok skal huske. — I et rum på 12 skridts længde og bredde er der stuvet henved hundrede mennesker sammen. Tæt hvid damp, der trykker öjnene til, sod, snavs og en trængsel så tæt, at det næsten ikke er til at komme fræm. Rundt om på bænke og på gulv sidder der folk, selv under bænkene vrimler det af mennesker. Hver har en spand varmt vand foran sig, nogle

sidder på hug og pjasker i den, andre står oprejst og hælder det snavsede vand over sig, så det spröjter ned over de ragede hoveder på gulvet. En halvtredsindstyve badekoste hæver og sænker sig på en gang, i det fangerne pisker sig med dem som rasende. Varmegraden stiger stadig. Alle skriger og bröler i kor, mens hundreder af lænker rasler mod gulvet. Nogle, som vil fræm, indfiltrer sig i andres lænker og slår med deres egne lænker dem i hovedet, som sidder på gulvet, snubler over benene, skælder ud og falder omkuld. Det skidne vand siver ned fra alle sider. Alle er ligesom drukne og skriger og hyler. Ved vinduslugen ud til forstuen er der en skrækkelig trængsel og skænderi, og det varme vand, som leveres ind ad lugen, spildes ofte ud over hovederne på de siddende, för det når fræm. Af og til kikker en skægget soldat med geværet i hånden ind ad vinduet eller den åbne dör for at påse, at der ingen uordener finder sted. — Fangernes ragede hoveder og røde kroppe synes her mere vanformede end ellers. Arrene fra piske- og rottingslagene træder nemlig gærne fræm på den ophedede ryg, så det ser ud, som om den nylig var sønderflænget. De frygtelige ar! — Dampen strömmer stadig ind og indhyller hele badstuen i en tæt, hed skytåge, alle bröler og skriger höjere og höjere. Op af dampens tåge dukker sønderpiskede rygge, ragede hoveder og ivrig fægtende arme og ben — —.

I juledagene fik fangerne med tilsynets tavse billigelse lavet en hel komedie i stand. Bænke og madrasser blev gjort til kulisser, og de livligste fanger trådte op som herrer og damer, klædte i alle slags mærkelige gamle klude. Det forstyrrede jo indtrykket noget, når man på én gang hørte deres lænker støde mod gulvet, men alle var dog jublende glade over dette skuespil. Dostojevski skildrer gribende, hvorledes selv gamle mordere stod og lo som börn ad de uskyldige löjer. — Når nogen blev syg, blev han ført over på sygehuset, men lænkerne blev

hængende på hans ben, til døden udløste ham, eller fangetiden var omme.

Ved siden af disse og flere höjst ejendommelige billeder af fængselslivet og fangernes udvortes forhold, giver Dostojevski en række skildringer af fangernes sjælelige liv og udviklingshistorie, som hører til de allerfineste psykologiske tegninger. Han fortæller om hver enkelt af sine medfanger, hvorledes han fører sig op i fængselet, og hvad der har bragt ham ind i disse sörgelige forhold. Det er en broget række af forbryderhistorier, vi således lærer at kende. Nogle er fødte skurke, andre er i grunden retskafne og agtbare mennesker, som ulykkelige omstændigheder, stundom endog deres egne bedste tilskyndelser, har ført ind under lovens strænge hånd. Men hos alle disse fanger, selv de ringeste og råeste, lykkes det digteren at finde et menneskeligt hjærte, som man måtte ønske en bedre lod. Med dyb medlidenhed og fin forståelse opreder han forbrydelsens sammenhæng, og igennem forståelsen fræmkalder han medfølelsen hos læserne. »De ulykkelige« er de sibiriske bønders navn til fangerne, og som »ulykkelige« lærer Dostojevski dem at kende gennem sit langvarige samliv med dem. Stærkt og overbevisende fremhæver han også de uhyggelige mangler og misligheder ved det daværende russiske fængselssystem og den livsfortærende skade, som forbryderen kan have af at leve år efter år i de dødes hus.

På mange steder hæver skildringen sig for vore öjne til det mest rystende og ophöjede skuespil, og ofte rörer digteren ved det sårede menneskehjærtes dybeste strænge. Man kommer uvilkårlig til at forstå, at det var den dybere mening i Dostojevskis livsførelse, at han igennem sin egen ulykke skulde blive tolk for den stakkels syndige og bundne menneskeheds dybe trang til lægedom og frigörelse. I fængselet får hans tungsindige livssyn sin rette indvielse. Hvad Turgenjev lærte ved at jage igennem det store Rus-

lands vidtstrakte, susende fyrreskove og over de uendelige, ensformige stepper, det tilegnede Dostojevski sig i Sibiriens fængsel. Der fandt han sit »poetiske element« og så, utildækket og skarpt, den side af sit folks liv, som blev grundtonen i hans senere digtning — tålmodigheden i lidelsernes skole. — Og fra sit fængsel bar han med sig et billede af hele jordelivet som et fangeliv for det syndige og vilde, men dybest set ulykkelige og sukkende menneskehjærte. Hvad han mistede i disse år af del i dagens liv og rigdom, det vandt han på sin måde erstatning for i en höjere indvielse, et dybere blik for livets sande indhold, og det lader også til, at dette for ham selv personlig har ført fra tvivl til tro.

Efter fire års fængsel blev Dostojevski løst af lænkerne og stukket ind som menig soldat i et regiment, som havde ophold i Semipalatinsk, noget syd for Omsk, på grænsen af de store Kirgiserstepper, og her måtte han tjæne, indtil han i 1859 af kejserlig nåde fik sine borgerrettigheder tilbage og fik lov at komme hjæm til Rusland igen. — Det er ejendommeligt for Dostojevskis russiske natur, at disse trængselsår, som således var overstandne, ikke vakte hans bitterhed og trods mod regeringsmagten i Rusland. Han böjede sig uden klage under tugten og tog den lære deraf — for fræmtiden at være kejseren og hans vælde ydmygt hengiven. Men det må heller ikke glæmmes, at meget havde ændret sig i disse år, og at verdensbegivenhederne havde virkeliggjort meget af det, Dostojevski under kejser Nikolaus var bleven en martyr for.

3. Senere liv og digtning.

I.

Kejser Nikolaus var død midt under Krimkrigen, först på året 1855, og hans sön *Alexander den anden* havde lært af nederlaget at tænke på sit folks vel. »Rusland

surmuler ikke, det samler sig«, skrev udenrigsminister Gortschakov til de fremmede hoffer, og ved kroningen i Moskva udtalte den nye kejser selv til de sammenstævnede adelsmænd: »Vi må fræmme reformerne fra oven af, hvis vi ikke vil, at de skal komme fra neden.« — De følgende år blev virkelig en *frisindet reformtid*, hvis hoveddåd var livegenskabets ophævelse 1861, og således fandt Dostojevski, da han ligesom tusender af sine lidelsesfæller fik friheden tilbage, at næsten alt det, som han med unge venner havde drömt om, nu på den heldigste måde var sat ud i livet af den frisindede czar. Og da han siden mærkede den seje modstand, reformerne trods kejserens klart udtalte vilje mødte både hos adel og bønder, fik han den sikre tro, at kun *fra oven af* og under den myndige landsfaders ledelse var der håb om at gennemføre fræmskridt til Ruslands gavn. Han faldt således til ro med hensyn til de store samfundsspörgsmål og hengav sig i en længere årrække helt til sine boglige sysler, indtil han som ældre mand igen lod røsten lyde om statens forhold, men denne gang for skarpt at dadle den ungdom, der drömte, som han selv i sin tid, om fræmskridt fra neden.

De förste år efter sin hjæmkomst levede Dostojevski under temmelig knappe kår og måtte bruge sin pen flittig for at tjæne til udkommet. Han var bl. a. stadig medarbejder i et tidsskrift »Tiden«, som hans broder Michael udgav, og desuden skrev han med kort mellemrum et par större bøger. Den ene var den ovenfor omtalte fortælling »*Fra det døde hus*«, der selvfølgelig er et af hans allerbedste værker, den anden var en roman, »*De forurettede og undertrykte*«, som udkom allerede 1860.[1]) Måske har han arbejdet på æmnet til denne roman för fangenskabet, i ethvert tilfælde minder den stærkt om hans tidligere fortællinger, især ved den påvirkning fra *Dickens*, som hvert öjeblik lader sig spore. Derimod savner man friske livs-

[1]) Oversat på dansk af *Erna Juel-Hansen* 1886.

indtryk og må naturligvis forklare sig denne mangel ved forfatterens mangeårige afspærring fra den store verden. I »Fra det døde hus« har han givet, hvad han i disse år virkelig havde oplevet — i sin egen snævre verden. Men i »De forurettede og undertrykte« er, personer og handlinger temmelig blege tankefostre uden liv. Forfatteren optræder selv som handlende, og de forhold, hvori han sætter sig, passer temmelig nöje med hans daværende omstændigheder. Han skal nemlig i disse år have haft en hjærtesorg. En af hans lidelsesfæller i Sibirien var død og havde efterladt en ung enke, som Dostojevski blev forelsket i. Men hun elskede en anden, og digterens ejendommelige natur drev ham til at göre alt, for at hun kunde nå sit hjærtes mål. Först da det glippede, giftede hun sig med sin opofrende ven.

I romanen er fortælleren forelsket i en ung pige, Natascha, men *hun* brænder af glødende kærlighed til en ung fyrstesön, Alioscha, og flygter fra sine gamle, retskafne forældres hus for at være hans elskerinde. Hendes fader forbander hende, skönt hun er hans eneste barn, og fortælleren må bringe bud mellem moder og datter, som ikke længer tör se hinanden. Alioschas fader er en skamløs skurk, som i sin tid har forurettet Nataschas fader på det blodigste, og nu vil han ikke tillade sin sön at ægte sin elskede. Alioscha er blød og barnlig, men rasende letsindig, og samlivet mellem ham og Natascha bliver under disse forhold rent utåleligt. Som trofast ven må den forsmåede elsker mangen gang trøste Natascha og opmande hendes upålidelige tilbeder. Tilsidst får fyrsten ved hæslige rænker sin tåbelige sön til at elske en anden yndig ung pige, komtesse Katia, og forlade den stakkels Natascha, men samtidig er dennes fader bleven blødgjort ved en lille forældreløs piges gribende fortælling om sin moders skæbne, og forældrene modtager igen deres datter i hjæmmet, hvor fortælleren som husven er rede til at

trøste den forladte. — Fortællingen om den lille forældreløse Nelly, som danner et hele for sig selv, hører til bogens könneste billeder, men er — som det hele — temmelig farveløs og uvirkelig. Fortællerens forhold til Natascha minder om handlingen i »*Lyse nætter*«, hvor helten, som vil trøste en ung forladt pige, bliver forelsket i hende, men må give afkald på hende, da den, hun foretrækker, pludselig kommer for dagen. De to kvinder, Natascha og Katia, der fører en ædel væddekamp om, hvem der skal eje den unge Alioschas hjærte, fræmtræder under andre former i fyrst Myschkins to veninder, Nastasia og Aglaja, og atter — i större stil — i Dostojevskis sidste roman, »Brødrene Karamazov«, som Kathrina Ivanovna og Gruschenka. Forfatterens opfindsomhed på dette område er altså ikke synderlig stor. Overalt møder vi den samme side af kærlighedens væsen, den opofrende og lidende elskovs kvaler. Også heri træder digterens ejendommelige natur tydelig fræm.

Imidlertid arbejdede Dostojevski ufortrødent videre, trods sin legemlige svagelighed, der naturligvis var tiltagen under opholdet i Sibirien, hvor han havde lidt af gentagne ligfald, og denne gang lykkedes det ham at fræmbringe et mesterværk: »*Forbrydelse og straf*« eller »*Raskolnikov*«, som udkom 1866.[1]) — Indholdet af denne store trebinds roman er höjst uhyggeligt. Den unge, smukke student Raskolnikov har ingen penge. Hans værtinde truer med at kaste ham på dören, og han er bleven sløv overfor al sin elendighed. Livet er ham lige trykkende i den lille, uordentlige stue og på hovedstadens lumre gader. Men i længere tid har en tanke, som er vakt ved en tilfældig samtale på et værtshus, spiret i hans syge, af nøden og

---

[1]) Oversat af *Arne Vendt*, d. e. *Erna Juel-Hansen*, 1884.

En meget billig, noget forkortet *godtkjøbsudgave* er nylig udkommen hos Cammermeyer, oversat af *Kr. Winter-Hjelm* efter W. Henchels tyske udgave.

sommervarmen udpinte hjærne. Ikke langt fra hans logi bor der en ækel gammel enke, Aljona Ivanovna, som låner penge ud mod gode panter og höje renter. Hun anses for at være meget rig og lever ganske ene sammen med en stakkels fjollet halvsøster, Lisaveta, som hun kujonerer på det skammeligste. — Hvad om han slog hende ihjæl og tog hendes penge? — Hun er et unyttigt, ja skadeligt dyr, og når hun var skaffet til side, kunde hendes penge i hans hænder göre tusindfold gavn i det store samfund, — han har store planer om at gavne menneskeheden og mangler jo kun de usle penge. — Med disse tanker kommer han så vidt, at han en dag »på prøve« går op til pantelånersken for at undersøge hendes forhold nærmere, lære lejligheden at kende o. s. v. — Men planen er endnu kun hjærnespind. Da får han — dagen efter »prøven« — et brev fra sin moder, der lever som fattig enke på landet med sin skönne datter Audotja, og heri fortæller hun om, at datteren agter at gifte sig med en midaldrende velstående æmbedsmand i St. Petersborg, som desværre ikke er synderlig elskværdig. Raskolnikov forstår, at søsteren gör dette skridt for at kunne hjælpe ham, familjens stolthed, til at forsætte sine studeringer, og harmes voldsomt over denne fortvivlede opofrelse, men han öjner ingen udvej fra disse ulykkelige forhold. Da gribes han pludselig af en tanke. »Han fór sammen. En tanke, også fra dagen forud, flöj ham gennem hovedet. Men dette var dog ikke grunden til hans forskrækkelse. Han vidste jo, han anede, at *denne* tanke måtte komme, han væntede den, og den tanke var heller ikke blot fra igår. Men forskællen bestod deri, at for en måned siden, ja endog dagen för, var denne tanke kun hjærnespind . . . men nu, nu pludselig var den ikke mere hjærnespind . . . han så' den i et nyt, forfærdeligt og ham fuldstændig ubekendt lys . . . Det var som et slag i hovedet . . . det sortnede for hans öjne«. — Et nyt, mærkeligt træf gör

hans beslutning fast. På et torv får han tilfældig at høre, at Lisaveta aftaler med nogle folk, at hun skal komme hen til dem næste aften kl. 7 — altså vilde det gamle kvindfolk til den tid være mutters alene hjæmme. Han gik hen ad gaden i en feberrus og følte godt selv, at hværken hans vilje eller hans dömmekraft lystrede ham mere. »Det var, som nogen tog ham ved hånden og trak ham efter sig med overnaturlig kraft, så han måtte følge med, uafviselig, i blinde, uden modstand. Akkurat som om han med en flig af sin klædning var kommen ind i en maskine, der nu hvirvlede ham med sig.« Hans tænkeævne var kun sysselsat med, hvorledes han skulde øve drabet uden at blive opdaget, og midt under sin legemlige og åndelige feber handlede han snildt og sikkert som en sövngænger. — Samvittigheden var falden ganske til ro i den tanke, at den handling, han var ved at udføre, ikke var nogen forbrydelse. Store mænd, som Napoleon, havde uden at ængstes banet sig vej over tusender af menneskelig, skulde han så ikke have ret til at rydde en »så ussel lus« som den gamle ågerkvinde til side for at komme fræm mod sit lyse mål, der vilde blive hele den lidende menneskehed til gavn. —

På en forfærdelig gribende måde fortælles der nu om, hvorledes han med en økse skjult under frakken sniger sig hen til den gamle kone, som bor oppe på fjærde sal i et stort hus, og myrder hende ved et slag i hovedet. Da den stakkels Lisaveta i det samme ulykkeligvis kommer ind ad dören, dræber han også hende og giver sig derpå i febrilsk iver til at gennemrode alle gæmmer og fylde sine lommer med penge og guldsmykker. Da han er færdig, vil han til at gå, men i det samme hører han nogen komme op ad trapperne. Han skyder strax slåen for dören og vænter i frygtelig spænding. — Det er to herrer, som vil låne penge hos den gamle, og da de forgæves har ringet på et par gange og rusket i dören, fatter de

mistanke, fordi slåen er skudt for indvendig, og løber ned ad trappen for at kalde portneren til. Såsnart de er borte, åbner Raskolnikov døren og styrter ud, forberedt på at blive greben, inden han har nået ud af huset. Men tilfældigvis står dören åben til en tom lejlighed nedenunder, som er under reparation, og der smutter han ind, mens de fremmede sammen med portneren løber forbi op til enkens lejlighed. Kort efter lykkes det ham ubemærket at snige sig ned og nå hjæm — —. Han kaster sig på maven på sin sofa og ligger hele natten i tunge feberdrömme.

Såsnart den gruelige gærning er fuldbyrdet, er hans forstenede ro forsvundet, og han pines dag og nat af en usigelig angst for at blive opdaget. Morgenen efter mordet får han en tilsigelse om at møde på politikontoret, og han frygter strax for, at alt er ude. Trods sin stærke feber går han imidlertid derop, og det viser sig da, at det er hans værtinde, som har stævnet ham for gæld. Men mens han opholder sig på politikammeret, hvor der er trykkende hedt og dårlig luft, besvimer han pludselig, netop som nogle politimænd ved siden af ham nævner gårsdagens mord. Derved vækkes den förste mistanke imod ham, og i den følgende tid bliver han nöje udspejdet. Hans adfærd viser sig også höjst påfaldende. I den uhyre frygt og spænding, hvori hans sind er kommet, mister han ævnen til at holde den rette tone. Hvert öjeblik fristes han til ved vovede ord at prøve, om hans omgivelser mistænker ham, og strax efter anstrænger han sig krampagtig for at være på sin post. Den snedige forhørsdommer, *Porfyrius,* benytter sig af denne tilstand og holder ham ved stadige samtaler, hvori han snart røber mistanke snart glatter ud igen, i den pinligste spænding og uvished. Tilsidst bliver dette Raskolnikov, som stadig får lov at leve på fri fod, aldeles utåleligt. Hans moder og søster, som er komne til byen, har, lige så lidt som hans omgangs-

venner, mindste tanke om hans udåd, men betragter ham som en febersyg, hvis forstand er i fare. På grund af sin sörgelige sjælstilstand og gruelige hemmelighed kan han ikke opmuntres ved deres kærlige medlidenhed, men ægges ligefræm til uvilje og had mod sine nærmeste. Det er, som om alt godt er udryddet af hans hjærte, og han føler det klart. »*Mig selv* har jeg dræbt, men ikke den gamle. Stendød er jeg siden den tid . . . død for evig.«

Da dette bliver ham for tungt at bære, finder han tilsidst en, han tör udøse sit hjærte for — en stakkels ung, falden kvinde, *Sonja*, som har solgt sin ære for at skaffe sine forældre brødet. I hende finder han en lidelsesfælle. En dag falder han pludselig ned foran hende og kysser hendes fødder, og da hun blegnende spörger: »Hvad er det, De gör? og det for mig?« udbryder han: »Det er ikke for dig, jeg har böjet mig . . . *jeg har böjet mig for hele menneskeslægtens lidelse.*« — Hos denne Sonja er det ham en hvile at sidde i timevis. Trods sit fald er hun en from pige, og en dag nøder han hende til at læse höjt af bibelen om Lazarus' opvækkelse. Det er ligesom evangeliets ord giver ham et glimt af håb om, at også han en gang skal rejse sig fra de døde. — Tilsidst får han mod til at åbenbare Sonja sin store hemmelighed, og hun forlanger strax af ham, at han skal bekende sin synd for hele verden. Omsider lykkes det ham da at gå den tunge gang hen på politikammeret og offentlig tilstå, at han er morderen.

Bogen slutter med en kort skildring af Raskolnikovs fangeliv i Sibirien, hvorhen Sonja frivillig har fulgt ham. I den förste tid er han syg, tung og bitter, også mod sin trofaste veninde, men efterhånden vågner der et dæmrende håb i ham om et nyt liv, »hvor hendes overbevisning skulde blive hans«. »Men her begynder en anden historie, historien om et menneskes gradvise fornyelse, gradvise genfødelse, gradvise overgang fra en verden til en anden

og bekendtskabet med en for Raskolnikov hidtil aldeles ubekendt virkelighed. — Det vilde være stof til en ny fortælling — *denne* er hermed til ende«.

Bortset fra dette lille lysglimt, ruger der et uhyggeligt, lummert mörke over hele den store roman, og mange af dens scener er så spændende rædselsfulde, at der hører en sövnig sjæl til at læse dem uden rystelse. Det er ikke læsning for folk med et sygeligt sind eller svage nerver, ja selv det sundeste menneske vil føle sig i en slags let febertilstand, mens han følger forfatterens aldrig hvilende, uroligt jagende fortælling fra det ene gribende optrin og sjælebillede til det andet. — Men for dem, som er stærke nok til at se en syg menneskesjæl blottet og fræmlagt, ligesom lægen undersøger legemets indvendige dele, er der overordentlig meget at lære af »Raskolnikov«.

Först og fræmmest er udredningen af Raskolnikovs sjælstilstand för og efter forbrydelsen enestående mesterlig. Dostojevski skal, når han var syg, have lidt af den falske indbildning, at han havde begået en stor forbrydelse, og det vil uden denne forudsætning være uforklarligt, at han har kunnet trænge så dybt ind i forbrydelsens gåde. Uden al præken og dom ser vi afgrunden malet foran vor fod, og således bliver skildringen, når den tages med samme alvor, som den er givet, en storslået og virkningsfuld forkyndelse af syndens lov.

Men ypperlig er også påvisningen af de ydre forholds indvirkning. De knappe kår og den tarvelige lille stue, den store hovedstad og den stærke sommervarme. Det er træffende sagt, at forfatteren giver os et indtryk af, hvorledes den lumre juliluft, der ruger over staden, udklækker forbrydelsen i den febersyge hjærne.

Endelig vinder »Raskolnikov« en stor historisk betydning, når den ses i sammenhæng med den gærende, först senere frembrydende *nihilisme*. I sidste del siger forhørsdommeren Porfyrius nogle ord til Raskolnikov, der gærne

kan regnes for et profetisk varsel om det kommende kejsermord: »Det er godt, at det blot var sådant et gammelt kvindfolk, De dræbte. Hvis Deres theori havde taget en anden retning, vilde deres gærning måske have været hundrede millioner gange værre« — d. e. en ulykke for det store russiske folk!

I kunstnerisk henseende har forfatteren det held, at hans ejendommelige stil passer aldeles til æmnet. I flere af hans andre bøger' trættes man af den ensformige og vedholdende, aldrig hvilende sjælekamp, som ikke afbrydes eller mildnes af digternes sædvanlige farverige naturbilleder. Man glæder sig ligefræm på heltens vegne, når forfatteren en kort tid overlader ham til sig selv for at skildre andre personer; det er nemlig den eneste tid, der undes ham til at sove og spise i. Der ligger gærne en evindelig tung gråvejrsstemning med stadig strömmende regnbyger over scenen. — Men i »Raskolnikov« får denne stemning et ophöjet, truende præg som af et mægtigt tordenvejr, der ruller sine blygrå skyer ud over jorden og bringer alle livets strålende farver til at blegne. Under oplevelser og tilstande som dem, den unge helt må gennemgå, glæmmer man det daglige livs glade, velgörende ro, og læseren føler derfor ikke, at det er forfatterens egen tunge natur, som nøder ham til at lukke solskinnet ude af sit store, virkningsfulde billede. Raskolnikov med sine farveløse kinder men feberjagede blod, som har samlet sit liv om hjærtets og tankens sörgelige arbejde, men lukket sig for den store naturs solskin og glæde, er egentlig et nyt billede af fangen i »det døde hus«.

II.

Ved »Raskolnikov« gjorde Dostojevski sit navn kendt og elsket over hele Rusland, og dermed svandt al grund til sorg for udkommet. Men samtidig var digteren bleven

så åndelig overanstrængt og legemlig nedbrudt, at han trængte meget stærkt til hvile og adspredelse. I de følgende år, 1867—71, levede han derfor på *rejser i udlandet* og opholdt sig i længere tid i *Frankrig*, *Schweitz* og *Tyskland*.

Det viste sig imidlertid, at hans sjæl var bleven for afsluttet til at modtage friske indtryk blandt fremmede, den havde mistet fangarmene, der suger varme og glæde af den store verdens brogede solskinsliv. — Herved danner Dostojevski en afgjort modsætning til sin digterbroder Turgenjev, der i den sidste menneskealder af sit liv flagrede som en sommerfugl mellem badesteder og theaterbyer i Vesteuropa. Hvor Dostojevski end kom, så levede han som den »sære snegl« og trak sig ind i sig selv for at finde hvile. — Derfor fik han intet synderligt udbytte af sine rejser. Tre år levede han f. ex. i Dresden og var vidne til den tyske folkevækkelse i kampen med Frankrig 1870—71, men han fik ikke spor af ærefrygt for det tyske folks begejstring. »Tyskerne er et indholdsløst folk uden dybde« — skriver han i de samme dage. Og franskmændene får ingen bedre dom. I romanen »*Spilleren*«,[1]) som er den eneste af Dostojevskis fortællinger, der er henlagt til udlandet, findes der en række meget bitre udfald mod de rejsende russerinders tåbelige forgabelse i det fine franske skinvæsen. — »Franskmanden, især pariseren, det er deres svage side. Dér er fuldendt form og elegance. Til at opdage den bagved skjulte hjærtets råhed og gemenhed — strækker deres skarpsindighed ikke til.« — »Derfor lader de dem imponere så meget af disse herrer franskmænd, som har indsuget formerne ligesom med modermælken, og som dog, trods al deres holdning og værdighed, kan være de störste skurke«.

Men én ting tilegnede Dostojevski sig i disse år iblandt de fremmede; han vandt en *mægtig tro på sit eget folks*

---

[1]) På norsk ved K. F. Cammermeyers forlag, 1889.

fræmtidskald. Dette blev for ham udbyttet af sammenligningen mellem de vestevropæiske folk og hans slaviske brødre. »Stjærnen over Vesteuropa daler,« påstår han; »de vestlige landes kultur er rådden og smulrer hen; snart styrter den sammen. *Men fra Rusland skal genfødelsen komme*, det russiske »almenmenneske« er kaldet til at herske over jorden, thi kun han er »ydmyg af hjærtet««.[1]) — Denne store tanke fyldte ham i hans sidste levetid mere og mere og bliver tydelig nok den herskende i hele hans livssyn. Men den spores först ret i de bøger, han forfattede under sit ophold i udlandet.

1868 udkom »*Idioten*« eller »*Fyrst Myschkin*«.[2]) Denne store roman handler om en ung russisk fyrste, sidste skud af en gammel, fornem slægt. Han har i sin opvæxt lidt af stærke ligfald og har i de förste ungdomsår været meget sløv og svækket, men er siden bleven nogenlunde helbredet ved et fire års ophold i en landsby i Schweiz. Sygdom og afspærring i ungdomstiden har på en ejendommelig måde bevaret fyrst Myschkins barnlighed, og da han nu som 26-årigt menneske vender tilbage til Rusland og kommer ind i de fornemme og fordærvede kredse i St. Petersborg, er hans optræden selvfølgelig meget afstikkende. Han er troskyldig som et barn, men har tillige barnets sikre sans og urokkelige ligefræmhed. Ved förste møde anser mange ham for en enfoldig tosse, men ved nærmere samvær forstår han at göre sig gældende ved sine ærlige, sikre domme og det spådomsagtige klarsyn, hvormed han læser hjærternes tanker i folks ansigter. Navnlig har han en sjælden ævne til at se det gode hos mennesker og kalde det fræm midt under deres ondskabsfulde spot og forstilte ligegyldighed. To lidenskabelige kvinder bliver aldeles betagne af ham og kappes om at vinde hans kærlighed, men i det hav af

---

[1]) Gengivet efter *Thor Lange, Wesna*, s. 135.
[2]) På dansk ved *Erna Juel-Hansen*, 1887.

lidenskaber, der således bruser op omkring ham, kan det stakkels blide og böjelige menneske ikke klare sig. Han overvældes af sindsbevægelser og får voldsomme tilbagefald af sin gamle sygdom, der tilsidst får bugt med hans gode åndelige ævner og gör ham til en virkelig sindssvag idiot. Det stakkels menneskes renhed og barnlighed er smukt skildret, men fortællingen gör intet rigtigt virkelighedsindtryk, og det er da også sandsynligt, at forfatteren i denne bog særlig har villet give en af sine egne ideer skikkelse. Fyrst Myschkin er en vejbryder for det »ydmyge almenmenneske«, som en gang skal arve jorden. I et begejstret öjeblik, lige forud for et hårdt anfald af epilepsi, udråber han til sine fordærvede omgangsfæller, som forgæves søger frælse i fremmede tanker: »Vis russeren den russiske verden, lad ham opdage det guld, der ligger skjult i hans egen jord. Vis ham i fræmtiden *hele menneskelighedens fornyelse og genfødelse, måske ene og alene ved den russiske idé*, den russiske Gud og Kristus — og — I vil få at se, hvorledes *denne fromme og vise kæmpe vil opstå for den forbavsede verden* — forbavset og forfærdet, fordi den fra os kun væntede sværdet og voldsdåden, fordi den kun bedömmer os fra sig selv og kun kan forestille sig os i forbund med barbariet. Således har det hidtil været, og jo længere det varede, jo værre blev det!« — Disse begejstrede ord indeholder måske endnu på denne tid en overdrivelse for digteren selv, men de maler i virkelighed helt træffende den store fræmtidstanke, som han siden levede på.

Efter sin hjæmkomst udgav Dostojevski 1873 en ny stor roman: »*De dæmonbesatte*« eller »*Nihilister*«. Dette er den hæftigste og mest overspændte af alle hans bøger, og når den vandt så stort et navn i Rusland, så skyldes det ikke dens kunstneriske værd, men det glødende had til den fræmbrydende nihilisme, som gennembæver hele

fræmstillingen. I bogens slutning samler digteren sin hånende foragt i følgende billede: — Det russiske folk har en tid været besat af onde ånder som den gadareniske mand. Men den ophöjede vilje sender sin velsignelse fra himlen, og de onde ånder må fare i *svinene*, d. e. *nihilisterne*, der hovedkulds styrter sig selv i fordærvelse, mens folket bliver karsk og sætter sig ved Jesu fødder. — Så langt var Dostojevski kommen bort fra sine vildfarende ungdomsdrömme!

I de følgende år udgav han »*Forfatterens dagbog*«, som desværre endnu ikke er oversat. Nogle brudstykker, som Thor Lange har gengivet i *Wesna*, indeholder nydelige småfortællinger med minder fra digterens barndomstid. Men ellers rummer dagbogen også lidenskabelige indlæg i dagens spörgsmål. Dostojevski kæmper nu som en varm meningsfælle ved den berömte slaverven og frihedsfjende *Katkovs* side; hans anseelse stiger fra dag til dag, og den forhen ensomme mand bæres på hænderne og hæves til skyerne ved alle lejligheder. Hans ry overstråler langt Turgenjevs. — Disse to store digtere havde aldrig kunnet stemme sammen. I deres ungdom havde Turgenjev spottet ad Dostojevski. Nu gjorde denne gengæld ved at male et vrængbillede af Turgenjev i »Nihilister«. Turgenjev havde forud en mere alsidig og formfuldent kunstnerævne, men Dostojevski går dybere i sine sjælebilleder og ejer mere russisk lidenskab. Derfor kan man forstå, at hans landsmænd foretrak ham, især da han til det sidste følte sig så inderlig knyttet til sit store fædreland og væntede alt godt fra det russiske folkeliv, mens Turgenjev opholdt sig i udlandet og altid manede sine russiske frænder til at böje sig for vestlandets kultur. — Det smagte russerne bedre at høre Dostojevskis stolte ord: »*Solen går ikke op i vest, men i øst!*«

Dostojevskis sidste digtning er den store slægts- og

samfundsroman *Brødrene Karamazov*[1]) 1877—80, som må regnes for et af hans hovedværker. Igennem rækken: »*Fattige folk*« — »*Fra det døde hus*« — »*Raskolnikov*« og »*Brødrene Karamazov*« kan man overskue digterens udvikling. I sin ungdom skildrer han umiddelbart de fattiges og fangnes liv, i sin manddoms hovedværk bearbejder han det enkelte menneskeliv psykologisk, og i sit sidste alderdoms-arbejde opreder han sammenhængen i en hel slægts livsskæbne. Efter sigende var det digterens plan at fortsætte »Brødrene Karamazov«, som udgör 4 dele, med en række andre romaner, der skulde kædes sammen ligesom franskmanden Zolas store romanrække »les Rougon-Macquarts«. Men døden afbrød ham. Imidlertid giver allerede det foreliggende et rigt billede af slægtens forskællige medlemmer med deres særlige ejendommeligheder og det fælles familiepræg. — Den gamle Karamazov er et uhyggeligt menneske med voldsomme, dyriske drifter og et råt, utåleligt væsen. Hans tre sönner *Dmitri, Ivan* og *Alexis* har alle arvet faderens lidenskabelige natur, men den giver sig forskælligt udslag. Dmitri lever i rasende kærlighedsattrå og kvindetilbedelse. Ivan har hævet sig til lidenskab for åndelige spörgsmål og flyver ofte höjt, men tumler så voldsomt med tankernes hær, at hans forstand forvirres. Alexis, den yngste, har hos den fromme skriftefader Zossima lært at lade ånden herske over kødet, og omdanner sin naturlige lidenskab til en hellig flamme for ydmyghedens og barmhjærtighedens store sag. En fjærde uægte sön af gl. Karamazov er den dyriske, åndssvage *Smerdiakov*, der i ondskab dræber sin tyranniske fader. Retssagen om dette mord, som den voldsomme Dmitri får skylden for, optager den sidste del af fortællingen, og igennem advokaternes store indlæg udtaler forfatteren sine anskuelser om Ruslands fræmtid. —

[1]) Oversat som feuilleton i „Politiken“ 1889, endnu ikke udk. i bogform på dansk.

Hele bogen har et storladent, mægtigt præg og er fuld af profetiske varsler om en kommende vår efter de voldsomme vinterstorme.

I januar måned 1881 døde Dostojevski og blev fulgt til graven af en utallig menneskemængde. De russiske studenter sendte hans enke et åbent brev[1]), hvori det hedder: »Aldrig vil Dostojevskis idealer blive glæmte; fra slægt til slægt vil vi lade dem gå i arv som et dyrebart efterladenskab fra vor store, elskede lærer ... Hans minde vil aldrig slukkes i den russiske ungdoms hjærter. . . . Dostojevski vil altid stå lysende for os i vore livskampe; vi vil altid huske, at det var ham, der lærte os muligheden af at bevare sjælens renhed uberört i enhver livsstilling og under alle forhold.«

Igennem et liv fuldt af sorg havde Dostojevski lært at gribe så dybt i sit folks hjærtestrænge.

Men derved bliver hans digtning også for os dobbelt værdifuld. Ti når han i den grad har kunnet tiltale sine egne landsmænd, så ligger der heri et uomstødeligt vidnesbyrd om, at han har skrevet ud af en ægte russisk tankegang. — Hans værker giver os en række russiske *sjælebilleder*, som kan stilles ved siden af Turgenjevs *naturskitzer*, og som bør nydes og tilegnes ligesom disse af enhver, der ønsker at lære Rusland at kende.

---

[1]) G. Brandes: Indtryk fra Rusland, s. 456.

Menneskeslægten, set i 1. Mosebogs Lys.

De fleste af »Danskeren«s Læsere véd sagtens noget om, at adskillige lærde, særlig Franskmænd og Tyskere, i lange Tider trolig har hjulpet hverandre med at gjøre det gamle Testamente til en mistænkelig Bog. Med al mulig Kunst og Flid har f. Ex. Renan søgt at vise, at Mosebøgerne og Josva Bog er et Værk, der stammer fra en sen Tid. Han holder det for sandsynligt, at disse Bøger tilligemed Dommernes Bog, Samuels og Kongernes Bøger fik deres nuværende Skikkelse omtrent 515 Aar f. Kr. Han mener endvidere, at de første sex Bøger i Bibelen er tilvejebragte ved, at man blandede et Par ældre Skrifters Indhold sammen. Disse Skrifter kalder han *Elohisten* og *Jehovisten*, ud af den Gætning, at den ene kaldte Gud Elohim, medens den anden gav ham Navnet Jehova. Begge skal være skrevet saa sent som i den Tid, da Israels Folk var delt i to Riger. Renans Fremstilling af, hvorledes de første bibelske Fortællinger fremkom, smager helt igjennem af den Hensigt at faa dem gjort til Æventyr og Digt. —

Da jeg mener, det vilde være ilde, om ogsaa kristne Folk lod sig blænde af Renans Lærdom og fine Grublerier, og Fare kan der være i saa Henseende, eftersom hans Bibelkritik har naaet op til os i Oversættelse, føler jeg det som en Pligt at fremsætte nogle Tanker, der i hvert Fald hos mig selv har haft den Magt, at jeg med frelst Samvittighed kan begynde Fortællingen om Menneskelivet med 1. Mosebog.

For det første tænker jeg som saa: At Mosebøgerne fik deres nuværende Form omtrent 500 Aar f. Kristus, og at de er sammenlappede af to ældre Skrifter, er ingen Kjendsgjerning, men kun en Gætning, om hvis Rimelighed og Sindrighed enhver kan have sin egen Mening. Men

lad os sætte, at de nævnte Paastande var uigjendrivelig rigtige, var støttede af saa klare Grunde, at der ikke turde rejses den sagteste Tvivl om deres Sandhed — hvad saa? Var det da slaaet fast, at Meddelelsen om Skabelsen og Menneskeslægtens Barndomsaar er en løs Vare, som ingen retsindig Historiefortæller kan føre paa Lager uden at gjøre sine Tilhørere opmærksom paa, at det hele er Opspind, ret dygtigt Opspind maaske, men dog kun Opspind? Ingenlunde! I den Omstændighed, at noget bliver ført sent til Bogs, ligger der intet Bevis for, at det skrevne er Opdigtelse. Vi faar nok se nøje efter, om Indholdet af det skrevne er i den Grad umuligt, at det dømmer sig selv som Digt, eller om det derimod ser nok saa rimeligt ud. Kort sagt: et Skrifts indre Sandhedsmærker bør tages med i Regningen, inden det faar sin endelige Dom. De ydre Forhold ved dets Affattelse er ikke det ene afgjørende. — Jeg lader mig derfor ikke hypnotisere af mer eller mindre aandrige Gætninger om Mosebøgernes Tilblivelsesmaade, saa jeg, glemmende alt andet, stirrer mig blind paa denne Aandrighed; men jeg siger: Naa, saa har man hørt det med; nu kan én passende give sig til at se paa selve det fortaltes Indhold, og dette er da Hovedsagen. —

For det andet spørger jeg da: Er det, der meldes paa Bibelens første Blade om Menneskeslægten egentlig æventyrlige, usammenhængende Urimeligheder? Strider det mod soleklare Kjendsgjerninger? Jeg tager med velberaad Hu netop disse Blade, fordi det er dem, som den vantro Bibelkritik har et særlig godt Øje til. Fortællingerne om Adam og Eva vil ikke rigtig rime sig sammen med den moderne Udviklingslære, der lyder paa, at Mennesket er bare et højtstaaende Dyr, og derfor er det vel, at Renan og mange med ham vil have Adam og Eva gjort til Sagnskikkelser. Men altsaa — for at komme til det afgjørende Spørgsmaal: Er det i Grunden saa indlysende galt, hvad der siges om vore første Forældre?

Lad os gaa ud fra en Kjendsgjerning, som ingen tør modsige. Det er klart som Dagen, at Menneskeslægten i det store og hele staar med en Udvikling, som ingen Dyreart har naaet paa langt nær, og vist og sandt er det ogsaa, at de, der holder paa Menneskets Afstamning fra Dyrene, har ondt ved at forklare den uhyre Afstand, der findes mellem Menneskelivet og Dyrelivet. Dette er en Kjendsgjerning. Den bibelske Historie om Adam og Eva er i god Samklang med Menneskets og Dyrets Forhold til hinanden. Den dybe Kløft imellem dem forklares let, naar man stiller sig paa første Mosebogs Stade. Derfra ser man nemlig, at Mennesket i alle Udviklingens Hovedretninger fik en rigere Vuggegave, baade hvad *Anlæg* og *Skolegang* angaar, end noget Dyr har faaet. Det vigtigste kommer vel med, naar man nævner: Sproget, Religionen, Moralen, Brugen af denne Tilværelses Kræfter og Samfundslivet.

1. Sproget. Hvis Menneskesprog og Dyrelyde er i Grunden det samme paa et forskjelligt Dannelsestrin, er det vanskeligt at fatte, at der ikke findes Dyr med Talens Evne. Hvorfor blev alle Dyr saadanne Sinker, at deres Meddelelsesmidler ikke tæller saa meget som et eneste virkeligt om end ufuldkomment Ord? Bibelen forklarer Skjellet: Gud har givet os Sprogets Gave, og han har selv lært os at tale, ligesom Børn lærer deres Modersmaal af Hjemmets Folk. Naar det hedder, at Gud kaldte Lyset *Dag* og Mørket *Nat*, at han kaldte Hvælvingen *Himmel*, det tørre *Jord* og Vandsamlingerne *Have*, og naar der siges, at han talte med Adam og Eva, da er dermed sagt, at den Taleevne, han havde givet dem, har han ogsaa selv hjulpet dem til at tage i Brug. I Sammenhæng hermed skal der mindes om, at alle ædruelige Sproggranskere afholder sig fra Drømmerier og luftige Paastande om, hvorledes Sprogene er blevne til. De tager dem som noget givet. Her er altsaa ikke Spor af Uoverensstemmelse mellem Bibelen og

den sande Videnskabelighed. Adskillige Sprogmænds Skriverier om, at dyriske Brøl blev til Udraabsord o. s. v., vedkommer ikke Videnskaben; det er Hjærnespind kun; men Videnskab er Kjendsgjerninger, klarede og bragte i Sammenhæng ved Tankens Hjælp. —

2. *Religionen.* Hvis Menneskets Trang til et Gudsforhold ikke er andet end en dyrisk Følelse paa et fremskredet Udviklingstrin, er det ubegribeligt, at der er saa himmelvid en Forskjel, som der er, paa selv de laveste Udtryk for Menneskets Trang til at give sig en usynlig Stormagt i Vold og Dyrenes »Gudsdyrkelse«, om de ellers har noget, der kan kaldes saaledes. Intet Dyr viser Spor af Tro paa usynlige Magter, langt mindre kjender det til noget saadant som Offer og Bøn. Dyrene har ingen Altre, og de løfter ikke Blikket mod en Guds Himmel. Bibelen siger os, hvad der er Grunden til dette uoverskridelige Skjel. *Gud har talt til Mennesket, men ikke til noget Dyr.* Som Børn gjærne spörger om, hvor dette og hint stammer fra, og om, hvorledes de selv er komne til deres Hjem, saaledes har vel ogsaa Adam og Eva spurgt deres Skaber. Da har han sagt dem saa meget, som de kunde fatte og havde Brug for, givet dem en Skabelseshistorie, der kort og godt gav dem den Oplysning om ham:

»Han taler, saa det sker.
Ved Ordet alt er blevet.«

Religionsfilosofernes Gætninger om, at Frygt eller Mindet om afdøde har fremkaldt det religiøse Liv paa Jorden, slaar ikke til; thi hvorfor kom Dyrene da ikke med? De kan da frygte, og de har da ogsaa døde at mindes. Det hele falder derimod let for Tanken, naar man gaar ud ud fra, at Mennesket fremfor Dyret fik en Troens Evne, og at Gud hjalp denne Evne ind paa Udviklingens Vej.

3. *Moralen.* Er Menneskets Samvittighed, dets moralske Følelse bare et Stykke Dyrenatur, i Grunden det samme som Hundens Skamfølelse og Frygt, naar den har

været ulydig mod sin Herre, eller dens Glæde, naar den har udført hans Bud, da skjønner jeg ikke Aarsagen til den Mur, der nu staar mellem os og Dyrene i moralsk Henseende. Menneskeslægten har dyriske Tilbøjeligheder at drages med — det er sandt; men der gaar alligevel en altid strømmende Higen gjennem Slægten efter Fuldkommengjørelse. Tid efter anden udbedrer og forbedrer vi vore Livsmønstre, og Tid efter anden tager vi os sammen for at holde vort Liv i de store Mønstres Stil. Hvorfor savnes denne Fremgangsiver i Dyrenes Verden? Bibelen har Svaret paa rede Haand. Gud har talt til Mennesket om Ret og Uret, om det gode Liv og den onde Død. Det maa da have faaet Anlæg for Moral fremfor Dyret. Det Krav, som klinger gjennem Frelserens Ord: »Værer fuldkomne, som eders Fader i Himlene er fuldkommen!« maa være nedlagt dybt i Menneskenaturen, og derfor kunde Gud sige: Af disse Træer maa du æde; men Kundskabens Træ maa du hverken røre ved eller æde af; thi den Dag, da du gjør dette, skal du visselig dø. Gaar vi ud fra, at Mennesket fik som Vuggegave en særegen Evne til at frastødes af ondt og tiltrækkes af godt, og at Gud selv gav denne Evne Stødet til Udvikling, da bliver det os indlysende, at Dyrene ingen Borgerret har i den Idealernes Verden, som Menneskeaanden kan færdes i.

4. *Brugen af denne Tilværelses Kræfter.* Jeg hørte en Gang en Darwinist udvikle, at al den Virksomhed, Menneskeslægten har udfoldet for at gjøre sig Jorden underdanig, slet ikke er andet end end en dyrisk Kraftudvikling efter stor Maalestok. Edderkoppens Væv og Spind er Menneskenes Væve- og Spindekunst paa et tidligt Udviklingstrin. Abernes Hamren med Sten paa Nødder er Spiren til Smedehaandværket, og adskillige Fugles kløvende og borende Brug af deres Næb er Forbilledet for Brugen af Øxer, Mejsler, Kiler og Boreredskaber. Hænger det saaledes sammen, da falder det mer end underligt, at Men-

neskeslægten har ladet Dyrene saa umaadelig langt tilbage, som Tilfældet er. Det havde været rimeligt, om f. Ex. Aberne i det mindste kunde møde med en lille Landsbysmedje at stille op ved Siden af vore vældige Maskinfabrikker. Stillingen, som den virkelig er, fattes derimod let, naar man stiller sig paa 1. Mosebogs Stade. Naar det dér hedder til det Menneskepar, fra hvilket vi alle nedstammer: »Opfylder Jorden og gjører eder den underdanig!« saa skjønner vi, at vi har faaet en Herskergave og et Herskerkald, der hæver os som Kulturbærere højt over alle Dyr. Og naar der tillige staar skrevet, at Gud satte Adam til at dyrke og vogte Edens Have, og at han førte Dyrene frem for ham, at han skulde give dem Navne, saa ser vi endvidere, at Gud selv har ført os ind paa den Opdagelsernes, Opfindelsernes, Arbejdets, kort sagt, Kulturens Vej, som har været prydet med glimrende Sejre og store Navne. Jeg spørger: Strider de historiske Kjendsgjerninger egentlig mod Bibelens Indledningsblade i Henseende til det her omtalte? —

5. *Samfundslivet.* Formerne for menneskelig Samvirken og menneskeligt Samliv kan være skrøbelige og ufuldkomne nok — det maa indrømmes. Og det nytter heller ikke at nægte, at Formerne tit brydes af Vildskab og anden Daarlighed. Men alligevel er det en Sandhed, som kun enkelte tør bestride, at de dyriske Samfundsdannelser ingenlunde kan gives Rang med de menneskelige; thi de sidste er enten paa Vej henimod det fuldkomne eller ogsaa stempler de sig selv som slette ved at nedbryde Menneskenaturen. At Mennesket som samfundsdannende Skabning er højt hævet over Dyret, har det sig saaledes med, siger Bibelen, at Mennesket har en særegen Trang til Samfund og fik en stor Hjælp til at indgaa Samfund. Da nemlig Adam følte sin Ensomhed, skabte Gud Mandinden, førte hende til ham, velsignede Ægteskabet

imellem dem og grundlagde dermed det første af »de tusend Hjem«, som er Folkelivets, ja alt Samfundslivs skjulte Kilder. Atter er det paa sit rette Sted at spørge: Strider Fortællingen om de første Mennesker mod nogen som helst soleklar Kjendsgjerning?

I det jeg henviser til, hvad jeg her har fremsat i fem Smaastykker, vover jeg at sige, at naar vi ser paa Indholdet af Bibelens første Meddelelser om Menneskelivet, svinder alle Grublerier over, hvorledes de fik deres nuværende Skikkelse, ind til meget lidt. Hovedsagen er, om dette Indhold er af en saadan Art, at det kan hævde sin Plads i tænkende Menneskers Munde. Det finder jeg, det kan. Hvem der skrev det op, som vi har det nu, lader sig nok aldrig oprede; men det er da ogsaa temmelig ligegyldigt. Mere Interesse har Spørgsmaalet: Hvor fik Skriveren Stoffet fra? At det er en Digters Fantasier, gaar man ikke let ind paa; historiske Romaner over fjærne Tider plejer ikke at være saa ædruelige som 1. Mosebogs første Blade. At Gud skulde have meddelt Moses det hele enten ligefrem eller i et Syn, forlyder der intet om hos Moses selv, og det er der heller ingen Grund til at antage. Mest rimeligt er det, at Nedskriveren har haft *trofast gjemte Barndomsminder fra Slægtens første Hjem* at holde sig til. Det maa selvfølgelig saa ikke overses, at til disse Barndomsminder hørte Adams og Evas Undervisning i den Skole, hvor Gud, deres Skaber og Fader, var Lærer.

J. P. Kristensen-Randers.

Vor Tids Angreb paa det gamle Testamentes Troværdighed.

I »Bibliothek for de tusend Hjem« er udkommet: Wellhausen: *Israels og Judas Historie.*

Forordet lyder saaledes:

»Israels og Judas virkelige Historie findes endnu ikke »i den skandinaviske Bogavl. Dermed menes en Historie, »som intet tar med, der enten bevisligt er Digt, eller Hi»storie opspædet med Digt, — altså intet af Folkets Levnets»løb før Udgangen af Ægypten, og intet efter denne, som »enten savner Stadfæstelse eller Rimelighed. De Navne, »vi først støder på, slige som Jakob, Lea, Rachel, Juda, »Ruben, Josef, Benjamin er her blet til Fællesnavn for »Stammer og Folk, Nationalguden er sat Side om Side »med andre Folk, Skrifterne givet sin sandsynlige Oprind»else og Tidsfølge, således som det indgående sproglige »og historiske Studium nu kan gøre det.

»Vi har tænkt, at Kundskaben herom er krævet, og »at endog de, som nægter Videnskabens Ret eller Resul»tat, har Interesse af at vide, hvad den er blet stående »ved som Jødefolkets virkelige Historie.«

Det er en fuldtrustet Goliat, som bryder ind i det fredelige Israel med vældigt Kampråb. Hvad skal vi nu sige dertil?

Når vi alle er opvoksede i den Forestilling, at Moses er Forfatter til de fem efter ham opkaldte Bøger, så hænger det sammen med en gammel Overlevering i den jødiske Menighed, som der i Tidernes Løb ingen Anledning var til at underkaste nærmere Undersøgelse. Såvidt vides, er den i Oldkirken kun bleven angrebet af enkelte Kættere. På

Luthers Tid påstod den bekendte Sværmer *A. B. Carlstadt*, at det lod sig forsvare, at Moses ikke havde skrevet de fem Bøger; men hans hele Optræden var kun lidet skikket til at indbyde til en rolig Forhandling, så at dette Angreb på den gamle Overlevering gik sporløst hen. Først ved Midten af det attende Århundrede søgte en belgisk Læge, *Astruc*, at påvise, at der i første Mosebog kunde spores to såre forskellige Hovedkilder, Memoirer, som han kaldte dem. Eftersom Gud i den ene benævnes med Skabernavnet, i den anden med sit højhellige Navn som Pagtens Gud, betegnede Astruc den ene af de ukendte Forfattere som Elohisten, den anden som Jehovisten; desuden var der efter hans Mening Brudstykker af andre mindre Kildeskrifter. Det hele skulde da være samlet af Moses. Men hermed vilde man i Tyskland ikke lade sig nøje; ved Overgangen til vort Århundrede gjorde man der gjældende, at de samme Kendemærker på en dobbelt eller flerfoldig Oprindelse, som prægede første Mosebog, også gik igennem de følgende, og hertil kom endnu en stor Mængde Grunde, der talte for, at Moses ikke kunde være Forfatter, men at de fem Bøger først var blevne til i en langt senere Tid. Det er let at forstå, at denne Strid vakte stort Røre i Theologernes Lejr. Selve Menigheden synes ikke at være bleven synderlig berørt deraf, men den, der hørte om disse Ting, fik det Indtryk, at Kampen drejede sig imellem Tro og Vantro; thi omtrent alle troende Videnskabsmænd vilde ikke blot af al Magt hævde, at Moses var Forfatter til de efter ham opkaldte Bøger, men havde endog meget ondt ved at indrømme, at han kunde have benyttet ældre Kildeskrifter ordret, og det i betydelig Udstrækning. Vi, som hørte Professor *C. Hermansens* Forelæsninger over det gamle Testamente, mente, at Elohisten og Jehovisten tilligemed mange andre —ister havde været uhyggelige Spøgelser, som nu havde fået en så forsvarlig Pæl gennem Livet, at de aldrig nogensinde mere vilde kunne forstyrre

skikkelige Menneskers Ro, hverken om Natten eller om Dagen.

Men vore Dages Kritik har rykket Pælen op, og nu mylrer det atter af Betænkeligheder mod alle de gamle Overleveringer. En Ting må alle være enige om, og det er, at sidste Kapitel i femte Mosebog umulig kan være af Moses, da der i det fortælles om hans Død. Når en Mand fortæller om sin egen Fødsel, vil han næppe skrive, at han var dejlig (2. Mos. 2, 2), og endnu vanskeligere vilde han kunne gøre den Bemærkning om sig selv, at han var såre sagtmodig fremfor alle Mennesker på Jorderige (4. Mos. 12, 3). Ganske vist kunde der her foreligge senere Indskud. Men det kan ikke nægtes, at der er overordentlig meget, som taler for, at Mosebøgerne i deres nuværende Skikkelse er langt senere end Moses' Tid, hvilket også Sprogformen tyder på. Hvad deres Oprindelse angår, da påtrænger sig også mere og mere den Anskuelse, at de er sammenflettede af flere hver for sig fortløbende Beretninger. Hvilken Lærer eller Præst har ikke ved at skulle fortælle Bibelhistorien i Sammenhæng følt Vanskeligheden ved at sammenknytte Beretningen om Skabelsen i de 7 Dage med den om Menneskets Skabelse? Kommer vi længere ned i Tiden, bliver Vanskeligheden ved en ordnet Genfortælling større og større; man sammenligne blot i første Mosebog Slutningen af Kapitel 12 med Kapitel 20. Skulde virkelig Abraham efter at have erfaret, hvilke fordærvelige Følger det havde, at han i Ægypten udgav Sara for sin Søster, og derved gik uden om Sandheden, skulde han være istand til atter at gøre sig skyldig i samme Løgn?

Ja, der kan gives Svar, og der er givet Svar på disse Spørgsmål og mange, mange andre. Enkeltvis kan Indvendingerne gendrives, men Pælen er nu engang rykket løs, Spøgelset lader sig ikke længere mane ned. Med andre Ord: Bruger vi vore Kræfter i Sandhedens Tjeneste, når endelig ingen anden end Moses må have Lov til at

være Forfatter til de fem Bøger? Selvfølgelig slipper vi nødig en Tanke, vi så at sige har indsuget med Modermælken, men her er ikke Tale om, hvad der er os mere eller mindre kært. Selv den udmærkede Professor *Delitzsch* i Leipzig, vor Tids dygtigste Gransker i det gamle Testamente, opgav for nogle År siden Kampen for at hævde Moses som Forfatter til de fem Bøger.

Men der foreligger heller ingen Nødvendighed for at holde på denne Overlevering. At Moses kunde skrive, følger af sig selv, da han var oplært i Ægypternes Visdom, og Ægypterne var et Bogfolk, Papirets Opfindere. At han fik Befaling af Gud til at skrive, og virkelig skrev, siges atter og atter, men heraf følger ikke, at han skrev de fem Bøger, der går under hans Navn. Nu har man villet bruge Vorherre Jesus til at støtte den gamle Overlevering om Moses' Forfatterskab; men når det hedder Joh. 5, 46: »Dersom I troede Moses, troede I vel mig, thi han har skrevet om mig,« og når Jesus (Mark. 12, 26) anfører Herrens Ord i 1. Mosebog: »Jeg er Abrahams, Isaks og Jakobs Gud,« da er det en Misforståelse at ville tage disse Steder som Bevis for, at de fem Bøger er forfattede af Moses. Mosebøgernes Anseelse behøver slet ikke at lide ved, at vi opgiver Tanken om ham som Forfatter til dem, lige så lidt som Samuels Bøger bør være os mindre kære, fordi de ikke har Samuel til Forfatter.

Vi har i vor Kirkesalmebog et Sidestykke til de fem Mosebøger, nemlig Lidelseshistorien. Her er som bekendt efter de fire Evangeliers Fremstilling sammenflettet en sammenhængende Beretning om Jesu Lidelse. Den gamle Samler har været så nænsom, at han hellere end at udelade et eneste Træk har villet udsætte sig for at gentage den samme Fortælling med en lille Forskel, således hvor Ypperstepræstens Forhør over Jesus fortælles. En lignende Samvittighedsfuldhed og Vederhæftighed har besjælet Samleren af de fem Mosebøger. Hellere end at omarbejde

eller udviske noget ejendommeligt Træk, har han villet fortælle det samme to eller endog tre Gange, og derfor er det forholdsvis let at sammenstille Brudstykkerne af de forskellige Grundskrifter, dog naturligvis kun til en vis Grad. Ligesom mangfoldige Ting fortælles omtrent ordret ens i de fire Evangelier, således kan det samme have været Tilfældet i Grundskrifterne. Sålænge Kritikken vil indskrænke sig til at sysle med Spørgsmålet om Mosebøgernes Oprindelse, men lader deres Troværdighed stå ved Magt, vil Sagen ikke have nogen Betydning for Menigheden. Anderledes stiller det sig derimod, når den betvivler selve de Kendsgerninger, som deri berettes, thi da kan Ingen være ligegyldig, »som har sin Gud og Bibel kær«. Og det er netop, hvad Kritikken i vort Århundredes sidste Halvdel bestandig stærkere har gjort. Som Hovedmanden for den moderne Kritiks Angreb på den ældre bibelske Histories Troværdighed må nævnes *Wellhausen*. Det er nu ikke længere Mosebøgerne, som er Genstand for Undersøgelse, nej hele det gamle Testamente er taget for til fornyet Behandling, både de historiske og de profetiske Skrifter. Den moderne Kritiks Grundbetragtning er, at de historiske Skrifter er yngre end de profetiske, eller nærmere bestemt, at Profeterne yder Forudsætningerne for de historiske Skrifter. Den kristne Menighed vil aldrig kunne slippe den Tro, at Gud har talt til sit Folk i Lovgivningen, og at Han på denne Grundvold har opvakt Profeterne for at holde det ilive. Den moderne Kritik mener derimod, at Profeterne fremstod, ikke drevne af Guds Ånd og som Meddelere af Hans Ord, men efter deres eget Hjærtes Tilskyndelse. De var mer eller mindre ædle Sværmere, de ivrede imod Flerguderiet, de arbejdede Folket altid mere op til sædelig Renhed, og så blev der til at støtte deres Påstande lavet Bøger, som udgav sig for at have guddommelig Myndighed. Men dette fører til den underlige Selvmodsigelse, at sædelig Renhed skulde kunne

fremmes ved Løgn. Vi står her ved den samme store Grundforskel i Livssyn, som når Spørgsmålet lyder om Jesus af Nazaret: Hvis Søn er Han? Lad Vantroen længe nok prise Hans udmærkede Egenskaber, der må dog gøres store Kunster for at kunne nægte, at det er en uhyre Løgn at udgive sig for Guds Søn, når man ikke er det. Og når man nærmere efterser den moderne Kritiks rosende eller udsmykkende Talemåder, som den bruger om det gamle Testamente, da bliver Meningen den, at Profeterne talte ud af deres eget Hjærtes Tanker, og at Loven med hele den ældste Historie var dels Sagn, dels bevidst Præstebedrag, opfundet for at støtte Profeterne, omtrent således som der i Middelalderen blev lavet et Skrift for at støtte Pavedømmet, idet Falskneren eller Falsknerne under den gamle ærværdige Samler, Abbed Isidors, Navn udgav en Række opdigtede Aktstykker. Dér gjaldt nu endda Forfalskningen kun Pavebreve, men her er det Ord og Skrift fra Herren selv.

Vi, hvis Ungdom faldt dengang, da Tidens Bølger bar opad, havde ondt ved at tænke os Muligheden af, at den hellige Skrift nogensinde tiere skulde kunne mistænkeliggøres for vort Folk, og kan derfor ikke andet end at blive underlig tilmode ved at se et Skrift som Wellhausens såkaldte Juda og Israels Historie udspredt på vort dansknorske Modersmål i »Bibliotek for de tusen Hjem«. Det gør et Indtryk på os, som når vi ser Stormsignalerne hejste, og skønt vi véd, at både vor Tro og den hellige Skrift har kunnet overleve større Storme end den, der nu trækker op, er det dog tydeligt nok, at her er noget, der ikke kan ties ihjel. Som et historisk Spørgsmål lader Sagen sig ikke slå ned med et Magtsprog; Angriberne kan omtrent sige, hvad de vil, men det er kun de Sagkyndige, der kan imødegå Angrebet på alle Punkter, og hvor findes de Sagkyndige? Tidligere kunde hver Præstemand, der var istand til at stave i sin hebraiske Bibel, give sit Ord

med i Laget, men det forslår ikke længere i vore Dage. Jeg føler mig dreven til på dette Sted at opfordre den Mand, der nu skal indtage gamle Delitzsches Plads, Professor *F. Buhl*, til som Afskedsgave at skænke det danske Folk og den danske Menighed et Modstykke til Wellhausens Juda og Israels Historie; han har i sin Vandring langs Genezaret Sø ført os hen til de Egne, der altid vil være Menigheden dyrebare, han har i sin Skilding af Jerusalem fremdraget de gamle Grundvolde, men han har også i Theologisk Tidsskrift vist, at han forstod at agte på Tidens Tegn, idet han så Signalerne trukne til den Storm, der nu er ved at nå os, og han er ifærd med i sin Fortolkning af Jesaja til de Skriftkloges Brug at behandle adskillige af de hidhen hørende Spørgsmål. Der er vel ikke for Tiden Nogen, som bedre end Professor Buhl kan behandle denne Sag folkeligt, og vi trænger netop til, at det skal ske så snart som mulig, inden Kritikken får for stort Forspring.

Men fremfor alt vil jeg lægge Læserne i den nordiske Menighed på Hjærte, at nu vil det vise sig, om den Grundtvigske Oplysning kan stå sin Prøve; thi det var jo, hvad den gamle Mester lagde os på Sinde, at vi ikke skulde lade os forvirre ved de Lærdes Undersøgelse om Skriftens Ægthed og Pålidelighed. Jo fastere vi kan slutte os om det Ord, Herren taler i sin Menighed, jo roligere kan vi afvente Udfaldet af de Lærdes Undersøgelser. For de Kristne i forrige og Begyndelsen af dette Århundrede syntes de Tiders Kritik forfærdelig; (det var især Angrebene på det nye Testamente, som Opmærksomheden var henvendt på); nu kan vi smile ad den, og vor Tid har givet os Våben i Hænde til at blotte dens Skrøbeligheder. Medens Tidsbølgen gik opad, ventede vi, at Kritikken, for så vidt den er af Sandheden, vilde stadfæste Bibelens historiske Troværdighed, således som Udgravningerne i Babylon og Ninive i mange Måder har gjort. Men Kritikken, som alt,

hvad der er rundet af jordisk Rod, er tvetydig, og bruges for Øjeblikket mest til at nedsætte Menighedens dyrebare Skat. Lad os da vise, at vi i den grundtvigske Oplysning har bedre Betingelse end nogen anden Folkemenighed til at bruge den Bog, der er given »til Lærdom, til Overbevisning, til Optugtelse i Retfærdighed, for at det Guds Menneske må vorde fuldkomment, dygtiggjort til al god Gerning«.

Lynge Præstegård ved Sorø.

Ludvig Wagner.

Fra Bogmarkedet.

Af *Holger Begtrup.*

Som et Efterslæt fra det store Julemarked skal jeg denne Gang omtale endnu nogle Bøger henhørende til den hjæmlige Kunstdigtning. — Boghandlere, Forfattere, Anmeldere og Læsere er enige om at klage over, at alle Værker kommer for Dagen næsten paa én Gang lige för Julen, men mærkelig nok er der dog ingen af rette Vedkommende, som hitter paa at sörge for en jævn Fordeling over hele Aaret. Følgen bliver naturligvis ubarmhjærtig »Storslagtning til Jul«, som Björnson kalder det, og naar man — som her — kommer bagefter med nogle Rester fra Festens Rigdom, véd man knap, om det vil smage Folk. Imidlertid skal jeg i Overensstemmelse med min Opfattelse af en Anmelders Pligt göre mit Bedste.

Kvinder, et stykke udviklingshistorie. Kristianiafortælling af **Anna Munch.** (Alb. Cammermeyers Forlag. Kristiania 1889.)

Navn og Indhold tyder paa, at Forfatterinden i denne Bog har villet give et Modbillede til Garborgs meget omtalte »Bohêmeroman« *Mannfolk*. Man fristes derfor til at sammenligne de to Fortællinger og afveje dem imod hinanden. Og Tungen paa Vægtskaalen vil strax give et meget stærkt Udslag, men — til forskællig Side, eftersom det er den kunstneriske eller den moralske Vægt, vi bruger. Paa Kunstnervægten vipper »Kvinder« op for »Mannfolk«, men i moralsk Henseende vejer den förste mest som et alvorligt Indlæg imod Bohêmernes forvovne Tanker om Fræmtidslivet mellem Mænd og Kvinder.

Fortællingens Heltinder er 3 unge Søstre, Døtre af en gammel Overlærer og Enkemand i Kristiania, som hver paa sin Maade prøver at løse det store Spörgsmaal om Mands og Kvindes Samliv. Den fornuftige Johanne elsker og ægter en retskaffen Præstemand. Den livlige Dagmar trænger til et rigt Liv og gifter sig derfor — uden Kærlighed — med en skikkelig og velstaaende Forretningsmand i Hovedstaden. Den stakkels tredje Søster, Bergljot, som fra lille Barn har savnet sin kærlige Moders Hjælp til den rette Udvikling af sine store Ævner, lader sig betage af den »moderne Literatur« og hengiver sig i en »fri Forbindelse« med en ung Kunstner, der hværken vil eller kan binde sig i Ægteskab. — Da hun mærker, at hun skal have et Barn, flygter hun til Amerika for at skjule sin Skam og opsøges siden af en brav, ung Mand, der agter at hjælpe hende med at faa sit forstyrrede Liv paa Fode igen.

Moralen er givet af en ældre, erfaren Kvinde i følgende Ord: — »Nu har kvinden faaet större *social* frihed — hjemmenes døre er aabnede, forældre holder ikke længer igjen, ialfald meget mindre end før; de ser kanske, at det ikke nytter — mange unge piger gjør jo noget nær, hvad de vil — — nu vil det snart vise sig: vil de staa eller falde? — Kan de taale den frihed, som mændene *ikke* har taalt? — Eller vil kvinderne for samfundets, for hjem-

menes skyld, for sin egen skyld, i kraft af sin egen natur holde igjen? — Det er det, som er kommet over mig, som har forfærdet mig mangen gang, jeg har siddet alene — dette, at medens man taler saa meget om fremskridt her, — om samme grænser, samme renhed for mand som for kvinde, — saa er der tegn, ikke svage, tilfældige tegn, men tydelige varsler om, at det ligesaa meget gaar i den modsatte retning — mod samme frihed for kvinde som for mand! — Aa, om man kunde raabe det ud — at de vilde rejse sig alle som en mod dette! Thi her *er* fare paa færde! Skal vore kvinder ogsaa komme til at give sig ind paa disse løse forhold uden mening, uden kjærne, — der, hvor man elsker ikke engang med *halv* kjærlighed, men bare med den ene side af den, — — skal de blive smittede af bohêmernes livsopfatning, at omtrent alt er tilladt, naar det bare giver nydelse, — af deres mangel paa handlekraft og ligesom lammelse i karakteren; faar *de* den samme fladhed og flakhed i tankegang og meninger og handler derefter, — — ja, da gaar vi en underlig tid imøde — en tid, hvis konsekvenser kanske er vanskelige at beregne paa forhaand; men ét er sikkert — og de vil komme til at erkjende det før eller senere —, at *det* blir »forfaldets og nedgangens« tid. Det er, som jeg ser det for mig, — — forvildelsen, konfusionen — og hvorledes de nærmeste baand, de kjendte, kjæreste, som holder menneskene sammen, og som, hvad man end siger og tiltrods for alle undtagelser, mægtigere end alt hjælper til at holde de unge oppe, familjens, hjemmets baand, mener jeg, lidt efter lidt opløses; — thi börnene af disse forhold —

»Ja börnene« — sagde Bergljot og saa spændt op i hendes ansigt.«

Andreas Dolleris: *Plöjetid*, Digte og Sange. (F. H. Eibes Forlag).

Herman Bang: *Digte.* (J. H. Schubothes Forlag).

Vilde man sammenligne disse to lyriske Værker paa samme Maade som de to ovennævnte Samfundsbilleder, saa vilde Udslaget blive omtrent ligedan. Men det vilde være uretfærdigt her, hvor hver har digtet ud af sit eget Liv og skal dömmes derefter. Det skal derfor kun nævnes, at *Moralen* — ligesom Kunsten — i disse to Forfatteres Arbejder er höjst forskællig.

Herman Bangs er givet i følgende Linjer:

Død — du som altid — ved mit Hovedgærde sidder,
ved min Side gaar — og bestandig paa mig stirrer — med stærke Øjne —
Død — lad mig langsomt — *vænnes* til dit Selskab
saa, naar en Dag du — Haanden — mod mig strækker,
frygtløs min — i din jeg lægger — og dør,
som jeg levede — *gudløs.*

Andreas Dolleris synger derimod:

Min Tro: at Alt, hvad der er skabt,
fik Livet ved Alherrens Ord!
Min Trøst: at intet gaar fortabt,
der fuldt og helt paa Livet tror!

Som man vil se, tyder selve *Formen* paa den samme Forskæl — imellem et Liv, henkastet i vilde, regelløse, urimelige, men höjst »geniale« Strofer — og et andet, henlevet i den gode, gamle jævne Takt og Orden.

Naar *Andreas Dolleris* har kaldt sin Digtsamling »*Plöjetid*«, saa ligger der vistnok en beskeden Tanke bag dette Navn. Forf. føler, at han ikke hører til de store Kunstnersjæle, som finder Ord for Hjærtets dybeste Stem-

ning, naar det i ensomme Öjeblikke stilles overfor Dødens Gru og Evighedens dragende Magt. Hans Liv er ved Jorden, hvor han plöjer i sin daglige Gærning og kun ved Tid og Lejlighed standser en Stund for at sende en lille frejdig Sang ud til Vaarens og Arbejdets Pris eller en Tak til dem, som med större Gaver hjælper til at kaste Glans over den daglige Travlhed, saa vi ser

At der er intet Arbejd
saa ringe af Værdi,
der har jo Glimt i Eje
af Livets Poesi.

Plöjetid er tilegnet *Ludvig Bødtchers* Minde, og Forf. hylder i en Sang denne gamle fine Kunstner som sin Lærer og Mester. Hos ham og de andre ældre Lyrikere har Dolleris bl. a. lært en Omhu og Flid overfor Digtningens Form, som i den nyere Tid ikke er ganske almindelig. Men i Indhold og Grundsyn er Plöjetid ingenlunde blot en Efterklang af den gamle Lyrik. Som sig hør og bör, har Forfatterens Digtning udviklet sig af hans eget Liv i Nutiden. — Af Digtet til *G. Brandes* ser man saaledes, at Dolleris med Glæde har hilst Realismens Indtog i vor Literatur, vel nærmest fordi han samstemte med den stærke Opmanding til at sætte et virksomt Arbejdsliv i de syge Drömmes Sted. Bedst finder han dog denne Overgang gjort af Digteren *Hostrup*, som »vendte sin Hu fra Dröm og til Daad«, og som Hostrup bygger han sit Fræmtidshaab paa de gode, virksomme Kræfter, der er vaagnet i vort *hjæmlige Folkeliv* ved *Höjskolen* og under Kampen for vort Modersmaal i *Sønderjylland.* Til nogle af Førerne i dette Arbejde har han skrevet könne Digte. Fra sit personlige Liv, som den lyriske Digter jo har Forret til at lægge fræm, henter Dolleris Æmnet til en Række könne Sange: »*Til min Hustru*«, som udgör et större Afsnit i den net udstyrede lille Digtsamling.

Overfor den jævne Arbejdstone i Dolleris' Digte er Herman Bangs natlignende, mörke Tankedrömme höjst mærkelige. Ogsaa denne Digter ønsker at arbejde til sit Fædrelands Gavn.

Fædreland — Plet af Jord paa Jorden;
Fædreland — du vort Sekels Polen
indad sønderslidt — og udad sønderlemmet;
Fædreland — sörgeklædte Moder;
lær os: — smaa at være.
Lær med Taalmod os — Hverdagsdragt at bære
Arbejdsdragt — Moder, — dig til Ære.

Men i disse Digte med deres fine hvide Bind og Guldsnit har han endnu ikke faaet Arbejdsdragten paa. Han ligger endnu helt sörgelig henslængt i en sort og hvid Selskabsdragt, udmattet af Nattens Selskabsliv, og byder os de blege, fine Retter, som lædsker en overtræt Balherre: Østers, Is og Champagne.

Der er imidlertid Tegn til, at den endnu unge, begavede Forfatter er ved at optage mere virkeligt og sundt Liv i sin Digtning. I saa Fald er den foreliggende Samling vel at regne for den sidste Frugt af en langvarig sygelig Ungdomsstemning, der heri har naaet sit højeste men ogsaa farveløseste Udtryk, og som Herman Bang dermed har »digtet fra sig«. — Lærerigt er det i alle Tilfælde at gennemlæse denne fine Extrakt af den moderne »Naturalisme«, hvis Indhold er — farveløs Tomhed.

August Strindberg: *Klokkeren paa Rånø og andre Skærgaardshistorier*. Oversat af *V. Adler*. (J. H. Schubothes Forlag).

I disse Fortællinger viser den mærkelige svenske Forfatter sig fra sin bedste Side. — Efter en dygtig og livfuld Skildring af den naturskönne Skærgaard øst for

Stockholm følger der en Række höjst ejendommelige Folkelivsbilleder fra disse ensomme, skovklædte Fjældøer, som han har lært at kende ved gentagne Sommerophold derude.

Forfatteren har holdt sig strængt til sit afgrænsede Æmne og derved sparet Læserne for de sædvanlige forargelige Udfald mod Menneskeheden og den store Verdensorden, der synes uundgaaelige, hver Gang den ulykkelige Digter vil lægge sit eget sære og sønderrevne Livssyn for Dagen. I disse smaa Fortællinger raader der en nogenlunde fredelig og høvisk Tone.

Det er derhos en Glæde at se, hvorledes Strindbergs ualmindelige poetiske Gaver faar Lejlighed til at lyse gennem disse stemningsrige, maaske lidt mörke Livsbilleder. Den stakkels Forfatter ligger ellers ofte i Krig med sine egne bedste Ævner og har bl. a. aldrig magtet at bruge sin glimrende Indbildningskraft til Iklædning for personlige Tanker og Følelser. Haardt og uharmonisk plejer han at fræmsætte sin Livsbetragtning midt imellem sine sønderbrudte Fantasibilleder. Hans forvirrede Jeg ser öjensynlig ned paa hans Sjæls skönneste Digtninge som Frugter af en »lidet udviklet og ufuldstændig Tankeakt«. — Men her, hvor de underlige, fantastiske Skærgaardsboere er Digtningens Æmne, tillader han uhindret sin Fantasi at lægge en ødsel Rigdom af Poesi over den jævne Fræmstilling.

Gustav af Geijerstam: *Fattige folk.* Nye fortællinger. Oversat af *Johan Bøgh.* (Alb. Cammermeyer. Kristiania).

Flere af disse Fortællinger er ligesom Strindbergs henlagte til den stockholmske Skærgaard, men Geijerstam har mindre kunstnerisk Fylde og Friskhed, og derfor kommer det overfladiske i Synsmaaden, som de to svenske Forfattere har fælles, stærkere og ubehageligere fræm i hans Skildringer af den fattige Almue. Det er pinligt for

enhver, som gærne vil vække aandelig Sans hos det jævne Folk, at se, med hvilken overlegen Anerkendelse visse nymodens Realister fræmstiller den hos Menigmand desværre temmelig udbredte Materialisme. De lavere Drifter hos »Over- og Underklassen« nikker raat til hinanden!

Imidlertid vilde det være uretfærdigt at nægte, at Gustav af Geijerstam ved mange Træk røber en mere nobel Kunstnernatur. »*Sidste Rejse*« er en kvik lille Sømandsfortælling om en gammel udtjænt Skude, som sættes paa Grund under Sang og Klang, og »*Uden penge*« er en usædvanlig fin Fræmstilling af en fattig, ung Malers Liv i Paris. Sandsynligvis er Forfatteren bedre hjæmme iblandt de unge Kunstnere i Paris end blandt de fattige Folk paa Skærene ved Sverigs Kyst. — Den udvortes Styghed kan selv en flygtig Iagttager let faa Held til at gengive, men det *menneskelige* midt i Nød og Usselhed kan man kun lære at finde og fræmstille igennem et virkeligt Samliv.

Rejsebeskrivelser.

Under Titelen »*Fra Akershus til Akropolis*« har den norske Oldgransker **Ingvald Undset** begyndt at udgive en Rejseskildring[1]), som paa en Gang er lærerig og fornöjelig. Man vil deri kunne finde en udførlig Fortælling af *Heinrich Schliemanns* æventyrlige Levnetsløb *fra* den Tid, han aftalte med *Minna*, sin Barndoms-Legekammerat i den meklenborgske Landsby, at de vilde giftes, naar de blev store, udgrave Guldvuggen, Sølvfadet og de andre Skatte, som var gjemte i de hjemlige Höje, og saa drage til Asien og udgrave Troja, *til* den Tid, da han efter megen Mod-

[1]) 4 Hefter à 1 Kr. er udk. hos Cammermeyer i Kristiania.

bør og megen Medbør, efter at have maattet give Afkald paa Minna og efter at have udgravet Troja, var havnet i et prægtigt Palads i Athen med en höjt dannet græsk Kvinde, Sofia, som sin Hustru. Man vil i Undsets Bog kunne læse, hvordan det gik til, at Olympia blev udgravet; *Ernst Curtius* vakte allerede 1862 Begejstring ved en Skildring af dette Steds store straalende Fortid; og da saa Tyskland efter den franske Krig følte Trang til Bedrifter paa et fredeligt Omraade, satte Kronprinsen (den nys afdøde Friederich III.) igjennem, at hans Lærer, Curtius, blev overordentlig Sendeherre i Athen, saa han kunde træffe Aftale med den græske Regjering om Udgravningen, og fra 1875 til 1881 arbejdede en hel Stab af tyske Videnskabsmænd paa Undersøgelsen af det berömte Hjemsted for de olympiske Lege. Man kan hos Undset faa Besked om, hvordan der 1829, blandt andet ved Thorvaldsens Medvirkning, blev grundlagt et internationalt arkæologisk Institut paa Kapitoliet i Rom, men som — ligeledes efter den tysk-franske Krig — er bleven til et tysk Rigsinstitut, der 1877 fik en prægtig Bygning og en fast Ordning med to Professorer som Sekretærer og med Pladser for vel understöttede unge Videnskabsmænd, som vil studere i Rom. Men man kan saa ogsaa møde den nordiske Videnskabsmands Suk efter en »nordisk Skole« i Rom for Historikere, Kunst- og Kultur-Forskere lige saa vel som for Filologer. »*Naar de tre nordiske Lande slog sig sammen*, vilde vel Udgifterne herved kunne bæres«. Ja, *naar de tre nordiske Riger slog sig sammen*, skrev Jonas Lie for nys i sit Nytaarsbrev, da kunde vi knytte Kolonisations-Tanken sammen med Missions-Tanken, som andre Nationer har gjort det. Naar Nordboerne i N. Amerika kunde holde sammen, ligger det vel endnu nærmere at tænke paa, kunde de udgjöre en betydningsfuld Del af hint store Lands Beboere! Naar Nordboerne i Hjemlandene kunde arbejde sammen, og f. Eks. lade være at føre Told-

krige med hinanden, da vilde vi ikke være saa afhængige af den hele Verden udenfor som nu! — Den norske Oldgransker kan sætte Tanker i Bevægelse, for det er en Rejsende, der ikke blot fortæller, hvad han har set, men ogsaa, hvad der er gaaet igjennem hans Sind, mellem Parthenons doriske Söjler som paa det gamle Roms Ruiner.

Vidt forskjellig fra hans Rejse-Beskrivelse er den, som vor theologiske Professor **Buhl**, hvis Dygtighed som Hebræer nys har bragt ham en ærefuld Kaldelse til at være Professor i Lejpzig, har givet af *Gennesaret-Søen og dens Omgivelser.*[1]) Deri dvæles kun ved det, som har været Gjenstanden for hans Rejse-Iagttagelser. Men det er sikkert paalidelig Besked, der er givet, og af en Mand, der er nöje hjemme i alle de Spörgsmaal, som for en Bibellæser kan knytte sig til den for Kristne uforglemmelige gallilæiske Sø.

J. Kr. Knudsens Skildring af hans sidste »*Rejse i Rødkarenernes Land*«[2]) fører os paa en saare anskuelig Maade ind i de underlige Egne, hvor Missionærerne i vore Dage bryder Vej for det Evangelium, som de gallilæiske Fiskere bar ud i den store Verden paa en mere lysende Sejersbane end den, der har fulgt Athenes Visdomsfugl og Romas Ørne. *L. Schrøder.*

Illustreret husbibel. (Philipsen. 1889.)

Andet hefte af dette solide bibelske billedværk er nu udkommet. Billedstoffet i sin helhed er væsenlig taget af *Friedrick Pfeilstüskers* »illustrierte hausbibel«, der udkom i Berlin i 1888; men allerede året efter har opnået et nyt oplag på 10,000 eksemplarer. Denne billedbibel fortjener

[1]) IV, 4 af Fr. Nielsens „Smaaskrifter til Oplysning for Kristne", Schønbergs Forlag.

[2]) V. Pontoppidans Forlag.

også en stor udbredelse, navnlig på grund af sine ejendommelige illustrationer. De er allesammen belærende og giver en god og anskuelig forklaring af det østerlandske liv med sine forskellige sæder og skikke, som den hellige skrift fortæller om. Denne billedbibel er et nyt vidnesbyrd om, at vor tid vil ikke nøjes med romantiske fantasibilleder, men at den kræver så nøjagtig og grundig oplysning, som kan fås, også om fortidens virkelighedsforhold. Illustrationerne i dette værk hviler nemlig udelukkende på benyttelsen af alt det rige stof, som århundreders forskning har fremdraget til oplysning og bekræftelse af skriftens ord. Enkelte mindre heldige billeder i Pfeilstückers billedbibel er skudt ud i denne danske udgave og vil blive erstattede med en række ny fortrinlige billeder. De store landskabsbilleder vil blive ledsagede af udførlige forklaringer ved værkets slutning, forfattede af den hebraiske professor Fr. Buhl, der hidtil har været ansat ved Kjøbenhavns universitet.

Illustreret husbibel vil udkomme i omtrent 40 leveringer i stort kvartformat til en pris af 75 øre for hver levering. Subskriptionsprisen vil ikke overstige 30 kroner. Den fremtræder som et virkeligt pragtværk.

Luther, *et kirkeligt festspil af dr. Hans Herrig*, oversat ved O. Kynde. (94 sider. 1 kr. 25 øre. Gad. 1889.)

Det er et skuespil, hvori Luther er hovedpersonen, og hvori flere af reformationens samtidige optræder, som Staupitz, Melanchton og Eck, kejseren og de små tyske fyrster, riddere og bønder og så Käthe. I korte optrin gives der på temmelig trivielle og poesiløse vers besked om begivenhedernes gang på Luthers tid, ligefra hans egen personlige vækkelse og til hans død.

Dr. Herrigs festspil har udelukkende interesse for os som et mærkeligt kulturhistorisk bidrag fra de allersidste år. Ved 400 års jubilæet 1883 fandt Herrig nemlig på

til Lutherfesten i Worms at skrive dette skuespil. Det har siden hen været opført i en mængde tyske byer også på landet. Forrige sommer så oversætteren, kapelan Kynde fra Storeheddinge, det opført i providenz-kirken i Heidelberg. Kirken var fuld af tilhørere. Kirkens kor var omdannet til en scene, dækket af folderige draperier. De agerende var alle dilettanter — borgere og studenter. Kun Luthers rolle udførtes af en skuespiller, Aleksander Heizler fra Strasburg.

Desværre har den danske oversætter udeladt 20 vers og forandet enkelte udtryk i Lutherfestspillet, fordi de, siger han, ellers »muligt vilde falde danske læsere for brystet som vel tyske«. Men det er netop disse udeladte og forandrede vers, der knytter sig den største interesse til. Det er nemlig dem, der gør det religiøse skuespil til et politisk agitationsnummer i det tyske kejserdømmes tjeneste. Og det er denne misbrug af kirken og de bedste tysk-kirkelige minder, der i høj grad har forarget adskillige af Morten Luthers nulevende virkelige venner i Tyskland.

Da *den tyske kejser* i desember 1889 var et besøg i *Worms*, og han der havde overværet opførelsen af Hans Herrigs Lutherfestspil på det nybyggede *folketeater*, fortæller et tysk kirkeligt blad med en vis ironi, at *den tyske kejser* dernæst i en samtale med byens borgemester bl. a. havde udtalt: at han i Worms med inderlig rørelse så *mindesmærket om Luther,* fra hvem et *religiøst reformarbejde* var udgået. *Teatret*, som nu var bleven opført her, var *et videre skridt* henimod folkets forbedring og tjente til *moralens og sædernes oprejsning.* — Man mener altså, at kejseren for politiken skyld sætter skuespillet Luther over den virkelige reformator Luther.

Frederik Nygård.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

På **Vare- & Produktmarkedet** har der i den senere Tid hersket en rolig, men fast Stemning. — *Kaffe.* Trods Terminsmarkedets gunstige Stilling har Omsætningen i denne Måned dog været ringe, hvorimod Noteringen holdt sig uforandret meget fast. I de sidste Dage er indtrådt mere Liv i Forretningen, og Priserne er atter stigende. For effektive Varer var der livligt Begær til højere Priser; men såvel Tilbudene som Udvalget var meget begrænset, hvorfor mange Forretninger ej kom istand. Den første Ladning Guatimala af dette Års Høst, indladet med Damperen »Sakkarah«, er forlist. Tilførslerne sidste Uge i Rio var 64,000 Sække — i London derimod kun 42000. — *Sukker.* Terminsmarkedet har i Slutningen af forrige Uge været livligt, og Priserne avancerede $\frac{3}{4}$ Shilling, men sluttede atter roligere og til noget lavere Notering, da Licht i Magdeborg igennem sin officielle Statistik anslog den tyske Sukkerhøst ca. 25,000 Tons højere end oprindelig antaget. — De danske Sukkerfabrikker forhøjede forrige Uge Kandis og Melis $\frac{1}{2}$ Øre, dansk Puddersukker og Råsukker Nr. 2 1 Øre pr. Pd. Fabrikanterne klager over, at i Forhold til Råsukkernoteringen får de for lave Priser for raffinerede Varer. Jeg tror nok, der er noget i det.

Fra Øen Cuba i Vestindien meldes der om meget varmt og tørt Vejr, hvorfor derværende Ihændehavere af Sukker holder tilbage med Salg. Markedet meget fast, ligeså i Newyork, hvor man hårdt føler de små Sukkertilbud fra Cuba. De officielle Verdensbeholdninger var omkring ved den 1. Februar 1890 ca. 700 Millioner Pund mere end forrige År ved samme Tid, og 400 Millioner Pund større end 1888. — Verdensforbruget af Sukker er steget endel i den sidste Tid.

Ris. Såvel *japanesiske* som *Rangoon-Ris* stigende, pr. Forår forlanges høje Priser. — *Sago* rolig; efterhånden som der kommer rigeligere Tilførsler, vil Priserne gå lavere.

Salpeter mat.

Soda fast; England noget flovere; danske Fabrikker forhøjede idag Prisen med 25 Øre pr. 100 Pd.

Frugter. *Tørre amerik. Æbler* fast. — *Korender* efterspurgt. — *Valenzia-Rosiner* meget fast. — *Smyrna-Rosiner* roligere. — Små *Muskateller* meget faste. — *Mandler.* Artiklens Position synes gunstig.

Krydderier gennemgående uden Forandring.

Smørmarkedet roligt med rigelig Tilførsel til Hovedpladserne i England.

Kornmarkedet. *Hvede* kommer fastere fra Amerika, og Korrespondenter derovre fra råder til at holde tilbage med Salg ud i Tiden. De amerikanske Hvedebeholdninger er iår atter mindre end Året forud, ca. 3½ Mill. Buschel. I Europa er såvel Hvede, Rug og Havre flovere både pr. strax og for senere Leveringer; undtagen herfra er dog Foderbyg, der er steget 3 d. de sidste Dage.

Foderstoffer. Den forretningsløse Tilstand på Foderstofmarkedet har ikke været uden Indflydelse på Fordringerne fra Udlandet, og skønt man holder imod så længe som muligt, så er Ihændehaverne modtagelige for Bud, og Priserne må betragtes som gennemgående lavere. Prisernes Fluktuation herhjemme vil for Resten af Sæsonen for en Del afhænge af Vinteren. — *Majs.* Trods de enorme Afskibninger af Majs fra Amerika på denne Årstid, angives Beholdningerne dog at være betydelig større end på samme Tid ifjor, og Noteringerne er derfor lavere. Artiklen er imidlertid nu så billig, at der ikke er Rimelighed for yderligere Nedgang, så meget mere som Korn nogenledes holder Pris. — De seneste Dage har Artiklen ligget fast og stigende.

Æg. Som det var at vente, er Priserne på denne Artikel gået ganske betydeligt ned i de sidste 2 à 3 Uger, og har forårsaget betydelige Tab for Exportørerne. Yderligere Nedgang forventes, da franske og tyske Æg oversvømmer Markedet.

Frømarkedet. *Rødkløver* fast. *Alsike* og *Agerhejre* stærk stigende. *Hvidt Frø* højere. Andre Frøsorter uforandrede.

Petroleum rolig, men fast.

Jærnmarkedet flovere, og Priserne på Råjærn er i den sidste Tid faldne ikke ubetydelig.

Fabriken »Nørrejylland«s Normal Kaffe (Joh. Lauridsen & Co.) bliver stadig en større og større Artikel og vinder mere og mere Indgang hos Publikum. Der er allerede endel Efterligninger, som *Folk bør vogte sig for* ved nøje på Emballagen at mærke sig Fabrikens og Ejerens Navn. — *Cikorie* atter lavere. Ringen håber vel på at gøre de frie Fabrikker, dermed også »Nørrejylland«, trætte. Publikum burde vistnok støtte de sidste, det synes i al Fald at være i dets Interesse.

Diskonto. England har nu ved sin i lange Tider holdte høje Diskonto fået sin Kasse så spækket, at den har måttet nedsætte sin Diskonto til 5 pCt.

For Udførselen fra Tyskland i afvigte År foreligger nu officiel Statistik. Der er næsten Nedgang over hele Linien:

	1889.	1888.
	Pd.	Pd.
Hvede	16,000	22,000
Rug	24,000	46,000
Havre	720	4,600
Bælgfrugter	90,000	200,000
Raps	54,000	56,000
Kartofler	2,400,000	4,300,000
Frugt	360,000	540,000

	1889.	1888.
	Pd.	Pd.
Smør	134,000	274,000
Ost	28,000	68,000
Æg	22,000	36,000
Gavntømmer	3,600,000	4,200,000
Linnedvarer	57,000	66,000
Bomuldsgarn	21,000	25,000
Sygarn & Tråd	3,400	4,600
Jerntråd	3,000,000	3,900,000
Jernvarer	1,800,000	2,800,000
Kobber- og Messingvarer	130,000	150,000
Dampkedler	135,000	180,000
Øl	1,800,000	2,400,000
Vin	300,000	360,000
Spiritus	480,000	640,000
Melasse	270,000	1,100,000
Glas	1,200,000	1,600,000
Brædder	1,800,000	3,000,000
Trævarer	260,000	300,000
Møbler	80,000	108,000
Lys	18,000	32,000
Roeolie	134,000	150,000
Lervarer	560,000	640,000
Lædervarer	86,000	100,000
	Stkr.	Stkr.
Heste	9,000	12,000
Køer	16,000	200,000
Svin	20,000	390,000

På enkelte andre Artikler er der nogen Fremgang i Udførslen, men uden Betydning overfor den gennemgående betydelige Udførselsnedgang.

Mig forekommer det, at ovenstående officielle Statistik viser tydelig og klart, at den store Beskyttelse med Export-

Præmier har været en Ulykke for Tyskland. Underligt derfor ikke, at den tyske Kejser pludselig har fået Lyst til at forandre Signaler og er bleven Arbejderven.

Om Kejser Wilhélms Arbejdermanifester skriver Børstidenden ganske interessant:

»De to Kejserkundgørelser syntes Evropa to verdenshistoriske Papirer — alle Aviser drog Højtidsskrud på — lange Ledere, hvis Sætninger folder sig tungt som stiv Brokade, talte Luften fuld af Sprogets vægtigste og stærkeste Ord.

»Et Vendepunkt! et Vendepunkt!« gentog de alle og gyste festligt. Og med extatiske Blikke stirrede de ud i en Fremtid, hvor Fyrster sad på Throner og var deres Folks Forsyn.

Men ude i Nordsøen sad England på sin Kridtstol og smilede i stille Skepsis ad denne socialreformatoriske Sol, *der mod den Art Soles Skik* steg op fra Østen.

Og i dette Øjeblik, da Fastlandet begynder at komme sig efter Jubelrusen, og Basunernes Lyd tier, så fornemmes Englands stille Smil som en tyst og *tvivlende Tale.*

England er for gammelt i Verden til at tro noget videre på uegennyttige Mennesker. Kejser Wilhelms Forsikring om, at han handler alene for det sociale Spørgsmåls smukke Øjemeds Skyld, glider England derfor let over.

— Valgmanøvre? spørger det så sig selv.

Men et Valg i Tyskland er jo Barnemad for en Regering, der hæves i Guldstol af Vælgerflertallet: Kartellets Mænd. Man sætter ikke så store Penge som Reskripterne i så lille et Foretagende.

— Er det Faraonlysten? Trangen til at bygge Pyramider? tænker England atter. Skal der slæbes Sten af os andre til et Monument for hans Stater og Visdom? — England har kendt Faraoner før — store ærgerrige, som brændte deres Navnetræk dybt i Evropas skælvende Kød og stemplede Tiden med deres Livs Gerning som med et

Segl. Måske er Kejser Wilhelm af den Slægt — — England grunder — — Da går som et gyldent Stjærneskud over Nathimmelen Tanken om Penge gennem dets Hjærne.

England smiler stærkere — det ler næsten. Og, som ved Daggry klares alt, der før lå i Mørke. — Tysklands Industri har længe anråbt Himlen om sin Velsignelse. I lange År har den bedet så inderligt, om Herren dog endelig engang vilde se i Nåde til den og borttage dens Ufrugtbarhed og lade den føde en stor og velskabt Export.

Men Himlens Øre har været lukket — ingen svalende Dugg fra Hermon har sænket sig over den bedendes hede Pande — ingen Manna er sunken fra Skyerne at stille dens Hunger — tilsidst var den tyske Industri ved at segne.

Da stivede man dens Arme af med Indførselstold og Beskyttelsesforbud.

Men den klagede sig i sin Nød og sagde: Jeg plages svarligen af alskens Utøj — Socialister nager mig med Strejker — Fagforeninger udsuger mig med højere Arbejdsløn — kom mig til Hjælp, eller jeg må forgå — —

Da ynkedes Regeringen og udstedte en Socialistlov. Men endnu engang klagede Industrien sig: — Jeg lider ilde. I Stedet for Strejker plages jeg nu af Sygekasser, af Alderdomsforsørgelser, af Ulykkesforsikring. Altsammen suger det Penge af mig.

Da svarede Regeringen og sagde: Hvad der er sket, er sket. Hvad I har fået på Jer, må I beholde; men vi skal *se at få alle jeres Konkurrenter til at gå i samme Gynge* — — —

Dette er det, Tyskland *nu prøver på* med sine to højtidelige Reskripter. Har den først fået Englands og Frankrigs Arbejdsgivere lagt i Tysklands tunge Lovgivnings-Seletøj, vil de alle sakke af i samme Luntetrav. Og så kan Tysklands Industri endelig en Gang vinde med.« —

Men Frankrig og England vil nok betakke sig; det synes som første Land slet ikke vil svare på Indbydelsen til at deltage i Arbejderkongressen i Berlin. — England har derimod som Gentleman svaret: Tak, vi skal nærmere se Programmet efter i Sømmene og senere svare Ja eller Nej!

Odense, den 23. Februar 1890.